

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

**FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ
FİNANSAL RAPORLAMADA DENETÇİ
SORUMLULUĞUNUN BELİRLENMESİNE YÖNELİK
YAPISAL EŞİTLİK MODELİ (SEM) UYGULAMASI**

Tuğba UÇMA

Danışman

Prof. Dr. Öcal USTA

2010

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2007800078

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Tuğba UÇMA
Tez Başlığı : Finansal Bilgi Manipülasyonunda ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (SEM) Uygulaması
Savunma Tarihi : 16.12.2010
Danışmanı : Prof.Dr.Öcal USTA

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Öcal USTA	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Seha SELEK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Zeynep ARIKAN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Recep ŞENER	MUĞLA ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Ganite KURT	GAZİ ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği

Oy Çokluğu ( )

Tuğba UÇMA tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Finansal Bilgi Manipülasyonunda ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (SEM) Uygulaması**" başlıklı tezi kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Finansal Bilgi Manipülasyonunda Ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (Sem) Uygulaması**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../.....

TUĞBA UÇMA

ÖZET

Doktora Tezi

**Finansal Bilgi Manipülasyonunda Ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi
Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (Sem)
Uygulaması**

TUĞBA UÇMA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı

İşletme Programı

Amerikan Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu tarafından yayınlanan 2010 Global Hile Raporu'na göre, dünyada hileli finansal raporlama nedeniyle oluşan kayıplar her yıl ortalama 2.9 trilyon dolardan fazladır. Araştırma içerisinde ele alınan her dört hile olayından birinin neden olduğu kayıp ise en az 1 milyon dolardır. Rakamlarla daha açık bir şekilde ekonomik boyutunun ortaya konduğu hileli finansal raporlama, finansal bilgi manipülasyonlarının ortaya çıkarılmasında ve önlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Hileli finansal raporlamanın bu kritik rolü finansal sistemin işleyişi açısından da önemlidir. Özellikle yaşanan muhasebe skandallarından sonra, sermaye piyasalarının uğradığı zararlar, muhasebe ve denetim mesleğine olan güvenin sarsılması bu rolün önemini ortaya koymaktadır. Bir ülkedeki finansal sistemin ve potansiyel ekonomik gelişmenin işleyişine bu denli olumsuz etki yapan bir olgunun incelenmesi gerekliliği araştırmanın temel çıkış noktasını, dolayısıyla da önemini ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacının, Türkiye’deki finansal bilgi manipülasyonlarında ve hileli finansal raporlamada denetçi sorumluluğunun ortaya çıkarılması ve denetçi sorumluluğundan yola çıkılarak denetim mekanizmasının önemini ortaya koymaktır. Çalışmanın temel amacına uygun olarak, finansal bilgi manipülasyonlarında ve hileli finansal raporlamada denetçi sorumluluğu ortaya çıkarılmakta ve bu noktadan hareketle kuramsal olarak ortaya konan modeli yapısal eşitlik modeli ile test edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Bilgi Manipülasyonu, Hileli Finansal Raporlama, Denetçi Sorumluluğu, Yapısal Eşitlik Modeli

ABSTRACT

Doctoral Thesis

**Structural Equation Model (Sem) Application For The Determination Of
Auditor Liability In Financial Information Manipulation And Fraudulent
Financial Reporting**

Tuğba UÇMA

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Business Administration

Business Administration Programme

According to 2010 Global Fraud Study, that is published by American Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), a potential total fraud loss of more than \$ 2.9 trillion. One- fourth of the frauds in this Report caused at least \$ 1 million in loses. The numbers above are illustrated obviously that the economic dimension of fraudulent financial reporting and it can be played an important role to detect and prevent financial information manipulation. The critical role of fraudulent financial reporting is also important for functioning of capital markets.

Especially after recent accounting and audit failures effects upon the capital markets have resulted in heightened public concern towards the accounting and auditing profession is displayed the important role of fraudulent financial reporting.

In this respect the aim of this study, examining auditor liability in financial information manipulation and fraudulent financial reporting in Turkey and identifying the importance of auditing mechanisms based on auditor liability. For the purpose of the study, elements of the auditor's responsibility to detect financial information manipulation and fraudulent financial reporting are discussed and put forward a theoretical model of these elements through the measurement model using structural equation model is created.

Keywords: Financial Information Manipulation, Fraudulent Financial Reporting, Auditor Liability, Structural Equation Model.

İÇİNDEKİLER

FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMADA DENETÇİ SORUMLULUĞUNUN BELİRLENMESİNE YÖNELİK YAPISAL EŞİTLİK MODELİ (SEM) UYGULAMASI

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
EKLER LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA

1.1. MANİPÜLASYON, FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE KAPSAMI.....	4
1.1.1. Bilgi Bazlı Manipülasyonlar.....	6
1.1.2. İşlem Bazlı Manipülasyonlar	6
1.1.3. Hareket Bazlı Manipülasyonlar.....	8
1.1.4. Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Kapsamı	9
1.1.5. Finansal Bilgi Manipülasyonu Nedenleri.....	11
1.1.6. Finansal Bilgi Manipülasyonu Sonuçları.....	15
1.1.7. Spekülasyon	16
1.1.8. İçerden Öğrenenlerin Ticareti	17
1.1.9. Bilgi Vermekten Kaçınma, Yanlış Bilgi, İbraz Etmeme ve Görevlileri Engelleme	17
1.2. HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA VE FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU	18
1.2.1. Hile Kavramı ve Hata Arasındaki Farklılıklar	18
1.2.2. Finansal Raporlama.....	20
1.2.3. Hileli Finansal Raporlama	23
1.2.4. Finansal Raporların Hileli Olma Nedenleri	27
1.2.5. Hileli Finansal Raporlama Ortamı: Hile Üçgeni ve Hile Dörtgeni.....	28
1.2.6. Hileli Finansal Raporlamamın Finansal Bilgi Manipülasyonlarındaki Yeri	31
1.2.7. Hile İle İlgili Uluslararası Alanda Yaşanan Gelişmeler	32

1.2.8. Hile İle İlgili Ulusal Alanda Yaşanan Gelişmeler	37

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU YÖNTEMLERİ VE FİNANSAL TABLO HİLELERİNİN ORTAYA ÇIKARILMASINDA KULLANILAN YÖNTEMLER

2.1. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU YÖNTEMLERİ	41
2.1.1. Kar Yönetimi	43
2.1.2. Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi.....	52
2.1.3. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları.....	54
2.1.4. Agresif Muhasebe.....	60
2.1.5. Büyük Temizlik Muhasebesi	61
2.1.6. Hileli Finansal Raporlama	62
2.1.7. Muhasebe Hata ve Usulsüzlükleri	63
2.2. GERÇEKLEŞEN MANİPÜLASYON İŞLEMLERİ	65
2.2.1. Gelirlerin Muhasebeleştirilmesi	65
2.2.2. Giderlerin Muhasebeleştirilmesi	66
2.2.3. Varlık ve Borçların Manipülasyonu.....	67
2.2.4. Finansal Tablolardaki Kalemlerin Sınıflandırılmalarının Değiştirilmesi.....	68
2.3. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNU TESPİT MODELLERİ.....	69
2.3.1. Healy Modeli.....	69
2.3.2. DeAngelo Modeli	70
2.3.3. Jones Modeli	71
2.3.4. Düzeltilmiş Jones Modeli.....	71
2.3.5. Endüstri Modeli.....	72
2.3.6. Beneish Modeli	72
2.4. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNUN HUKUKSAL BOYUTU	73
2.4.1. Sermaye Piyasası Kanunu'ndaki Hükümler	74
2.4.2. Bankacılık Kanunu'ndaki Hükümler	76
2.4.3. Türk Ticaret Kanunu Taslağı'ndaki Hükümler	78
2.4.4. Türkiye Finansal Raporlama Standartları'ndaki Düzenlemeler	79
2.4.5. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Yönetmeliği'ndeki Düzenlemeler	82
2.4.6. Türk Ceza Kanunu'ndaki Hükümler	83
2.4.7. Mali Suçları Araştırma Kurulu'nun (MASAK) Düzenlemeleri.....	84
2.5. FİNANSAL TABLO HİLELERİNİN TÜRLERİ	86
2.6. FİNANSAL TABLOLARDAKİ HİLELERİN GÖSTERGELERİ	88
2.6.1. Muhasebe Uygulamaları İle İlgili Anormallikler.....	89
2.6.2. İç Kontrol Zayıflıkları	90
2.6.3. Analitik Anormallikler	91
2.6.4. Çalışanların Aşırı Harcamaları	91
2.6.5. Olağan Dışı Davranış ve Durumlar	92
2.6.6. Şikayetler, Uyarılar ve İmalar	92
2.7. FİNANSAL TABLO HİLELERİNİ TESPİT VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ	93
2.7.1. Analitik Yöntemler	94
2.7.2. Benford Yasası.....	94

2.7.3. Doğrulama, İstisna ve Doğruluk/Eş-Kopya Testleri.....	95
2.7.4. Yapay Sınır Ağları	95
2.7.5. Veri Zarflama Analizi.....	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FİNANSAL
RAPORLAMADA DENETİM MEKANİZMASI VE DENETÇİ
SORUMLULUĞU

3.1. DENETİM KAVRAMI VE TÜRLERİ.....	97
3.1.1. Denetimin Konusuna ve Amacına Göre Denetim Türleri.....	98
3.1.2. Denetçi Statüsüne Göre Denetim Türleri	100
3.1.3. Denetimin Niteliğine Göre Denetim Türleri.....	101
3.2. DENETİMİN ÖNEMİ	102
3.3. DENETİM KURAMLARI	106
3.3.1. Aracılık Kuramı	107
3.3.2. Bilgi Hipotezi	108
3.3.3. Sigorta Hipotezi.....	108
3.3. BAĞIMSIZ (DIŞ) DENETİM.....	109
3.3.1. Bağımsız Denetim Kavramı ve Önemi	109
3.3.2. Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları	110
3.3.3. Bağımsız Denetimin Yararları	112
3.3.3.1. Bağımsız Denetimin Denetlenen İşletmeye Yararları.....	112
3.3.3.2. Bağımsız Denetimin Topluma Yararları	113
3.3.3.3. Bağımsız Denetimin Devlete Yararları	113
3.3.4. Bağımsız Denetimin Ulusal Mevzuattaki Yeri	114
3.3.5. Bağımsız Denetimin Uluslararası Mevzuattaki Yeri	116
3.4. İÇ DENETİM	119
3.4.1. İç Denetim ve İç Kontrol Sistemi	119
3.4.2. İç Denetimin ve İç Kontrolün Bağımsız Denetim Kalitesi Üzerindeki Etkisi	124
3.4.3. Denetim Komitesi	125
3.5. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMADA DENETİMİN ROLÜ	126
3.5.1. Bağımsız Denetim Riski.....	127
3.5.2. Denetim Sürecinde Önemlilik	131
3.5.3. Denetçi Bağımsızlığı	133
3.6. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMADA DENETÇİNİN SORUMLULUĞU	138
3.6.1. Bağımsız Denetçi Sorumluluğu.....	138
3.6.2. İç Denetçinin Sorumluluğu	142
3.6.3. Denetim Komitesinin Sorumluluğu.....	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FİNANSAL
RAPORLAMADA DENETÇİ SORUMLULUĞUNUN BELİRLENMESİNE
YÖNELİK YAPISAL EŞİTLİK MODELİ (SEM) UYGULAMASI

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	147
4.2. LİTERATÜR TARAMASI	148
4.2.1. Araştırmanın Hipotezleri ve Gelişimi	148
4.2.2. Araştırma Soruları.....	157
4.3. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ	157
4.4. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL MODELİ	159
4.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE ÖLÇEĞİN GEÇERLİLİĞİ.....	161
4.6. PİLOT UYGULAMA	171
4.7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	172
4.7.1. Araştırmaya Yönelik Başlangıç Bulguları.....	172
4.7.2. Araştırmanın Ölçüm Modeli.....	177
4.7.3. Yapısal Eşitlik Modelinin Hazırlanması	183
4.8. GELECEKTEKİ ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER	185
4.9. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	185
SONUÇ.....	187
KAYNAKÇA	192
EKLER.....	212

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACFE	Amerikan Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu
AGFI	Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi
AICPA	Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü
APB	Muhasebe Prensipleri Kurulu
ASB	Denetim Standartları Kurulu
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CFI	Karşılaştırmalı Uyum İndeksi
FASB	Finansal Muhasebe Standartları Kurulu
GAAS	Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları
GFI	Uyum İyiliği İndeksi
IASB	Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu
IAASB	Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu
IASC	Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi
IFAC	Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu
IFRS	Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
IIA	Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

IOSCO	Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Organizasyonu
ISA	Uluslararası Denetim Standartları
ISB	Bağımsızlık Standartları Kurulu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MASAK	Mali Suçlar Araştırma Kurulu
NCFFR	Hileli Finansal Raporlama Üzerine Ulusal Komisyon
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
RMSEA	Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü
SAB	Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu Çalışanları Muhasebe Bülteni
SAP	Denetim Prosedürleri Üzerine Tebliğler
SAS	Denetim Standartları Açıklamaları
SEC	Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu
SEM	Yapısal Eşitlik Modeli
SMMM	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
SRMR	Standart Ortalama Hataların Karekökü
TFRS	Türkiye Finansal Raporlama Standartları
TMS	Türkiye Muhasebe Standardı
TMSK	Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
TMUDESK	Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu
TTK	Türk Ticaret Kanunu
TÜDESK	Türkiye Denetim Standartları Kurulu

TÜRMOB Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali
Müşavirler Odaları Birliği

YMM Yeminli Mali Müşavir

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Manipülasyonlardaki Potansiyel Kazançlar.....	14
Tablo 2: Kar Yönetimi İle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	46
Tablo 3: Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına Farklı Yaklaşımlar.....	55
Tablo 4: Manipülasyona İlişkin Kamu Davaları.....	86
Tablo 5: Bağımsız Denetçi Sorumluluğu Ölçeği Cronbach Alfa Katsayıları.....	163
Tablo 6: Bağımsız Denetçi Sorumluluğu Ölçeğinin Alt Ölçeklerine Göre Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach Alfaları.....	163
Tablo 7: İç Denetçi Sorumluluğu Ölçeği Cronbach Alfa Katsayıları.....	165
Tablo 8: İç Denetçi Sorumluluğu Ölçeğinin Alt Ölçeklerine Göre Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach Alfaları.....	165
Tablo 9: Denetim Komitesi Sorumluluğu Ölçeği Cronbach Alfa Katsayıları.....	166
Tablo 10: Denetim Komitesi Sorumluluğu Ölçeğinin Alt Ölçeklerine Göre Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach Alfaları.....	167
Tablo 11: Ölçek Faktör Yükleri.....	168
Tablo 12: Ölçekten Çıkarılan İfadelerin Cronbach Alfa Katsayıları ve Toplam- Madde Korelasyonları.....	172
Tablo 13: Bağımsız Denetçilerin Karşılaştıkları Hileli Türleri.....	173
Tablo 14: Hileli Finansal Raporlama Yapan İşletmelerin Ortak Özellikleri.....	175
Tablo 15: Uyum İyiliği İstatistikleri Kabul Edilebilir Değerleri.....	184

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Manipülasyonda Yer Alan Aktörler	10
Şekil 2: Finansal Raporlamanın Unsurları	21
Şekil 3: Hile Üçgeni	29
Şekil 4: Hile Dörtgeni	30
Şekil 5: Hile ve Finansal Bilgi Manipülasyonu	32
Şekil 6: Finansal Bilgi Manipülasyonu Yöntemleri	42
Şekil 7: Finansal Tablolardaki Hile Türleri	87
Şekil 8: Hile Yapan Çalışanların Yaşadıkları Süreç	92
Şekil 9: Bağımsız Denetçi Sorumluluğu ve Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesi Arasındaki İlişki	159
Şekil 10: İç Denetçi Sorumluluğu ve Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesi Arasındaki İlişki.....	160
Şekil 11: Denetim Komitesi Sorumluluğu ve Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesi Arasındaki İlişki	161
Şekil 12: Bağımsız Denetçi Sorumluluğu Ölçme Modeline İlişkin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri	179
Şekil 13: İç Denetçi Sorumluluğu Ölçme Modeline İlişkin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri	181
Şekil 14: Denetim Komitesi Sorumluluğu Ölçme Modeline İlişkin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri	183

EKLER LİSTESİ

Ek – 1: Bağımsız Denetçi Anket Örneği	212
Ek – 2: İç Denetçi ve Denetim Komitesi Anket Örneği.....	218

GİRİŞ

Finansal tablolar, finansal raporlama sürecinin sonucunda üretilen ve kullanıcılara işletmenin finansal durumu hakkında gerekli bilgileri sağlayan temel göstergelerdir. İşletmelerin belirli bir döneme ait ekonomik olaylarının sonucunun ortaya konmasına yarayan finansal tabloların – başta bilanço ve gelir tablosu olmak üzere – temel amacı, işletmelere ait finansal bilgiyi ekonomik karar alıcılara iletmektir. Bu temel amaç doğrultusunda, finansal tabloların hazırlanışı sırasında genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden, muhasebe standartlarından ve yasal düzenlemelerden yararlanılmaktadır. Yararlanılan düzenlemeler, finansal tablolardaki bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini garanti altına almaya yani yüksek- kalitede finansal bilgiyi kamuoyuna sunmaya da olanak tanımaktadır.

Ancak finansal tabloların üretilmesine olanak sağlayan muhasebe bilgi sisteminin, finansal piyasalardaki uygulamalara ve gelişmelere uygun olarak hazırlanan muhasebe standartlarının oluşturduğu boşluk veya gecikme ya da yasal düzenlemelere aykırı uygulamalar nedeniyle birden fazla yöntem aracılığı ile, işletme yetkilileri tarafından ya da denetçiler tarafından, manipüle edildiğini görmek mümkündür. Finansal bilgi manipülasyonları içerisinde değerlendirilen bu uygulamaların bazılarında muhasebe ilkelerinden ve standartlarından açık biçimde sapmaların olduğu gözlenmektedir. Bu tür "muhasebe ilke ve standartlarına aykırı manipülasyonlar" aynı zamanda "finansal hile" olarak adlandırılmaktadır.

Finansal hile olgusu, beraberinde hileli finansal raporlamayı getirmektedir. Hileli finansal raporlama başta işletme yöneticilerinin finansal tabloların hazırlanışı sırasında doğru ve güvenilir bilgi sunma sorumluluğunu taşıyamaması veya finansal raporlama sürecinin dürüst ve kaliteli yapılmasına engel olması gibi nedenlerle ya da finansal tabloların denetim sürecinde iken hilenin tespit edilememesi veya önlenememesi şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Hileli finansal raporlamanın ve dolayısıyla manipülasyonların, başta finansal sistemin işleyişi olmak üzere, tüm ulusal ekonomiye olumsuz etkiler yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu olumsuz etkilerin önlenmesi ya da ortadan kaldırılması amacıyla gerek uluslararası gerekse ulusal alanda birçok yasal düzenleme yapılmaktadır.

Yapılan yasal düzenlemelerde, finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespiti açısından başta işletmeler olmak üzere, denetçilere büyük sorumluluklar yüklenmektedir. İşletme içerisinde yer alan iç denetçiler ve bağımsız denetim komitesinin varlığı, finansal raporlama sürecinde etkili olurken; bağımsız denetçiler finansal raporlama sürecinin çıktıları olan finansal tabloların doğruluğunun garanti altına alınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumu destekler bir şekilde, Amerikan Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu tarafından 2010 yılında hazırlanan hile raporunda, hileli finansal raporlamanın önlenmesinde veya tespitinde % 60.8 ile iç denetçilerin, % 50.3 ile işletme yönetiminin ve % 31.5 ile bağımsız denetçilerin etkisinin olduğu açıklanmaktadır.

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın temel amacını, finansal bilgi manipülasyonunun ve hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesinde denetçi sorumluluğunun belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk üç bölümünde konu ile ilgili olarak genel açıklamalara ve uygulamalara yer verilmekte, dördüncü bölümde ise, çalışmanın temel amacına uygun olarak verilerin toplanarak yapısal eşitlik modeli yardımıyla analiz edilmesi oluşturmaktadır.

Bu noktadan hareketle, öncelikle birinci bölümde finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlama hakkında temel bilgilere yer verilmekte, finansal bilgi manipülasyonu türleri, finansal bilgi manipülasyonu nedenleri ve sonuçları, kendisine benzer nitelikteki durumlardan farkına değinilmektedir. Bununla birlikte, hile kavramına, hile ve hata arasındaki farklılıklara, hileli finansal raporlamaya, finansal tabloların hileli olma nedenlerine, hileli finansal raporlama ortamına, hileli finansal raporlamanın finansal bilgi manipülasyonundaki yerine, hile ile ilgili yapılan uluslararası ve ulusal düzenlemelere yönelik açıklamalar yapılmaktadır.

İkinci bölümde, finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerinden kar yönetimi, karın istikrarlı hale getirilmesi, yaratıcı muhasebe uygulamalarına, agresif muhasebe yöntemine ve büyük temizlik muhasebesi yöntemine yer verilmektedir. Ardından gerçekleşen muhasebe manipülasyonu işlemlerine yönelik açıklamalar yapılmakta, finansal bilgi manipülasyonu tespit modellerine ve finansal bilgi manipülasyonunun hukuksal boyutuna yer verilmektedir. Daha sonra finansal tablo hilelerinin türlerine,

finansal tablolardaki hilelerin göstergelerine, finansal tablo hilelerini tespit ve önleme yöntemlerine yer verilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, finansal bilgi manipülasyonunda ve hileli finansal raporlamada denetim mekanizmasına ve denetçi sorumluluğuna yer verilmektedir. Bu bölümde öncelikle denetim kavramı ve türlerine yönelik açıklamalar yapılmakta, denetim mekanizmasının artan önemine ve denetim kuramlarına yer verilmekte, finansal bilgi manipülasyonunda ve hileli finansal raporlamada denetimin rolüne ve denetçi sorumluluğuna yönelik açıklamalar yapılmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde ise, ilk olarak araştırmanın hipotezlerinin oluşmasına olanak tanıyan çalışmalara yer verilmekte ve literatür taraması yapılmakta, daha sonra veri toplama araçları sayesinde toplanan verilerle, kullanılan ölçeğin geçerliliği hesaplanmakta, ardından araştırmanın ölçüm ve yapısal modeline yönelik araştırmalar yapılmakta ve sonuçlar değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA

İşletmelerin belirli bir döneme ait ekonomik olaylarının sonucunun ortaya konmasına yarayan finansal tabloların – başta bilanço ve gelir tablosu olmak üzere – temel amacı, işletmelere ait finansal bilgiyi ekonomik karar alıcılara iletmektir. Bu temel amaç doğrultusunda, finansal tabloların hazırlanışı sırasında genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden, muhasebe standartlarından ve yasal düzenlemelerden yararlanılmaktadır. Yararlanılan düzenlemeler, finansal tablolardaki bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini garanti altına almaya yani yüksek- kalitede finansal bilgiyi kamuoyuna sunmaya da olanak tanımaktadır.

Finansal tabloların doğru ve güvenilir olarak hazırlanması, sunulması başta ekonomik karar alıcılar olmak üzere tüm toplum üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu etkilerin başında potansiyel refah transferi gelmektedir. İşte bu noktada manipülasyonlar devreye girmektedir. İşletmelere ait finansal bilgilerin işletmenin gerçek durumunu saptırarak ortaya konması ya da yayınlanması manipülasyonun konusu içerisine girmektedir. Bu doğrultuda takip eden bölümde genel olarak manipülasyon kavramı üzerinde durulmakta ve finansal bilgi manipülasyonu içerisinde hileli finansal raporlamaya dönük açıklamalara yer verilmektedir.

1.1. MANİPÜLASYON, FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE KAPSAMI

Manipülasyon, kelime anlamı olarak harekete geçirme, akıllıca, gizli yöntemlerle ya da hileli yollarla bir kimseyi yönlendirme, etkileme veya bir şeyi kontrol altına alma, bir kimsenin düşüncelerinin ve hareketlerinin tam olarak bireyin kendi isteği doğrultusunda gerçekleşmesini sağlama olarak ifade edilmektedir. Normal piyasa yapısı içerisinde arz ve talebe göre belirlenen sermaye piyasası araçlarının değerlerinin yapay alım satımlar ve yanlış, yetersiz ve yanıltıcı açıklamalarla yükseltilmesi, düşürülmesi veya belli bir seviyede tutulması ise piyasalardaki manipülasyon kavramını açıklamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, manipülasyonunun en önemli amacı, sermaye piyasası araçlarını ve işletme

performansının ve finansal yapısının gerçekte olması gerektiğinden farklı gösterilerek işletme çevresindeki aktörler arasındaki refah transferinin gerçekleştirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Aktaran Demir ve Bahadır, 2007: 103; Stolowy ve Breton, 2004).

Copeland'a (1968: 110) göre, manipülasyon temelinde raporlanan net karın üzerindeki artış veya azalış meydana getirmek olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle manipülasyonlar içerisinde birçok karakteristik özellik barındırmaktadır (Demir ve Bahadır,2007). Örneğin kimi zaman manipülasyonlar işletme yönetiminin geliştirdiği genel amaç doğrultusunda bir strateji aracı olmakta, kimi zamanda yukarıda ifade edildiği gibi işletmenin beklediği refah transferi riskini azaltabilen uygulamalar olmaktadır (Stolowy ve Breton, 2004: 5). Her iki uygulamada da manipülasyonunun en önemli amaçları; daha düşük maliyetle kaynak temin edebilmek ve borç sözleşmelerindeki koşulları karşılayamamaktan kaçınmaktır (Dechow vd., 1996: 2-5). Sonuçta; muhasebe bilgi sistemi sonrasında üretilen ve sunulan finansal raporlar, sadece finansal bilgiyi kullananlar için değil, işletmenin piyasa fiyatının oluşması ve işletmenin finansal bilgilerinin kamuya açıklanması gibi işlevleri ile de ekonomiye katkı sağlamaktadır (Bushman ve Smith, 2001 :237).

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda finansal tabloların üretilmesine olanak sağlayan muhasebe bilgi sistemi içerisinde finansal piyasalardaki gelişmelere uygun muhasebe standartlarının hazırlanma sürecindeki boşluk veya gecikmeden dolayı ya da yasal düzenlemelere aykırı uygulamalar dahil pek çok yöntem aracılığı ile, işletme yetkilileri tarafından, finansal tablo ve raporlarda yer alan bilgilerin manipüle edildiğini görmek mümkündür (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 2-3). Bu durum kamuyu aydınlatma yükümlülüklerinin bulunmadığı veya sınırlı olduğu, dolayısıyla şirketle ilgili bilgilere yatırımcıların kolaylıkla ulaşamadığı, genel yatırımcı profilini kamuya açıklanmış bilgileri analiz etme ve değerlendirme yetenekleri sınırlı tecrübesiz bireysel yatırımcıların oluşturduğu ve asimetric bilgi dağılımının söz konusu olduğu piyasalar da manipülasyona daha elverişli bir ortam yaratmaktadır (SPK Araştırma Raporu, 2003). Manipülasyona yönelik yapılan açıklamalar doğrultusunda bu bölümde manipülasyon türlerine, finansal bilgi manipülasyonuna ve kapsamına, manipülasyon kavramı ile sıkça karıştırılan

spekülasyon, içerden öğrenenlerin ticareti ve bilgi vermekten kaçınma ya da belge vermekten kaçınma suçundan farkına değinilmektedir.

1.1.1. Bilgi Bazlı Manipülasyonlar

Bilgi bazlı manipülasyonlar, Sermaye Piyasası Kanunu'nun 47. maddesinin A-3 bendinde tanımlanmış ve sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek bilgiye dayanan bazı fiiller cezai müeyyideye bağlanmıştır. Buna göre, sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek, yalan, yanlış, yanıltıcı, mesnetsiz bilgi verilmesi, haber yayılması, yorum yapılması ya da açıklamakla yükümlü olunan bilgilerin açıklanmamasının sonuçlarını bilgi bazlı manipülasyon olarak değerlendirmektedir. Kanunu'nun 47/A-3 maddesi incelendiğinde, suçun maddi unsurunun çok geniş tutulmuş olduğu görülmektedir. Ancak net olan, yapılan işlemin sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek nitelikte bulunmasıdır. Maddi unsurun oluşabilmesi için bilgi, haber veya yorumun yalan yanlış, yanıltıcı veya mesnetsiz olması gerekmektedir. Sermaye Piyasası Kanunu md. 47/A-3 hükmünde de fiil bir tehlike suçu olarak düzenlenmiştir (Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 47).

Sermaye Piyasası Kurulu'nun 2003 yılında yayınladığı araştırma raporuna göre, bilgi bazlı manipülasyonlarda, yatırımcılara işletme ile ilgili yanlış ve yanıltıcı bilgiler verilmekte veya işletme ile ilgili gerçek olmayan birtakım söylentiler çıkarılmakta ya da açıklanması gerekli bilgiler açıklanmamakta veya saklanmaktadır. Bu tür manipülasyonlar finansal bilginin etkinliğinin sağlanmadığı, işletme ile ilgili bilgilerin yatırımcılar tarafından kolaylıkla elde edilemediği ya da yanlış bilginin elde edildiği ve bu durumun doğal sonucu olarak asimetrik bilgi dağılımının söz konusu olduğu finansal piyasalarda sıkça karşılaşılan ve finansal sistemin işleyişini olumsuz yönde etkileyen işlemlerdir (SPK, Araştırma Raporu).

1.1.2. İşlem Bazlı Manipülasyonlar

İşlem bazlı manipülasyon Sermaye Piyasası Kanunu'nun 47.nci maddesinin A-2 bendinde düzenlenmiştir. Bu düzenleme, yapay olarak, sermaye piyasası araçlarının, arz ve talebini etkilemek, aktif bir piyasanın varlığı izlenimini uyandırmak, fiyatlarını aynı seviyede tutmak, artırmak veya azaltmak amacıyla alım ve satımının yapılması işlem manipülasyonu olarak tanımlanmakta ve 2 yıldan 5 yıla

kadar hapis ve ağır para cezası ile cezalandırılacağını belirtmektedir. Kanunun 47. md. A-2 hükmündeki suçun maddi unsuru sermaye piyasası araçlarının alım ve satımıdır. Sermaye piyasası araçlarının fiyatlarının belirlenmesinde arz ve talebin ekonomi kuralları çerçevesinde sağlıklı biçimde oluşmasına ters düşen herhangi bir alım ve satım, piyasa kuralları içerisinde nitelendirilmektedir. Alım ve satımın yapay, hileli veya gerçek olması maddi unsurun varlığını etkilemektedir. İşlem bazlı manipülasyon suçunun neticesi sermaye piyasası araçlarının fiyatının etkilenmesi tehlikesidir ve Sermaye Piyasası Kurulu da bu noktada işlem manipülasyonuna dikkat çekmektedir (Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 47).

47/A-2 hükmü, fiili bir tehlike suçu olarak düzenlemek suretiyle sonucun gerçekleşmesini şart koşmamıştır. Tehlike suçlarında, doğrudan doğruya bir zararın doğması gerekli olmayıp, suç konusu olarak tanımlanan tehlikeli davranışlar cezalandırılmaktadır. Dolayısıyla, maddi unsurun mevcudiyeti için alım ve satım esnasında maddede amaçların hedeflenmesi yeterlidir. Örneğin kişi alışları ile fiyatı yükseltmek isterken, piyasadaki diğer faktörler nedeniyle fiyat aynı kalmış ve düşmüş olsa dahi maddi unsur gerçekleşmiş olacaktır (Canbulut, 2008: 16-17).

Suçun tehlike suçu olmasının diğer bir sonucu da, suçun unsurlarının tamamlanması için yapılan işlemler sonucunda bir menfaat elde etmenin de şart olmamasıdır. Dolayısıyla, suç konusu fiil manipülatif işlemlerle haksız menfaat temini değil, diğer yatırımcıları aldatma fiilidir. Sermaye Piyasası Kanunu madde 47/A-2 hükmünde tanımlanan işlem bazlı manipülasyon suçu içi aynı maddede ağır para ve hapis cezaları öngörüldüğünden, Türk Ceza Kanunu'nun anılan hükümleri gereğince bu suçun varlığında da kasıt unsuru aramak gerekmektedir. Buradaki kast, fiili bilerek ve isteyerek gerçekleştirmeyi ifade eden genel kasıt unsurudur (<http://www.ttb.org.tr/kutuphane/tck.pdf>, Erişim Tarihi: 13.08.2010).

Her iki manipülasyon türünün de temelinde finansal bilgi yatmaktadır. Güvenilir finansal bilgi finansal piyasalardaki etkinlik açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ne zaman ki finansal tablolar muhasebe ilkeleri temelinde hazırlanırsa, yatırımcılar ve kredi verenler yani finansal bilgi kullanıcıları bu tablolardan etkin olarak yararlanabilir. Dolayısıyla manipülasyon bu noktada devreye girmektedir ve son derece önem taşımaktadır. Finansal bir davranışın, yani alınan

finansal bir kararın rasyonel bir şekilde hayata geçirilmesine doğrudan etki yapmaktadır.

1.1.3. Hareket Bazlı Manipülasyonlar

Hareket bazlı manipülasyonlar, manipülasyon türleri içerisinde sayılan son manipülasyondur. Sermaye Piyasası Kanunu'nun yapmış olduğu sınıflamada hareket bazlı manipülasyonlar yer almasına rağmen, Allen ve Gale (1992), hareket bazlı manipülasyonları da manipülasyon çeşitleri içerisinde sınıflandırmaktadır. Allen ve Gale (1992)'ye göre hareket bazlı manipülasyonlar; menkul kıymetlerin cari fiyatlarını ve dolayısıyla şirket değerini değiştirebilen manipülatif işlemlerdir. Bu türdeki manipülasyonlar, hisse senetlerinin beklenen gerçek değerlerini etkilemeye yönelik yapılmaktadır. Hisse senedi fiyatları ve şirketin sahip olduğu menkul kıymetlerin cari fiyatlarını sürekli olarak değiştirmeye yönelik işlemlerdir. Bir menkul kıymetin piyasada alım satımına konu olan kısmının önemli bir bölümünü ele geçirmeyi veya işletme çalışanlarının elinde bulundurdukları işletme hisselerini kendi yararlarına kullanmaları ve bazı durumlarda aracı kurumların müşteri isteklerini gerçekleştirmemeleri, hareket bazlı manipülasyona örnek olarak gösterilmektedir (Aktaran Canbulut, 2008; Allen ve Gale, 1992: 503-518).

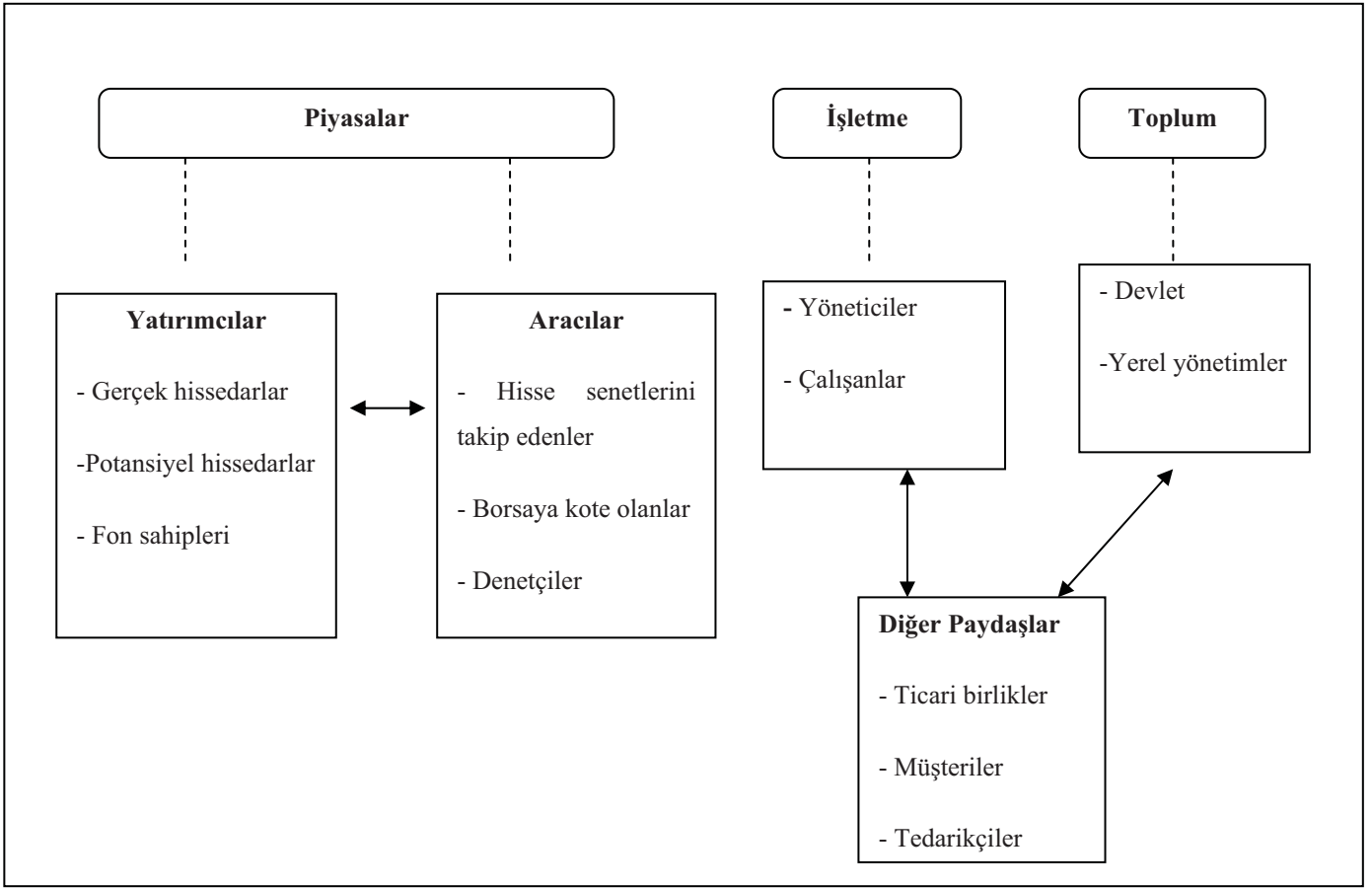
Manipülasyon türlerine yönelik bu genel açıklamalardan sonra, ortak olan noktanın sermaye piyasalarının işleyişinin olumsuz etkilenmesi ve yapılan işlemlerin mutlaka bir niyete bağlı yapılması gerektiği görülmektedir. Tezin üzerinde odaklandığı finansal bilgi manipülasyonları ise özünde bilgi bazlı manipülasyon içerisinde değerlendirilmektedir. Ancak diğer manipülasyon türleri içerisinde de finansal bilginin manipüle edilmesi söz konusudur. Özellikle Sermaye Piyasası Kurulu'nun haftalık bültenleri incelendiğinde, finansal bilginin manipüle edilmesine yönelik manipülasyonların tek başına ayırt edilmeden genel manipülatif hareketler içerisinde sıralandığı görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacına uygun olarak finansal bilgi manipülasyonları, bilgi bazlı manipülasyon türü içerisinde ele alınmakta ve bu noktadan itibaren bahsedilen her manipülatif hareket finansal bilgi manipülasyonuna işaret etmektedir.

1.1.4. Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Kapsamı

Muhasebe manipülasyonu olarak da literatürde ifade edilen finansal bilgi manipülasyonları; finansal bilgi kullanıcılarının işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçları üzerindeki algılarını etkilemeye yönelik hareketleri kapsamaktadır. Burada en önemli ve stratejik kararı alan finansal bilgi kullanıcısı olarak değerlendirilen yatırımcılar, manipülasyonun en önemli hedefi durumunda bulunmaktadır. Yöneticiler, muhasebe manipülasyonu ile yatırımcıların zihinlerinde iyimser bir “kar beklentisi” yaratmak ve bu şekilde yatırımcıların yeni hisse senetleri satın almalarını amaçlamaktadır. İşletmelerin finansal raporlarında yer alan dönem net karı, yöneticilerin alternatif muhasebe politikaları arasında yaptıkları seçimlerden etkilenebilmektedir. Bazı durumlarda, yöneticiler dönem karını istedikleri seviyeye getirmek için, sürdürdükleri muhasebe politikalarını değiştirmekte ve istediği noktaya getirebilmektedir. Copeland (1968: 101), literatürde alternatif muhasebe politikaları arasında yapılan seçimlerle raporlanan dönem karını isteğe göre artırabilme ya da azaltabilme yeteneğini "muhasebe manipülasyonu" olarak tanımlamaktadır. Ancak, yaygın olarak kullanılan bu tanım muhasebe manipülasyonunu yalnızca dönem karını etkileyecek biçimde gelir tablosu kalemleri üzerinde yapılan düzeltme ve yeniden sınıflandırma işlemleriyle sınırlandırmaktadır. Daha geniş bir açıdan bakıldığında; muhasebe manipülasyonu hem raporlanan dönem karını etkileyecek gelir tablosu kalemleri üzerinde yapılan işlemleri, hem de işletmenin finansal yapısını etkileyecek bilançoya bağlı işlemleri içermektedir (Demir ve Bahadır, 2007: 2). Yani finansal bilgi manipülasyonu sadece gelir tablosu değil, başta bilanço olmak üzere tüm finansal tablolardaki kalemleri etkileyen dolayısıyla, işletmenin finansal performansını olduğundan farklı gösteren işlemleri kapsamaktadır.

Kapsamlı bir faaliyet olarak gerçekleşebilen finansal bilgi manipülasyonlarında, ifade edilen işlemleri anlamak için öncelikle manipülasyonda aktif rol oynayan aktörlerin durumuna bakılmalıdır. Çünkü aktörler, manipülasyonun gerçekleşmesinde etkin rol oynadıkları kadar manipülasyonun sonuçlarından da aynı oranda etkilenmektedirler. Aşağıdaki şekil üzerinde bu durum özetlenmektedir.

Şekil 1. Manipülasyonda Yer Alan Aktörler

Kaynak: Stolowy ve Breton, 2004:37

Şekilden de açıkça görülebildiği gibi, finansal bilgi manipülasyonunda aktif olarak rol oynayan aktörlerin başında finansal piyasalardaki aracilar ve yatırımcılar yer almaktadır. Bununla birlikte manipülasyonu kullanan bir başka aktör olarak işletmeler gösterilmektedir. İşletmeler içerisinde hem yöneticiler hem de çalışanlar ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken aktörler olarak sayılmaktadır. Son olarak toplum da manipülasyondan hem etkilenen hem de manipülasyonu etkileyen taraf olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal bilgi manipülasyonunda yer alan bu aktörler içerisinde özellikle işletmelerde muhasebe bilgi sistemi kadar önem taşıyan ve finansal piyasaların işleyişine doğrudan katkı yapan analitik bir uzmanlık şeklinde çalışan finans fonksiyonu (Usta, 2005: 2) da yer almaktadır.

Bu doğrultuda finansal piyasalarda manipülasyonu, kısaca menkul kıymet fiyatlarının yapay olarak kontrolü biçiminde tanımlanmak mümkündür. Özbay (1990) ise bu tanımlamaya kriminal bir faaliyet olarak yaklaşarak, yapay fiyat oluşturma olarak görmekte ve genellikle finansal piyasaların, genişlik ve derinlikten yoksun, arz ve talebin sınırlı olduğu; katılımcıların önemli bir kısmının pazarın yapısı ve hisse senedi olgusu hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı, oyunun kurallarının konmadığı ya da yeterince bilinmediği veya kollanamadığı dönemlerde kendini gösteren bir olgu olarak görmektedir (Aktaran Canbulut, 2008: 13).

Finansal bilgi manipülasyonu potansiyel refah transferi üzerinde ciddi hasarlara neden olmaktadır. Bu doğrultuda, manipülasyonların öncelikle potansiyel refah transferinin dağılımından yola çıktığını söylemek mümkündür. Potansiyel refah transferi, bir hissedardan diğer bir hissedara doğru yöneticiler ve hissedarlar arasındaki asimetrik bilgi akışı şeklinde gerçekleşmektedir.

Yukarıda verilen açıklamalar genel anlamda manipülasyonun ne olduğunu ve manipülasyonun gerçekleşmesi halinde ortaya çıkabilecek etkileri açıklamak açısından önem taşımaktadır. Özellikle de manipülasyonun aktörleri finansal sistem içerisinde manipülasyonun etkisinin belirlenmesinde büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle finansal bilgi manipülasyonu nedenleri ve sonuçları ayrı başlıklar halinde değerlendirilmektedir.

1.1.5. Finansal Bilgi Manipülasyonu Nedenleri

Küçükkocaoğlu ve Küçüksözen'e (2005: 160-163) göre, sermaye piyasalarının etkinliğinin temelinde, bilgisel anlamda etkinlik olarak da bilinen ve sermaye piyasalarında hisse senetlerine ilişkin olarak gerçekleşen fiyatların, o senet ve onu ihraç eden şirkete ilişkin bütün bilgileri yansıttığı kabulüne dayanan varsayım yatmaktadır. Sermaye piyasalarının temel fonksiyonu, bir ekonomideki sermayeyi tahsis etmektir. Genel olarak, ideal bir piyasada fiyatlar kaynak tahsisi için doğru sinyallerdir. Diğer bir ifade ile, hisse senedi fiyatlarının hisse senedi ile ilgili elde edilebilir bütün bilgileri yansıttığı varsayımı altında, şirketler için yatırım ve üretim kararlarının, yatırımcılar için ise; yatırım yapılacak hisse senedi seçimine ilişkin kararların verilmesini sağlayan sinyallerdir. Fiyatların elde edilebilir bilgileri tam olarak yansıttığı piyasalar da etkin piyasalar olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla

etkin bir piyasada oluşan finansal bilgi, ilgili menkul kıymetin fiyatına hızlı bir şekilde yansımaktadır. Bu varsayım esas itibariyle, işletmeler tarafından sermaye piyasalarına sunulan bilgilerin, işletmelerin gerçek finansal durumlarını ve faaliyet sonuçlarını yansıttığı kabulüne de dayanmaktadır. Finansal bilgi manipülasyonu nedeniyle, işletmelerin gerçek finansal durumlarının ve faaliyet sonuçlarının finansal bilgi kullanıcılarına yansıtılmaması, bir taraftan bu şirketlerin menkul kıymetlerine yatırım yapan yatırımcıların zarara uğramalarına ve sisteme olan güvenlerinin sarsılmasına neden olmaktadır. Ayrıca, yanlış bilgi üzerine alınan yatırım kararları ve menkul kıymet alım-satım kararları kaynakların (fonların) yanlış ve verimsiz alanlara tahsis edilmesine, dolayısıyla ekonomiye ek bir maliyet yüklenmesine neden olmaktadır.

Finansal bilgiler, finansal tablolar halinde kullanıcılara ya da karar alıcılara sunulmaktadır. Finansal tablo ve raporların üretildiği ya da hazırlandığı muhasebe sistemi, pek çok farklı durum için uygulanabilirliğin sağlamaması açısından bazı esneklikler içermektedir. Muhasebe sistemindeki bu gerekli esneklik her ne kadar muhasebe standartları ile kontrol altına alınmaya çalışılsa da, işletmelerin finansal durum ve faaliyet sonuçları hakkında bu bilgileri kullananları yanıltmalarına ve yanlış karar almalarına neden olmamalıdır (Aktaran Canbulut, 2008: 19; Mulford ve Comiskey, 2002: 19- 21). Ancak bazı durumlarda bu esneklik kötüye kullanılmakta ve finansal bilgiler, kullanıcılarına istenen bilgiyi vermemektedir. Finansal bilginin karar alıcılara ve bu bilgileri kullananlara yanlış iletilmesindeki, yani işletmeleri finansal bilgi manipülasyonu yapmaya iten nedenler aşağıdaki gibi özetlenmektedir (Küçüksözen, 2004: 67-68):

- ✓ Şirketlerin zayıf yönetim yapıları,
- ✓ Yöneticilerin menfaatleri ve şirketlerin ortaklık yapıları,
- ✓ İşletmelerdeki zayıf iç denetim sistemi ve yetersiz bağımsız denetim komiteleri (ya da bağımsız denetim komitesinin hiç olmaması),
- ✓ Finansal raporlama sürecinde finansal bilginin raporlanması açısından gerçek zamanlı değil periyodik bilgilendirmenin esas alınması,
- ✓ Periyodik finansal raporlama sisteminin ortaya çıkardığı finansal analistlerin ve bunların tahminleri ile bu tahminlerin şirketlerin yönetimi üzerinde oluşturduğu baskı,

- ✓ Muhasebe standartlarındaki, gerçekleşme, tahsis ve tahakkuk kavramları ve bu kavramlar da dahil olmak üzere muhasebe sisteminin bir işletme için ekonomik sonuç doğuran işlem ve olayların kaydedilme zamanı (gerçekleşme), tutarı (tahmin dahil değerlendirme) ve raporlanmasına ilişkin sağladığı esnekliklerdir.

İşletmeler yukarıda sayılan nedenlerle finansal bilgi manipülasyonuna yönelirler. Ancak bunu yaparken de birtakım amaçlara ulaşmayı beklemektedirler. Stolowy ve Breton'a (2004) göre, finansal bilgi manipülasyonunun temel amacı, hisse basına kazanç ve borç/ öz sermaye oranını istenen şekilde değiştirmek olarak ifade edilmektedir. Dechow, Sloan ve Sweeney' e (1996) göre ise, finansal bilgi manipülasyonunun en önemli amaçları, daha düşük maliyetle kaynak temin edebilmek ve borç sözleşmelerindeki koşulları karşılayamamaktan kaçınmaktır (Aktaran Canbulut, 2008: 23). Bu amaçlar yanında finansal bilgi manipülasyonu ile ulaşılmak istenen diğer amaçlar ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Küçükkocaoğlu ve Küçüksözen, 2005: 163-165):

- ✓ İşletme yönetimi tarafından işletmenin hisse senedi fiyatını ve riskini etkilemek,
- ✓ Borç sözleşmelerindeki finansal koşulları sağlamak,
- ✓ Kreditorler, yatırımcılar ve çalışanlarla ilişkileri iyi tutmak,
- ✓ Halka açılmak veya sermaye artırımı suretiyle sağlanacak fon tutarını artırmak,
- ✓ Politik ve hukuki düzenlemelerden kaynaklanabilecek risklerden kaçınmak,
- ✓ Yatırımcıların şirketle ilgili olarak algıladıkları riski azaltmak,
- ✓ İşletmenin gelecekteki performansı hakkında piyasaya olumlu sinyal göndermek ve,
- ✓ Vergi avantajı sağlamak sayılabilir.

Yukarıda sayılan bu amaçlar sayesinde yatırımcıların ve kredi verenlerin finansal davranışlarına etki etmeyi hedeflemektedir. Karar alıcılar yani finansal tablo kullanıcıları, finansal davranışın yani kararın rasyonel bir şekilde yapılmasında doğrudan işletmelerin finansal tablolarına başvurmaktadır. Finansal bilgi manipülasyonlarının yapılma amaçları da incelendiğinde bunu gerçekleştiren

aktörlerin birtakım kazançlar elde ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Finansal bilgi manipülasyonunun kazançları yani getirileri konusunda uluslararası literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Bu nedenle çalışmaların bir kısmı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Manipülasyonlardaki Potansiyel Kazançlar

Aktörler	Kazançları	Çalışmalar
Yöneticiler	Sermaye Maliyetlerinin Azaltılması	Watts and Zimmerman (1986) Dechow et al. (1996)
	Uyarılar	Ronen and Sadan (1980)
	İşini Koruma	Fudenberg and Tirole (1995)
	İstihkakların Yönetimi	Watts and Zimmerman (1978), Ronen and Sadan (1981), Lambert (1984), Healy (1985), Moses (1987), McNichols and Wilson (1988), Brawshaw and Eldin (1989), Fern et al. (1994), Gaver et al. (1995), Holthausen et al. (1995), Bhat (1996), Balsam (1998)
	Kredi Sözleşmeleri	Watts and Zimmerman (1986), Sweeney (1994), DeFond and Jiambalvo (1994), DeAngelo et al. (1994), Fern et al. (1994)
	Resmi Sınavlar	Jones (1991), Magnan et al. (1999)
	Vergilerin Minimizasyonu	Scholes et al. (1992), Guenther (1994), Chaney and Lewis (1995), Maydew (1997), Eilifsen et al. (1999)
	Vergi Avantajının Kazanılması	Hepworth (1953)
	Hedef Odaklı Yönetime Yönelik Maliyetlerin Azaltılması	Wu (1997)
	Yatırımcılar, kredi verenler ve çalışanlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi	Hepworth (1953), Godfrey and Jones (1999)
	Sabit Kap Payları	Kasanen et al. (1996)
Politik Maliyetlerden Kaçınma	Hall (1993), Fern et al. (1994)	
Başlangıç Ortakları	Kazançlarını Arttırma	Titman and Trueman (1986), Datar et al. (1991), Aharony et al. (1993), Neill et al. (1995)
Ortakların Kontrolü	Hisse Senetlerinin Piyasa Değerinin Arttırılması Sermaye Maliyetlerinin Azaltılması İşlemlerin Düzeyini Azaltmak Çalışanların Kontrolü	Dye (1988), Schipper (1989)
Tahvil Sahipleri	Tahvillerin Piyasa Değerini Arttırmak	Schipper (1989)
İşverenler/Çalışanlar	İşlerini Korumak Kazançlarını Arttırmak	Liberty and Zimmerman (1986)

Kaynak: Stolowy ve Breton, 2004:40

Yukarıdaki tabloda özetlenen çalışmalar manipülasyonunun aktörlerinin kazançlarını ifade etmek açısından önemli çalışmalardır. Bununla birlikte, finansal bilgi manipülasyonunun kazançları olduğu kadar sermaye piyasalarına olan maliyeti yani kayıpları bulunmaktadır. Bu nedenle takip eden kısımda finansal bilgi manipülasyonunun sonuçlarına yer verilmektedir.

1.1.6. Finansal Bilgi Manipülasyonu Sonuçları

Finansal bilgi manipülasyonunun sermaye piyasalarına olan temel maliyetini yani kayıplarını sermaye piyasalarının ekonomide kaynakların verimli alanlara tahsisi ile ilgili fonksiyonunu bozması olarak ifade etmek mümkündür. Diğer bir ifade ile finansal bilgi manipülasyonu nedeniyle, işletmelerin gerçek finansal durumlarının ve faaliyet sonuçlarının finansal bilgi kullanıcılarına yansıtılmaması; bir taraftan, bu işletmelerin menkul kıymetlerine yatırım yapan yatırımcıların zarara uğramalarına ve sisteme olan güvenlerinin sarsılmasına neden olurken, diğer taraftan yanlış bilgi üzerine alınan yatırım kararları ve menkul kıymet alım-satım kararları kaynakların (fonların) yanlış ve verimsiz alanlara tahsis edilmesine neden olur. Bu durum ekonomiye ek bir maliyet yüklenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla finansal bilgi manipülasyonunun en önemli sonucu olarak da bir ekonomide kaynakların en verimli alanlara tahsis edilmesinin önlenmesi olarak gösterilebilir. Bunun yanında finansal bilgi manipülasyonunun diğer sonuçlarını(Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 3-10) aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- ✓ Hisse senedi fiyatlarının dolayısıyla şirketlerin değerlerinin düşmesi,
- ✓ İşletmelerin borçlanma maliyetlerinin artması,
- ✓ Çok sayıda yatırımcının zarara uğraması ve yatırımcıların işletmelere, dolayısıyla piyasalara olan güvenlerinin sarsılması,
- ✓ Finansal bilgi manipülatörü işletmeleri takip eden analist sayısının azalması,
- ✓ Analistlerin işletmelere ilişkin tahminlerindeki isabet oranının düşmesi,
- ✓ Sermaye piyasalarının kaynakların verimli alanlara tahsisi ile ilgili rolünün bozulması,
- ✓ Finansal bilgi manipülatörü işletme yöneticilerinin işine son verilmesi ve/veya söz konusu yöneticilerin yatırımcılar ve ilgili otoriteler tarafından dava edilmesi ve
- ✓ Bağımsız denetim kuruluşlarının bağımsız denetim işinden çekilmeleri veya bağımsız denetimle ilgili müşterilerini kaybetmeleri ve çok yüksek tutarlarda tazminata muhatap olmalarıdır.

Stolowy ve Breton'a (2004: 28) göre, finansal bilgi manipülasyonlarının ekonomiye olan maliyetleri yanında toplumsal açıdan da maliyetleri bulunmaktadır.

Bilindiği gibi, finansal bilgi yani finansal raporlar işletmeler hakkında daha iyi karar alınmasını, böylelikle ekonomik sistemin temel amacı olan kaynakların daha etkin dağılımını sağlamaktadır. Böylelikle taraflı, doğru olmayan bilgi diğer bir ifade ile finansal bilgi manipülasyonu kaynakların etkin tahsis edilememesine, dolayısıyla kaynakların israf edilmesine neden olmaktadır. İşletmeler tarafından esas itibariyle ortakları için üretilen bilgi, “toplumun bir ferdi olan ortaklar için iyi olan toplumun tümü için de iyidir” görüşü çerçevesinde topluma da hitap etmektedir (Demir ve Bahadır, 2007: 7). Dolayısıyla, finansal bilgi manipülasyonu uygulaması, toplumun tamamını dolandırmak anlamına gelmektedir.

1.1.7. Spekülasyon

Yukarıdaki bölümlerde açıklanan finansal bilgi manipülasyonunu, spekülasyona benzer nitelikler taşımaya rağmen, manipülasyondan oldukça farklıdır. Aşağıda detaylandırılarak açıklanan bu durumlar finansal bilgi manipülasyonu ile aynı anlamı ifade ediyormuş gibi görünse de, gerçekleşme durumu ve etkileri bakımından finansal bilgi manipülasyonundan ayrılmaktadır. Bu kavramlardan ya da durumlardan ilki spekülasyondur. Seyidoğlu'na (2001: 304) göre spekülasyon en genel ifade ile, ileride ortaya çıkabilecek fiyat dalgalanmalarından yararlanarak kazanç sağlamak anlamına gelmektedir. Yani spekülasyon, bir kimsenin kendi yaptığı tahminlere dayanarak, fiyatında yükselme beklediği başta hisse senedi olmak üzere, ekonomik varlığı satın alması, fiyatında düşme beklediklerini ise satması yoluyla spekülatif bir biçimde kar sağlama faaliyetidir. Eğer spekülasyonda tahminler doğru çıkarsa kar, tersi durumda ise zarar edilmektedir.

Spekülasyonların finansal bilgi manipülasyonlarından en büyük farkı, ilerideki fiyat değişimlerinin bugünden tam olarak bilinmemesi, yani geleceğe ait belirsizliğin bulunmasıdır (Canbulut, 2008: 108). Bu durumda herkes, tüm göstergeleri göz önüne alarak tahminler yapmakta ve bu tahminlere göre de alım veya satım faaliyetine girmektedir. Dolayısıyla kendi tahminlerine dayanarak spekülatif bir yatırım yapma sonucu ortaya çıkmakta ve sermaye piyasalarının işleyişine etki edilmiş olmaktadır. Ancak manipülasyonda, tahminleme söz konusu değildir. Tahminleme yerine kasıtlı ya da planlı yapılmış işlemler veya oynamalar söz konusudur.

1.1.8. İçerden Öğrenenlerin Ticareti

Finansal bilgi manipülasyonlarının, içerden öğrenenlerin ticaretinden ayırmak için Sermaye Piyasası Kanunu'ndan yararlanmak gerekmektedir. Sermaye Piyasası Kanunu'nun 47. maddesinin A-1 bendinde düzenlenmiş olan "içeriden öğrenenlerin ticareti" suçunu, finansal bilgi manipülasyonundan ayıran en önemli fark; içeriden öğrenenlerin ticareti suçunda, sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek nitelikte, henüz kamuya açıklanmamış, bir nevi gizli bir bilginin kullanılarak menfaat, çıkar temin edilmek istenmesidir. Bu suç tipinde failin amacı; işleme veya bilgiye dayalı olarak aldatıcı davranışlarda bulunarak sermaye piyasası araçlarının değerini normal seyri dışında etkileyerek, yükseltmek veya azaltmak değil, menkul kıymetin değerini etkileyebilecek nitelikte kamuya sağlanmamış ve bir şekilde (durumu, mesleği, görevi, fonksiyonu itibariyle) elde ettiği bilgiyi kullanarak çıkar sağlamak şeklinde ifade edilmektedir. İçerden öğrenenlerin ticaretinde esas olan içeriden öğrenilen bilgidir (Canbulut, 2008: 109-111). Bu durumda içeriden öğrenilen bilginin gerçekleşen ya da gerçekleşmesi beklenen bir dizi durum ya da olaya ilişkin olması ve aynı zamanda içeriden öğrenilen bilginin anılan olay ya da durumların finansal araçların ya da bunlarla ilgili türev araçların fiyatları üzerinde etkili olabilecek kadar belirli olması gerekmektedir. Bu durum gerçekleştiğinde içeriden öğrenenlerin ticareti suçu kapsamına girmektedir. Ancak finansal bilgi manipülasyonunda yatırımcının bilgi edinerek finansal sistemi etkilemesi söz konusu değildir. Manipülasyonda işletmenin finansal bilgilerini ilgililere yanlış ya da değiştirilmiş aktarılması ve ilgililerin yanlış karar almasına neden olarak finansal sistemi olumsuz etkilemesi söz konusudur (Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 47).

1.1.9. Bilgi Vermekten Kaçınma, Yanlış Bilgi, İbraz Etmeme ve Görevlileri Engelleme

Bu suç, Sermaye Piyasası Kanunu'nun 47. maddesinin B-1 numaralı bendinde düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre bu suç, "Kurul veya Kurul tarafından görevlendirilenlere istenilecek bilgileri vermemek" şeklinde tanımlanmıştır. Maddede sayılan yetkili kurumların başında Sermaye Piyasası Kurulu, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Maliye Müfettişleri, Hesap Uzmanları vb. otoriteler gelmektedir. Bu kurumların Sermaye Piyasası Kanunu'ndan kaynaklanan yetkileri

sebebiyle isteyebilecekleri bilgilerin, verilmemesi, vermekten kaçınması ve görevlilerin görevlerini yapmalarının engellenmesi söz konusudur. Bu suçun manipülasyondan farklı olan yönü, bu suç tipinde bilgi saklanması veya bilgilerin ilgili kurumlara iletilmemesi gibi durumlarda ortaya çıkmasıdır (Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 47).

1.2. HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMA VE FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU

Finansal bilgi manipülasyonları içerisinde yer alan uygulamaların bazılarında muhasebe ilke ve standartlarından sapmaların olduğu gözlenmektedir. Bu tür "muhasebe ilke ve standartlarına aykırı manipülasyonlar" aynı zamanda "finansal hile" olarak da adlandırılmaktadır (Demir ve Bahadır, 2007: 107). Yani finansal hileler, finansal bilgi manipülasyonları dahilinde ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda bu bölümde finansal tablolar ve finansal raporlama sürecindeki hilelerin finansal bilgi manipülasyonlarındaki yeri üzerinde durulmaktadır.

1.2.1. Hile Kavramı ve Hata Arasındaki Farklılıklar

Hile, bir suçu ifade etmektedir ve bir kişinin belirli bir yararı elde etmek amacıyla diğerine yanlış beyanda bulunması anlamına gelmektedir (Singleton vd., 2006: 1). Hile, bir kişinin yanlış olduğunu bildiği veya doğruluğuna inanmadığı uygunsuzlukların ve kanuni olmayan hareketlerin maksatlı kandırma veya yanlış sunma niyeti ile yapılması olarak ifade edilmektedir (Emir, 2008: 112).

Usulsüzlük olarak tanımlanan ve finansal tabloların güvenilirliğinin bozulmasına ve azalmasına neden olan davranışların art niyetlilik temeline göre tanımlanması ilk kez AICPA'nın 1997 yılında yayınlamış olduğu denetim standardında SAS No:82'de yer almıştır (Skousen, 2004: 4). Bağımsız denetçilerin finansal tablolardaki hile riskini değerlendirmesinde bir kılavuz niteliğinde olan bu standart, 2002 yılında SAS No:99 ile yürürlükten kaldırılmış ancak yeni standardın hile tanımına ilişkin yaklaşımında bir değişiklik olmamıştır. Bu doğrultuda hileli uygulamalar; finansal tablolarda önemli tahrifata (gerçek dışı beyana) yol açan kasıtlı davranışlar bağlamında ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda hile kavramını, denetim konusu finansal tablolarda önemli tahrifatlara yol açan

bilinçli (art niyetli) fiil ve davranışlar olarak tanımlamak mümkündür (AICPA, SAS No:99: 279; Aktaran Küçük, 2008).

Benzer bir tanım Sermaye Piyasası Kurulu tebliğinde de görülmektedir. Sermaye Piyasası Kurulu'nun, Seri: X, No: 22 tebliğinde hile, işletme yönetimindekiler ile yönetimden sorumlu kişilerin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların kasıtlı olarak adil veya yasal olmayan bir yarar sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmaları olarak tanımlanmaktadır (SPK Seri: X, No:22 Tebliği; Altıncı Kısım, Birinci Bölüm, Madde 4/4).

Hile, muhasebe sistemi ve finansal raporlama açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü, hilenin varlığı muhasebe sisteminin bütünüyle değerlendirilmesi olasılığını azalttığı gibi doğrudan yanlış karar alınmasına neden olmaktadır. Ancak bilinmelidir ki, hilenin muhasebe kayıtlarında küçük tutarlarda yer alması, onun yapacağı olumsuz etkiyi azaltmamakta ve küçük tutarda da olsa finansal sistemin işleyişine zarar vermektedir (Singleton vd., 2006: 3). Burada önemli olan hilenin bilinçli yapılıp yapılmadığıdır. Bu nedenle hilenin, hata ve yanlışlıklardan ayrımının iyi ve net bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Hata, finansal tablolarda kasıt olmaksızın yapılan, bir tutarın veya bir açıklamanın atlanması gibi yanlışlıkları ifade eder. Bu kapsamda (SPK Seri: X, No: 22 Tebliğ, Altıncı Kısım, Birinci Bölüm, Madde 4/1-3);

- ✓ Finansal tabloların hazırlanmasında kullanılan verileri toplarken ve bunları analiz ederken yapılabilecek bir yanlışlık,
- ✓ Olayların gözden kaçırılmasından veya hatalı yorumlanmasından kaynaklanan yanlış bir muhasebe tahmini ve
- ✓ Muhasebe ilkelerini uygularken, değerlendirme, kayda alma, sınıflandırma, sunma veya açıklama konuları ile ilgili yapılabilecek bir yanlışlık sayılmaktadır.

Sonuç itibariyle muhasebe hataları, unutkanlık, dikkatsizlik veya bilgisizlik yüzünden muhasebe ile ilgili işlem, kayıt ve hesaplarda yapılan yanlışlıklardır. Muhasebe hataları içerisinde kasıt unsuru barındırmamaktadır. Ancak muhasebe hilesi, belli bir amaçla işletmenin işlem, kayıt ve belgelerinin bilerek tahrif edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Muhasebe hataları kayıtlar üzerinden yapılırken, muhasebe hileleri ağırlıklı olarak belgeler üzerinde yapılmaktadır. Hilenin, belgeler üzerinde ve

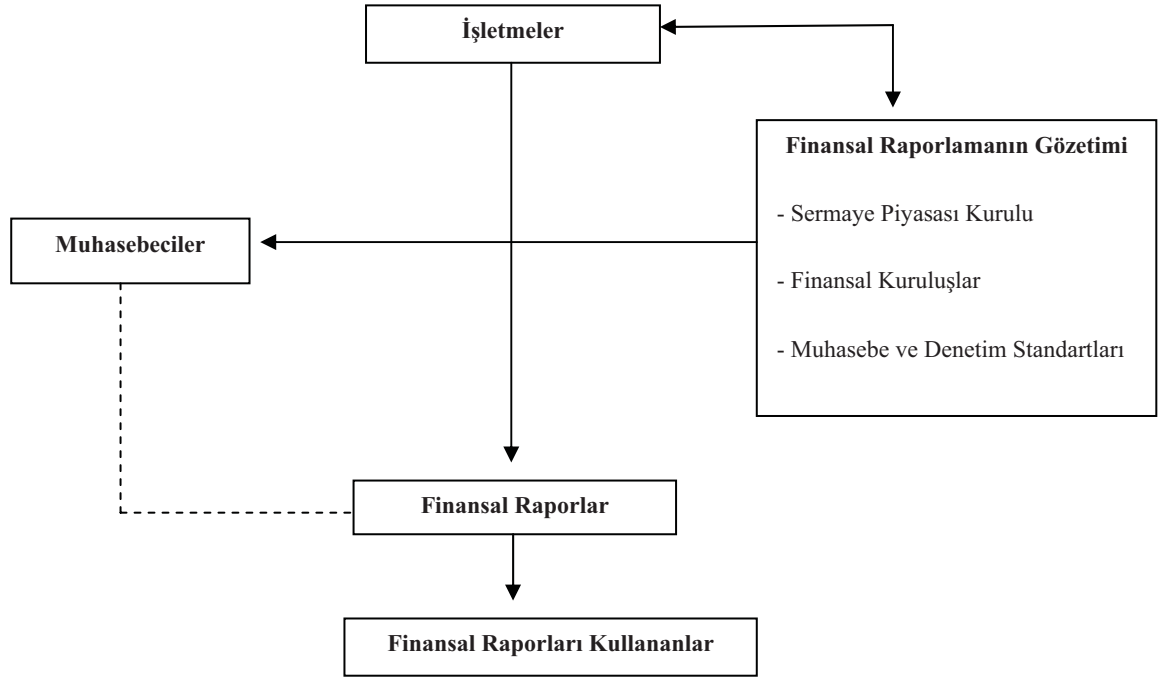
bilinçli olarak yapılması nedeniyle muhasebe sistemi içinde kendiliğinden ortaya çıkarılması beklenmemekte, bilerek yapıldığından tespit edilip, ortaya çıkarılması da son derece güç olmaktadır (Küçük, 2008: 5-6). Muhasebe kayıtlarında yapılan hileler, hileli finansal raporlama sonucunu doğurmaktadır. Takip eden kısımda da hileli finansal raporlama anlatılmaktadır.

1.2.2. Finansal Raporlama

Bir işletme hakkında bilgi sahibi olmak isteyen, işletme dışı kişi ve kuruluşlara karşı gereksinim duydukları bilgiyi sağlayan finansal muhasebedir (Şener, 2004: 5). Bu doğrultuda muhasebe kayıt sürecinin bir parçası olarak işletmenin para ile ifade edilebilen ekonomik işlemlerinin sonuçlarının kaydedildiği, sınıflandırıldığı, özetlendiği bilgilerin kullanıcılara sunulması finansal raporlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Muhasebe bilgi sistemi sonucunda hazırlanan finansal raporlar; işletme sahip veya yöneticilerinin uyguladıkları kararlar sonucunda işletmenin varlıkları ve kaynakları üzerinde ortaya çıkan değişimleri izlemelerine ve görmelerine yardımcı olmaktadır (Yükçü, 2004: 3). Çünkü finansal raporlamanın da temel amacı işletmeyle ilgili olarak kullanıcılara faydalı, doğru ve güvenilir bilgiler sağlamaktır. Bu amacı, finansal tablolar aracılığı ile gerçekleştirir.

Finansal tablolar, finansal raporlama sürecinin sonucunda üretilen ve kullanıcılara işletmenin finansal durumu hakkında gerekli bilgileri sağlayan temel göstergelerdir. Rezaee'ye (2002:21) göre finansal raporlama sistemi içerisinde üç unsur bulunmaktadır. Bunlar işletmeler, bağımsız denetçiler ve diğer düzenleyici otoritelerdir. Finansal raporlamanın bu üç unsuru sayesinde finansal bilgi sisteminin sunumu gerçekleşmektedir. Finansal raporlama unsurlarının arasındaki ilişkiyi görmek açısından aşağıdaki şekil önem taşımaktadır.

Şekil 2. Finansal Raporlamanın Unsurları

Kaynak: (Rezaee,2002:22)

Şekil 2’den de görüldüğü gibi, finansal raporlama içerisinde esas olan unsurların başında işletmeler gelmektedir. İşletmeler finansal durumuna ilişkin finansal raporlarını hazırlamasında muhasebecileri kullanmaktadır. Finansal raporların muhasebeciler tarafından hazırlanması süreci içerisinde finansal raporlamayı düzenleyen bazı otoriteler sayılmaktadır. Bunların başında Sermaye Piyasası Kurulu, devlet, muhasebe ve denetim standartları ve finansal piyasalar içerisinde yer alan diğer finans kuruluşlarıdır. Hazırlanan finansal raporlar en son aşamada finansal bilgi kullanıcılarına sunulmakta ve karar almalarına doğrudan etki yapmaktadır.

Hazırlanan ve sunulan finansal raporlamanın, kullanıcılar açısından fayda sağlayabilmesi için birtakım karakteristiklere göre yüksek kalitede hazırlanmış olması gerekir. Bu karakteristiklere geçmeden önce finansal raporların hepsinde bulunması gereken özellikleri sıralamakta fayda bulunmaktadır (Rezaee, 2002: 24):

- ✓ Finansal raporların yatırımcıların ve kredi verenlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde hazırlanması,
- ✓ İşletmenin açık ve net olarak finansal durumunu ortaya koyması,
- ✓ İşletmenin finansal durumunun karşılaştırılabilir ve tutarlı bir biçimde göstermesi gerekir.

Rezaee (2002: 24-26) yukarıda sözü geçen karakteristikleri ise aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- ✓ Uygunluk: Finansal tablolardaki bilgilerin, finansal tablo kullanıcılarına uygun bilgiyi sağlayacak şekilde hazırlanması anlamına gelmektedir. Yani işletmenin geçmiş döneminin performansını, gelecek döneme ilişkin tahminleri ve beklentileri karşılayacak bilginin kullanıcılara sunulması gerekmektedir.
- ✓ Güncellik: Finansal tablolardaki bilginin güncel olmasını ifade etmektedir. Yani finansal analize tabi tutulacak olan verilerin gerçek zamanlı olarak finansal tablolardan elde edilmesini ifade etmektedir.
- ✓ Güvenilirlik: Finansal tablolarda yer alan bilginin güvenilir olması ve karar alıcılara güvenilir bilgilerin sunulmasını ifade etmektedir.
- ✓ Doğrulanabilirlik: Burada ifade edilen finansal bilginin farklı bireyler tarafından doğru olarak elde edilmesidir.
- ✓ Gerçek Sunum: Muhasebe kayıtlarının sonuçları olarak ifade edilen finansal raporların işletmenin ekonomik gerçekliğini yansıtacak şekilde ilgililere sunulmasını ifade eder.
- ✓ Tarafsızlık: Yüksek kalitede finansal bilginin edinilebilmesi için işletmenin ekonomik faaliyetlerini tarafsız bir şekilde raporlaması ve sunması gerekmektedir.
- ✓ Karşılaştırılabilirlik ve Tutarlılık: Finansal bilgilerin karşılaştırılabilir ve dönemsel olarak kendi içindeki tutarlılığının sağlanması gerekmektedir.
- ✓ Önemlilik: Finansal bilgilerin güvenilir ve doğru bir olması bilgileri kullanıp karar alanlar tarafından son derece önem taşımaktadır. Çünkü bu bilgiler, ekonomik sistemin işleyişine doğrudan katkı yapmaktadır.

Yukarıda sayılan özellikler doğrultusunda yapılan finansal raporlama sonucunda ortaya çıkan kaliteli finansal bilgiler sayesinde finansal sistemin etkinliği sağlanmış olacak ve finansal bilgi manipülasyonu için gereken ön koşul da ortadan kalkmış olacaktır.

1.2.3. Hileli Finansal Raporlama

Hileli finansal raporlama, işletmelerin kasıtlı olarak finansal tablolarındaki bilgileri değiştirmek, oynamak veya gerçek kanıtları ortadan kaldırmak suretiyle yatırımcılar ve kredi kuruluşları başta olmak üzere finansal bilgidan yararlananları aldatmak ya da yanlış yönlendirmek amacıyla finansal tablo hazırlamalarını ve bunları sunmalarını ifade etmektedir. Bu noktada hileli finansal raporlama başta işletme yöneticilerinin finansal tabloların hazırlanışı sırasında doğru ve güvenilir bilgi sunma sorumluluğunu taşıyamaması veya finansal raporlama sürecinin dürüst ve kaliteli yapılmasına engel olması ya da finansal tabloların denetim sürecinde hilenin tespit edilememesi veya önlenememesi gibi durumlarda ortaya çıktığı söylenebilir (Rezaee, 2002: 1-2).

Hileli finansal raporlama, finansal tabloların bilinçli olarak çarpıtılmasıyla ortaya çıkan bir suçtur. Hileli finansal raporlama, kasıtlı olarak, finansal tablolarda olması gereken tutarların veya açıklamaların yer almaması veya yanlış beyan edilmesi suretiyle finansal tablo kullanıcılarının yanıltılması anlamına gelmektedir. Yine Merchant (1987) hileli finansal raporlamayı, finansal belgeleri değiştirerek ya da belgeler üzerinde oynamalar yaparak, kayıtları silerek, bilgileri ortadan kaldırarak sunmak şeklinde tanımlamaktadır (Powell vd., 2005: 7).

Finansal tablo hileleri değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Ancak genel anlamda finansal tablo hilesi için kullanılan başlıca üç yöntem vardır. Bunlar (Ata vd., 2009: 7):

- ✓ Muhasebe Sistemi ile Oynamak: Bu yöntemde, finansal suçlular muhasebe sistemini istekleri doğrultusunda geliştirme aracı olarak kullanırlar. Örneğin, kazançlarını istedikleri şekilde, yüksek veya düşük göstermek için geçersiz borç ödenekleri, aşırı ve eskimiş stok ödenekleri ayırırlar.

- ✓ Muhasebe Sistemini Yıpratmak: Finansal suçlu bu yöntem ile muhasebe sisteminde raporlanmış sonuçlara yanlış ve hayali bilgiler ilave ederek muhasebe sistemini manipüle etme yoluna gitmektedir.
- ✓ Muhasebe Sistemi Dışında Yollara Başvurmak: Suçluların, istedikleri finansal raporları belki de sadece bir bilgisayar kullanarak diledikleri şekilde üretmeleridir. Finansal raporlar, faaliyette bulunan bir işletmenin muhasebe ve finans raporları sürecine dayalı olabilirken, elle yapılmış düzeltmeler ile hileyi işleyenlerin istedikleri sonuçlar oluşturulabilmek şeklinde sıralanmaktadır.

Hileli finansal raporlama sadece akademisyenlerin ilgisini çeken bir konu değildir. Gerek ulusal gerekse uluslararası anlamdaki otoriteler ve standart koyucular hileli finansal raporlamaya yönelik birtakım açıklamalar ve düzenlemeler yaparak hileli finansal raporlamayı önlemeyi amaçlamışlardır. Buna ilişkin bölüm, sonraki bölümde ele alınmaktadır. Ancak konunun ulusal anlamda anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla bu bölümde Sermaye Piyasası Kurulu'nun düzenlemelerine yer verilmektedir. Sermaye Piyasası Kurulu'nun 2006 yılında yayınladığı Seri: X, No: 22 tebliğinde iki tür hileli finansal raporlamadan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, kasıtlı olarak finansal tablolarda olması gereken tutarların veya açıklamaların yer almaması veya yanlış beyan edilerek finansal tablo kullanıcılarının yanıltılması şeklinde yapılan hileli finansal raporlamadır. İkincisi, işletme yönetiminin etkin olarak işletilmesi gereken kontrolleri göz ardı etmesinden kaynaklanan hileli finansal raporlamadır. Her iki tür hileli finansal raporlamada kullanıcılar açısından olumsuz etkilere neden olmakta ve bu etkilerden en önemlisi olan finansal tabloların güvenilirliğini azaltmaktadır (SPK, Seri : X, No: 22 Tebliğ).

Sayılan hileli finansal raporlama türlerinden ilkinin gerçekleşmesi için aşağıdaki durumların varlığı gerekmektedir (SPK, Seri : X, No: 22 Tebliğ):

- ✓ Finansal tabloların hazırlanmasına dayanak olan muhasebe kayıtlarının veya destekleyici dokümanların tahrif edilmesini (evrak sahtekarlığı), değiştirilmesini, manipüle edilmesini ve/veya gerçeğe aykırı belge düzenlenmesini,

- ✓ Finansal tablolara yansıtılması gereken olay, işlem ve diğer önemli bilgilerin kasıtlı olarak atlanması veya yanlış yansıtılmasını ve
- ✓ Finansal tablolara yansıtılması gereken olay, işlem ve diğer önemli bilgilerin, kayda alınması, değerlendirilmesi, sınıflandırılması, sunumu ve dipnotlarda açıklanması ile ilgili muhasebe ilkelerinin kasıtlı olarak yanlış uygulanmasını içerir şekilde olmasıdır.

Sayılan hileli finansal raporlama türlerinden ikincisinin gerçekleşmesi için ise aşağıdaki durumların varlığı gerekmektedir (SPK, Seri : X, No: 22 Tebliğ):

- ✓ Faaliyet sonuçlarını değiştirmek ya da başka amaçlara ulaşmak için özellikle hesap dönemi sonuna yakın bir tarihte fiktif yevmiye kayıtları yapmak,
- ✓ Hesap bakiyelerini tahmin etmede kullanılan varsayımları uygun olmayan biçimde oluşturmak ve kanaatleri değiştirmek,
- ✓ Raporlama döneminde meydana gelen işlem ve olayları finansal tablolara yansıtmamak, zamanından önce yansıtmak veya ertelemek,
- ✓ Finansal tablolarda yer alan tutarları etkileyebilecek bilgileri gizlemek veya açıklamamak,
- ✓ İşletmenin finansal durumunu veya finansal performansını yanlış sunmak amacıyla karmaşık işlemlere girişmek,
- ✓ Önemli ve olağandışı işlemlere ilişkin kayıtları ve koşulları değiştirmektir.

Hileli finansal raporlamaya yol açan durumlar belirtildikten sonra, hileli finansal raporlamaya yol açan faktörlerin incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Bu faktörlerin genel anlamda üç başlık altında toplanabildiğini görmek mümkündür. Bunlar; zayıf kurumsal yapı, kuvvetli iç ve dış baskı ile zayıf iç kontrol yapısıdır. Bu faktörlerden ilki olan zayıf kurumsal yapının taşıdığı karakteristik özellikleri ise aşağıda özetlenmiştir (Rezaee, 2002: 186):

- ✓ Ahlaki ilkelerin olmayışı,
- ✓ Liderlik ve kılavuzluk ruhunun işletmede hissedilmeyişi,
- ✓ İşletme içi kural, politika ve prosedürlerin belirlenmemesi,
- ✓ İşletmenin bazı hedef ve/veya çıkarlarına gereksiz bir şekilde aşırı önem verilmesidir.

Rezaee'ye (2002: 189) göre sayılan faktörler içerisinde ikincisi olan dış baskılar, belirsizlik ortamıyla; iç baskılar ise, kâr esaslı ödüllendirme planları ile işletme departmanlarının kendi başına buyruk hareket etmeleri ile ilgilidir. Sayılan üçüncü faktör, zayıf iç kontrol yapısı ise, kontrol politika ve prosedürlerinin belirli olmayışı, kontrollerin yetersiz olması veya etkin ve tatmin edici bir şekilde yerine getirilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Temelinde hileli finansal raporlamanın amacı; genellikle, işletmenin net gelirini ve/veya varlıklarının değerini gerçekte olduğundan daha fazla göstermektir. Bunu literatürde yapılan çalışmaların sonuçlarından yararlanarak daha iyi ifade etmek mümkündür. Kinney ve McDaniel tarafından 1989 yılında yapılan bir çalışmada, işletmelerin neredeyse tamamı fazla beyan edilmiş kazançlarını düzeltmiştir (Akataran Skousen, 2004: 9). Skousen'e (2004: 16-17) göre bu durumun tam tersinin olması da söz konusudur. Yani kar yönetimi uygulamaları çerçevesinde bir dönemin sonunda işletme kârının gerçekte olduğundan daha düşük gösterilmesi de söz konusu olabilir. Bu yolla finansal tablolarda yer almayan kâr, finansal performansın beklenenden daha kötü gerçekleştiği dönemlerde kullanılmak üzere yedeklenmiş ya da işletme tarafından belirlenen muhasebe politikaları doğrultusunda işletme içerisinde bırakılmış olmaktadır. Bunların yanında, işletmelerde finansal performansın gerçekte olduğundan daha düşük gösterilerek vergiye esas olan kârın azaltılması yoluna da gidilebilmektedir. Sayılan durumların her ikisi de işletmenin finansal durumunun iyileştirilmiş şekilde gösterilmesine olanak sağlamakta, dolayısıyla başta potansiyel yatırımcılar olmak üzere finansal tabloları kullananlara işletme ile ilgili olumlu bir imaj verilmiş olmaktadır. Çünkü potansiyel yatırımcı için kar beklentisi kadar vergi avantajı da önem taşımaktadır. Ancak ikinci durumun daha çok sermaye piyasasında aktif rol alan işletmeler tarafından değil, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde uygulandığını görmek mümkündür. Sonuçta her iki uygulamada gerek ulusal ekonomiye gerekse finansal sistemin işleyişine olumsuz katkılar yapmaktadır.

Bu açıklamaların yanında hileli finansal raporlamanın başta işletmeler olmak üzere finansal raporlama sistemi içerisinde yer alan tüm aktörlerde ortaya çıkardığı birtakım olumsuz sonuçları da bulunmaktadır. Bu sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Rezaee, 2002: 7):

- ✓ Finansal raporlama sürecinin güvenilirliğini ve kalitesini azalmasına neden olmaktadır.
- ✓ Denetim mesleğinin özellikle de denetçilerin tarafsızlığını ve güvenilirliğini tehlikeye sokmaktadır.
- ✓ Sermaye piyasalarına olan güveni azaltmakta ve sermaye piyasalarında aktif rol alan yatırımcıların finansal bilgilere olan güvenini sarsmaktadır.
- ✓ Sermaye piyasalarını daha az etkin hale getirmektedir.
- ✓ Ulusal ekonomiyi ve ekonomik büyümeyi doğrudan olumsuz etkilemektedir.
- ✓ Büyük oranda yaşanan manipülatif hareketler sonrasında dava açma maliyetleri artmaktadır.
- ✓ Hileli finansal raporlama sürecinde yer alan işletme içerisindeki bireylerin (yöneticiler ve çalışanlar) kariyerlerini olumsuz etkilemekte, işletmelerde denetim komitesine olan güveni azaltmaktadır.
- ✓ Hileli finansal raporlamanın tespitinden sonra işletmelerin ekonomik kayıpları artmaktadır.

Her ne kadar hileli finansal raporlamanın ortaya çıkardığı sonuçlar yukarıdaki gibi sıralansa da hilenin maliyetini hesaplayabilmek oldukça güçtür. Örneğin 2001 Enron olayı sonrasında Amerikan Sermaye Piyasası'nın yapmış olduğu açıklamalara göre, bu olayın yatırımcıya olan sermaye maliyeti 80 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir. Ancak daha büyük zararlara yol açtığı hala akademik ve mesleki alanda tartışma konusudur (Rezaee, 2002: 7-9). Yapılan uluslararası çalışmalar incelendiğinde, bu durumun net bir şekilde hesaplanamadığı sadece tahminlendiği söylenebilir.

1.2.4. Finansal Raporların Hileli Olma Nedenleri

Finansal raporların doğru ve güvenilir olma ihtimalini düşüren birtakım nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerin neler olduğunu öğrenmek için literatürde yer alan uluslararası çalışmalara bakmakta fayda bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar aşağıdaki kısımda kısaca özetlenmektedir.

Yapılan çalışmalar içerisinde en dikkat çekicilerinden biri Rosenfield'in (2000: 4-6) çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre, muhasebe standartları bir işletmenin finansal durumunu tam olarak kamuya açıklayamamasına yani şeffaflığını önleyen

bir yapının oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum muhasebe standartlarındaki esnekliklerden de kaynaklanmaktadır. Yani muhasebe uygulamalarında özellikle stokların, maddi duran varlıkların fiyatlarındaki/değerlerindeki artışların tahakkuk esası gereği yapılması gibi uygulamalar finansal performansın tam anlamıyla finansal raporlara yansıtılmasında bir engel olarak görülmektedir (Canbulut, 2008: 26-27).

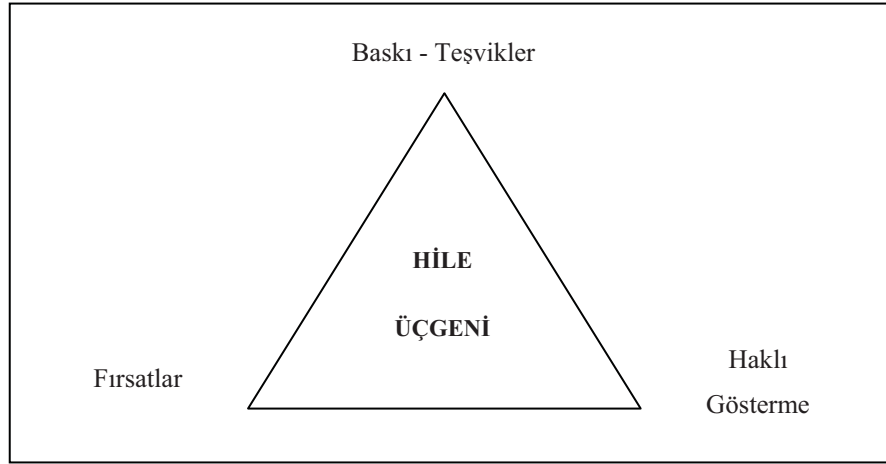
Finansal raporların güvenilirliğini etkileyen diğer bir unsur olarak işletme yönetiminin kar yönetimine ilişkin tutumu gösterilebilir. Buna yönelik çalışmalar Beasley (1996), Guenther (1994), Northcut ve Vines (1998), Roubi ve Richardson (1998) tarafından yapılmıştır (Aktaran Skousen, 2004). Bu çalışmaların ortak özelliği olarak işletme yönetiminin özellikle vergi avantajı sağlamak amacıyla finansal tablolarda yer alan bilgiler üzerinde birtakım teknikler kullanarak bilgileri değiştirmeleri şeklindedir. Bunlara ek olarak yapılan bağımsız denetimin de kalitesi finansal raporların doğru ve güvenilir sunumunda oldukça etkindir. Buna yönelik yapılan çalışmalar De Angelo (1981), Loebbecke vd. (1989), Apostolou vd. (2001), Seok Woo Jeong ve Joonhwa Rho (2004) şeklinde sıralanabilir. Son olarak finansal raporların güvenilirliğini etkileyen nedenler içerisinde politik maliyetler yani lobileşme maliyetleri gösterilmektedir. Buna yönelik çalışmalar ise Watts ve Zimmerman (1978) tarafından yapılmıştır.

1.2.5. Hileli Finansal Raporlama Ortamı: Hile Üçgeni ve Hile Dörtgeni

Hileli finansal raporlama sürecinin gerçekleşmesi için gerekli unsurların tanımlanması gerekmektedir. Bu nedenle akademisyenler hileli finansal raporlama ortamını yansıtabilmek amacıyla birçok çalışma yapmışlardır. Bunlardan en çok kabul göreni Donald R. Cressey tarafından 1940'ların sonlarında geliştirilen ve hile üçgeni olarak da adlandırılan teoridir. Bu teoriye göre; hileli finansal raporlamanın potansiyel olarak mevcut olabilmesi için üç durumdan en az birinin var olması gerekir. Hile risk faktörlerinin altında yatan teoriyi oluşturan bu yaklaşım, SAS No:99'da da Cressey'in teorisine göre ele alınmış ve gerçekleştirilmiş bir hilede, hile üçgenindeki üç durumun da geçerliliği belirtilmiştir. Ancak SAS No:99'daki yaklaşıma göre, hilenin gerçekleştiği ortamlarda genellikle bu üç durumun var olduğu ileri sürülmekle birlikte, hile potansiyelinin oluşabilmesi için hile

üçgenindeki tek bir unsurun varlığı da yeterli görülmüştür (AICPA, SAS No:99, Paragraf 7; Küçük, 2008; Skousen, 2004: 7; Wolfe ve Hermanson, 2004: 38).

Şekil 3. Hile Üçgeni

Kaynak: Küçük, 2008; Skousen, 2004: 7; Wolfe ve Hermanson, 2004: 38

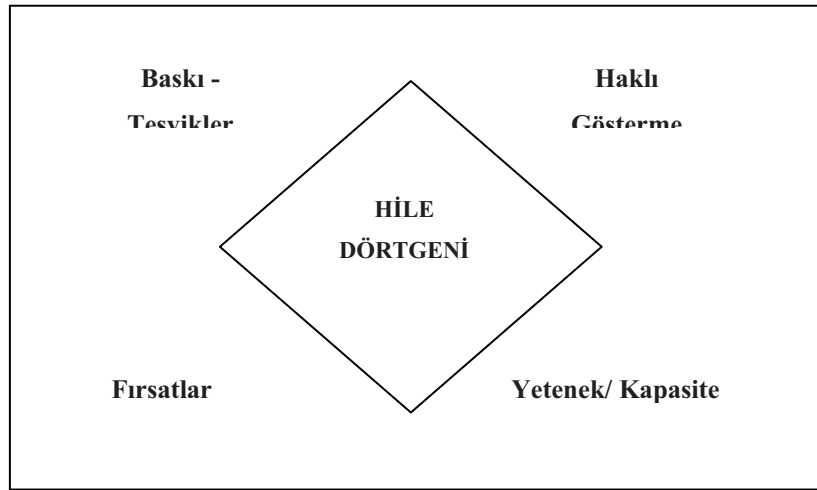
Hile risk faktörleri hile üçgenindeki unsurlara uygun olarak sınıflandırılmıştır (Skousen, 2004: 6–12; 82). Hile üçgeni yaklaşımına göre hilenin işlendiği ortamda mevcut olan durumlar şunlardır (AICPA, SAS No:99, paragraf 7, Aktaran Küçük, 2008: 50-51):

- ✓ *Teşvik ve Baskı*: Yönetim veya diğer çalışanları hileli davranışta bulunma yönünde güdüleyen kârlılık hedeflemesi, performansa dayalı ücretlendirme gibi bazı teşvik ve/veya baskı unsurları vardır.
- ✓ *Fırsatlar*: Kontrollerin yetersizliği, etkinsizliği veya yönetimin kontrolleri boşa çıkarmadaki yeteneği türünden bazı şartlar hilenin oluşumuna bir tür fırsat sunmaktadır.
- ✓ *Tavırlar ve Meşrulaştırma (Haklı Gösterme)*: Hileli davranışta bulunanlar, kişisel ahlâk anlayışlarına uygun olarak hileli davranışlarını meşrulaştırabilir diğer bir deyişle mazur göstermeye çalışabilir. Bazı kişilerin ahlâkî anlayışları onların bilerek ve isteyerek dürüst olmayan davranışlar sergilemesine izin verebilir. Diğer taraftan yeterli baskının olduğu ortamlarda, kendisinden bu tür davranışlar beklenmeyen kişilerin bile hileli

davranışta bulunması söz konusu olabilir. Teşvik ve baskı ne kadar büyükse bir kişinin hileye bulaşma fiilini meşrulaştırma ihtimali de o derece büyük olacaktır.

Hile üçgeni ile hileli finansal raporlama ortamı gerek işletmeler gerekse denetçiler gibi hileli finansal raporlamanın diğer aktörleri tarafından daha anlaşılır hale gelmiştir. Ancak ilerleyen dönemde hile üçgeni teorisine çeşitli katkılar yapılmış ve hile dörtgeni adı altında yeni bir teori ortaya atılmıştır. Bu teori Şekil 4'de gösterilmektedir:

Şekil 4. Hile Dörtgeni

Kaynak: Wolfe ve Hermanson, 2004: 38-40

Wolfe ve Hermanson (2004: 38-40) yaptıkları araştırmalarında hile ile ilgili unsurları yeniden değerlendirmişlerdir. Hile üçgeninde yer alan unsurların yanında, hilenin tespitinde bireyin yeteneğinin ve kapasitesinin büyük rol oynadığını görmüşlerdir. Bu noktadan hareketle hile dörtgeni teorisini ortaya atmışlardır. Hile dörtgeni teorisi ile hilenin unsurları; teşvikler, fırsatlar, haklı gösterme ve yetenekler şeklinde belirlenmektedir. Böylelikle hilenin tespit edilmesinde ve önlenmesinde bireyin yeteneğinin ya da kapasitesinin büyük önem taşıdığı görülmektedir.

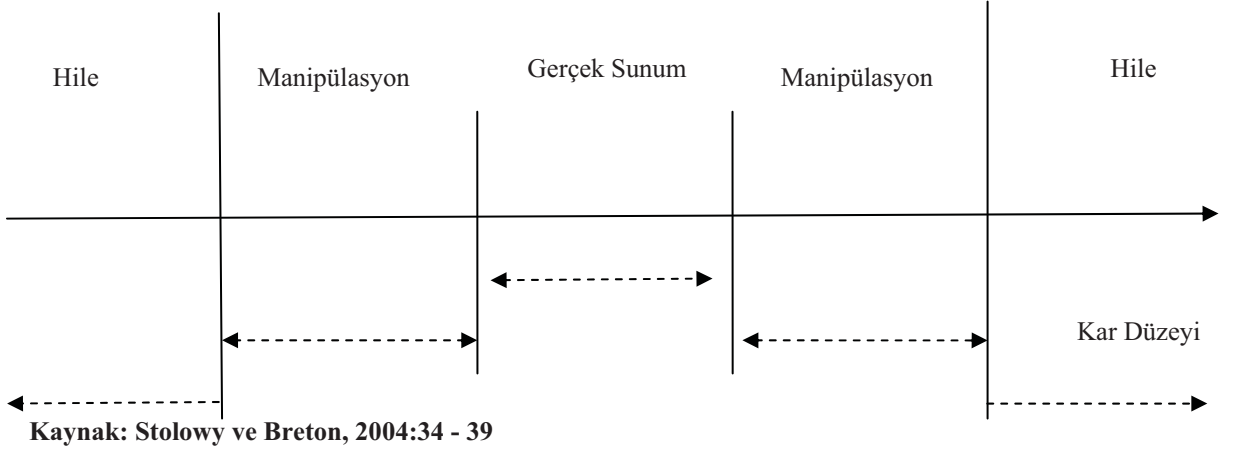
1.2.6. Hileli Finansal Raporlamanın Finansal Bilgi Manipülasyonlarındaki Yeri

Finansal raporlamanın sermaye piyasalarında taraflar arası fon akımının rasyonel ve etkin bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan ve finansal sistemin işleyişine katkı yapan önemli bir aracılık işlevi bulunmaktadır. Üstlendiği aracılık işlevi ile birlikte finansal raporlar, ilgili tüm taraflar için işletmelerin faaliyet sonuçlarını öğrendikleri, geleceğe yönelik analiz yapmakta referans aldıkları birincil bilgi kaynağı haline dönüşmektedir. Bu nedenle finansal raporların güvenliği ve işletmenin finansal performansını gerçek anlamda yansıtması son derece önem taşımaktadır. Hileli finansal raporlama bu noktada hem ulusal hem de uluslararası anlamda önemli bir konudur. Çünkü, finansal piyasalardaki bilginin güvenli bir biçimde ortaya çıkmaması karar alma davranışlarının rasyonelliğini azaltmaktadır. Böylece manipülatif hareketler sonrasında finansal piyasaların tüm bileşenleri ya da tarafları bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi hileli finansal raporlama, işletme yönetiminin finansal tablo kullanıcılarının işletmenin performansı ve kârlılığı konusundaki algılarını etkileyerek, onları yanıltmak amacıyla işletmenin karını manipüle etmesi şeklinde ortaya çıkabildiğinden, hileli finansal raporlama finansal bilgi manipülasyonları yani muhasebe manipülasyonları içerisinde ifade edilmesi doğru olacaktır (Powell vd.,2005:9; Omurgonulsen ve Omurgonulsen, 2009: 653). Yine Amat vd.'ye (1999:2) göre, hileli finansal raporlama bir işletmenin hesaplarındaki rakamları manipüle etmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani manipülasyonlar hileli finansal raporlamanın ortaya çıkmasında baş rol oynamaktadırlar. Bu durum Şekil 5'te gösterilmektedir:

Şekil 5. Hile ve Finansal Bilgi Manipülasyonu

Hileli finansal raporlama ve hileli muhasebe uygulamaları sonucunda, finansal tablolardaki bilgiler olduğundan farklı gösterildiğinden manipülatif hareketlere neden olmakta, manipülatif hareketler olarak tanımlanan uygulamalar ise, finansal bilgi manipülasyonu içerisinde değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Powell vd.'ye göre (2005: 8), hileli finansal raporlama teknikleri sayesinde tespit edilen hileler ve usulsüzlükler finansal bilgi manipülasyonu kapsamı içerisine giren konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.7. Hile İle İlgili Uluslararası Alanda Yaşanan Gelişmeler

Uluslararası alanda, hile ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların ilk olarak 1934 yılında ABD'de (Amerika Birleşik Devletleri) Sermaye Piyasası Kanunu ile başladığını söylemek mümkündür. Bu kanun içerisinde özellikle 10. madde hile ve hileli finansal raporlamaya ayrılmış, sermaye piyasasında faaliyet gösteren işletmeleri ele alınmış ve işletmelerin hileli finansal raporlamayı önlemedeki davranışlarının neler olabileceği üzerinde durulmuştur (Skousen, 2004: 4). Bu kanun kapsamında hile konusunun incelenmesinin altında yatan nedenleri olarak, 1900'lerin başlarında bağımsız denetçilerin hile denetimi ve finansal tablolardaki hilelerin tespitine yönelik çalışmaları ve 1920'lerin sonlarına doğru hileli finansal tablo ve bilgilere güvenerek aldanan binlerce yatırımcının zarar etmesi

sonucu ortaya çıkan ekonomik buhran sayılabilir. Yaşanan olaylar sonrasında yasal anlamda birkaç önlem almak zorunda kalınmış ve çıkarılan kanunların yürütme yetkisi ile birlikte muhasebe standartlarını oluşturma yetkisi ABD Sermaye Piyasası Kurulu'na (SEC – Securities and Exchange Commission) verilmiştir (Vanasco, 1998: 17).

1900'lerin başlarında yaşanan bu gelişmelerden sonra özellikle 1939 yılında McKesson & Robbins Inc. Şirketi üzerinde meydana gelen hileli finansal raporlamanın bağımsız denetim ile ortaya çıkarılmasından sonra, Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA -American Institute of Certified Public Accountants) hileli finansal raporlamayı önleme ve tespit etme konusunda çalışmalarını ve etkinliğini giderek artırmıştır. 1939 yılında yaşanan bu olaydan hemen sonra AICPA Denetim Komitesi'ni oluşturmuş ve onun da denetim prosedürü hakkında ilk standardı (CAP – Committee on Accounting Procedure) yayımlanmıştır. Bu standart Denetim Prosedürleri Üzerine Tebliğler 1 (SAP No 1) olarak yayımlanmış ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesine yönelik açıklamaları içermiştir. 1939 – 1959 yılları arasına kadar aynı adla çalışan komite, 1959 – 1973 yılları arasında Muhasebe Prensipleri Kurulu (APB – Accounting of Principles Board) adı ile çalışmalarını yürütmüştür. 1973 yılında APB deneyiminde farkına varılan yetersizliklere çözüm getirmek amacıyla Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB - Financial Accounting Standards Board) kurulmuştur (<http://www.aicpa.org> Erişim Tarihi: 13.03.2010; Küçük, 2008: 38-41).

FASB, 1973 yılından bu yana Amerika'da özel sektördeki kurumlar için finansal raporlama standartlarını oluşturmaktadır. Bu standartlar, finansal raporların hazırlanmasını yönlendirmektedir. FASB'in düzenlemelerinin bu kadar etkili olması ise bir hükümet kuruluşu olan Amerikan Sermaye Piyasası'nın (SEC) bu düzenlemeleri onaylamasından kaynaklanmaktadır. 1967 yılında Paris'te toplanan Uluslararası Muhasebeciler Kongresi'nde alınan karar 1973' de hayata geçirilerek, Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASC – International Accounting Standards Committee) kurulmuştur. IASC'in amacı, mali tabloların hazırlanmasında izlenecek muhasebe standartlarını belirlemek ve bunların dünyada kabulünü ve kullanımını sağlamak olarak tespit edilmiştir. IASC'in belirlediği standartlara uyum konusunda hiçbir yaptırım gücünün olmaması ve üye kuruluşların da çoğunun kendi

ülkelerinde muhasebe standardı oluşturma yetkisine sahip olmaları nedeniyle yöneltilen eleştiriler doğrultusunda IASC muhasebe standardı belirleme görevini 2001 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'na (IASB) devretmiştir ([http:// www.tmsk.org.tr/dosyalar/yoneticiozetleri/IASB.doc](http://www.tmsk.org.tr/dosyalar/yoneticiozetleri/IASB.doc) Erişim Tarihi: 11.08.2010). FASB ve IASB arasında 18 Eylül 2002 tarihinde Amerikan standartları ile uluslararası standartları yakınlaştırma ve mevcut ya da gelecekte ortaya çıkabilecek muhasebe ile ilgili konulara yüksek kaliteli ve birbirleriyle uyumlu çözümler üretme taahhüdü ile bir anlaşma imzalanmıştır (Sayar ve Üstündağ, 2003: 49-57; Kaya, 2004: 223).

Muhasebe standartlarında belirli bir şekilde yasal çerçeveye kavuşan hile kavramı, denetim standartlarında da düzenlemelerin konusu olmuştur. Hileli finansal raporlama ve denetim sürecinin doğrudan ilişkisinin kurulmasına da olanak sağlanmıştır. Bilindiği gibi denetim standartlarının uygulayıcılar açısından kolaylıkla anlaşılmasını sağlamak amacıyla, AICPA'ya bağlı Denetim Standartları Kurulu (ASB - Auditing Standards Board) tarafından, 1972 yılından beri Denetim Standartları Açıklamaları (SAS - Statements on Auditing Standards) yayımlanmaktadır. AICPA, SAS'ları Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları'nın (GAAS-Generally Accepted Auditing Standards) bir yorumu olduğunu da belirtmektedir (<http://www.ifac.org> Erişim Tarihi: 17.06.2010, Küçük, 2008: 38-40).

1972 yılından günümüze kadar yayınlanan Denetim Standartları Açıklamaları (SAS) içerisinde hile konusunu kapsayan dört adet düzenleme bulunmaktadır. Bunlar: 1977 yılında çıkarılan SAS No: 16 Bağımsız Denetçinin Hata ve Düzensizlik Tespit Etme Sorumluluğu, 1988 yılında çıkarılan 1989 Ocak'ta uygulamaya konulan SAS No:53 Denetçinin Hata ve Düzensizlikleri Tespit ve Rapor Etme Sorumluluğu, 1997 yılında çıkarılan SAS No:82 Finansal Tablo Denetiminde Hilelerin Göz Önünde Bulundurulması ve son olarak Ekim 2002'de çıkarılan SAS No: 99 Finansal Tablo Denetiminde Hilelerin Göz Önünde Bulundurulması düzenlemeleridir. SAS No:53, SAS No:16'nın, SAS No:82 SAS No: 53'ün, SAS No:99 ise SAS No:82'nin yerini almıştır. Bu değişikliklerde zaman içerisinde ortaya çıkan gelişmeler, denetim mesleğinin güvenilirliğinin artırılma çabaları, kamuyu aydınlatma konusunda meslek mensuplarının sorumluluklarının belirlenmesi, değiştirilmesi, açıklanması veya netleştirilmesi ve özellikle SAS No:99 muhasebe

skandalları sonrasında ortaya çıkan güvensizliğin ortadan kaldırılması nedeniyle hazırlanmıştır (<http://www.aicpa.org> Erişim Tarihi: 13.03.2010, Aktaran Küçük, 2008).

SAS No:53 hata ve düzensizlikleri tanımlamakta ve düzensizliklerin hem hileli finansal raporlamayı hem de varlıkların haksız edinimini içermektedir. SAS No:53 denetçinin önemli hata ve düzensizliklerin olma riskini, denetimin planlanması aşamasında dikkate alması ve denetim planını finansal tabloları etkileyen hata ve düzensizliklerin ortaya çıkarılmasında mantıklı güvenilirliği sağlayacak şekilde denetim sürecinin yerine getirilmesini vurgulamaktadır. Bununla birlikte aynı düzenleme içerisinde finansal tablolarda yanlış beyana neden olan yaklaşık otuz faktör üzerinde durulmaktadır (Ata vd., 2009; Detaylı bilgi için Loebbecke vd., 1989: 1-3).

SAS No:82 denetçinin mali tabloların önemli hata ve hilelerden kaynaklanan yanlış veya yanıltıcı beyanlardan arınmış olduğunu mantıklı güvenilirlikte saptamak doğrultusunda denetimi planlama ve yürütme sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır. Denetim faaliyetlerinde özellikle hile konusuna ilk kez yoğunlaşan standart, denetçilere mali tablo denetiminde hileyi dikkate alma sorumluluklarında rehberlik sağlayarak işin yürütülmesinde, profesyonel şüphecilik (professional skepticism) uygulama ihtiyacı ve mantıklı güvenilirlik dahil gerekli profesyonel performans çalışması hakkında kılavuzluk sağlar. Yine bu düzenlemenin en önemli özelliği akademik araştırmalardan ve akademisyenlerden alınan önerilerden faydalanılarak hazırlanmasıdır (Casabona ve Grego, 2003: 16; Küçük, 2008: 43-44). Hem SAS No: 53 hem de SAS No:82 denetçilere hile riskinin özelliklerinin tanımlanmasında yol göstermiştir. Özellikle SAS No:82 hileli finansal raporlamaya yönelik SAS No:53’de ifade edilen risk faktörlerini detaylandırmıştır. SAS No. 82’de denetçilerden yolsuzluk riskini ayrı olarak değerlemesi istenmektedir. SAS No. 53’de ise; içinde hem yolsuzluktan kaynaklanan, hem de kasıtlı olmayan hataların neden olduğu gerçek dışı beyanları içeren genel gerçek dışı beyan riskinin incelenmesi istenmektedir (Özbirecikli ve Süslü, 2004: 82).

SAS No:82’nin yayımlanmasından sonra AICPA Amerika’daki işletmelerin hileli finansal raporlamaları üzerine bir araştırma başlatmış ve denetim standartlarında çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Bu çalışma Beasley, Carcello ve

Hermanson (2000) tarafından yapılmış ve sonuçlara yönelik bir rapor hazırlanıp kamuya duyurulmuştur. Bu rapor sonrasında SAS No:82’de birtakım değişiklikler yapılmış ve SAS No: 99, SAS No: 82 ile aynı başlıkla 15 Aralık 2002 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yayınlanmıştır. SAS No:99 4. paragrafta, finansal tabloların denetiminde, denetçinin hileyi göz önünde bulundurmasına odaklanmış olmasına rağmen hileyi önlemek, ortaya çıkarmak ve caydırmak için program ve kontrollerin tamamlanması ile planlanmasının sorumluluğu yöneticilere yüklemiştir. Bununla birlikte finansal tablolarda düzenlenmiş yönetici iddiaları ile başlangıç, kayıt, süreç ve raporlama işlemleri ile diğer şeyler arasındaki uyum iç kontrol sisteminin kurulması ve sürdürülmesi, muhasebe politikalarının benimsenmesi için işletme yönetimini sorumlu tutmuş, böylelikle de işletme yönetiminin ve denetçinin yetki ve sorumluluk alanları açıkça belirtilmiştir (Küçük, 2008: 49). Bu düzenlemelerin yanında hilenin önlenmesinde ve azaltılmasında, denetçinin etkinliği artırılmış ve denetçiye yönelik bir kılavuz hazırlanmıştır. Bunu yaparken de denetçiye bir sorumluluk yüklemiştir. Özellikle mesleki şüpheciliğe yönelik açıklamalar yapılmış ve SAS No: 56’ya (Analitik Prosedürler) atıflar verilmiştir. Böylelikle denetim sürecinde hilenin tespitinde ve manipülasyonların önlenmesinde analitik yöntemlerin önemi vurgulanmıştır (Casabona ve Grego, 2003: 17-19).

Denetim standartlarının daha iyi anlaşılmasında ve uygulamanın kolaylaştırılmasında büyük rol oynayan SAS’lar dışında özellikle uluslararası anlamda hile ile ilgili düzenlemelerin Enron olayı sonrasında olduğu gözlenmektedir. Bilindiği gibi, Büyük Beş (Big Five) olarak ifade edilen denetim şirketlerinin denetiminde bulunan en çok bilineni Enron olan, WorldCom ve Parmalat şirket skandalları ardından, yaşanan sorunun ilk suçluları olarak denetim şirketleri gösterilmiştir. Amerika’da yaşanan bu finansal skandallar, sadece Amerika’da değil dünya çapında olumsuz bir etki yaratmıştır. Yaşanan olumsuz durum sonrasında Amerikan sermaye piyasasında oluşan güven bunalımını aşmak ve oluşan sosyal buhranı aşmak amacıyla Sarbanes – Oxley Kanunu hazırlanmış, 25 Temmuz 2002’de kongreden geçerek ve 30 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Chen, 2003: 3-9).

Sarbanes-Oxley Kanunu, kurumsal finansal raporlama ve kurumsal yönetim açısından işletmelere yönelik düzenlemeleri içine alan, işletme yöneticileri ile ilgili

çok ciddi bir takım suçların tanımlandığı ve cezaların öngörüldüğü, şirketlerin karar verme sisteminde etkili olan diğer kişilerle ilgili bir takım yeni yükümlülüklerin getirildiği ve bu kişilerin yükümlülüklerini yerine getirmediği durumlarda uygulanacak yaptırımların düzenlendiği bir kanundur (Küçük, 2008: 55). Bununla birlikte kanun metni 11 ana ve 66 alt başlıktan oluşmaktadır. Kanun metninin ana başlıkları içerisinde denetçi bağımsızlığı da bulunmaktadır (Sarbanes- Oxley Act, 2002).

Yukarıda anlatılanlara ek olarak ABD’de Treadway Komisyonu’nun da hazırlamış olduğu rapor hileli finansal raporlama hakkında düzenlemeleri içermektedir. Treadway Komisyonunu Destekleyen Organizasyonlar Komitesi (The Committee of Sponsoring Organisations of the Treadway Commission) tarafından 1987 yılında Hileli Finansal Raporlama Üzerine Ulusal Komisyon (NCFFR-National Commission on Fraudulent Financial Reporting) kurulmuştur. Kurulduğu dönemde komisyon başkanının ismi James C Treadway olduğundan hazırlanan raporun ismi Treadway Raporu olarak literatüre geçmiştir. Komisyon hileli finansal raporlama üzerine yaptığı çalışmayı Ekim 1987 yılında yaptığı çalışmaları bir rapor halinde sunarak hileli finansal işlemlerin azaltılması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur (Demirbaş ve Uyar, 2006: 115-116).

1.2.8. Hile İle İlgili Ulusal Alanda Yaşanan Gelişmeler

Ulusal anlamda hileli finansal raporlamaya yönelik çalışmalar yapan kuruluşların başında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) gelmektedir. SPK’nın yapmış olduğu düzenlemeler öncelikli olarak sermaye piyasasında işlem gören işletmelere dönük olarak, sermaye piyasasının güven başta olmak üzere, açıklık ve kararlılık içinde çalışması, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunması gibi konulara hizmet etmektedir. Düzenlemelerin genelinde bağımsız denetim faaliyetlerine yönelik açıklamalar yapılmakta olduğundan yayınlanan tebliğlerde bağımsız denetim üzerinedir. Kronolojik olarak yayınlanan tebliğler ve konuları aşağıdaki gibidir:

- 04.03.1996 tarih ve 22570 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Seri : X ve 16 No’lu Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ,

- 05.10.1997 tarih ve 23141 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Seri :X No: 17 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ
- 29.06.2002 tarih ve 24800 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Seri :X No:18 Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik Hükümlerine Göre Sürekli ve Sınırlı Denetlemeye Tabi Ortaklıklar ve Kuruluşların Belirlenmesi Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ
- 02.11.2002 tarih ve 24924 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Seri :X No:19 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ
- 18.02.2003 tarih ve 25024 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Seri :X No:20 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ
- 20.03.2003 tarih ve 25054 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Seri :X No:21 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ
- 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Seri : X ve 22 No’lu Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ

SPK bu tebliğlerde gerekli değişiklikleri yaparak en son halini 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlayarak yürürlüğe giren “Seri : X ve 22 No’lu Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ” ile diğer tebliğleri yürürlükten kaldırmıştır. 22 No’lu tebliğ sayesinde SPK, bağımsız denetime tabi olan işletmeleri belirlemiş ve bağımsız denetimden geçirilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Bu tebliğde bağımsız denetimin amacı, finansal tabloların finansal raporlama standartları doğrultusunda bir işletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını tüm yönleriyle gerçeğe uygun ve doğru bir biçimde gösterip göstermediği konusunda bağımsız denetçinin görüş bildirmesini sağlamak” olarak tanımlanmıştır (Seri: X, No:22 Tebliğ 3. Madde). Yine aynı tebliğin 5. Maddesinde aynı SAS No: 99’da olduğu gibi mesleki şüphecilik ile ilgili de düzenlemeler

yapılmıştır. Tebliğin 7. maddesinde bağımsız denetim riskinden bahsedilmiş ve bağımsız denetim riski “finansal tabloların önemli bir şekilde hatalı veya yanlış sunulduğu hallerde, bağımsız denetçi tarafından uygun olmayan bir görüş verilme riski olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak, bağımsız denetim riskini en aza indirmek için denetçinin yapması gerekenler üzerinde durulmuştur. Aynı tebliğin altıncı kısmında hile ve usulsüzlükler üzerinde durulmuş, bu kapsama giren suçlar tanımlanmış, hileli finansal raporlama kapsamına giren suç tipleri belirlenmiştir (<http://www.spk.gov.tr> Erişim Tarihi:09.09.2010, Küçük, 2008).

Hile ve usulsüzlüklere yönelik düzenlemeler yapan bir diğer kuruluş Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'dur. BDDK, 01.11.2006 tarihinde ve 26333 sayılı Resmi Gazete'de “Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik” başlıklı yönetmeliği çıkarmıştır. Bu yönetmeliğe ilişkin bazı maddeleri değiştirilmiş ve 24.07.2007 tarihinde, 26592 sayılı Resmi Gazete' de “Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” yayınlanmıştır. Bu yönetmelik ile aynı SPK düzenlemelerinde olduğu gibi, denetim faaliyetleri düzenleme altına alınmış ve hile ile usulsüzlüklere yönelik açıklamalar yapılmıştır (<http://www.bddk.org.tr> Erişim Tarihi: 10.06.2010).

Bu açıklamalar doğrultusunda, SPK ve BDDK mevzuatına göre sayılan düzenlemelerden sorumlu olan şirket türleri; SPK Mevzuatına Tabi Şirketler, Bankalar Kanunu'na Tabi Şirketler (Bankalar, Özel Finans Kurumları), Sigorta ve Reasürans Şirketleri, Bireysel Emeklilik Şirketleri, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu Kapsamına Giren Şirketler ve Faktoring ve Finansman Şirketleri olarak sıralanabilir. Oysa gelişmiş ülkelerde ve özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde tüm sermaye şirketleri bağımsız denetime tabidir. Ülkemizde ise sadece yukarıda sayılan şirketler bağımsız denetime tabidir ki bu da ülkemiz açısından bağımsız denetim konusundaki bir yetersizlik olarak görülebilir. İşte bu noktada ortaya çıkan yetersizliği gidermek ve Türk Ticaret Kanunu (TKK) Tasarısı hazırlanmıştır (Kardeşoğlu ve Göktepe, 2007: 19). TTK Tasarısı, mevcut sistemde beklentileri karşılayamayan “denetçilik (murakıplık) organı”nı kaldırmış ve anonim ortaklıkların

bağımsız denetiminin sadece dış denetçiler tarafından gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Tasarıda bağımsız denetime yönelik yer alan, “Bu denetimden geçmeyen finansal tablolar ve yıllık rapor düzenlenmemiş hükmünde olacaktır” ifadesi ile bağımsız denetimin önemine vurgu yapılmış olmaktadır (Tasarı Md.397/1). Özet olarak taslak sayesinde önceden SPK’ya ve BDDK’ya tabi şirketlerde esas olan uygulamalardaki gibi, denetçilerin işletmenin içerisinde yer alan departmanlarından biri olmaktan çıkarılıp, denetim görevinin bağımsız denetim şirketlerine verilmesi sağlanmakta, böylelikle hileli finansal raporlamada gerek iç kontrol sistemi, gerekse denetim komitesi açısından büyük bir sorumluluk taşıyan işletme yönetiminin yetkilerinin azaltılması amaçlanmaktadır. Bu düzenlemeler denetçinin bireysel sorumluluklarını arttırmakta özellikle de hilelerin tespitinde ve önlenmesinde sadece bağımsız denetçilerin değil aynı zamanda iç denetçilerin ve denetim komitesinin de önemli bir sorumluluğu olduğu belirtilmektedir. Taslak sayesinde getirilen bu düzenlemelerden uluslararası düzenlemelere uygun bir şekilde ulusal mevzuatın yapısının oluşturulduğunu söylemek de mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

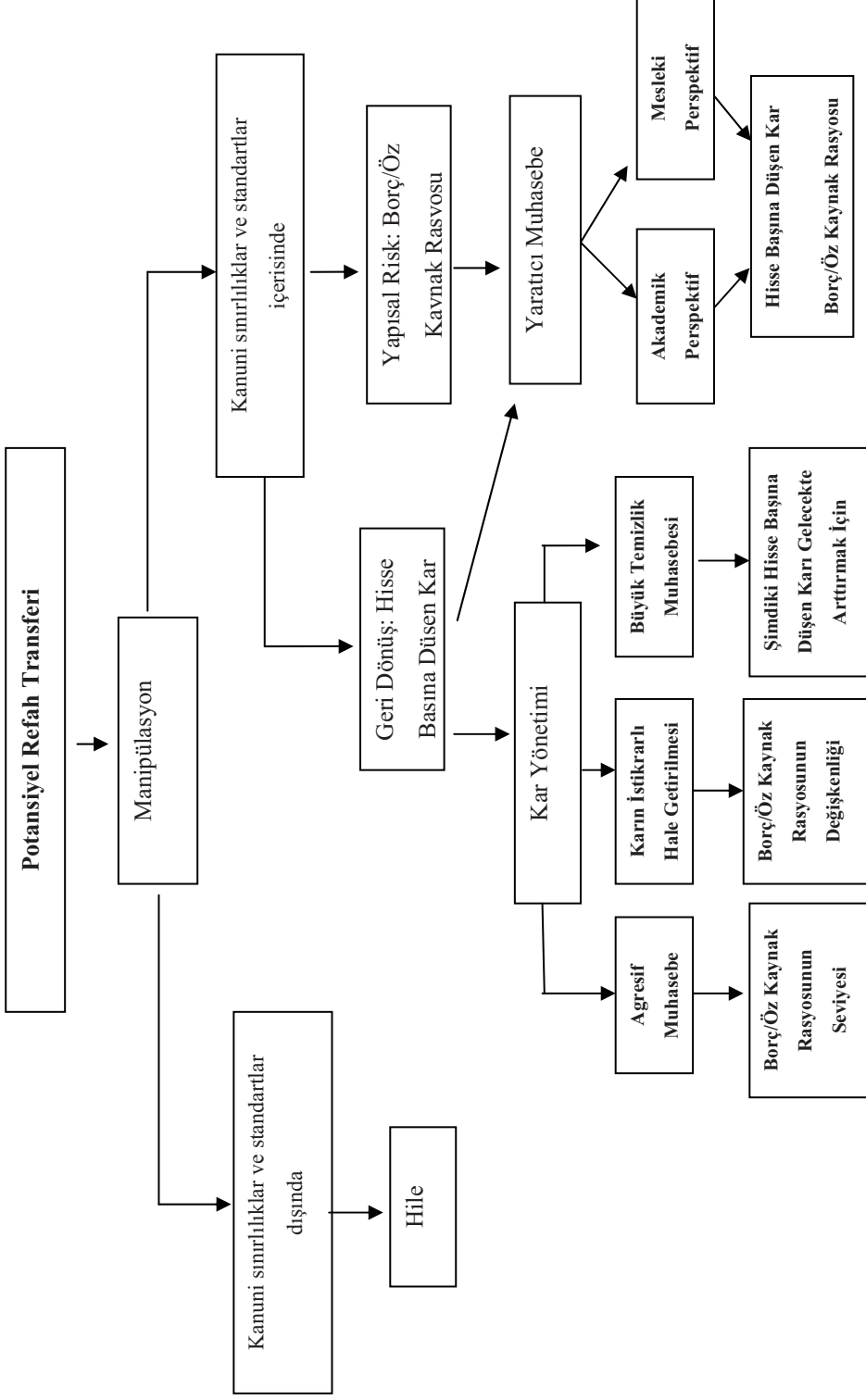
FINANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU YÖNTEMLERİ VE FINANSAL TABLO HİLELERİNİN ORTAYA ÇIKARILMASINDA KULLANILAN YÖNTEMLER

Finansal tablo hileleri, finansal tablo kullanıcılarının kararlarını işletmenin lehine çevirmek için, finansal tablolarında gösterilen faaliyet sonuçlarının bilinçli bir şekilde değiştirerek işletmenin finansal durumunu bilinçli olarak yanlış beyan edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Finansal tablo hileleri, her ne kadar finansal raporlamanın bir sonucu olarak görülse de, esasında işletmenin amaçladığı bir sonuca gitmede kullandığı araçlardır. Hileli finansal raporlama ve finansal bilgi manipülasyonlarına yönelik detaylı açıklamalar birinci bölümde anlatılmıştır. Bu bölümde finansal tablo hilelerinin ortaya çıkarılmasında kullanılan yöntemler ve finansal bilgi manipülasyonu yöntemleri üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte gerçekleşen manipülasyonlara yönelik açıklamalar yapılmaktadır.

2.1. FINANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU YÖNTEMLERİ

Stolowy ve Breton (2004:7), finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerini "Kar Yönetimi (Earnings Management)", "Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi (Income Smoothing)", "Büyük Temizlik Muhasebesi (Big Bath Accounting)", Agresif Muhasebe (Agressive Accounting) ve "Hile (Fraud)" olarak incelenmektedir. Stolowy ve Breton, finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerinin daha iyi anlaşılması için bu yöntemleri ve gelişim sürecini bir şekil üzerinde özetlemişlerdir (2004: 35). Aşağıda yer alan Şekil 6'da görüldüğü gibi, genel anlamda kar yönetiminde üç yöntem yer almaktadır. İlk üç yöntem muhasebe ilke ve standartlarında yer alan boşluklardan ve esnekliklerden yararlanarak, işletme performansı ve işletmenin finansal yapısı hakkında yanıltıcı bilgiler sunmayı amaçlamaktadır. Bunun dışında kalan yöntemde ise, muhasebe ilke ve standartlarına aykırı faaliyetlerde bulunarak işletme performansı ve işletmenin finansal yapısını değiştirmek söz konusudur.

Şekil 6. Finansal Bilgi Manipülasyonu Yöntemleri

Kaynak: Stolyow ve Breton, 2004: 35

Potansiyel refah transferi temelinde hisse başına düşen kar ve borç/ öz kaynak rasyosuna dayanmaktadır. Hisse başına düşen kar, kar yönetimi temelinde gelişmektedir. Kar yönetimi, karın istikrarlı hale getirilmesi, büyük temizlik muhasebesi ve yaratıcı muhasebe gibi yöntemleri içerisinde barındırmaktadır. İşletmelerde yapısal riskin ölçülmesi için esas alınan borç/öz kaynak rasyosu ise yaratıcı muhasebe uygulamaları temelinde manipülasyonun konusu içerisine girmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta; manipülasyonun yasal sınırlılıklar ve standartlar çerçevesinde oluşmasıdır. Tam tersi bir durumda muhasebe manipülasyonu hile olarak adlandırılmaktadır.

2.1.1. Kar Yönetimi

Finansal bilgi manipülasyonu yöntemleri içerisinde yer alan kar yönetimi (earnings management) ulusal kaynakların bazılarında kazanç yönetimi, bazılarında kar yönetimi olarak geçmektedir. Çalışmamızda benimsenen kavram kar yönetimidir. Kar yönetimine ilişkin akademik anlamda birçok tanım da bulunmaktadır. Ancak bu tanımlardan hangisinin olması gerektiği konusunda tam bir anlaşma sağlanamamıştır (Beneish, 2001). Kar yönetimi, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri kapsamında kalarak, işletmenin finansal durumunu gerçeğe en yakın bir şekilde yansıtmaya kaygısından çok; finansal tablo kullanıcılarını yönlendirme ve/veya mesaj verme amacıyla işletme kazançlarının manipüle edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Canbulut, 2008; Dechow vd., 1996: 3). Yani kar yönetiminde esas olan finansal tablo kullanıcıları karşısında işletmenin finansal durumunun olduğundan iyi gösterilerek işletmenin karlılığının iyileştirilmesine katkı sağlamaktır.

Lewitt (1998: 16) muhasebe standartları içindeki esneklikler manipülasyon amaçlı kullanıldığı zaman, kar yönetimi gibi suistimallerin ortaya çıktığını finansal istikrarsızlığı gizlemek için hilekarlığın kullanıldığını ve yöneticilerin karları manipüle etmede kullandıkları teknikleri tam olarak açıklamada gönüllü olmadıklarını belirtmiştir. Kar yönetimi uygulaması yaygın olarak önerilmesine rağmen karların yönetiminin kapsamı tam olarak bilinmemektedir. Bunlarla birlikte önerilen kar yönetiminin uygulayıcılar ve düzenleyici kurumlar tarafından açıklanması ve akademisyenlerin bu konuda daha detaylı bilgiye sahip olması sağlanmalıdır (Aktaran Canbulut, 2008; Dechow ve Skinner, 2000: 247).

Beneish (2001: 5) kar yönetiminin tanımında birlik sağlanamaması nedeniyle, kar yönetimini daha iyi açıklamak amacıyla kar yönetimi uygulamalarındaki yönlere dikkat çekmektedir. Beneish'e göre kar yönetiminin iki yönünün olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan ilki kar yönetiminin bilgi yönü; ikincisi ise fırsatçı yönüdür. Kar yönetiminin bilgi yönü, yatırımcıların beklentileri doğrultusunda işletmenin gelecekteki nakit akışlarının veya karlılığının yeniden tasarlanması anlamına gelmektedir. Fırsatçı yönünde ise, Scott'a göre (1997) işletme yöneticilerinin, başta yatırımcılar olmak üzere finansal tabloları kullananları farklı yönlendirerek kazançların manipüle edilmesini içermektedir (Canbulut, 2008). Sonuçta her iki uygulamada finansal raporların güvenilirliğini ve şeffaflığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bunların yanında kar yönetiminin işletmelerin sermaye maliyetlerini arttırmalarına yönelik olumsuz etkileri bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Çünkü; kar yönetimi uygulamaları yatırımcılar başta olmak üzere, finansal tablo kullanıcıları kar yönetimi uygulayan bir işletmenin gerçek pazar değerini tahminlemede olumsuz etkilere neden olmakta ve finansal raporlama sistemine olan güveninin azalmasına neden olmaktadır. Böylelikle finansal tablo kullanıcıları, işletmenin düşen finansal itibari nedeniyle kararlarını yeniden gözden geçirmeyi tercih etmektedirler (Aktaran Canbulut, 2008; Dechow vd., 1996: 5).

Kar yönetiminin kullanım amacının belirlenmesi için literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar da kar yönetimini uygulayan işletme yöneticileri ve işletme politikaları olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Yöneticilerden kaynaklanan kar yönetimi nedenleri; cari dönemle ilgili olarak kısa dönemli prim planlarını maksimize etmek (Guidry, vd., 1999; Healy,1985; Holthausen vd., 1995) ve işlerini kaybetme korkusu yaşamak (Dechow ve Sloan, 1991) şeklinde ayrılmaktadır.

İşletmelerin genel politikaları çerçevelerinde yapılan kar yönetimi çalışmalarına bakıldığında ise; politik maliyetleri düşürmek (Watts ve Zimmerman, 1978), hisse senedi fiyatlarını yükseltmek (Dye,1998) ve işletmenin finansal performansına katkı sağlamak gibi nedenler belirtilmektedirler. Bunlara ek olarak literatürde kar yönetiminin etkin olmasında işletme yapısının etkileri olduğunu ileri

süren çok sayıda çalışma (Bushman vd. 2004; Miller, 2006; La Porta vd.,1998) bulunmaktadır (Aktaran Canbulut, 2008). Çalışmaların ortak özellikleri ampirik çalışmalar olmaları ve modellerle desteklenmeleridir. Ayrıca Tablo 2 kar yönetimine ilişkin yapılan birçok çalışmayı göstermektedir.

Tablo 2. Kar Yönetimi İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Araştırmayı Yapanlar	Araştırmanın Amacı	Manipülasyonun Konusu	Manipülasyonun Araçları	Metodoloji	Sonuç ve Yorumlar
Dopuch and Drake (1966)	İştiraklerden olmayan yatırımlara yönelik alternatif muhasebe uygulamalarını belirlemek.	Net kar	Satışlardaki gelir ve giderler ile iştiraklerden olmayan gelirlerdir. Araştırma 12 işletme üzerinde 1955-1964 yılları arasında yapılmıştır.	Ampirik çalışma ve bir model içermemektedir.	Hipotez doğrulanmamıştır.
Gordon et al. (1966)	İşletmelerin gelir artırıcı çalışmaları yapıldığını belirtmek.	Hisse başına düşen kar Hissedarların borç oranı Kar Net kar	Yatırım vergileri üzerinde durulmuştur. Kimya endüstrisindeki 21 işletme üzerinde yapılmıştır. Araştırma 1962-1963 yılları arasındadır.	Ampirik çalışma	Herhangi bir sonuca varılmamıştır.
Archibal (1967)	Neden ve nasıl muhasebe değişiklikleri yapılmaktadır.	Net kar	Durgunluk dönemindeki değişiklikler üzerinde durulmaktadır. Araştırma 53 işletme üzerinde 1962-1964 yılları arasında yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Düşük yüzdeli sonuçlar elde edilmiştir.
Gagnon (1967)	Raporlanan kar üzerinde yöneticilerin yaptıkları değişiklikleri ortaya çıkarmak.	Gelirler	1955 ve 1958 yılları arasında 500 ortaklık üzerinde araştırma yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Yöneticilerin karın maksimizasyonunu etmeleri karın normalleştirilmesinden daha fazla gerçekleşmiştir.
Copeland (1968)	Potansiyel bir manipülasyon için muhasebe değişkenlerini belirlemek.	Net kar	Konsolidasyona tabi tutulmayan temettüleri üzerinden elde edilmiştir. Toplam 19 işletme üzerinde uygulama yapılmıştır.	Finansal tablolardan veriler toplanmıştır.	Muhasebe manipülasyonunda kullanılan rasyolar tanımlanmış ve işletmelerin manipülasyonlar için ne tür muhasebe değişkenlerini kullandıkları ortaya çıkmıştır.
Copeland and Licastro (1968)	Konsolidasyon yapılmadan önce raporlanan verilerden manipülasyonlara yönelik yapılabilecekleri ortaya çıkarmak.	Net kar	Temettü gelirlerini kullanmışlar ve 1954-1965 yılları arasındaki verilerden yola çıkarak 20 işletme üzerinde çalışma yapılmıştır.	Yıllara yönelik veriler toplanmıştır.	Hipotezin kanıtlanması söz konusu değildir.
Cushing (1969)	Finansal raporlama üzerindeki politikalarındaki değişimlerin etkilerini ortaya çıkarmak.	Hisse başına düşen kar	Raporlanan muhasebe politikalarındaki değişimler dikkate alınmıştır. 1955-1966 yılları arasındaki 249	Yıllara yönelik olarak veriler üzerinden gidilmiştir.	Değişik periyotlara yönelik yönetim kararları yani muhasebe politikalarındaki değişimler şimdiki kar yönetimi

			örnek incelenmiştir.		üzerinde doğrudan etkiye sahiptir.
Copeland and Wojdak (1969)	Gelecek dönemin karının maksimizasyonu için muhasebeye katılmak	----	Muhasebe işlemlerindeki değişimler	Ampirik çalışma	Karın maksimizasyonunda muhasebe desteği hipotezi güçlü çıkmış, bunun uygulamasında ise havuz yöntemi en etkin biçimde kullanılmıştır.
White (1970)	Keyfi muhasebe kararlarının etkilerini belirlemek.	Hisse başına düşen kar	Keyfi muhasebe uygulamaları üzerinde durulmuştur. 1957- 1966 yılları arasında 42 ilaç sektöründe çalışan firma ve 54 inşaat firması üzerinde çalışma yapılmıştır.	Yıllara yönelik olarak veriler gidilmiştir.	Keyfi muhasebe kararları yüksek oranda gelir artıracı çalışmaları olarak gözlenmiştir.
Dasher and Malcolm (1970)	Kimya endüstrisinde çalışan işletmelerin manipülasyon yapma eğilimlerinin ortaya çıkarmak.	Kar	Ceza maliyetleri üzerinde durulmuştur. 1955- 1966 yılları arasında 52 işletme üzerinde çalışma yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Eğilimlerin pozitif yönlü olduğu ortaya çıkmıştır.
Barefield and Comiskey (1972)	İşletmelerin maliyet değişimlerinden yola çıkarak manipülasyonların belirlenmek.	Vergi kazançları	Maliyet ya da borç yöntemi üzerinde durulmuştur. 1959- 1968 yılları arasında ve 30 işletmeye yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Bulgular hipotezi desteklemiştir.
White (1972)	1970 yılında yapmış olduğu çalışmadan yola çıkarak keyfi muhasebe uygulamalarını belirlemek.	Hisse başına düşen kar	42 kimya endüstrisindeki işletme, 39 karayolu işletmesi, 41 elektrik işletmesi üzerinde 1957- 1966 ve 1959- 1968 yılları arası esas alınarak yapılmıştır.	Yıllara yönelik olarak veriler gidilmiştir.	Karma bir şekilde elde ettiği sonuçlardan işletmelerin finansal performanslarının yüksek oranda gelir artıracı çalışmaları düşürdüğü ortaya çıkmıştır.
Beidleman (1973)	Araştırmanın üç sorusu bulunmaktadır. Bu üç soru: Gelir artıracı çalışmalar yönetim tarafından arzulannmakta mıdır? Eğer evetse, yönetim bunu yapmakta mıdır? Eğer arzulanyorsa ve mümkünse işletmeler bunu başarmak için neler yapıyor? İşletmeler etkin bir biçimde kar artıracı aktivitelerde	Gelirler	1951- 1970 yılları arasındaki 43 firmaya çalışmayı uygulamışlardır.	Ampirik çalışma	Birçok işletme raporlanan kazancını normalleştirmek için birçok araç kullanmaktadır. Bunlar içerisinde ceza maliyetleri, satışlar, reklam maliyetleri vb. sayılmaktadır.
Lev and Kunitzky (1974)	İşletmeler etkin bir biçimde kar artıracı aktivitelerde	----	1949- 1968 yılları arasındaki 260 işletmeye	Düzenli yıllık verilerden hareket etmişlerdir ve	Satışlar, sermaye maliyetleri, temettüleri, işlem gören hisseler

	bulunup çevresel belirsizliği azaltma çabasında bulunduklarını tespit etmek.		uygulama yapmışlardır.	ampirik bir çalışmadır.	arasında kazanç artırma çalışmaları ile doğrudan bir ilişki olduğu saptanmıştır.
Anderson and Louderback (1975)	Satış havuzu kararlarını belirlemek.	---	Oranlar arasındaki anlamlı farkın test edilmesi	Ampirik çalışma	Karın maksimizasyonu davranışından sonra işletmenin karlılığında anlamlı bir düşüş bulunmamıştır.
Bremser (1975)	Kar yönetiminde muhasebe değişikliklerini kullanmak.	----	---	Ampirik çalışma	Karın oluşumu işletmelere göre farklılık göstermektedir.
Ronen and Sadan (1975, 1976)	İşletmelerin kazanç artırıcı çalışmaları yaptıklarını kanıtlamak.	Olağan kar	1951- 1970 yılları arasındaki 62 işletmeye uygulamışlardır.	Ampirik çalışma	Hipotez yüksek oranda desteklenmiştir.
Barnea et al. (1976, 1977)	Olağandışı gelirler ve giderlerin gelir artırıcı muhasebe araştırmalarındaki kullanım düzeyini ortaya çıkarmak.	Olağan kar	62 işletmeye uygulama yapmışlardır. Olağandışı gelir ve giderlerin sınıflamasını yapmışlardır.	Ampirik çalışma	Hipotez yüksek oranda desteklenmiştir.
Imhoff (1977)	Gelir artırıcı muhasebe çalışmalarının neler olduğunu ortaya çıkarmak ve alternatif tanımlamalar geliştirmek.	----	94 sanayi işletmesine uygulama yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Hipotez kanıtlanamamıştır.
Kamin and Ronen (1978)	Muhasebe manipülasyonu için faktörleri belirlemek. İşletme yönetimi kar artırıcı çalışmaları bütçedeki açık ve yönetsel bir nedene bağlı olarak yapmaktadır.	Faaliyet karı	Faaliyet giderleri ve olağan giderler üzerinde durulmuştur. 310 işletme üzerinde 1957-1971 yılları arasındaki döneme ilişkin uygulama yapılmıştır.	Pazar analiz ve trend eğilimleri analiz yapılmıştır.	Pazara giriş faaliyetleri ve yönetimin istekleri manipülasyonlar üzerinde etki yapmaktadır.
Eckel (1981)	Muhasebe manipülasyonlarını tanımlamak ve kavramsal çerçeveyi oluşturmak.	Net kar	1951- 1970 yılları arasındaki 62 işletmeye uygulama yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Sadece iki işletme açısından manipülasyon tanımı yapılmıştır.
Givoly and Ronen (1981)	Yönetimin muhasebe manipülasyonlarını desteklediğini belirlemek.	Hisse başına kar	Satışlar üzerinde 92 işletme uygulama yapılmıştır.	Regresyon analizi yapılmıştır.	Dört dönemlik raporlama döneminin dördüncü çeyreğinde yani son 3 ayda gelir artırıcı muhasebe çalışmalarına gidilmiştir.
Schenier (1981)	Banka sektöründeki muhasebe manipülasyonları ve gelir artırıcı muhasebe uygulamalarını ortaya çıkarmak.	Faaliyet karı	Borç faizleri üzerinde 107 banka üzerinde uygulama yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Hipotez kanıtlanamamıştır.

Amihud et al. (1983)	İç kontrol ve yönetici kontrollü manipülasyonlar arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak.	Net faaliyet karı	Faaliyet giderleri üzerinde durulmuş ve 56 işletme üzerinde çalışma yapılmıştır.	Zaman serileri analizi yapılmıştır.	İşletme yönetimi kontrolünde yapılan manipülasyonların diğerlerine göre daha çok yapıldığı ortaya çıkmıştır.
Belkaoui and Picur (1984)	Manipülasyonların ekonomi üzerindeki etkilerini belirlemek ve test etmek.	Faaliyet karı	Faaliyet giderleri üzerine odaklanılmış ancak satışların maliyeti bunun dışında tutulmuştur. 114 çekirdek sektör işletmesi ve 57 sektör dışı işletme üzerinde araştırma yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Muhasebe manipülasyonlarının çekirdek sektördeki işletmelerde sektör dışındaki işletmelere göre daha az olduğu tespit edilmiştir.
Healy (1985)	Muhasebe kararlarında prim planlarının etkisi	---	---	Ampirik çalışma	Eğer kar çok düşükse, yöneticiler herhangi bir uygulama yapmamaktadır. Aksi durumda yöneticiler artış ya da azalış prosedürleri yardımıyla geliri toplamaktadır.
Moses (1987)	Belirli ekonomik faktörlerle manipülasyonlar arasındaki ilişkileri test etmek.	Gelirler	212 örnek olay incelemesi yapılmıştır. LIFO göre uygulamalarına göre işletmelerin değişen vergi, harcama, konsolidasyon ve durgunluk hacimleri üzerinde durulmuştur.	Regresyon analizi ve t testi yapılmıştır.	Manipülasyonların ve gelir artırıcı çalışmaların işletmenin büyüklüğüne, prim karşılık planlarına ve beklenen kazançlarına göre değiştiği belirlenmiştir.
McNichols and Wilson (1988)	Karın düşük olduğu zamanlarda yöneticilerin manipülasyon kullanımını belirlemek.	---	---	Ampirik çalışma	Sonuçlar hipotezi desteklemedi.
Ma (1988)	Amerika'daki banka sektöründeki gelir artırıcı muhasebe çalışmalarını ortaya çıkarmak.	Faaliyet karı	45 en büyük banka üzerinde araştırma yapılmıştır.	Finansal veriler üzerinde araştırma yapılmıştır.	Hipotez güçlü olarak kanıtlanmıştır.
Brayshaw and Eldin (1989)	Muhasebe değişimlerinde farklılıkların muhasebe üzerindeki etkilerini belirlemek.	Olağan kar	Değişimlerden doğan farklılıklar üzerinde durulmuş ve 40 İngiliz işletmesine uygulama yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Hipotez anlamlı çıkmıştır.
Craig and Walsh (1989)	Avustralya'daki işletmelerin manipülasyonlarını belirlemek.	Konsolidasyon sonrası finansal raporlardan yola çıkılarak net kar	Sidney sermaye piyasasında işlem gören 84 işletme üzerinde araştırma yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Çalışma sonucuna göre bu işletmelerin büyük bir kısmı gelir artırıcı muhasebe uygulamalarını yapmaktadırlar.
Albrecht and Richardson (1990)	Muhasebe uygulamalarının manipülasyonların önemini	Faaliyet karı	128 çekirdek yani sektör içi işletme ve 128 sektör	Logit analizi yapılmış ve ampirik çalışmadır.	Hem sektör içindeki hem de sektör dışındaki işletmelerin

	ortaya çıkarmak.			dışındaki işletme üzerinde uygulama yapılmıştır.		muhasabe uygulamalarındaki manipülasyonlar açısından farklılık bulunmamaktadır.
Dechow and Sloan (1991)	İşletmelerde CEO'ların durumunu belirlemek.	---	---	---	Ampirik çalışma	İşletmelerde CEO'lar tarafından kar arttırıcı muhasabe çalışmaları etki edildiği pozitif olarak kanıtlandı.
Bartov (1993)	Manipülasyondan kar yönetimine: Satışlardan sağlanan hasılatı ölçmek.	---	---	---	Ampirik çalışma	Yüksek donanımlı ve düşük geliri firmalar, genellikle varlıkların satışlarından daha çok gelir elde etmektedirler.
Pourciau (1993)	Rutin olmayan şekilde yöneticilerin değişimlerinin muhasabe kararlarına etkisini belirlemek.	---	---	---	Ampirik çalışma	Yeni CEO'dan beklendiği gibi ilk yılda karın düşüşü söz konusudur. Ancak beklenilmediği şekilde CEO işten ayrılacağı son yılda da aynı durum gerçekleşmiştir.
Fen et al. (1994)	Petrol endüstrisinde yer alan işletmelerin gelir arttırıcı çalışmalarının belirlemek.	Olağan kar	26 işletme üzerinde uygulama yapılmıştır.	Ronen ve Sadan'ın 1981 yılındaki çalışmalarında kullandıkları metodoloji uygulanmıştır.	Gelir arttırıcı muhasabe çalışmalarına yönelik politik uygulamalar kanıtlanmıştır.	
Wang and Williams (1994)	Muhasebe manipülasyonları ile hissedarların gelirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak.	---	456 işletme üzerinde uygulama yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Piyasalarda işletmelerin gelirleri işletmelerin gelir arttırıcı muhasabe uygulamalarına doğrudan etki yapmaktadır.	
Michelson et al. (1995)	Gelir arttırıcı muhasabe çalışmaları ile piyasadaki performans arasındaki ilişkiyi belirlemek.	Durgunluk sonrası faaliyet kartı	358 işletme üzerinde araştırma yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Gelir arttırıcı muhasabe çalışmaları yapan işletmelerin finansal piyasalardaki görünümeleri diğerlerine oranla daha düşüktür.	
Gaver et al. (1995)	Prim planlarının muhasabe kararları üzerindeki etkilerini tespit etmek.	---	---	Ampirik çalışma	Büyük temizlik muhasebesi yapılmamaktadır. Kar çok düşük olduğunda karı yükseltmekte ve gelir azaltıcı prosedürler üst düzeyde yer almaktadır.	
Bhat (1996)	Gelir arttırıcı muhasabe uygulamalarının büyük bankalardaki uygulamalarına bakmak.	Vergi sonrası kar	148 banka üzerinde araştırma yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Hipotezler doğrulanmıştır.	
Carlson and Bathala (1997)	İşletmelerin sahiplik yapıları ile gelir arttırıcı muhasabe	---	256 işletme üzerinde araştırma yapılmıştır.	Ampirik çalışma ve Albrecht ve Richardson'un	İşletmenin karlılığı işletmenin sahiplik yapısına göre	

	uygulamaları arasındaki ilişkiyi ve farklılıkları belirlemek.				metodolojisi uygulanmıştır.	değişmekte ve sahiplik de muhasebe manipülasyonları üzerinde etki yapmaktadır.
Han and Wang (1998)	Kar yönetiminin göreceli olarak politik görünürlüğü azalttığını göstermek.	---	---	---	Ampirik Çalışma	Bu hipotez özellikle Soğuk Savaş döneminde petrol ve doğal gaz işletmeleri üzerinde kanıtlanmıştır.
Teoh et al. (1998)	Halka arz asimetrik bilgi düzeyini arttırmak.	---	---	---	Ampirik çalışma	Bu hipotez pozitif olarak kanıtlanmıştır. İşletmeler kar yönetimine halka arz döneminde özellikle daha çok önem vermekte ve asimetrik bilgi geçişleri yaşanmaktadır.
Beneish (1999)	Kazançların manipülasyonunu tespit etmek.	----	----	----	Ampirik çalışma	Kazançların manipülasyonunda araştırmaya katılan şirketlerin tanımlama yaptıkları görülmüştür.
Godfrey and Jones (1999)	Gelir arttırıcı muhasebe uygulamaları ile işgücü politik maliyetleri arasındaki ilişkinin belirlenmek.	Net faaliyet karı		1568 işletme üzerinde uygulama yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Hipotez kanıtlanmıştır.
Mande et al. (2000)	Japon işletme yöneticilerinin gelir arttırıcı muhasebe uygulamalarına olan yaklaşımlarını belirlemek.	Gelirler		123 Japon işletmesi üzerinde uygulama yapılmıştır.	Regresyon analizi yapılmış ve ampirik bir çalışmadır.	Hipotezler kanıtlanmıştır.
Dye (2002)	Finansal raporların hazırlanmasında ve muhasebe standartlarının uygulanmasında yer alan manipülasyonları sınıflandırmak.	Maliyetler		Finansal verilerden ve muhasebe standartları ele alınmıştır.	Regresyon analizi yapılmış ve model hazırlanmıştır.	Hipotezler hazırlanan modeldeki teoremlere göre kanıtlanmıştır.
Bedard and Johnstone (2004)	Denetçilerin kazanç manipülasyonları üzerindeki etkilerini araştırmak ve kurumsal yönetim riskini dolayısıyla karar almadaki etkisini araştırmak.	İşlem maliyetleri, gelirler		2000-2001 yılları arasında bir denetim şirketinin 1000 adet müşterisi üzerinde çalışma yapılmıştır.	Ampirik çalışma	Gelir manipülasyonları riski ile planlı denetim saatleri arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Kaynak: Ronen et al. 1977, Ronen and Sadan 1981, Brayshaw and Edlin 1989, Dye 2002, Bedard and Johnstone 2004, Stolowy and Breton 2004, (Kaynaklarından alınarak uyarlanmış ve geliştirilmiştir ve Kronolojik sırayla verilmiştir).

Çalışmaların ortak özelliği, ampirik analizlerle ve modellerle desteklenmiş olmasıdır. Yine tablo incelendiğinde açıkça görülebileceği gibi çalışmaların hipotezleri, elde edilen bulgularda da desteklenmektedir. Çalışmalarda özellikle net kar üzerinde durulması ve kar yönetimi uygulamalarının tek bir rasyo bazında değerlendirilerek modellenmesi de ayrı bir dikkat çeken noktadır.

2.1.2. Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi

Karın istikrarlı hale getirilmesi, yapay (muhasabe) ya da gerçek (işlem) değişkenlerin manipülasyonu yoluyla, dönem karındaki sapmaları azaltmak için yöneticiler tarafından kullanılan bir araç olarak tanımlanabilir. Yöneticileri raporlanan dönem karlarını istikrarlı hale getirmeye yöneltten nedenler; yatırımcıların zaman içinde istikrarlı karlara sahip firmaları tercih etmeleri ve raporlanan kar rakamlarına bağlı anlaşmalar olarak gösterilebilmektedir (Demir ve Bahadır, 2007: 10). Bir işletmenin ortaklarının ve yöneticilerinin, kendi yetkileri dahilinde, diğer bir ifade ile muhasabe standartlarının elverdiği esneklik ölçüsünde; kamuya açıklanan karı istikrarlı hale getirmek ve karın büyüme oranını istikrarlı hale getirmek amacıyla yaptıkları uygulamalardır (Stolowy ve Breton, 2004: 12).

Stolowy ve Breton'a (2004: 15-17) göre, karın istikrarlı hale getirilmesine yönelik yapılan kar manipülasyonunun amacı, işletme karının istikrarlı bir şekilde büyüyen bir eğilim oluşturmasını sağlamaktır. Bu tür bir kar manipülasyonunun gerçekleştirilebilmesi için işletmenin bazı dönemlerde yüksek tutarda kar etmesi gerekmektedir. Böylece karın yüksek olduğu bu dönem ya da dönemlerde yüksek karşılık ayırmak ve bu karşılıkları gerektiği dönem ya da dönemlerde gelir olarak kaydetmek suretiyle kar edilmesi ya da karın yükseltilmesi mümkün olabilecektir. Dolayısıyla bu tür kar manipülasyonunda temel amaç, kar varyansını; yani kardaki değişimi azaltmaktır (Aktaran Canbulut, 2008: 77).

Karın istikrarlı hale getirilmesi yönteminin finansal bilgi manipülasyonu yöntemleri içerisinde sayılmasının temel nedeni, karın ne kadarlık kısmının üzerinde artış yapılması gerekliliği konusudur. Özellikle karın düşürülmesinde, muhasabe ilkeleri ve muhasabe standartları kapsamında anormal gözüken giderleri veya maliyetleri aşağıya çekmek suretiyle geçmiş dönemin verileri üzerinden

yapılmasında bir sorun yani manipülasyon ortaya çıkmamaktadır (Beidleman,1973:653). Karın istikrarlı hale getirilmesinde işletme yöneticileri en az iki döneme ihtiyaç duymakta ve belirlenen döneme ilişkin işletme giderlerini yine yönetim tarafından belirlenen oranlarda aşağıya çekmektedir (Trueman ve Titman, 1988: 127). Böyle bir uygulama sonrasında da, karın istikrarlı hale getirilmesi yöntemi finansal bilgi manipülasyonunun konusu içerisinde yer almaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, karın istikrarlı hale getirilmesi, karın genel trendinden sapmasını en aza indireyecek ölçüm ve raporlama kurallarının kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle bir muhasebe uygulamasının ya da ölçüm kuralının istikrar sağlayıcı bir araç olarak kullanılması için birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Bazı muhasebe uygulamaları her zaman karın istikrarlı hale getirilmesinde kullanılabilecek araç niteliği taşırlarken, bazıları da yalnızca özel durumlarda karın istikrarlı hale getirilmesine katkı sağlamakta; ya da hiçbir zaman istikrar sağlayıcı bir araç olarak kullanılamamaktadırlar. Copeland'e göre iyi bir istikrar aracı aşağıdaki özellikleri taşımalıdır (Aktaran Demir ve Bahadır, 2007: 10-11; Copeland, 1968, 102):

- ✓ Bir defa kullanıldıktan sonra, işletmeyi gelecekte özel bir hareket yapmak zorunda bırakmamalıdır.
- ✓ Kullanımı profesyonel görüşe dayanmalı ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin çizdiği sınırların içerisinde yer almalıdır.
- ✓ Kardaki farklılıkları ortadan kaldıracıdır.
- ✓ Tek başına ya da diğer uygulamalarla uyumlu olarak birbirini takip eden dönemlerde kullanılmalıdır.

Bunlara ek olarak karın istikrarlı hale getirilmesi yöntemleri üzerinde birçok tartışma bulunmaktadır ve üzerinde henüz bir uzlaşma sağlanmış değildir. Ancak karın istikrarlı hale getirilmesi esas itibarıyla üç şekilde söz konusu olmaktadır. Bunlardan ilki, muhasebe işlemlerinde; diğeri yatırım, üretim ve satış gibi ekonomik veya faaliyete ilişkin kararlarında gerçekleştirilmektedir. Üçüncü yöntem ise, işletmenin gelir yaratma süreci sonucunda kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu yöntemler, işletme yöneticileri tarafından bilinçli olarak gerçekleştirilen işlemler

sonucu ortaya çıkmaktadır (Aktaran Canbulut, 2008: 79; Stolowy ve Breton, 2004: 15).

Ronen ve Sadan'a (Aktaran Demir ve Bahadır, 2007: 10-11) göre, dönem karları üç şekilde istenilen seviyede tutulabilir:

- ✓ *Tahakkuk yoluyla istikrarlı hale getirme:* Raporlanan karlardaki değişkenliği azaltmak amacıyla yöneticiler bazı tahakkuk zamanları kendi yargılarına bağlı olayların zamanlamasını ayarlayabilirler.
- ✓ *Zamana dağıtım yoluyla istikrarlı hale getirme:* Yöneticiler raporlanan karı istikrarlı hale getirmek için bazı gelirleri ve/veya giderleri farklı dönemlere yayabilmektedir. Örneğin, kur farkları aktifleştirilebilmekte ya da pasifte gösterilebilmekte ve raporlanan karları istikrarlı hale getirmek amacıyla zaman içinde kar veya zarar hesaplarına dağıtılabilmektedir.
- ✓ *Sınıflandırma yoluyla istikrarlı hale getirme:* Yöneticiler olağan karı istikrarlı hale getirmek amacıyla kendi yargılarını kullanarak bazı gelir tablosu hesaplarını; örneğin olağan gelir/giderler ve olağan dışı gelir/gider gibi, yeniden sınıflandırabilmektedirler.

Karın istikrarlı hale getirilmesi yöntemlerinde olduğu kadar karın istikrarlı hale getirilmesinde kullanılan araçlar üzerinde de bir anlaşmaya varılamamıştır. Ancak yapılan çalışmalar içerisinde ortak nokta; muhasebe uygulamalarının ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin çerçevesinde net kar, gelir ve giderler, fayda maliyeti vb. araçlar seçilmesi gerekliliğidir.

2.1.3. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları

Yaratıcı muhasebe uygulamalarına yönelik literatürde üzerinde genel kabul görmüş bir tanım bulmak zordur. Bazı yazarlar tarafından kar yönetimi, karın istikrarlı hale getirilmesi, agresif muhasebe uygulamaları ve aldatici finansal raporlama gibi finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerinin tamamını kapsamak üzere kullanılmaktayken; bazılarına göre farklı bakış açılarıyla yeni isimler altında sunulmaktadır. Yaratıcı muhasebenin tanımına geçmeden önce aşağıdaki tabloda yaratıcı muhasebe uygulamalarına yöneltilen yeni bakış açıları sunulmaktadır.

Tablo 3. Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına Farklı Yaklaşımlar

Çalışmayı Yapan Yazarlar	Geliştirilen Tanımlar	Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları
Smith (1992)	Muhasebenin El Çabukluğu	
Griffits (1986)	Bilgilerin Pişirilmesi	
Jameson (1988)	Manipülasyon, Hileli Raporlama	
Mathews ve Perera (1991)	Kayıtlarda Dalavere Yapmak	
Mathews ve Perera (1991)	Makyajlı Raporlama	
Mathews ve Perera (1991)	Vitrin Süsleme	
Bertolus (1988)	Kayıtlarda Hile Yapma Sanatı	
Lignon (1989)	Kendi Karını Hesaplama Sanatı	
Gounin (1991)	Bilanço Sunma Sanatı	
Pourquery (1991)	Para Tasarruf Etme Sanatı veya Onun Karsılığı	
Schilit (1993)	Finansal Kurnazlık, Maskaralık	
Pasqualini Ve Castel (1993)	Muhasebe Amaçları İçin Finansal Yaratıcılık	
Black, Sellers Ve Manly (1998)	Bilanço Yonetimi	

Kaynak: Stolowy ve Breton,2004:18

Sonuçta yaratıcı muhasebe uygulamaları, finansal bilgi manipülasyonunun diğer yöntemlerinin bir karışımı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bazı yazarlar ise yaratıcı muhasebe uygulamalarına farklı tanımlamalar yapmaktadır. Bunlardan ilki yaratıcı muhasebeye, bir etki-tepki olayı olarak bakan Griffiths'dir. Griffiths'e (1992: 1) göre, yaratıcı muhasebe uygulamaları, finansal tablolarda nasıl bir bilgi açıklandığında nasıl bir tepki alınacağına önceden kestirilerek, finansal bilgi kullanıcılarının beklentilerini de göz önünde bulundurarak finansal tablolardaki görünümün değiştirilmesi esasına dayanmaktadır (Aktaran Canbulut, 2008: 80).

Naser'e (Aktaran Stolowey ve Breton, 2004: 18-19) göre ise, yaratıcı muhasebe; finansal raporların hazırlayanların istekleri doğrultusunda, avantajlardan oluşan kuralların seçilmesi veya bazı kuralların görmezlikten gelinmesi yoluyla finansal muhasebe verilerinin ve/veya finansal tabloların değişime tabi tutulmasıdır.

Bunu yaparken de yaratıcı muhasebe uygulamalarının bilanço, gelir tablosu ve nakit akım tablosu gibi finansal tablo kalemlerinin sınıflandırılması üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Bu doğrultuda yapılan işlem ve uygulamalar ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Küüksözen ve Küükkocaoğlu, 2005: 5):

- ✓ Fiktif gelir yaratılması ya da gelirin tahakkuk etmeden muhasebeleştirilmesi,
- ✓ Faiz giderlerinin agresif bir şekilde aktifleştirilmesi veya amortisman periyodunun uzatılması,
- ✓ Varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe aykırı olarak açıklanması,
- ✓ Olağanüstü gelirlerin faaliyet gelirleri olarak, faaliyet giderlerinin ise olağan üst giderler olarak gösterilmesi gibi işlemlerle gelir tablosu kalemlerinin sınıflandırılmasının değiştirilmesi,
- ✓ Şirketin nakit üretme gücünün yüksek olduğu izlenimi yaratmak üzere nakit akım tablosunda yatırımlardan ya da diğer faaliyetlerden sağlanan nakdin, faaliyetlerden sağlanan nakit gibi gösterilmesidir.

Mulford ve Comiskey'e (2002: 4) göre ise, yaratıcı muhasebe uygulamaları, işletmelere kısa süreli borsada değerini ve işletme değerini arttırmak, hisse senedi ihracının kolaylaştırarak, daha düşük maliyetle kaynak sağlamak, hisse senedi opsiyonlarının değerini arttırmak, daha düşük maliyetle, daha yüksek tutarlarda borçlanma imkanı sağlamak, yüksek tutarda kar, yüksek prim ve ikramiye olanağı sağlamak, daha az vergi, daha çok kar dağıtımını ve imkanı yaratmak gibi bazı yararlar sağlamaktadır (Aktaran Canbulut, 2008). Sonuçta Metcalf'a (1977: 188) göre yaratıcı muhasebe çoğunlukla genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun bir şekilde işletmenin finansal sonuçlarının işletmenin finansal faaliyetlerini gerçekte yansıtmayacak şekilde oynamalar ve değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmesidir. Bu doğrultuda da yaratıcı muhasebe uygulamaları temelinde aldatıcı finansal raporlamayı ve muhasebe manipülasyonlarını kapsayan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunlara ek olarak işletmelerin yaratıcı muhasebe uygulaması yapmalarında birtakım nedenler bulunmaktadır. Bunlar ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Çıtak, 2009: 91-100):

- ✓ *Yasalar, Standartlar ve Diğer Düzenlemelerdeki Esneklikler, Boşluklar ya da Yetersizlikler:* Seçimlik muhasebe politikalarına imkan veren muhasebe düzenlemeleri yaratıcı muhasebe için elverişli bir ortam yaratır. Şüphesiz bir işlemi muhasebeleştirmede ya da finansal tablolara almada tek bir yöntem her koşulda uygun olmayabilir. Ancak muhtemel koşullar için uygun muhasebe politikaları önerilmesi ideal olmalıdır. Bu nedenle esneklik adına yapılan çok seçimli düzenlemeler yaratıcı muhasebe için bulunmaz bir fırsat yaratır. İşletmeler geçerli olacak şekilde muhasebe politikalarını değiştirebilirler. Yasal boşluk ve düzenlemelerin eksikliğinin sebep olduğu yapay işlemler, hem bilanço hesaplarını olduğundan farklı göstermek hem de karı muhasebe dönemleri arasında hareket ettirmek için kullanılabilirler.

Yönetmelikler işletmenin üst yönetimi tarafından işletme içi yönetim ilke ve kurallarını düzenleyen belgelerdir. Etkili bir iç kontrol açısından çok önemli olan bu belgelerin yeterli açıklıkta ve işletmenin içinde bulunduğu ortamın değişen koşullarına uyum sağlayabilecek nitelikte olması gerekir. Örneğin muhasebe yönetmeliği finansal kontrol ortamının önemli bir belgesi olup işletmenin finansal bilgi sisteminin yasalara genel kabul görmüş muhasebe ilke ve kurallarına muhasebe standartlarına uygun işleyişini sağlar. Bu yönetmelik çerçevesinde muhasebede iş akışları, yöntemleri, finansal raporlamalar yürütülür. Böyle bir yönergenin olmaması yaratıcı muhasebeye uygun bir ortam hazırlar. Örneğin; hisse senetleri veya finansal araçlarla ilgili olarak eksik düzenlemeler, kıdem tazminatlarına ilişkin yükümlülüklerin tanınması ve ölçülmesiyle ilgili problemler gibi. Nedenler ve uygun koşullar kesinleştiğinde sıkça başvuru yapılan yaratıcı muhasebe uygulamalarını, varlıkların ve gelirlerin fazla bildirim, yükümlülüklerin ve giderlerin eksik bildirim ve yanlış, yetersiz veya atlanan açıklamalar olmak üzere üç ana grupta toplanmaktadır (Rezaee, 2002: 89).

- ✓ *Yükümlülüklerin ve Giderlerin Eksik Bildirimi:* İşletmeler karlarını olduğundan düşük ya da yüksek göstermek için gelir hesaplarıyla ilgili işlemler yapabildikleri gibi ayrıca gider hesaplarıyla da bunu yapabilirler. Cari yıl karını artırma yollarından biri de giderleri daha sonraki döneme

aktarmaktır. Giderleri cari dönemden sonraki döneme aktarmanın beş ana tekniği vardır. Bunlar;

1. *Giderlerin Uygun Olmayan Şekillerde Aktifleştirilmesi:* İşletmeler farklı düzenlemelerin de yarattığı uygun koşulların teşvik edici etkisi nedeniyle gelecekte yarar sağlayacak maliyetlerini aktifleştirerek karlarını olduğundan yüksek gösterebilirler. Bir işletme maliyetlerini uygun olmayan şekilde aktifleştirince (örneğin, bu tür maliyetleri gider yerine aktif olarak gösterince) cari yıl giderlerini sonraki döneme aktarmış olmaktadır. İşletmelerin aktifleştirdiği maliyetler; kuruluş maliyetleri, araştırma geliştirme maliyetleri, reklam giderleri ve genel yönetim gideri olarak ifade edilebilir.

2. *Muhasebe Politikalarının Değiştirilmesi ve Cari Giderlerin Daha Önceki Dönemlere Kaydırılması:* İşletmeler maliyetlerini uygun olmayan şekilde aktifleştirdiklerinde bu durum işletme maliyetlerinin geleceğe aktarılmasını ve kötü bir durumun ortaya çıkmasına neden olur. Bu durum sadece karşılaşılabilecek kötü günleri daha ileri tarihe atmaya yaramaktadır. Ancak cari giderlerin önceki dönemlere kaydırılması şeklinde uygulanan teknik yönetime daha uzun vadeli bir çözüm sunarak, ilgili giderlerin sonsuza kadar yok olmasını sağlayabilir.

3. *Uzun Dönemli Amortisman Ayrılması:* Bazı işletmeler duran varlığın hizmet ömrünü belirlerken, gerçek hizmet ömrünü amortismanına tabi tutmamaktadırlar. Bu uygulama amortismanına tabi bütün sabit kıymetlerde olduğu gibi özel maliyet ve finansal kiralama işlemlerinde de yapılabilmektedir. Kira süreleri sabit kıymetin ekonomik ve yararlı ömürleri gerçeğe aykırı şekilde tespit edilerek gelir ve gider ayarlamaları yapılabilmektedir.

4. *Değersiz Varlıkların Zarar Kaydedilmemesi:* Bir varlığın değerinde ani veya önemli bir değer azalışı söz konusu olduğunda varlık hemen ilgili hesaptan alınarak gider hesabına aktarılmalıdır. İlgili varlık yavaş yavaş değil tamamı gidere aktarılarak yapılmalıdır. Bu noktada yönetimin varlıkta yer alan bir hesabın ne zaman “değersiz” olduğuna karar vermesi gerekmektedir. Aynı şekilde stoklarda meydana gelen değer düşüklükleri için de karşılık ayrılması finansal tabloların daha gerçekçi hazırlanması açısından önemlidir.

5. *Varlıkların Karşılıklarının Azaltılması*: Şirketler borcunu ödemeyen müşterileri, modası geçmiş stokları ve varlıklarının değerlerindeki diğer düşüşleri finansal tablolarında doğru bir şekilde raporlamak için karşılık ayırmalıdır. Bu karşılıkları yeterli ayırmamak veya uygun olmayacak şekilde azaltmak yapay karlar yaratılmasına neden olur. Bu karşılıklar alacaklarla, stoklarla, maddi duran varlıklarla ve şerefiyeyle ilgilidir.

- ✓ *Yanlış, Yetersiz veya Atlanılan Bildirimler*: İşletmeler gelir ve varlıkları yüksek, giderleri de düşük bildirerek işletmenin durumunu olduğundan daha iyi gösterebilmektedirler. Ancak şirket hakkında, finansal tablo kullanıcılarına açıklanması gereken bazı önemli olayların bildirilmemesi, hatta bilinçli olarak gizlenmeye çalışılması da yaratıcı muhasebe uygulamaları arasında yer almaktadır. Bazı yükümlülüklerin sadece dipnot açıklamaları gerektirmesi ve rapor edilen kazançlara hiçbir etkisi olmamasına rağmen, bazen kaydedilmeyen yükümlülükler bilançodakilerden çok daha önemli olabilmektedirler. İşletmelerin yükümlülükleri ile ilgili önemli bir konu da şarta bağlı olaylardır. İşletmeyi ilgilendiren önemli davalara ve bunun sonucunda gerçekleşebilecek ödemelere ilişkin bilgilerin, bilançonun dipnotlarında açık olarak belirtmelidir. Şirketlerin gelecekteki taahhütlerinin ve şarta bağlı olaylarının işletmenin finansal tablolarını inceleyenler tarafından bilinmelidir. Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, “gelecekteki” yükümlülüklerde yönetime daha fazla esneklik verecek şekilde oluşmamıştır. Bu yükümlülüklerin büyük olması ve etkilerinin büyük olması durumunda, dipnotlarında açıklaması gerekmektedir. Tepe yönetimi şirket hakkında tüm detayları vermiyorsa, yatırımcılar ve finansal analistler işletme hakkında tam bilgiyi alabilmek için özellikle satır aralarını okumalıdır.

Yanlış, yetersiz veya atlanılan bildirimler arasında yer alan bir diğer önemli konu da ilişkili taraf işlemleridir. Bu tür uygulamalar önemli tutardaki ilgili şirket işlemlerini, olağandışı görünen işlemleri veya amacı belli olmayan işlemleri içermektedir. İlişkili taraf işlemleri Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ Seri: X, No: 22’de ele alınmış, bu işlemlerin işletme yönetimi tarafından gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla ortaya çıkarılmasının çok daha güç olduğunu ifade etmiştir. Aynı

Tebliğde, işletme yönetimi, ilişkili tarafların belirlenmesi ve bu taraflarla gerçekleştirilen işlemlerin açıklanmasından sorumlu tutulmuştur. Ayrıca işletme yönetiminin ilişkili taraflarla gerçekleştirilen işlemlerin işletmenin bilgi sisteminde uygun bir şekilde belirlenerek, finansal tablolara doğru yansıtılmasını sağlayacak iç kontrol sistemlerinin gerekliliği belirtilmiştir. İlişkili taraf işlemlerinin, işletmenin finansal tablolarında gerekli açıklamaları içermesini sağlamak amacıyla, Türkiye Muhasebe Standardı TMS 24'de İlişkili Taraf Açıklamaları adı altında ele alınmıştır.

2.1.4. Agresif Muhasebe

Agresif muhasebe uygulamaları, muhasebe standartlarındaki kurallar zorlanarak, finansal bilgi manipülasyonu yapılmasını içermektedir. Finansal raporlamada hata ve hile arasında kalan gri alanın, tanımlanması ve yorumlanmasında agresif muhasebe uygulamaları önemli bir yer tutmaktadır. Gri alan, özellikle muhasebe kuralları içerisindeki boşlukların araştırılıp, bulunması ve bu boşlukları kullanarak siyah alana yani hileye başvurmadan manipülasyon yapılmasını içermektedir (Powell vd., 2005: 8).

Mulford ve Comiskey'e (2002) göre, agresif muhasebe uygulamaları temelinde gelir ve giderler üzerinde muhasebe ilkeleri ve kuralları çerçevesinde değişiklikler yapmayı öngörmektedir. Bunun yanında agresif muhasebe uygulamalarının bir bölümü de maddi duran varlıkların amortismanına tabi tutulmasıyla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Maddi duran varlıkların maliyetleri (yapılmakta olan yatırımlar ve arsa ve araziler dışındakiler) faydalı ömürleri boyunca amortismanına tabi tutularak hurda değerlerine ulaşmaktadır. Hurda değeri, varlığın hizmet dışı kaldığı andaki tahmini gerçeğe uygun değeri olarak tanımlanmaktadır. Faydalı ömür ise varlığın faaliyetlerde kullanılacağı tahmini süreyi göstermektedir. Faydalı ömrün ve hurda değerinin tahmininde yönetici yargısı önemli rol oynamaktadır. Yöneticiler muhasebe ilke ve standartlarındaki bu esneklikten faydalanarak, varlığın faydalı ömrünü çok uzun ya da hurda değerini olduğundan daha yüksek gösterebilmektedir. Böylece agresif biçimde dönemin amortisman giderleri azaltılabilir, varlıkların defter değerleri yükseltilebilir ve dönem karı yapay

olarak yüksek tutarlara (üst seviyelere) çekilebilir (Aktaran Demir ve Bahadır, 2007: 12-13).

Agresif muhasebe uygulamaları 1996 yılında Amerika’da Sunbeam şirketinde görülmektedir. İşletmenin gelecekteki yeniden yapılanma ve büyüme planı dahilinde, işletme içindeki yönetsel birimlerin birleştirileceğini, üretim ve dağıtım ünitelerini rasyonelleştireceğini ve stok tutma ve ürün satma birimlerinde küçülmeye gideceğini açıklamıştır. Bu planın sonucunda oluşacak giderler ise Amerikan muhasebe ilke ve standartlarına uygun olarak önceden tahmin edilerek, planın uygulanmaya başlandığı 1996 yılında dönem gideri olarak kaydedilmiştir. Ancak, yeniden yapılanma giderleri kasıtlı olarak yüksek gösterilerek, gelecekteki giderler 1996 yılına çekilmiştir. Bunun sonucunda, 1996 yılındaki raporlanan dönem karı azaltılmış ve gelecekteki dönem karlarının artırılması sağlanmıştır (Aktaran Demir ve Bahadır, 2007: 12; Mulford ve Comiskey, 2002: 27).

Agresif muhasebe uygulamalarında belirli dönemlerde karı yüksek göstermek amacıyla, konsinye satışların ve faturası kesilmiş ancak henüz müşteriye sevk edilmemiş mal tutarlarının satış geliri olarak kaydedilmesi, ayrıca gelir olarak kaydedilen faaliyetlere ilişkin bazı harcama ve giderlerin sonraki dönemlere ertelenmesi gibi uygulamalarla yapılmaktadır. Dolayısıyla işletmenin finansal durum ve faaliyet sonuçlarına ilişkin, yalan ve yanlış bilgi vererek finansal bilgi manipülasyonu yapılması söz konusudur (Canbulut, 2008: 94).

2.1.5. Büyük Temizlik Muhasebesi

Büyük temizlik muhasebesi, şirketlerde yönetimlerin değiştiği dönemlerde, yeni yönetimin bazı verimsiz varlıkları gider yazarak bilançodan çıkarması, böylece geçmiş yönetimin görevde olduğu dönemlerin olduğundan daha zararlı, gelecek dönemlerin daha karlı olduğu izlenimi yaratılmasına yönelik işlem ve uygulamalardır (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 6). Mulford ve Comiskey’e (2002) göre, bir işletme faaliyetlerinin zararlı olduğu yılda, kar beklentilerini karşılayamayacağını dikkate alarak ve faaliyet sonucunun daha kötü olmasının da ek bir maliyet getirmediğini düşünerek, bilançosunda var olan itfa edilecek maddi olmayan duran varlıklarını bütün olarak gider kaydetmekte ve böylece bilançosunu temizlemektedir.

Bu durum da gelecek yıllarda karlılığın yüksek olmasını sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, işletme bazı aktiflerini tamamen gider yazarak diğer bir ifade ile bilançosunu temizleyerek daha muhafazakar bir politika uygulamakta ve gelecek yıllardaki karı bu işlemle artırma imkanına kavuşmaktadır (Aktaran Canbulut, 2008: 94).

Büyük temizlik muhasebesi uygulamalarının temelinde, bazı gelirleri erteleyerek dönem gelirini azaltmak veya bazı kalemleri zarar yazmak suretiyle finansal tablolardan çıkarmak yatmaktadır. Bu durum gelir arttırıcı veya gelir azaltıcı muhasebe uygulamaları olarak kabul edilmekte ve yöneticiler bir prim almak için gerekli kar düzeyine efektif olarak ulaşmanın mümkün olmadığı durumlar için kullanılmaktadırlar (Küçüksözen, 2004: 95). Konuya ilişkin bir uygulama, Mulford ve Comiskey (2002: 33; Aktaran Canbulut, 2008: 59) tarafından Sears şirketinin 1992 yılındaki uygulamaları olarak gösterilmektedir. Şirket zararlı olduğu dönemde, karlı olmayan katalog programını kapatmış, yüksek ücret alan bazı çalışanlarına gönüllü emekli olma hakkı tanımış, bazı verimsiz satış bölümlerini tasfiye etmiş ve verimsiz varlıklarını da gider yazarak bilançodan çıkarmıştır. Bu düzenlemeler sonrasında 2.65 milyar dolar düzeyinde gider kaydetmiş ve bilançoda 4.3 milyar dolar zarar beyan etmiştir. İlerleyen yıllarda da, daha karlı bir faaliyet sonucunu kamuya duyurarak büyük temizlik muhasebesi uygulamıştır.

2.1.6. Hileli Finansal Raporlama

Hileli finansal raporlama, işletmelerin; kasıtlı olarak finansal tablolardaki bilgileri değiştirmek, oynamak veya gerçek kanıtları ortadan kaldırmak suretiyle yatırımcılar ve kredi kuruluşları başta olmak üzere finansal tablo kullanıcılarını aldatmak ya da yanlış yönlendirmek amacıyla finansal tablo hazırlamalarını ve bunları sunmalarını ifade etmektedir. Bu noktada, hileli finansal raporlama işletme yöneticilerinin finansal tabloların hazırlanışı sırasında doğru ve güvenilir bilgi sunma sorumluluğunu taşıyamaması veya finansal raporlama sürecinin dürüst ve kaliteli yapılmasına engel olması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Rezaee, 2002: 1-2).

Hileli finansal raporlama; şirketlerin finansal durum ve faaliyet sonuçları hakkında yanlış, gerçeğe aykırı olarak bilgilendirilmesi sonucunu doğuran finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerinin bir karışımıdır. Ancak hileli finansal raporlama gerek kasıt unsuru açısından ve gerekse bu kapsamda gerçekleştirilen fiktif kayıt

oluşturulması; gerçeğe aykırı, sahte fatura, sevk irsaliyesi vb. belgeler düzenlenmesi gibi finansal tabloların yapısını etkileyen işlem ve uygulamalardır (Canbulut, 2008: 95-96).

2.1.7. Muhasebe Hata ve Usulsüzlükleri

Muhasebe hataları, unutkanlık, dikkatsizlik veya bilgisizlik vb. yüzünden muhasebe ile ilgili işlem, kayıt ve hesaplarda kısacası finansal raporlama sürecinde yapılan yanlışlıklardır. Muhasebe hatası, temelinde finansal raporlama sürecinde kasıt unsuru taşımayan yanlışlık olarak tanımlanmaktadır. İşletmelerde ortaya çıkan durumların hata veya hile olduğunu ayırmada en önemli koşul, işlemin yapılışındaki kasıt unsurudur. Ekonomik işlemlerin değerlendirilmesinde, eğer bir düzensizlik kasıtlı ya da bilinçli olarak yapılyorsa hile, bilinçsiz ve kasıtsız olarak kendiliğinden ortaya çıktıysa ve yapan kişi tarafından bile farkedilmemişse hata kapsamına girmektedir.

Mulford ve Comiskey'e (2002) göre muhasebe usulsüzlükleri kavramı; bağımsız denetçinin tespit ederek raporlamak zorunda olduğu hata ve usulsüzlükleri belirleyen ABD'deki bağımsız denetim standartlarında finansal tablo kullanıcılarını yanıltmak üzere, hesapların finansal tablolara bilinçli olarak yanlış yansıtılması ya da finansal tablolardan çıkarılması veya açıklanmaması şeklinde tanımlanmaktadır. Kamuya açıklanan finansal bilgilerdeki gerçeğe aykırı durumlar, kamuyu yanlış bilgilendirme amacıyla kasıt olmaması durumunda, yapılan bu gerçeğe aykırı açıklamaların muhasebe hatalarından kaynaklandığı kabul edilmektedir (Aktaran Canbulut, 2008). Muhasebe hatalarının tespiti halinde finansal tablolar geçmişe yönelik olarak düzeltilmektedir. Reinstein'a (1999: 37) göre, muhasebe usulsüzlükleri sonucunda hazırlanan usulsüz finansal raporlama; (1) iç kontrolün zayıf oluşu veya hiç olmayışı (2) karmaşık işlemler (3) finansal belgelerde yer alan kalemlerin veya kayıtların yönetimin yanlış yargılarına bağlı olması veya anormal derecede zor ve karışık hesaplamalar içermesi (4) yönetim kurulunun veya denetim komitesinin olmaması gibi ortamlarda daha çok görülmektedir.

Finansal tablolarda kasıtlı olmayarak yanlış bilgi açıklanması ya da bazı bilgilere yer verilmemesi ya da bazı bilgilerin açıklanmaması şeklinde tanımlanan hata aşağıdaki durumlarda söz konusu olabilmektedir (Küçüksözen, 2004: 57):

- ✓ Finansal tabloların hazırlanması sürecinde bilgilerin toplanması ve işlenmesi sırasında yanlışlık yapılması,
- ✓ Olayların gözetimi, izlenmesi veya değerlendirilmesinden kaynaklanan muhasebe tahminlerinin doğru olmaması,
- ✓ Finansal bilgilerin tutar, sınıflandırma, sunum ve kamuya açıklanması ile ilgili muhasebe standart ve prensiplerinin uygulanması sırasında yapılan yanlışlıklar, hatalardır.

Finansal tablolarda varlıkların yanıltıcı ya da uygun olmayan şekilde sunulması biçiminde aldatıcı finansal raporlamayı da kapsayan usulsüzlük durumları için de aşağıdaki örnekler verilebilmektedir (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 6):

- ✓ Finansal tabloların hazırlanması sürecinde yararlanılan kayıtlarda ya da yardımcı dokümanlarda, kayıtların manipüle edilmesi, tahrif edilmesi ya da değiştirilmesi,
- ✓ Bazı olayların, işlemlerin ya da diğer bilgilerin kasıtlı olarak yanlış sunulması ya da hiç sunulmaması veya atlanması,
- ✓ Finansal bilgilerin tutar, sınıflandırma, sunum ve kamuya açıklanması ile ilgili muhasebe standart ve prensiplerinin kasıtlı olarak yanlış uygulanmasıdır.

Muhasebe hatasına ilişkin bir örnek olan ve literatürde kurumsal skandallar içerisinde sayılan, 1999 yılında Union Carbide Şirketinin (ABD) yeni bir muhasebe programına geçiş sürecinde çalışanların yanlış hesaplaması sonucunda, 1999 yılı 1. ve 2. çeyrek karının toplamda 13 milyon dolar; 1998 yılı son çeyrek karının ise, 2 milyon dolar olduğundan düşük gösterildiğini açıklamasıdır (Aktaran Canbulut, 2008: 97; Mulford ve Comiskey, 2002).

2.2. GERÇEKLEŞEN MANİPÜLASYON İŞLEMLERİ

Finansal bilgi manipülasyonu uygulamasında kullanılan teknikler, diğer bir ifade ile bu süreçte yapılan işlem, faaliyet ve uygulamalar esas itibariyle ilgili otoritelerin denetimleri sonucunda ortaya çıkarılmaktadır. İlgili otoritelerin gerçekleştirdiği denetimler sonucunda ortaya çıkan manipülasyon işlemlerine yönelik teknikler, bu kısımda açıklanmaktadır.

2.2.1. Gelirlerin Muhasebeleştirilmesi

Gelirin dönem karı üzerinde dolaysız etkisinin bulunması, muhasebe manipülasyonunun genellikle gelirlerin manipüle edilmesi yoluyla gerçekleşmesine neden olmaktadır. İşletmeler henüz gerçekleşmemiş bir geliri muhasebeleştirerek ya da fiktif gelir kaydı yaparak dönem karını ihtiyaçları doğrultusunda değiştirebilmektedirler. Henüz gerçekleşmemiş gelirin muhasebeleştirilmesi, gerçek bir satışın genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin öngördüğü dönemden önceki bir dönemde muhasebeleştirilmesini ifade etmektedir. Örneğin, siparişi alınmış ancak henüz yüklemesi yapılmamış ürünlerin müşteriye teslim edilmiş gibi gösterilerek, satış geliri kaydı yapmak henüz doğmamış gelirin muhasebeleştirilmesi olarak değerlendirilebilir. Fiktif gelir kaydı ise, var olmayan bir satışa ait gelirin muhasebeleştirilmesi anlamına gelmektedir (Demir ve Bahadır, 2007: 14).

Konsinye satışlarının doğrudan satış geliri olarak kaydedilmesi erken satış geliri içerisinde tanımlanan manipülasyonlardandır. Malların veya ürünlerin acentelere veya perakendecilere satılmak üzere gönderilmesi, şube veya perakendeci tarafından satışın gerçekleştirilmesi durumunda şirket açısından gelir tahakkuk ettiren bir durumdur. Dolayısıyla bu satış işleminde satışın gerçekleştirildiği haberi acenteden veya perakendeciden alındıktan sonra, kaydının yapılması gerekmektedir (Küçüksözen, 2004: 210).

Mulford ve Comiskey'e göre (2002: 184), belirli sektörlerde (inşaat, gemi yapımında, karayolu ya da demiryolu yapımında, makine ve teçhizat üretiminde, mühendislik hizmetlerinde ve yazılım geliştirilmesinde) üretilen ürün ya da verilen hizmete ilişkin gelirin kayda geçirilmesi, ürün ya da hizmetin tamamlanma oranı dikkate alınarak yapılmaktadır. Tamamlama oranı yöntemi, yukarıda belirtilen ürün

ya da hizmet satış gelirlerinin muhasebeleştirilmesinde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Dönem karını daha yüksek göstermek isteyen şirketler, tamamlanma oranını daha yüksek göstererek; dönem karını düşük göstermek isteyen şirketler ise, tamamlanma oranını daha düşük göstererek dönem karlarını manipüle etme yolunu tercih etmektedirler (Aktaran Canbulut, 2008: 54).

2.2.2. Giderlerin Muhasebeleştirilmesi

Giderlerin muhasebeleştirilmesi işletmeler tarafından finansal bilgi manipülasyonu için bir teknik olarak kullanılabilir. Dönem karının beklenen ya da hedeflenen seviyenin altında gerçekleşeceği dönemlerde, herhangi bir varlığın edinilmesi ile doğrudan ilgili olmayan, işletme sermayesi ihtiyacı için kullanılan dolayısıyla; borçlanma maliyeti ile ilgili faiz giderleri ve kur farkları duran varlık ya da üretilen ürün maliyetine ilave edilerek aktifleştirilmekte, böylece dönem giderleri daha az gösterilmektedir (Küçüksözen, 2004: 116).

Çoğu zaman yazılım geliştirme giderleri ve reklam giderleri gibi bazı giderlerin aktifleştirilmesi ya da dönem gideri olarak kaydedilmesi yöneticilerin bu konudaki yargılarına bağlıdır. Bir gider aktifleştirildiğinde faydalı ömrü boyunca amortisman tabi tutulacak varlık haline gelmektedir. Bu durum yakın gelecekteki karın yükseltilmesi sonucunu doğurmaktadır. Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri; kodlama, test etme ve üretim giderleri gibi yazılım giderlerinin teknik fizibilitenin olumlu sonuçlanması halinde aktifleştirilmesini öngörmektedir. Teknik fizibilitenin olumlu sonuçlanması için ise yazılımın tasarım özelliklerine uygun olarak üretilebilmesi gerekmektedir. Giderleri azaltarak dönem karını yüksek göstermek için kullanılan başka bir yöntem de daha önce aktifleştirilmiş giderlerin amortisman sürelerinin uzatılmasıdır. Bu yöntem binalar, tesis makine ve cihazlar ve demirbaşlar gibi maddi varlıklar için kullanılabilir gibi yazılım geliştirme giderleri gibi maddi olmayan giderler için de kullanılabilir. (Demir ve Bahadır, 2007: 15).

Şerefiyeler de giderlerin manipülasyonu olarak karşılan durumlar içerisinde yer almaktadır. Mulford ve Comiskey'e (2002: 24) göre şerefiye, genellikle şirketlerin birleşmesi ya da bir şirketin satın alınması veya ele geçirilmesi sırasında ortaya çıkmakta olup, edinilen varlıklar için ödenen tutar ile bu varlıkların kayıtlarda

görülen değeri arasındaki ekonomik farktan oluşmaktadır. Şerefiye, edinilen varlıklardan gelecekte sağlanacak faydanın varlıkların kayıtlarda görülen tutarından daha fazla olacağı (tek tek varlıkların değerinden bu varlıkların toplamının değerinin daha fazla olduğu) kabulüne dayanmaktadır. Şerefiyenin ödenmesinde amaç, ele geçirilen şirketin sahip olduğu marka, müşteri, iyi bir dağıtım sistemine sahip olması veya üretim teknolojisi ve tecrübesi gibi ekonomik nedenler bulunmaktadır. Şerefiyenin ilgili varlıkların tahmin edilen ekonomik ömrü içinde ya da en çok 40 yıllık bir sürede giderleştirilmesi söz konusu olup, bu sürenin tahminine bağlı olarak giderleştirilecek tutar da farklı olabilmektedir (Küçüksözen, 2004: 219; Canbulut, 2008: 57).

2.2.3. Varlık ve Borçların Manipülasyonu

Bu kapsamda varlık ve borçlarla ilgili olarak aşağıdaki uygulamalar söz konusu olmaktadır (Küçüksözen, 2004: 231-232):

- ✓ Satış gelirlerinin öne çekilmesi, gerçekleşmemiş satış geliri kaydı veya şüpheli alacaklar için düşük karşılık ayrılması gibi nedenlerle ticari alacakların olmasından farklı gösterilmesidir.
- ✓ Stokların yüksek değerlemesi veya gösterilmesi veya stok değer düşük karşılıklarının düşük ayrılması gibi nedenlerle stokların olması gerekenden daha yüksek gösterilmesidir.
- ✓ Stokların değerlemesi ile ilgili olarak ilk giren ilk çıkar veya son giren ilk çıkar yöntemlerine bağlı olarak bilançoda daha yüksek, gelir tablosunda satılan malların maliyetinin daha düşük veya gelir tablosunda satılan malın maliyetinin daha yüksek dolayısıyla malın satış karının daha düşük bir biçimde gösterilmesidir.
- ✓ Menkul kıymet veya iştirak şeklindeki yatırımlar için değer düşüklüğü karşılığının ayrılmaması ya da düşük ayrılması nedeniyle, bu yatırımların bilançoda olduğundan fazla gösterilmesidir.
- ✓ Faaliyet giderlerinin düşük gösterilmesi nedeniyle bilançoda gelecek dönem giderlerinin olması gerekenden daha yüksek gösterilmesidir.
- ✓ Satıcılara olan borçların düşük gösterilmesi nedeniyle satılan malın maliyetinin dolayısıyla da stokların olduğundan daha düşük gösterilmesidir.

- ✓ Amortisman giderlerinin daha düşük ya da daha yüksek gösterilmesine bağlı olarak bilançoda duran varlıkların daha yüksek ya da daha düşük olarak gösterilmesidir.
- ✓ Borçların daha az gösterilmesi amacıyla gider tahakkuklarının düşük, gelir tahakkuklarının daha yüksek gösterilmesi, sosyal harcamalar veya çevre kirliliği nedeniyle işletmeden talep edilecek tazminatlar için gerekli karşılığın ayrılmamasıdır.
- ✓ Spekülatif amaçlı türev araçlarının, riskten korunma amaçlı türev aracı olarak kullanılması veya türev araçlarına ilişkin işlemlerden kaynaklanan zararların muhasebeleştirilmemesi nedeniyle finansal tablolara yansıtılmamasıdır.
- ✓ Ertelenmiş vergi aktifleri veya yükümlülüklerinin daha düşük ya da daha yüksek belirlenmesi suretiyle dönem karını yüksek ya da düşük göstermektir.

2.2.4. Finansal Tablolarda Yer Alan Kalemlere İlişkin Sınıflandırmaların Değiştirilmesi

Gelir tablosu yöntemleri esas olarak dönem karı tutarını değiştirmeye yönelik değildir. Bu yöntemler gelir tablosunun formatında bir takım değişiklikler yapılarak işletmenin yüksek kazanma gücüne sahip olduğunu gösterecek uygulamaları içermektedir (Demir ve Bahadır, 2007: 16). Gelir tablosunda yer alan kalemlere ilişkin sınıflandırmanın değiştirilmesine ilişkin finansal bilgi manipülasyonu, olağanüstü gelirleri, olağan faaliyet geliri ya da diğer faaliyet geliri gibi kaydederek ya da faaliyet giderlerini, olağanüstü gider olarak muhasebeleştirerek gerçekleştirilmektedir. Gelir ya da gider tutarları değiştirilmeden, şirketin faaliyet karlılığının arttığı ya da azaldığı veya brüt kar marjının yükseldiği izlenimi verilmeye çalışılmaktadır. Nakit akım tablosunda yer alan kalemlere ilişkin sınıflandırmanın değiştirilmesine yönelik finansal bilgi manipülasyonu tekniğinde, yüksek ve sürekli bir nakit akımı olduğu izlenimi yaratılmaya çalışılmaktadır. Şirketler, esas faaliyetlerden sağlanan nakdi yüksek göstermekte, faaliyet giderleri nedeniyle oluşan nakit çıkışını, yatırım ya da finansal işlemlerden kaynaklanan nakit çıkışı gibi ya da bir yatırımdan, kaynaklanan nakit girişini, esas faaliyetlerden sağlanan nakit girişi gibi gösterebilmektedirler. Bu işlemler sonucunda toplam nakit akımı değişmemekle

beraber, nakit giriş ya da çıkışının kaynağı değiştirilmektedir. Böylece şirketin esas faaliyet alanındaki nakit üretme gücünün yüksek olduğu izlenimi yaratılmaktadır (Küçüksözen, 2004: 230-238).

2.3. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNUN ORTAYA ÇIKARILMASI İLE İLGİLİ MODELLER

Bir önceki bölümde finansal bilgi manipülasyonunun ortaya çıkarılmasında uygulamada gerçekleşen işlemler açıklanmaktadır. Akademik anlamda yapılan ve manipülasyonları tahminlemeye çalışan araştırmalara bakıldığında, çalışmaların istatistiksel analizlerle desteklendiği görülmektedir. Finansal bilgi manipülasyonu daha gerçekleşmeden manipülasyon yapma ihtimalinin tahminlenmeye çalışıldığı bu araştırmalarda genellikle toplam tahakkuklar üzerinde durulmaktadır. Çalışmalar sonucunda elde edilen modeller ise çalışmalarını yapanların isimleriyle ifade edilmektedir. Bu modellere yönelik detaylı açıklamalar bundan sonraki bölümlerde verilmektedir.

2.3.1. Healy Modeli

Healy (1985) çalışmasında, teşvik primleri ile ödüllendirilen yöneticilerin alacakları teşvik primi tutarlarını artırmak için toplam tahakkukları kullanarak finansal bilgi manipülasyonu yaptıkları hipotezini ortaya atmış ve bunu test etmiştir. Teşvik primi genelde gelirlerin bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Şirketler belirli bir gelir hedefi belirlemekte, gelirler bunun altında kaldığında yöneticiler teşvik primi alamamakta, bu eşğin geçilmesi halinde ise yöneticilere belirli oranlarda ve çeşitli şekillerde ek kazanç sağlanmaktadır. Healy'nin (1985) temel varsayımı yöneticilerin görevde kaldıkları süre boyunca yapabilecekleri finansal bilgi manipülasyonu (muhasabe hileleri) toplamının “sıfır” olacağıdır. Healy, çalışmasında 1980 yılında Fortune Dergisi'nin 250 listesinde yer alan şirketlerden, çalışmanın amacına uygun şekilde verilerine ulaşılabilen 94 şirket esas almıştır. 1930 – 1980 yılları arasındaki uygun verilerin dikkate alınarak bu 94 şirketten incelenmek üzere 1527 adet veri oluşturmuştur. Çalışmanın sonunda şirket yöneticilerinin tanımlanan teşvik primine esas düzenleme çerçevesinde kendi faydalarını maksimize edecek şekilde her dönemde finansal bilgi manipülasyonuna başvurdukları ortaya çıkmıştır.

Yine çalışmanın bulgularında yöneticiler teşvik primi tutarlarını artırmak istediklerinde gelir arttırıcı tahakkuklar yoluyla, teşvik primini daha fazla artırmanın mümkün olmadığı durumlarda ise (gelecek dönemdeki teşvik primi tutarının yüksek olmasını garanti altına almak üzere) cari dönem karını azaltıcı tahakkuk politikaları ile karı manipüle ettikleri görülmüştür (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 15-17).

2.3.2. DeAngelo Modeli

DeAngelo (1986) tarafından yapılan çalışmada, halka açık şirketlerin, dağılmış olan hisse senetlerinin geri alınması için halka kapalı hale gelmeleri sırasında finansal bilgi manipülasyonuna başvurulup başvurulmadığı incelenmiştir. Aslında yöneticiler tarafından şirketlerin ele geçirilmesi olarak adlandırılan bu işlemlerde yöneticiler çok ciddi çıkar çatışmaları ile karşı karşıya gelmektedirler. Şirket yöneticisi olarak bir taraftan hissedarlarının haklarını korumak durumundayken, diğer taraftan hisse senetlerini geri almayı az maliyetli hale getirme amacını gütmektedir. Bu nedenle şirket yöneticileri bağımsız yatırım uzmanlarına değerlendirme raporları hazırlatmalarına rağmen, birçok olayda yatırımcılar tarafından geri alma bedeli ile ilgili olarak mahkemelere başvurdukları da görülmüştür. DeAngelo (1986) çalışmasında, halka açık bir şirketin yatırımcıların elindeki hisse senetlerini geri alarak halka kapalı özel bir şirket statüsüne getirilmesi sırasında, yöneticilerin hisse senetlerinin değerini düşük göstermek amacıyla finansal bilgi manipülasyonu (kar yönetimi) yaptıkları hipotezini test etmiştir. Çalışmada 1973 – 1982 yılları arasında hisse senetleri NYSE ve AMEX’de işlem gören ve halka kapalı hale gelme kararı alan 64 şirket esas alınmıştır. Çalışmada buna benzer şekilde yapılan çeşitli varsayım değişiklikleriyle, yöneticilerin halka kapalı hale gelme süreci öncesinde finansal bilgi manipülasyonu yaptıklarına yönelik istatistiki kanıt aranmış, ancak anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Buna sebep olarak finansal bilgi manipülasyonunun açığa çıkarılmasında tahakkuk yönteminin yeteri kadar güçlü olmaması, yöneticilerin mahkemeye intikal etmesi ile birlikte manipülasyonlarının tespit edilebileceği endişesi ile buna başvurmadıkları gibi gerekçeler ortaya konmuştur (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 17-18).

2.3.3. Jones Modeli

Jones (1991) çalışmasında ABD'deki şirketlerin buldukları sektördeki gümrük korumalarından yararlanmak için, finansal bilgi manipülasyonu (kar yönetimi) ile karlarını düşük gösterip göstermediklerini test etmiştir. Çalışmada finansal bilgi manipülasyonunun tespiti için ihtiyari toplam tahakkuklar esas alınmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak ihtiyari tahakkukların tespit edilmesinde ihtiyari olarak kabul edilen tek bir tahakkuk hesabı yerine, toplam tahakkuklar kullanılmış ve bu toplam içerisindeki ihtiyari bölümün esas alınması amaçlanmıştır. Çalışmaya göre, toplam ihtiyari tahakkuklar karın manipüle edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmada, otomobil, lastik, çelik, pamuk ve ayakkabı sektöründeki 23 şirkete ilişkin 1980- 1985 yılları arasındaki dönemlere ait finansal tablolar incelenmiştir. Tanımlayıcı istatistik analiz için DeAngelo (1986) tarafından kullanılan beklenti modelinden yararlanılmıştır. DeAngelo modelinde her dönem için bir önceki döneme ilişkin toplam tahakkuklar “normal tahakkuklar” olarak kabul edilmekte ve içinde bulunulan dönem için toplam tahakkuklar “normal tahakkuklar”dan çıkarılmak suretiyle “normal olmayan tahakkuklar” bulunmaktadır. Bu da yine ihtiyari ve ihtiyari olmayan tahakkuklar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bunun yanında, elde edilen rakamlar aktif büyüklüğüne oranlanmak suretiyle bir ölçekleme de yapılmaktadır. Bu yöntemdeki temel varsayımlardan biri, ihtiyari olmayan tahakkukların yıllar itibarıyla sabit kaldığı ve normal olmayan tahakkukların esas itibarıyla ihtiyari tahakkuklardan kaynaklandığıdır. Jones (1991) bu şekilde yıllar için elde edilen serilerle, gümrük koruması inceleme döneminde ihtiyari toplam tahakkukların anlamlı bir şekilde negatif olup olmadığını test etmiştir. Yapılan analizde, tahakkuklardaki değişimler, gümrük koruması inceleme dönemi olan sıfır yılından önceki beş yılda görece küçük oranlarda olmuş, inceleme döneminde ise istatistiki değeri negatif bulunmuştur. Buna bağlı olarak, yöneticilerin belirlenen dönemde karı azaltıcı yönde bir tahakkuk politikası izledikleri ortaya çıkmıştır (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 18-19).

2.3.4. Düzeltilmiş Jones Modeli

Jones (1991) modelinin temelinde, gerek finansal bilgi manipülasyonunun yapıldığı dönemde ve gerekse tahmin döneminde ihtiyari tahakkuk kararlarının satış

gelirleri ile ilgili olmadığı varsayımı yapılmıştır. Düzeltilmiş Jones Modeli olarak adlandırılan bu modelde, Dechow, Sloan ve Sweeney'e (1995) göre, Jones Modeli yöneticiler tarafından finansal bilgi manipülasyonunun gelirler üzerinden yapılması halinde ihtiyari tahakkukları hatalı olarak ölçmekte, dolayısıyla bu varsayım modelde ihtiyari tahakkukların hesaplanmasında sorun yaratmaktadır. Bu kapsamda, tahakkukların hesaplanmasında sadece gelirlerdeki değişimin kullanılması yerine, gelirlerdeki değişimin alacaklardaki net değişimden (içinde bulunulan yıldaki alacaklar – bir önceki yıldaki alacaklar) çıkartılmak suretiyle kullanılması, diğer bir ifade ile gelirlerdeki değişimin alacaklardaki değişim dikkate alınarak bir ayarlamaya tabi tutulması yöntemine başvurulmuştur. Dolayısıyla düzeltilmiş Jones modelinde, kredili satışlar tutarındaki bütün değişimlerin finansal bilgi manipülasyonundan kaynaklandığı zımni olarak varsayılmaktadır. Bu varsayım, kredili satışlarda gelirin tanımlanması hususunda takdir hakkı kullanmanın nakit satışlarda gelirin tanımlanmasına göre daha kolay uygulanabileceği, dolayısıyla kredili satış işlemleri ile finansal bilgi manipülasyonunun daha kolay gerçekleştirilebileceği kabulüne dayanmaktadır (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 19).

2.3.5. Endüstri Modeli

Jones (1991) modeline paralel olarak, Endüstri modeli, ihtiyari tahakkukların belirleyicilerini doğrudan modellemek yerine, bu belirleyicilerdeki değişimin aynı sektördeki bütün şirketlerde aynı olduğu varsayımından hareket etmektedir. Yöntem, incelemeye alınan örnek şirketler dışında aynı sektörde yer alan şirketlerin aktif büyüklüğüne göre ölçeklendirilmesi suretiyle hesaplanan toplam tahakkuk oranlarının medyan değerlerinin kullanılmasına dayanmaktadır. Dechow, Sloan ve Sweeney (1995), yukarıda belirtilen tahakkuk bazlı finansal bilgi manipülasyonunu ortaya çıkarmaya yönelik modelleri test etmişlerdir (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 20-21).

2.3.6. Beneish Modeli

Beneish (1997) çalışmasında, olağanüstü veya olağanüstü finansal performans göstermiş şirketler üzerinde yapılan analizlerle finansal bilgi manipülasyonu uygulamasının olup olmadığını ortaya çıkaracak bir model ortaya

koymaktadır. Beneish (1997) modelini oluşturmak üzere, 1987-1993 yılları arasında ABD muhasebe standartlarına aykırı davranmak suretiyle finansal tablolarını manipüle ettikleri SEC tarafından yapılan denetimlerde tespit edilerek kamuya açıklanmış ya da standartlara aykırı davrandıkları bir şekilde kamuya yansımış 64 şirketin finansal tabloları üzerinde çalışmıştır. Buna göre de ABD’de gerçekleştirilen finansal bilgi manipülasyonu tekniklerinden yola çıkarak analiz etmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmaya göre; finansal bilgi manipülasyonu yapan şirketler daha genç (yeni), daha düşük hisse senedi performansına sahip, borç ağırlıklı kaynak yapısı ile büyüyen, alacak ve stok devir hızları düşmekte olan ve aktif kalitesi ile brüt kar marjı kötüleşen şirketlerdir. Buna ilave olarak, bu şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu yaptıkları yılda daha az tahakkukları olmakla birlikte, bu tahakkuklar büyük ölçüde bir önceki yıla göre karı artırıcı niteliktedir. 1999 yılında Beneish finansal bilgi manipülasyonunu ortaya çıkarmak üzere ortaya koyduğu 1997’deki modelinde, modelin anlamlılığını artırmak üzere bazı değişiklikler yapmıştır. 1999’daki çalışmasında 74 şirket kullanılmış ve analiz değişkenlerine yeni değişkenler eklenmiştir. Sonuçta, Beneish’in (1999) modeline göre, herhangi bir şirketin karşılaştırmalı olarak iki yıla ilişkin finansal bilgilerinin yer aldığı finansal tablolarını elinde bulunduran bir yatırımcı, o şirketin finansal bilgi manipülasyonu yapıp yapmadığını tahmin edebilmektedir (Küçüksözen ve Küçükkocaoğlu, 2005: 26-31).

2.4. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNUN HUKUKSAL BOYUTU

Finansal bilgi manipülasyonlarında yönelik hukuksal boyut, başta Sermaye Piyasası Kanunu olmak üzere, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve Bankalar Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Muhasebe Standartları kapsamında ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bu nedenle bu bölümde her bir kanun ve düzenleme kapsamında finansal bilgi manipülasyonlarının hukuksal boyutu anlatılmaktadır.

2.4.1. Sermaye Piyasası Kanunu'ndaki Hükümler

Sermaye Piyasası Mevzuatı'nda manipülasyon ve manipülasyona yol açacak işlem ve davranışlar açıkça yasaklanmıştır. Sermaye Piyasası Mevzuatı'nda, hukuka aykırı işlem ve hareketleri gerçekleştirenlerin yol açtıkları zararlar nedeniyle zarar görenlere karşı hukuki sorumlulukları bulunmaktadır. Bu konudaki düzenlemeleri Sermaye Piyasası Kanunu'nun iki maddesi tarafından incelenmektedir. Bunlardan ilki Sermaye Piyasası Kanunu'nun yedinci maddesindedir. Sermaye Piyasası Kanunu'nun 7. maddesine göre, ihraççı halka açık anonim şirket ile aracı kurumlar birinci el piyasa işlemlerinde kamuyu aydınlatma yükümlülüğünü ihlal etmeleri nedeniyle sorumludurlar (Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 7).

Yine Sermaye Piyasası Kanunu 16/4 maddesi ise ikinci düzenleyici madde olarak yer almaktadır. Bu maddeye göre, bağımsız denetim kuruluşları, denetledikleri mali tablo ve raporlara ilişkin olarak hazırladıkları raporlardaki yanlış ve yanıltıcı bilgi ve kanaatler nedeniyle doğabilecek zararlardan hukuken sorumludurlar (Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 16/4).

Sermaye Piyasası Kanunu'nun 47. maddesinin A-2 ve A-3 hükümlerinde, sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek bilgiden bahsedilmiştir. Buna göre, bilginin iki nitelikten birine sahip olması gerekir: Tasarruf sahiplerinin yatırım kararlarını etkileyebilecek öneme sahip olmalı veya sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek niteliğe sahip olmalıdır. Buna göre, ortalama bir yatırımcının yatırım kararını verirken eksik ya da yanlış veya yanıltıcı bilgiyi önemli kabul etme ihtimali yüksek ise bu bilgi, tasarruf sahiplerinin yatırım kararını etkileyebilecek öneme sahiptir (Kütükçü, 2004, 39:81; Aydın,2006:162). Sermaye Piyasası Kanunu'nun 47. maddesinin A/3 numaralı bendinde ise, sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek bilgiye dayalı manipülasyon yapma suçunun faili; maddede sayılan eylemleri yapan gerçek kişi veya tüzel kişinin yetkilisi ya da bunlarla hareket eden kişiler olarak belirlenmektedir (Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 47).

Finansal bilgi manipülasyonunun failleri Sermaye Piyasası Kanunu'nun 47/A-3'de üç kategoride belirtilmiştir. Birinci kategoride yer alanlar; yalan, yanlış, yanıltıcı, mesnetsiz bilgi veren gerçek ve tüzel kişiler ve bunlarla birlikte hareket

edenlerdir. İkinci kategoride yer alanlar; haber yayan, yorum yapan, gerçek ve tüzel kişiler ve bunlarla birlikte hareket edenlerdir. Üçüncü kategoride yer alanlar ise; açıklamakla yükümlü oldukları bilgileri açıklamayan gerçek ve tüzel kişiler ve bunlarla birlikte hareket edenler olarak sıralanmaktadır (Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 47).

Bununla birlikte Kanunu'nun ilgili maddesinin hükmünde suçun unsurları da ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Suçun maddi unsuru seçimlik üç hareketten oluşmaktadır. Bunlar bilgi verilmesi, haber ya da yorum yapılması ve bilginin açıklanmamasıdır (Canbulut, 2008: 100-104).

- ✓ Bilgi Vermek: Suçun maddi konusunu oluşturan sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek nitelikte olmak kaydıyla, genel anlamda borsanın bütünü hakkında veya menkul kıymetleri borsada işlem gören bir şirketin mali, iktisadi durumu hatta bu şirketlerin ortaklarının/yöneticilerinin kişisel, ailevi durumları hakkındaki malumatların başkalarına aktarılması, iletilmesi olarak değerlendirilmektedir.
- ✓ Haber Yaymak: Sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek nitelikteki bir havadisın ya da hadisenin herhangi bir şekilde, herhangi bir araçla, iletişim veya yayın organları aracılığıyla başkalarına iletilmesi, aktarılması anlamına gelmektedir.
- ✓ Bilgi Açıklamamak: Bu hareketin konusu olan bilginin “yalan, yanlış, yanıltıcı, mesnetsiz” olması gerekmekte, SPK tarafından kamunun aydınlatılması açısından gerekli görülen ve bu niteliği ile de; tasarruf sahiplerinin yatırım kararlarını etkilemeye, sermaye piyasası araçlarının değerini etkilemeye elverişli/uygun doğru, gerçek bir bilgi olması gerekmektedir.

SPK bu tebliğlerde gerekli değişiklikleri yaparak en son halini 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete' de yayımlayarak yürürlüğe giren “Seri : X ve 22 No'lu Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ” ile bağımsız denetime tabi olan işletmeleri belirlemiş ve bağımsız denetimden geçirilmesi zorunluluğunu getirmiştir. Bu tebliğde bağımsız denetimin amacı, finansal tabloların finansal raporlama standartları doğrultusunda bir işletmenin

finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını tüm yönleriyle gerçeğe uygun ve doğru bir biçimde gösterip göstermediği konusunda bağımsız denetçinin görüş bildirmesini sağlamak” olarak tanımlanmıştır (SPK, Seri: X, No:22 Tebliğ 3. Madde). Yine aynı tebliğin 5. Maddesinde aynı SAS No: 99’da olduğu gibi mesleki şüphecilik ile ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Tebliğin 7. maddesinde bağımsız denetim riskinden bahsedilmiş ve bağımsız denetim riski, finansal tabloların önemli bir şekilde hatalı veya yanlış sunulduğu hallerde, bağımsız denetçi tarafından uygun olmayan bir görüş verilme riski olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak, bağımsız denetim riskini en aza indirmek için denetçinin yapması gerekenler üzerinde durulmuştur. Aynı tebliğin altıncı kısmında hile ve usulsüzlükler üzerinde durulmuş, bu kapsama giren suçlar tanımlanmış, hileli finansal raporlama kapsamına giren suç tipleri belirlenmiştir. Bununla birlikte aynı tebliğin 17., 18., 19. Maddelerinde bağımsız denetim faaliyeti sırasında bağımsız denetçinin finansal tablolarda hilelerin tespitine ve önlenmesine yönelik yapılması gereken işlemler ve teknikler belirlenmiştir (SPK, Seri:X, No:22 Tebliğ).

2.4.2. Bankacılık Kanunu’ndaki Hükümler

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu içerisinde finansal bilgi manipülasyonlarına yönelik düzenlemeler ve içerikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- ✓ **MADDE 153- Yetkili merciler ile denetim görevlilerince istenen bilgi ve belgeleri vermemek ve görevlerini yapmalarını engellemek:** Bu Kanunla yetkilendirilen mercilerin ve denetim görevlilerinin istedikleri bilgi ve belgeler ile bu kanun kapsamındaki kuruluşların, konsolide finansal tabloların hazırlanmasını teminen 38. madde kapsamında istedikleri bilgi ve belgeleri vermeyen kişiler cezalandırılır.
- ✓ **MADDE 155- Gerçeğe aykırı beyanda bulunmak:** Bu Kanun kapsamındaki kuruluşların, bu Kanunda gösterilen merciler ile denetim görevlilerine ve mahkemelere verdikleri veya yayımladıkları belgelerdeki gerçeğe aykırı beyanlardan dolayı, bunları ve bunların düzenlenmesine esas teşkil eden her türlü belgeleri imza edenler cezalandırılır.
- ✓ **MADDE 156- İşlemlerin kayıt dışı bırakılması ve gerçeğe aykırı muhasebeleştirme:** Bu Kanun kapsamındaki kuruluşların işlemlerinin kayıt

dışı bırakılmasından, gerçek mahiyetlerine uygun düşmeyen bir şekilde muhasebeleştirilmesinden, kanuni ve yardımcı defter ve kayıtları, şubeleri, yurt içi ve yurt dışındaki muhabirleri ile hesap mutabakatı sağlanmadan yıl sonu bilançolarını kapatmalarından dolayı, bunları ve bunların düzenlenmesine esas olan her türlü belgeleri imza edenler şeklinde belirtilir. Gerçeğe aykırı olarak düzenlendiğini bildiği halde bu belgeleri onaylayan bağımsız denetim kuruluşu görevlileri de aynı şekilde cezalandırılır.

- ✓ **MADDE 159- Sırların açıklanması:** Banka ve müşterilere ait sırları açıklayan üçüncü kişiler hakkında cezalar uygulanır. Bu fıkroda belirtilen kimseler sırları kendileri ya da başkaları için yarar sağlamak amacıyla açıklamış olursa verilecek cezalar altıda bir oranında artırılır. Ayrıca, fiilin önemine göre sorumluların bu Kanun kapsamına giren kuruluşlarda görev yapmaları, iki yıldan aşağı olmamak üzere geçici veya sürekli olarak yasaklanır.
- ✓ **MADDE 160- Zimmet:** Görevi nedeniyle zilyetliği kendisine devredilmiş olan veya koruma ve gözetimiyle yükümlü olduğu para veya para yerine geçen evrak veya senetleri veya diğer malları kendisinin ya da başkasının zimmetine geçiren banka yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile diğer mensupları, cezalandırılır. Suçun, zimmetin açığa çıkmamasını sağlamaya yönelik hileli davranışlarla işlenmesi hâlinde faile on iki yıldan az olmamak üzere hapis ve yirmi bin güne kadar adli para cezası verilir; ancak, adli para cezasının miktarı bankanın uğradığı zararın üç katından az olamaz. Ayrıca meydana gelen zararın ödenmemesi hâlinde mahkemece re'sen ödetirilmesine hükmolunur. Faaliyet izni kaldırılan veya Fona devredilen bir bankanın; hukuken veya fiilen yönetim ve denetimini elinde bulundurmuş olan gerçek kişi ortaklarının, kredi kuruluşunun kaynaklarını, kredi kuruluşunun emin bir şekilde çalışmasını tehlikeye düşürecek şekilde doğrudan veya dolaylı olarak kendilerinin veya başkalarının menfaatlerine kullandırmak suretiyle, kredi kuruluşunu her ne suretle olursa olsun zarara uğratmaları zimmet olarak kabul edilir. Bu fiilleri işleyenler hakkında da ceza uygulanır.

Bunlara ek olarak; 05 Aralık 2006 tarihinde BDDK tarafından yayımlanan “Bankalarda Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Gerçekleştirilecek Bilgi Sistemleri Denetimine İlişkin Rapor Formatı Hakkında Tebliğ” ile denetim sürecinde mesleki tecrübeye dayalı bir yargı oluşması gerekliliği, denetim sürecinin her aşamasında denetimin planlanması, gerekli alanlarda yoğunlaştırılması, bulguların değerlendirilmesi ve kanıtların toplanması gibi konuların göz önüne alınması gerektiği belirtilmiştir. Burada ifade edilmek istenen, finansal bilginin açıklanmaması, yanlış veya eksik açıklanması nedeniyle finansal tabloları esas alarak karar veren finansal tablo kullanıcılarının ekonomik kararlarını etkileyebilecek hususların göz önüne alınması gerektiğidir. Bunun yanında finansal tabloların düzenlenmesinde yapılan hilelerin, işletmenin gerçek finansal durumunun finansal tablolara yansımaları engelleyip engellemediği hususunun değerlendirilmesi gerekliliği de vurgulanmıştır (<http://www.bddk.org.tr> Erişim Tarihi: 10.06.2010).

13 Ocak 2010’da BDDK tarafından “Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Gerçekleştirilecek Banka Bilgi Sistemleri ve Bankacılık Süreçlerinin Denetimine İlişkin Rapor Hakkında Tebliğ” yayınlanmıştır. Bu tebliğde de denetim sürecinde yapılması gerekenler detaylandırılarak açıklanmakta ve denetçinin tespit ettiği bulguları denetim raporundan belirtmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır (<http://www.bddk.org.tr> Erişim Tarihi: 10.06.2010).

2.4.3. Türk Ticaret Kanunu Taslağı’ndaki Düzenlemeler

Ticaret Kanunu Taslağı 69. Maddesine göre, aksine yasal hükümler saklı kalmak kaydıyla, yıl sonu finansal tablolarında ticari işletmenin tüm varlıklarının, borçlarının peşin ödenen giderler ile peşin tahsil edilen gelirlerinin bütün gelir ve giderlerinin doğru bir şekilde değerlendirilmiş olarak gösterilmesi zorunludur. Buna göre finansal tablolar, Türkiye Muhasebe Standartlarına uyularak düzenlenecek, açık ve anlaşılır olacak ve düzenli bir işletme faaliyeti akışının gerek kıldığı sürelerde çıkartılacaktır. Taslak metin 397. maddesine göre, anonim şirketin ve şirketler topluluğunun finansal tabloları ile yıllık raporu denetçi tarafından denetlenir. Denetçinin denetiminden geçmemiş finansal tablolar ve yıllık rapor düzenlenmemiş hükmünde olup, bu hüküm yıllık ve altı aylık finansal tablolar için öngörülmüştür. 397. maddenin 1. fıkrasına göre, finansal tablolar ile yıllık raporların denetlenmesi,

bu belgelerin kağıt üzerinden olmayıp, envanter de dahil olmak üzere tüm muhasebenin, kayıtlar ve kayıtların dayandığı belgeler ile denetlenmesini kapsamaktadır. Taslak metnin 400. maddesine göre ise, denetçi ancak bir bağımsız denetleme kuruluşu olabilir. Küçük anonim şirketler, en az iki yeminli mali müşaviri veya serbest muhasebeci mali müşaviri denetçi olarak seçebilir. Bağımsız denetleme kuruluşunun kuruluş ve çalışma esasları ve denetleme elemanlarının nitelikleri Bakanlar Kurulu Kararı ile düzenlenecektir (<http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1138.pdf> Erişim Tarihi: 13.08.2010).

Taslak metin madde 88’ de, “Uygulamada, Türkiye Muhasebe Standartlarında hüküm bulunmayan hallerde, fıkra da belirtilen ayrıntı düzenlemelere, anılan düzenlemelerde de hüküm bulunmadığı hallerde dünyada yaygın uygulaması bulunan genel kabul gören muhasebe ilkelerine uyulur” hükmü yer almaktadır. Ayrıca, taslak metin ile denetçilerin şirketin iç organı olmaktan çıkarılıp, denetim görevinin bağımsız denetim şirketlerine ve meslek mensuplarına verilmesi, uluslararası muhasebe standartları, uluslararası finansal raporlama standartlarının hemen Türkiye Muhasebe Standardı olarak yayımlanacak olması gibi yenilikler yeni taslak sayesinde uluslararası anlamda yapılan düzenlemelere eş değer düzeyde manipülasyon, hileli finansal raporlama ve denetçi bağımsızlığı konularının ele alındığı görülmektedir (Küçük, 2008: 62-64).

2.4.4. Türkiye Finansal Raporlama Standartları’ndaki Düzenlemeler

Muhasebede kullanılmakta olan farklı yöntem veya politikalar uyumlaştırma gereği ortaya çıkmaktadır. Söz konusu politikalar işletmelerin finansal tablolarının sonuçlarını farklılaştırmaktadır. Bu da işletme sonuçlarının karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Uyumlaştırma bu zorlukları ortadan kaldırarak finansal tabloların herkes tarafından aynı şekilde algılanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Ülkemizde de uluslararası finansal raporlama standartları ile yapılan uyumlaştırma çalışmaları sonunda, 2005 yılından itibaren Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu’nun (TMSK) kurulması ile birlikte dünyadaki uluslararası finansal raporlama standartlarını uygulayan ülkelere katılmıştır. TMSK, IASB ile yaptığı anlaşma gereği IASB’ın yayınladığı standartları Türkçe’ye çevirip tam set olarak yayınlanmış olup, hiçbir değişiklik ve yeni düzenleme yapmamıştır. Uluslararası finansal raporlama

standartları içerisinde yapılan düzenlemeler ile işletmelerin finansal sistem içerisinde kayıpları en aza indirilebilmekte dolayısıyla da ulusal ekonomiye katkı sağlanmaktadır (<http://www.tmsk.org.tr> Erişim Tarihi: 10.09.2010).

Türkiye finansal raporlama standartları içerisinde finansal tablolarda yapılan manipülatif işlemlere yönelik düzenlemelere bakıldığında ilk olarak Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) “Finansal Tabloların Hazırlanması ve Sunumuna İlişkin Kavramsal Çerçeve” metni göze çarpmaktadır. Kavramsal çerçevede; finansal tabloların taşınması gereken özellikler ve dolayısıyla finansal bilginin sahip olması gereke özellikler üzerinde durulmaktadır. Kavramsal çerçeveye göre, finansal bilgi manipülasyonları; genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, muhasebenin temel varsayımlarına ve finansal tabloların niteliksel özelliklerine aykırılıklar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Finansal tabloların niteliksel özellikleri olarak; anlaşılabilirlik, ihtiyaca uygunluk, önemlilik, güvenilirlik ve karşılaştırılabilirlik sayılmıştır. Sayılan niteliksel özelliklerin bir arada finansal tablolarda bulunması, manipülasyonun önlenmesinde ilk adım olarak değerlendirilebilir.

Finansal bilgi manipülasyonlarının TFRS içerisinde yer aldığı ikinci konu, TFRS 1 “Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının İlk Uygulaması” standardı içerisinde yer almaktadır. Bu standart; TFRS’lerin ilk kez uygulandığı finansal tabloların ve söz konusu finansal tabloların kapsadığı ara dönem finansal raporlarının; şeffaf ve sunulan tüm dönemler açısından karşılaştırılabilir nitelikte olan, TFRS’lere göre gerçekleştirilecek muhasebe uygulamaları açısından uygun bir başlangıç sağlayan ve faydasını aşmayan bir maliyetle elde edilebilecek yüksek kalitede bilgiler içermesini sağlayacak nitelikte olması belirtilmiştir.

Finansal bilgi manipülasyonlarının TFRS içerisinde yer aldığı üçüncü konu, Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 8 “Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler Ve Hatalar” standardı içerisinde yer almaktadır. Bu Standart, muhasebe politikalarının seçimi ve uygulanması, muhasebe politikalarında ve muhasebe tahminlerinde meydana gelen değişikliklere ve geçmiş dönem hatalarının düzeltilmesine ilişkin muhasebe işlemlerinde uygulanmaktadır.

Yine TMS 12 “Gelir Vergileri” standardı işletmelerin elde ettikleri gelirleri vergilendirme boyutunda yapması gerekenleri içermektedir. Bu standardı destekleyecek şekilde TMS 18 “Hasılat” standardı da hasılatın ölçülmesine yönelik düzenlemeleri içermekte ve hileli finansal raporlamaya yönelik uygulamaları büyük ölçüde engellemektedir.

Finansal bilgi manipülasyonlarının TFRS içerisinde yer aldığı bir diğer konu ise gerçeğe uygun değer ölçümleridir. Gerçeğe uygun değer yaklaşımının muhasebe standartlarında yer alması, 1980’li yıllarda ABD’de yaşanan Saving-Loans Krizi ile ortaya çıkmıştır. Bu tarihte bankalar için varlıkların piyasa fiyatı ile değerlendirme kuralının söz konusu olmaması nedeniyle, güçlü finansal yapıya sahip olduklarını göstermek için tarihi maliyetle kaydedilmiş finansal varlıklarını piyasa fiyatı ile satıp, öz kaynaklarını arttırarak bilançolarını manipüle edebiliyorlardı. Bu uygulamaları, banka bilançolarının kalitesini bozmuş ve standart hazırlayıcılarını gerçeğe uygun değer kavramı ile karşı karşıya getirmiştir. FASB piyasa fiyatını esas alarak hazırlanacak bilançoların, bankaların finansal yetersizliklerini ortaya koyabileceğini belirleyerek, tüm bankaların finansal varlıklarını piyasa fiyatı ile değerlendirip raporlamasını önermiştir. Bununla ilgili olarak da ticari portföyde yer alan ve elde tutulan varlıklar için piyasa fiyatı muhasebesini gerekli kılmıştır. Bu karar, finansal varlık ve yükümlülükler için gerçeğe uygun değer muhasebesi tartışmalarına yol açan ilk uygulama olarak kabul edilmektedir. Finansal krizler ve finansal tabloların manipüle edilmesi yanında, finansal tablo kullanıcılarının sayısının ve niteliklerinin artış göstermesi de bu ihtiyacın ortaya çıkmasında etken olmuştur. (Özkan ve Terzi, 2009: 13). Yayınlanan standartlarda gerçeğe uygun değer kavramına Uluslararası Denetim Standartlarında 2/6, 16/6, 17/4, 18/7, 19/7, 20/3, 21/8, 32/11, 38/8, 40/5 standartları içerisinde ve TFRS 1-EK A, 2-EK B, 3-EK A 4-EK A, 5-EK A, TFRS 7-25/26/27/28/29/30 standartları içerisinde yer verilmiştir.

Tüm standartlarda ortak olan nokta; kavramsal çerçeveden itibaren her bir standartta finansal bilginin güvenilirliğini ve kalitesini arttırmaya dönük uygulamaların temel alınmasıdır.

2.4.5. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Yönetmeliği'ndeki Düzenlemeler

İMKB Yönetmeliği'ndeki manipülatif işlemlere ilişkin düzenlemeler “Yapay Fiyat ve Piyasa” başlıklı 24'üncü maddede yer almaktadır. Düzenlemeye göre, Borsa Üyeleri yapay piyasa oluşturmak maksadıyla aşağıda sayılan faaliyetlerde bulunamazlar

(http://www.imkb.gov.tr/Libraries/Egitim_Setleri/imkb_hisse_senetleri_piyasalar%C4%B1.sflb.ashx Erişim Tarihi: 24.07.2010):

- ✓ Bir menkul kıymete gerçeğe uygun olmayan ve görüntüde aktif bir piyasa izlenimini yaratmak maksadıyla:
  - a. Menkul Kıymetin sahipliğinde gerçek anlamda değişim yaratmayan bir dizi alım satım yapmak,
  - b. Fiyat ve miktar bakımından piyasayı yanlış yönlendirecek mahiyette borsa emri vermek.
- ✓ Bir menkul kıymette tek başına veya başkaları ile birlikte, diğer üyeleri o menkul kıymeti alıp satmaya yöneltmek maksadıyla bir dizi işlem gerçekleştirerek:
  - a. Menkul kıymet için görünürde aktif bir piyasa olduğu izlenimini yaratmak,
  - b. Menkul kıymetin fiyatında yapay olarak artış veya düşüşe neden olmak,
  - c. Bir menkul kıymetin fiyatının artması veya azalmasına neden olacak aktif bir piyasanın olduğu veya olacağı şeklinde gerçek dışı bilgi dolaştırarak veya yayarak o menkul kıymetin alım satımını teşvik etmek,
  - d. Bir menkul kıymetle ilgili olarak, diğer menkul kıymetlerin alım veya satımını teşvik etmek maksadıyla, bilerek gerçeğe aykırı veya yanıltıcı bilgi yaymak,

e. Piyasayı yanıltmak maksadıyla bir menkul kıymette fiyatı desteklemek, sabitlemek veya stabilize etmek üzere, dolaylı veya dolaysız olarak, bir veya daha fazla kişi ile anlaşarak bir dizi alım satım yapmak,

f. Piyasayı yanıltmak maksadıyla, yanıltıcı veya yanlış izlenim uyandıracak, gerçeğe aykırı sözlü veya yazılı beyanda, fiil ve davranışlarda bulunmak.

Bununla birlikte İMKB Yönetmeliği, Sermaye Piyasası Kanunu'na atıfta bulunarak ve Sermaye Piyasası Kanunu uygulamalarını detaylandırmak amacıyla düzenlemeler yapmaktadır. İMKB tarafından Sermaye Piyasası Kurulu'na iletilen ihbarlar, denetleme faaliyetleri arasında önemli bir paya sahip olan manipülasyon incelemelerine katkı sağlamaktadır. Kurul tarafından diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler veya gözetim faaliyetleri çerçevesinde yapılan tespitlere dayanarak başlatılan incelemeler ise azınlıktadır (SPK-2009 Faaliyet Raporu).

2.4.6. Türk Ceza Kanunu'ndaki Hükümler

Finansal bilgi manipülasyonla ilişkili maddelere Türk Ceza Kanunu'nda da rastlanmaktadır. Kanun içerisinde ilgili maddeler aşağıda sıralanmaktadır (<http://www.ttb.org.tr/kutuphane/tck.pdf> Erişim Tarihi: 20.10.2010):

Türk Ceza Kanunu'nun "Dolandırıcılık" başlıklı 157. Maddesinde;

- ✓ "Hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlayan kişiye bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adlî para cezası verilir" hükmü yer almaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nun "Fiyatları etkileme" başlıklı 237. Maddesinde;

- ✓ İşçi ücretlerinin veya besin veya malların değerlerinin artıp eksilmesi sonucunu doğurabilecek bir şekilde ve bu maksatla yalan haber veya havadis yayan veya sair hileli yollara başvuran kimseye üç aydan iki yıla kadar hapis ve adlî para cezası verilir.
- ✓ Fiil sonucu besin veya malların değerleri veya işçi ücretleri artıp eksildiği takdirde ceza üçte biri oranında artırılır.

- ✓ Fail, ruhsatlı simsar veya borsa tellalı ise ceza ayrıca sekizde bir oranında artırılır” hükmü yer almaktadır.

2.4.7. Mali Suçları Araştırma Kurulu’nun (MASAK) Düzenlemeleri

Maliye Bakanlığı’na bağlı MASAK Birimi, kara paranın aklanması ve suç gelirlerine yönelik düzenlemeler yapmaktadır. 4208 Sayılı Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun uyarınca şüpheli işlemlerin tespitiyle bildirim, usul ve esasları belirleme yetkisi MASAK’ın inceleme kapsamındadır. Bu kapsamda yer alan suçlar aşağıdaki gibidir (<http://www.masak.gov.tr> Erişim Tarihi: 20.06.2010):

- ✓ İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Takas ve Saklama Bankası A.Ş., sermaye piyasası aracı kurumları ve portföy yönetim şirketleri, yatırım fonu yöneticileri, yatırım ortaklıkları, kıymetli madenler borsası aracı kuruluşları şüpheli işlemleri bildirmekle yükümlü kurumlar arasında yer almaktadırlar. Bildirim, şüpheli işlemleri bildirmek zorunda olanlara ait şube, acente, temsilci ve ticari vekilleri ve benzerleri tarafından yapılmaktadır.
- ✓ Menkul kıymetler ve vadeli işlemler piyasasında açılan hesaplarda işlem yapılmıyormuş görüntüsü vermek amacıyla birbirini karşılayacak tutarlarda ve bir amaç veya olağanüstü bir durum olmadığı halde alım-satım emirlerinin verilmesi,
- ✓ Borsada işlem yapmak üzere aynı anda açılan, sürekli kar ve zarar sonucu veren işlemlerin yapıldığı iki veya daha fazla hesapta, benzer işlemlerin yapılması ve bu hesaplardan yararlanan kişilerin aynı olduğundan şüphelenilmesi veya bilinmesidir,
- ✓ Aracı kurum nezdinde açılan hesaplardaki büyük boyutlu zararın sürekli bir başka yatırımcıdan gönderilen nakitle kapatılması veya başka hesaplardaki karın sürekli aynı yatırımcıya aktarılması, aracı kurumlar nezdinde nakit olarak çok yüksek miktardaki hesapların açılması ve ödemenin hesap açılırken veya takas gününde nakit olarak yapılması,
- ✓ Aracı kurumlar nezdinde işlem miktarının ve hareketleri dikkat çekici kılmamak amacıyla, aynı tür işlemlerin yapıldığı çok sayıda hesabın açılmasıdır.

Bununla birlikte, 5549 Sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamında da MASAK faaliyet göstermektedir. Bu kanun kapsamında yasa dışı yollarla elde edilen kazançların kaynağının gizlenmesi ve niteliğinin değiştirilmesi suretiyle yasal görüntü kazandırılarak ekonomik sisteme sokulması ile ilgili işlemleri önlemek ile ilgili hükümler bulunmaktadır (<http://www.masak.gov.tr> Erişim Tarihi: 20.06.2010).

Yukarıda kanunlar çerçevesinde, finansal bilgi manipülasyonları düzenlemelerine yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında manipülasyonlara yönelik en geniş kapsamlı düzenlemelerin Sermaye Piyasası Kanunu ile yapıldığı görülmektedir. Ülkemizdeki genel yasal çerçeve içerisinde manipülasyon incelemeleri esas olarak Sermaye Piyasası Kurulu tarafından sonuçlandırılmaktadır. Mevcut sistemde menkul kıymetlerdeki olağandışı fiyat ve miktar hareketleri gerek SPK gerekse İMKB Teftiş ve Gözetim Kurulu Başkanlığı tarafından izlenmekte olup, İMKB Teftiş ve Gözetim Kurulu müfettişleri tarafından yapılan incelemeler neticesinde düzenlenen raporlar ve ihbarlar SPK'ya iletilmektedir. Bu çerçevede ihbarları dikkate alan, SPK da manipülasyona ilişkin nihai kararını gerekli incelemeleri derinleştirmek suretiyle belirlemekte ve konuyu ilgili Cumhuriyet Savcılıkları'na iletmektedir.

2005 yılından 2009 yılına kadarki dönemde yapılan suç duyuruları içerisinde ortalama %56.8'i manipülasyona yöneliktir. Yapılan suç duyurularına ilişkin ilgililer hakkında açılmış ceza davalarını içeren bilgiler aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Küçükkocaoğlu, 2008):

Tablo 4. Manipülasyona İlişkin Kamu Davaları

İşlem Bazlı Manipülasyon (47 A-2)			Bilgi Bazlı Manipülasyon (47 A-3)		
Yargı aşamasındaki davalar	136	%29	Yargı aşamasındaki davalar	13	% 100
Af kapsamında sonuçlanan/düşen davalar	101	%22	Af kapsamında sonuçlanan/düşen davalar	24	% 100
Beraatla sonuçlanan davalar	65	%14	Beraatla sonuçlanan davalar	9	% 100
Ceza ile sonuçlanmış davalar	79	%17	Ceza ile sonuçlanmış davalar	5	% 100
Savcılıkta incelenen davalar	12	%12	Savcılıkta incelenen davalar	4	% 100
Diğer	18	%4	Diğer	10	% 100

Kaynak: SPK Bültenleri 2005-2009, <http://www.spk.gov.tr> Erişim Tarihi: 09.09.2010

Yukarıda ifade edilen yasal düzenlemeler sayesinde, finansal bilgi manipülasyonlarının yaptırımları açıkça tanımlanmakta ve yaptırımların özellikle SPK bültenlerinde gerçekleşen olaylarla ifade edilmesi işletmeler üzerinde caydırıcı etkiye sahip olabilmektedir.

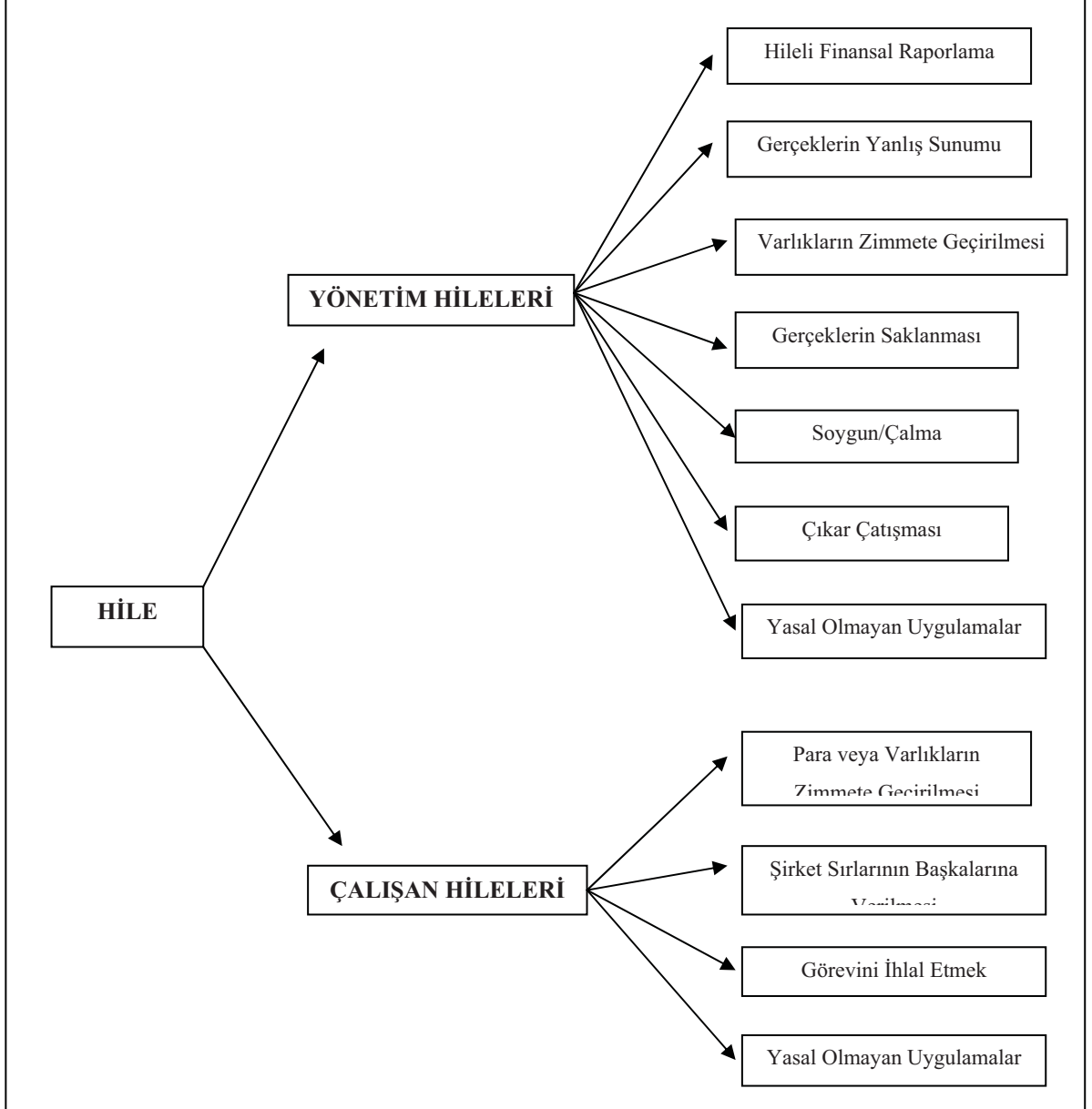
2.5. FİNANSAL TABLO HİLELERİNİN TÜRLERİ

Finansal tablolarda hile söz konusu olduğunda, hatadan farklı olarak kasıt aranmaktadır. Başkalarını yanıltma amacı taşıyan ve muhasebe kayıt ve işlemlerinde bilinçli olarak meydana getirilen düzensizlikler şeklinde oluşmaktadır. Örnek olarak, ABD’de en yaygın hilenin gerçek olmayan satışlar ve gelirin erken tanınması yoluyla satışların olduğundan fazla gösterilmesi şeklinde ortaya çıkarken; ülkemizde özellikle bankalardan kredi talebinde bulunan şirketlerin, zarar etmiş olsalar dahi, kar gösteren bilançolar hazırlamaları şeklinde ortaya çıkmaktadır (Uzay, 2005: 2). Bu özet açıklamalar doğrultusunda finansal tablolardaki hilelerin tespit edilmesinde ve önlenmesinde kullanılan yöntemlere geçmeden önce finansal tablolarda ortaya çıkan hile türlerine bakmakta fayda bulunmaktadır.

Rezaee’ye (2002:3) göre finansal tablolardaki hileler iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; işletme yönetimi hileleri ve çalışan hileleri olarak

gerçekleşmektedir. Rezaee, hile türlerinin daha iyi anlaşılması için aşağıdaki şekli oluşturmuştur (2002:3).

Şekil 7. Finansal Tablolardaki Hile Türleri

Kaynak: Rezaee,2002:3

Şekil 7’den de görülebileceği gibi, sayılan hile türleri nedeniyle hileli finansal raporlama ortaya çıkmaktadır. Yönetim tarafından yapılan hileler yapmanın özellikleri, yapma biçimi açısından diğer hile türlerinden ayrılmaktadır. Yönetim hileleri ağırlıklı olarak tepe yöneticileri tarafından işletmenin mali tabloları üzerinde yapılan düzenlemeler olarak ortaya çıkmaktadır. En tipik örnek tepe yöneticilerin ortaklara

işletmeyi iyi durumda göstermek amacıyla muhasebe kayıtları üzerinde yaptıkları düzenlemeler gösterilebilir (Bozkurt, 2001: 16). Bu şekilde gerçekleşen hileler, gerçeklerin yanlış sunumuna neden olmaktadır. Bunların yanında işletme yöneticileri, kendi çıkarları doğrultusunda işletme varlıklarını zimmete geçirme ve çalma şeklinde de eylemlerde bulunup, bunun sonuçlarını finansal tablolara farklı şekillerde yansıtabilmektedirler. Sonuçta işletme yönetimi tarafından yapılan her türlü hile yasa dışı uygulamaları beraberinde getirmektedir. Şeklin ikinci kısmında yer alan çalışan hileleri ise, gerek çalışanların işletme varlıklarını zimmete geçirmesi gerekse de işletmenin ticari sırlarının kendi çıkarları doğrultusunda başkalarına verilmesini kapsamaktadır. Sonuçta çalışanlar yerine getirmesi gereken görevi ihlal etmekte ve yasal olmayan davranışlar ya da usulsüzlükler yapmaktadır.

Bunun yanında Rezaee'ye göre yönetim hileleri sonucunda ortaya çıkan hileli finansal raporlama, Taylor ve Glezen'e (1994: 195) göre finansal tablo hileleri şeklinde ayrı bir başlık altında incelenmektedir. Bu noktada finansal tablo hileleri; işletme hisselerinin pazar değerini yükseltme isteği, işletmenin pazar değerinde ya da satışlarda ani düşüş isteği ve iç kontrol sisteminin ve iç kontrol elemanlarının zayıflığı, karışık kayıtlar ya da muhasebe tahminleri, dikkatsiz yönetim kurulu gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır (Aktaran Küçük, 2008: 12).

2.6. FİNANSAL TABLOLARDAKİ HİLELERİN GÖSTERGELERİ

Finansal tablolarda yapılan hilelerin oluşumları bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Her hile sürecinde ortak olan üç aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Arzova, 2003: 124-125):

- ✓ *Hırsızlık Eylemi:* Elle, bilgisayarla ya da telefonla işletmenin nakdini, stokunu, bilgisini veya diğer varlıklarını ele geçirmez. Bu aşamada denetçiler, yapılan eylemi ortaya çıkarma şansına sahip değildir. Nadiren bir denetçi, varlığın çalınma aşamasında o ortamda bulunur. Hırsızlık aşamasının en iyi görgü tanıkları, hile yapanın çalışma arkadaşları, yöneticiler ve diğer çalışanlardır.
- ✓ *Gizleme Eylemi:* Finansal kayıtların değiştirilmesi, kasa veya stokun yanlış sayımı, kanıtların imha edilmesi şeklinde, hile yapanın yaptıklarının

diğerlerinin görünmemesi için saklamasıdır. Denetçiler bu aşamada hilenin ortaya çıkarılmasında önemli rol oynarlar. Ayrıca işletme muhasebecileri ve çalışma arkadaşları hilenin açığa çıkarılmasında etkili olabilmektedirler.

- ✓ *Dönüşüm Aşaması:* Çalınanların harcanmasıdır. Bu aşamada hile yapan kişinin yaşam düzeyinde değişiklikler oluşmaya başlar. Bu dönüşüme hile yapanın çalışma arkadaşları, kişisel arkadaşları ve yöneticileri tanık olduklarından hilenin ortaya çıkarılmasında önemli rol oynarlar. Denetçi bu dönüşümü o anda göremeyebilir.

Hile aşamalarından sonra finansal tablolarda hileleri ortaya çıkaran belirtilere bakmakta fayda bulunmaktadır. Albrecht vd.'ye (1995:56) göre finansal tablolardaki hilelerin ortaya çıkmasında birtakım belirtiler bulunmaktadır. Hile belirtileri (red flags) olarak adlandırılan bu uyarıcı sinyaller, o işletmenin finansal verilerinde hile yapıldığını göstermektedir. Hile belirtilerinin neler olduğu ve neyi ifade ettikleri bir sonraki kısımda açıklanmaktadır (Aktaran Ata vd., 2009).

2.6.1. Muhasebe Uygulamaları İle İlgili Anormallikler

AICPA'nın çıkardığı denetim standardı açıklaması SAS No:82'ye (19. ve 25. Paragraflar) göre finansal tablolardaki hilenin ortaya çıkarılmasını sağlayan muhasebe ile ilgili anormallikler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Aktaran Küçük, 2008: 34-35):

- ✓ Tam ve zamanında kaydedilmiş işlemler ile miktar, muhasebeleştirme süreci, sınıflama veya varlık politikasına göre hatalı kaydedilmiş işlemler,
- ✓ Yetkilendirilmemiş veya desteklendirilmemiş bakiyeler veya işlemler,
- ✓ Varlıkla ilgili, finansal sonuçları önemli derecede etkileyen son dakika düzeltmeleri,
- ✓ Kayıp belgeler,
- ✓ Orijinal formda olması beklenen belgeler yerine, fotokopi belgelerin mevcut olması,
- ✓ Uzlaşma üzerinde açıklanmamış maddeler bulunması,
- ✓ Analitik prosedürler veya araştırmalardan doğan, yönetimin ve çalışanların belirsiz, çelişkili veya makul olmayan cevaplar,

- ✓ Varlıklara ait kayıtlar ile doğrulama yanıtları arasındaki olağan olmayan uyumsuzluklar,
- ✓ Önemli miktarda kayıp envanter ve fiziksel aktiflerin varlığı,
- ✓ Büyük miktarda nakit varlığının olması,
- ✓ Düşük miktarda, yüksek değerde veya yüksek talepte envanter özelliklerin bulunması,
- ✓ Hamiline senetler, elmaslar, bilgisayar çipleri gibi kolay el değiştirilebilir aktiflerin bulunması,
- ✓ Düşük miktarda pazarlanabilirlik veya mülkiyet teşhisinde eksiklik olan sabit varlıkların olması,
- ✓ Suiistimale açık aktifler ile ilgili yetersiz kayıt tutulması,
- ✓ Nakit, yatırım, envanter veya sabit varlıklarla ilgili noksan fiziksel koruma,
- ✓ İşlemlerin zamanında ve uygun belgelendirilmesinde bulunan eksikliklerdir.

2.6.2. İç Kontrol Zayıflıkları

İşletmelerde hileyi önleyen, azaltan en önemli faktörlerden biri, iyi işleyen iç kontrol yapısıdır. Aşağıda sıralanan durumlar da iç kontrol zayıflıkları olarak tanımlanmakta ve hilenin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaktadır (Küçük, 2008: 35):

- ✓ Görevlerin ayrılığında eksiklikler,
- ✓ Varlıkların fiziksel korumasında zayıflıklar,
- ✓ Bağımsız gözlemlerde zayıflık,
- ✓ Yetersiz yetkilendirme,
- ✓ Yetersiz belgelendirme sistemi,
- ✓ Var olan kontrollere gereken önemi vermeme ve,
- ✓ Yetersiz muhasebe sistemidir.

2.6.3. Analitik Anormallikler

Yine analitik anormallikler olarak tanımlanan ve bazı hesaplamalarda çıkan dengesiz sonuçlar da hilelerin ortaya çıkmasında yararlanılan hile belirtileridir ve bunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Bozkurt, 2007):

- ✓ Açıklanamayan stok noksanlıkları ve düzeltmeleri,
- ✓ Tanımlama ve belirlemelerden sapmalar,
- ✓ Atık ve döküntülerde artış,
- ✓ Aşırı satın almalar,
- ✓ Hesap bakiyelerinde anlamlı artış veya azalmalar,
- ✓ Fiziki anormallikler,
- ✓ Nakit fazlalık veya noksanlıkları,
- ✓ Anlamsız gider veya ödemeler,
- ✓ Alacaklar azalırken gelirlerin artması,
- ✓ Nakit artışı azalırken artan gelirler,
- ✓ Stok azalırken artan borçlar,
- ✓ Hacim artarken artan birim maliyetleri,
- ✓ Hacim artarken azalan atık ve döküntüler,
- ✓ Satışlar azalırken artan stoklardır.

2.6.4. Çalışanların Aşırı Harcamaları

Çalınanların değişen yaşam biçimleri ya da aşırı harcamaları görülmeye başlandığında, hileden söz etmek mümkün olmaktadır.

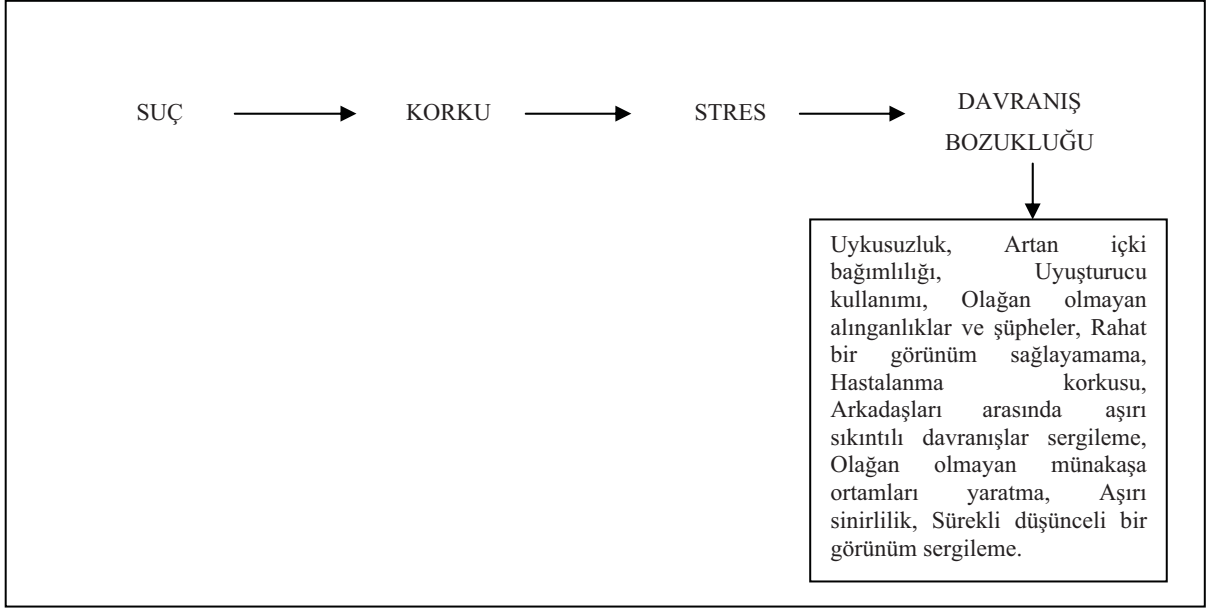
Çalışanlara yönelik aşırı yaşam biçimleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Küçük, 2008: 37):

- ✓ Çok pahalı eşya kullanımı,
- ✓ Pahalı araba kullanımı ve ev ikameti,
- ✓ Üst düzey sosyal kulüplere üyelik ve
- ✓ Pahalı seyahatlerdir.

2.6.5. Olağan Dışı Davranış ve Durumlar

Bozkurt (2007), hile yapan işletme çalışanlarının genellikle aşağıdaki süreci yaşadığını ileri sürmektedir. Bu durum aşağıdaki şekil üzerinde görmek mümkündür.

Şekil 8. Hile Yapan Çalışanların Yaşadıkları Süreç

Kaynak: Bozkurt,2007

2.6.6. Şikayetler, Uyarılar ve İmalar

Hilenin ortaya çıkartılması açısından olaya baktığımızda, işletme çalışanlarının, yöneticilerin, işletme dışı kişilerin ve işletme ile ilgili üçüncü kişilerin önemli rolleri göz ardı edilemez. Bu kişilerden gelen şikayetler, uyarılar ve imalar çok önemli araçlardır. Bir kişinin **“işletmede bir şeyler yanlış gidiyor”** şeklinde uyarısı dikkate alınmalıdır. Örneğin büyük bir işletmede bir yıl boyunca yapılan hilelerin % 43’ü müşteri şikayetleri ve çalışan uyarıları ile ortaya çıkartılmıştır (Küçük, 2008: 39).

2.7. FİNANSAL TABLO HİLELERİNİN TESPİT VE ÖNLEME YÖNTEMLERİ

İşletmelerde hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkartılmasına yönelik çalışmalar oldukça yoğun çabalar gerektirmektedir. Birçok hilenin ortaya çıkartılması da oldukça zordur. Çoğu hile tesadüfen yakalanmaktadır. Ancak her şeye rağmen bir işletmede hilelerin ortaya çıkartılması ve önlenmesi için yapılması gereken önemli işler vardır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Aktaran Bozkurt 2001; Wells, 1999: 70-75):

- ✓ Prensip olarak işletme sahip veya sahiplerinin, yöneticilerin olayın önemini bilmeleri ve bu konularda kendilerini yetiştirmeleri gerekmektedir,
- ✓ Bir işletmede hileleri önlemeye ve ortaya çıkarmaya yönelik en önemli paket işletmede oluşturulacak “**İç Kontrol Yapısı**”dır. Bu kaçınılmaz bir koşuldur. Yapılan bütün araştırmalar bu alandaki en önemli unsurun kuvvetli bir iç kontrol yapısının olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda işletmede bir iş başından sonuna kadar bir kişi üzerinde toplanmamalıdır. Örneğin bir sabit varlığın alımına bir kişi karar verirken, başka bir kişi bunun kaydını yapmalı, bir diğeri de varlığı koruma görevini üstlenmelidir.
- ✓ Çalışanlar bu konularda eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Hilenin işletmede herkese zarar verdiği anlatılarak, yapanların kesinlikle cezalandırılacağı belirtilmelidir.
- ✓ Büyüklükte işletmeler bir ahlak politikası oluşturarak bunu çalışanlarına kabul ettirmelidirler.
- ✓ Yine büyüklükle doğru orantılı olarak işletmede hile politika ve prosedürleri oluşturulmalıdır.
- ✓ Yöneticiler çalışanlardan kendilerine bilgi akışı sağlayacak bir ortamı oluşturmalıdır. Yöneticilere gelen bu bilgiler birçok hilenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
- ✓ Bir hile şüphesi durumunda hile konusunda uzman denetçilerin yardımına başvurulmalıdır.

Bu açıklamalar doğrultusunda takip eden bölümde finansal tablolarda yer alan hilelerin önlenmesinde ve tespitinde kullanılan yöntemler üzerinde durulmakta ve bunlara ilişkin araştırmalara yer verilmektedir.

2.7.1. Analitik Yöntemler

AICPA'nın SAS No:56 başlıklı açıklaması analitik prosedürleri içermektedir. SAS No:56'ya göre, analitik inceleme finansal tablolarda yer alan bilgilerin karşılaştırılması ve aralarındaki ilişkilerin araştırılması esasına dayanmaktadır. Bu yöntemin amacı, veriler arasında anlamlı ilişkilerin var olduğunu doğrulamak ve bunlar arasında olağan kabul edilmeyecek farklılıkları bulup ortaya çıkarmaktır. Analitik yordamlar, finansal ve finansal olmayan verilerin ve bunlar arasındaki geçerli ilişkilerin incelenmesiyle elde edilen finansal bilgilerin değerlemesinden oluşurlar. Analitik yordamların, kanıt toplamada çok önemli bir yeri vardır. Denetçi, işletmenin birden fazla hesap dönemine ilişkin mali durumundaki ve faaliyet sonuçlarındaki gelişmeleri ve değişimleri karşılaştırarak, bunların sonuçlarını kendi içinde ve/veya sektörel olarak değerlendirebilir. Analitik inceleme, gelişmiş analitik teknikleri bilgisayarlar yardımıyla çok etkin olarak yapılabilir ve elde edilen kanıtlar, finansal sonuçların doğruluğunu ortaya çıkarmanın ötesinde işletmenin faaliyetlerinin etkinliğini ve verimliliğini ortaya koyar. Analitik yordamlar, özellikle denetim sürecinin planlama ve tamamlama evrelerinde çok önem taşımaktadırlar (Küçük, 2008: 107-108).

2.7.2. Benford Yasası

Benford Kanunu, General Electric'in New York'taki laboratuvarında fizikçi olarak çalışan Frank Benford tarafından 1938'de ortaya çıkmıştır. Benford Kanunu başta matematik olmak üzere istatistik, mühendislik ve denetim gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Ancak, Benford Kanunu 1980'lerin sonuna kadar muhasebeci veya denetçiler tarafından uygulanmamıştır (Durtschi vd., 2004: 21). Nigrini, Benford Kanunu üzerinde çalışarak, 1992 yılında yayımladığı doktora tezinde Benford Kanunu'nun benzetimine dayalı bir kullanım belirtmiştir. Bu tezinde Nigrini, satışlardan giderlere kadar muhasebenin birçok alanındaki verilerin Benford Kanunu'na uyumlu olduğunu ve kanundan sapmaların standart istatistiksel testlerin

kullanılmasıyla ortaya çıkarılabileceğini belirtmiştir. Şirketlerin ve kurumların hem iç hem de dış denetimlerinde Benford Kanunu'ndan yararlanılmakta ve sayısal analiz yapılmaktadır. Benford Kanunu ve sayısal analiz için en uygun muhasebe verileri; ticari alacaklar, ticari borçlar, satışlar, giderler vb. ile ilgili muhasebe hesaplarıdır. Bunların yanı sıra, veri kümesi bir yıl gibi geniş bir dönem alındığında, muhasebenin hemen hemen tüm hesapları Benford Kanunu ve sayısal analiz ile test edilebilir (Akkaş, 2007: 198). Benford Kanunu kullanarak yapılan sayısal analizler, ortaya çıkartıcı özelliklerinden dolayı, hile olasılığını belirlemede kullanışlı bir araç olarak değerlendirilebilmektedir.

2.7.3. Doğrulama, İstisna ve Doğruluk/Eş-Kopya Testleri

Bilgisayar destekli denetim teknikleri denetçiye, aşırı büyük maaşlar, fazla mesai, ikramiyeler ve izinler gibi olağanüstü-sıra dışı- kalemleri tanımlamada yardımcı olabilir. İstisna testleriyle denetçi, işletmedeki hile yapılma olasılığı olan olağandışı kalemler veya istisnai durumlar/olaylar üzerine yoğunlaşabilir. Doğruluk ve eş (kopya) testleri, hayali veya ayrılmış çalışanları belirlemede kullanılmaktadır. Bilgisayar destekli denetim teknikleri programı aracılığıyla çalışanların sosyal güvenlik numaraları ve adlarının uygun olup olmadığı kontrol edilebilir veya banka hesap numarası için bu kontrol yapılabilir (Küçük, 2008: 112).

2.7.4. Yapay Sinir Ağları

Yapay sinir ağları çok değişkenli ve değişkenler arasında karmaşık, karşılıklı etkileşimin bulunduğu veya tek bir çözüm kümesinin bulunmadığı durumlarda başarılı sonuçlar üreten bir yapay zeka teknolojisidir. Bu özellikleri nedeniyle yapay sinir ağı teknolojisi finansal başarısızlık alanında kullanıma uygun bir araç olarak görülmektedir (Küçükkocaoğlu vd., 2006: 8).

Muhasebe mesleğinde yapay sinir ağlarına yönelik ilk çalışmanın 1993 yılında McKim tarafından yapıldığı söylenebilir. Bu çalışmada McKim, maliyet hesaplama aracı olarak yapay sinir ağlarını kullanmıştır. Daha sonra yapılan çalışmalar denetim planlaması, iç kontrol analizi, vergi planlaması ve danışmanlık hatta finansal raporların hazırlanmasına kadar uzanmaktadır. Daha sonra yapılan çalışmalarda yapay sinir ağları modelinin tahmin gücünü logit regresyon ve

diskriminant analizleri gibi oluşturulan modellerle karşılaştırmalar yapıp, geleceğe dönük tahminlemelere gidilmiştir (Aktaran Akaytay, 2010: 83). Yapay sinir ağlarının finansal bilgi manipülasyonunda kullanılması ise, ilk olarak Beneish (1997) tarafından ortaya çıkmıştır. Bu çalışmadan sonra gerek ulusal gerekse uluslararası anlamda bu konuda birçok çalışma yapılmış ve yapay sinir ağlarının finansal bilgi manipülasyonunun tespitinde anlamlı bir açıklama gücüne sahip olduğu ortaya konmuştur.

2.7.5. Veri Zarflama Analizi

İşletmelerde performans, etkinlik ve verimliliği ölçme ve değerlendirme üzerine birçok yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan biri olan Veri Zarflama Analizi, girdi/çıktıya dayalı etkinlik ölçümlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu Charnes, Cooper ve Rhodes (1981) tarafından parametresiz bir yöntem geliştirilmiş ve özellikle birden çok girdi ve çıktının anlamlı bir etkinlik indeksinde toplanamadığı durumlar için kullanılmaktadır. Veri zarflama yöntemi, karar verme birimlerinin etkin olmama derecelerinin belirlenebilmesine ve her bir karar verme biriminin etkinliğinin diğerine göre değerlendirilip kıyaslama yapılmasına olanak sağlamaktadır (Aktaran Bayazıtlı ve Çelik, 2004). Bu nedenle özellikle finansal tablolardaki hilelerin tespitinde bu yöntem etkin olarak kullanılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FINANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FINANSAL RAPORLAMADA DENETİM MEKANİZMASI VE DENETÇİ SORUMLULUĞU

Günümüzde küresel rekabet ortamında yaşanan ekonomik alandaki değişimler, sosyal alan üzerinde doğrudan etki yapmaktadır. Özellikle sosyal alanda işletmenin finansal durumunun sunum görevini üstlenen muhasebe bilgi sisteminin periyodik sonuçları olan finansal raporlar, sosyal alanın üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum muhasebe bilgi sisteminin sosyal yönünü oluşturmaktadır. Bu değişimin ve gelişimin doğal sonucu olarak, işletme faaliyetlerinin bütününi özetleyen finansal raporlardaki bilgilerin doğruluğuna ve güvenilirliğine duyulan ihtiyaç artmaktadır. Çünkü, finansal raporların hazırlanıp sunulması kadar, bu raporlarda yer alan bilgilerin doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması da önemlidir. Yaşanan muhasebe skandallarından çıkarılan sonuçlar da kanıtlamıştır ki; doğru, güvenilir ve uygun olmayan bilgiler kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını engellemektedir. Bu nedenle denetim mekanizması, finansal verilerin doğruluğunun garanti altına alınmasında büyük bir rol oynamaktadır. Bilindiği gibi, denetim mekanizması denildiğinde içerisinde sadece bağımsız denetim faaliyeti yer almamaktadır, aynı zamanda işletmelerde iç kontrol sisteminin yani iç denetim mekanizmasının ve denetim komitesinin de ayrı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu doğrultuda üçüncü bölüm içerisinde, finansal bilgi manipülasyonları ve hileli finansal raporlamada denetim mekanizması ve denetçi sorumluluğuna yönelik açıklamalara ve yapılan düzenlemelere yer verilmektedir.

3.1. DENETİM KAVRAMI VE TÜRLERİ

Muhasebe ve denetim birbirleriyle yakın ilişki içerisinde olan iki kavramdır ve uygulamadır. Bu doğrultuda, işletmelerde denetimin ve muhasebenin birbirini tamamlayan faaliyetler olduğu söylenebilir ve muhasebenin gerekliliği denetimin gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Denetim; bir örgütün ekonomik faaliyetlerine ve olaylarına ilişkin açıklanan bilgilerin, önceden belirlenmiş kriterlere uygunluk derecesini belirlemek ve raporlamak amacıyla; bu ekonomik faaliyetlere ve olaylara

ilişkin bilgilerle ilgili kanıtların tarafsızca toplanması, değerlendirilmesi ve sonucun bilgi kullanıcılarına raporlanması sürecidir (Kepekçi, 2004: 1). Denetim kavramının içerisinde dikkat çeken özellikler aşağıdaki gibi özetlenmektedir (Bozkurt, 2000: 23):

- ✓ Denetim, ekonomik bir birim veya döneme ait bilgilere uygulanmaktadır.
- ✓ Denetim, bir karşılaştırma sürecidir.
- ✓ Denetim, kanıt toplama ve değerlendirme esasına dayanmaktadır.
- ✓ Denetim, konusunda uzman ve bağımsız kişilerce yürütülmektedir.
- ✓ Her denetim çalışmasının sonucunda bir rapor düzenlenmekte ve ilgilere sunulmaktadır.

Gürbüz'e (1995:5) göre denetim ise, belli bir ekonomik birim veya döneme ait rakamlarla ifade edilebilir bilgilerin önceden tespit edilmiş kriterlere uygunluk derecesini belirlemek ve bu konuda bir rapor vermek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan delil toplama ve değerlendirme sürecidir. Yukarıdaki tanımlardan da görülebileceği gibi, denetim özünde muhasebe bilgi sisteminin ürettiği finansal tabloların, muhasebe standartlarına uygunluğunu, muhasebe bilgilerinin güvenilirliğini artıran ve bunu yaparken de denetim standartlarından yararlanan faaliyetlerdir. Bu doğrultuda denetim ve denetim sürecinin sonunda hazırlanan raporlar, bir ülkenin finansal sisteminin en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır.

3.1.1. Denetimin Konusuna ve Amacına Göre Denetim Türleri

Denetim, amacına ve konusuna göre, finansal tabloların denetimi, uygunluk denetimi ve faaliyet denetimi olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Bozkurt, 2000: 26-30).

✓ Finansal Tabloların Denetimi

Finansal tablolar, işletme ortakları veya ilgilileri için denetlenerek raporlanır. Bu durumda ilgili kişiler işletme hakkında belli bir fikre sahip olurlar. Ayrıca devlet tarafından görevlendirilen denetçiler de vergi dairesine beyan edilen matrahın doğruluğunu incelemek amacıyla finansal tabloları denetlerler. Finansal tabloların denetiminde denetçinin dayanağı olan önceden saptanmış ölçütlerin temeli, genel

kabul görmüş muhasebe ilkelerdir. Ancak bunun yanında, ülkeden ülkeye değişebilen yasal düzenlemeler de ölçüt olarak kullanılmaktadır (Bozkurt, 2000: 26; Erserim, 2007: 9).

✓ **Uygunluk Denetimi**

Bir örgütün mali işlemlerinin ve faaliyetlerinin, kurallara ve mevzuata uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan denetim işlemidir. Bu denetim türünde, belirlenmemiş kriterler farklı kaynaklar tarafından oluşturulur. Uygunluk denetiminin amacı, belli bir otorite tarafından konulmuş olan kurallara, uygulayıcıların uyma derecelerinin belirlenmesine yöneliktir. Uygunluk denetiminde önceden saptanmış ölçütler olarak kabul edilen kurallar uygulamada iki farklı grup tarafından oluşturulmaktadır. Bunlar, işletme tepe yönetimleri ve devlet kurumlarıdır (Bozkurt, 2000: 28).

✓ **Faaliyet Denetimi**

Faaliyet denetimi; işletmenin ekonomik olarak işleyip işlemediğini, amaçlarına ulaşıp ulaşmadığını anlamak amacıyla işletme politikalarını değerlendirme, üretim sürecindeki aksaklıkları gözden geçirme ve yönetime bunlarla ilgili önerilerde bulunma faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Sadece muhasebe işlemleri ile sınırlı olmayıp, işletmenin diğer işlevlerini de içeren faaliyet denetiminin uygulama alanı oldukça geniştir. İnceleme alanına işletmenin örgüt yapısı, üretim yöntemleri, pazarlama politikaları, bilgi işlem faaliyetleri girebilmektedir. Bu nedenle faaliyet denetiminin uygulanması, diğer denetim türlerine göre daha karmaşıktır(Erserim, 2007: 10-11). Faaliyet denetimi, mali tablolar denetimi ve uygunluk denetimi kadar belirli standartlar ve önceden tespit edilmiş kriterler çerçevesinde değildir. Faaliyet denetimi işletme ile ilgili birçok konuda yapılabilir. Faaliyet denetimi, özel denetim şirketlerinin yönetim danışmanlığı bölümü tarafından yapılabilir. Ancak mali tabloların denetimi yapılırken görülen bazı aksaklıkların denetim şirketi tarafından, denetimi yapılan işletmeye bildirilmesi faaliyet denetimi kapsamında sayılmamaktadır (Bozkurt, 2000: 29).

3.1.2. Denetçi Statüsüne Göre Denetim Türleri

Denetim statüsüne göre denetim türleri, iç denetim, kamu denetimi ve bağımsız denetim olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Çalışmanın konusu gereği, aşağıdaki başlıklarda kısaca denetim türlerine değinilmekte ve diğer bölümlerde detaylı açıklamalara yer verilmektedir.

✓ İç Denetim

İç denetim, işletmeye hizmet etmek amacıyla işletmenin faaliyetlerini incelemek ve değerlemek için işletme içinde kurulmuş bağımsız bir değerlendirme fonksiyonudur (Kepekçi, 2004: 3). Yine Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü'ne (IIA – International Internal Auditing) (2007: 11; Aktaran Erdoğan, 2009: 55) göre iç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve kuruma değer katmak amacıyla bağımsız ve tarafsız bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. Risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğinin değerlendirilmesine ve geliştirilmesine sistematik ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kuruluşun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmaktadır.

✓ Kamu Denetimi

Kamu denetimi; gerek kamu idare ve işletmelerinin gerekse özel sektörün kamu hukuku yönünden denetimidir. Kamu denetimi, görev ve yetkilerini yasalardan alan ve kamu adına, kamunun ihtiyaçlarına cevap vermek üzere denetim yapan kişilerce gerçekleştirilen finansal tablo, uygunluk ve faaliyet denetimlerinin tamamını ifade eder. Kamu kurumları adına çalışan ve kamu yararına denetim yapan kişilere de kamu denetçisi adı verilmektedir. Kamu denetçileri yapılmış olan yasa, yönetmelik ve genel politikalara göre denetim faaliyetinde bulunurlar (Erserim,2007:13).

✓ Bağımsız Denetim

Bağımsız denetim, serbest meslek sahibi olarak kendi adına çalışan veya bir denetim şirketinin ortağı olan kişiler tarafından işletmelerin finansal tablolarının, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk derecesini belirlemek amacıyla

yapılan denetim çalışmalarını (Kepekçi, 2004: 7) kapsamaktadır. Bağımsız denetime ilişkin detaylı açıklamalar çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sunulmaktadır.

3.1.3. Denetimin Niteliğine Göre Denetim Türleri

Denetimin niteliğine göre denetim türleri de sürekli denetim, sınırlı denetim ve özel denetim olmak üzere üç alt başlık halinde incelenmektedir.

✓ Sürekli Denetim

Rezaee vd.'ye (2001: 150-158; Aktaran Erserim, 2007: 18) göre; sürekli denetim kağıtsız ve gerçek zamanlı muhasebe ortamında hazırlanmış finansal tablolara uygun görüş verebilmek için elektronik denetim kanıtlarının toplanması sürecidir. Sürekli denetim; işletme varlıklarının korunmasında, veri bütünlüğünün korunması ve güvenilir finansal bilginin üretilmesi konularında gerçek zamanlı muhasebenin etkinlik ve etkililiğini belirlemeye yönelik kanıtların toplanması ve değerlendirilmesi sürecidir. Yani sürekli denetimden kast edilen yılsonu finansal tabloların genel kabul görmüş denetim standartlarına uygun olarak denetlenmesi, tam denetimin olmasıdır.

✓ Sınırlı Denetim

Ara dönemlerde, yıllık denetimi gerçekleştiren denetim şirketi tarafından yapılan denetimdir. Bu denetime tabi şirketler bankalar ve özel finans kurumları ile sermaye piyasasında faaliyet gösteren şirketler olup, bunlar 3., 6. ve 9. ay sonu itibariyle ara finansal raporlarını hazırlamak ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ile Sermaye Piyasası Kurulu'na göndermek zorundadırlar. Ancak 6. ayın sonu itibariyle düzenlenen finansal tabloların bağımsız denetimden geçmiş olması gerekmektedir. Şirketlerin ara dönemlerde düzenlendiği finansal tablolar bazı sınırlamalar altında düzenlenir. Bu durum denetim açısından da sınırlama getirmekte ve şüpheyi arttırmaktadır. Ara dönemlerde düzenlenen mali tablolar şirketlerin mali durumu, etkinliği, verimliliği ve karlılığı hakkında bilgi vermektedir (Erserim, 2007: 18).

✓ Özel Denetim

Kaval'a (2006: 14-15) özel denetim çalışmaları tasfiye, birleşme, devir, bölünme gibi durumlar veya halka ilk defa açılacak işletmeler için yapılan bir denetim türü olarak ifade edilmektedir. Özel denetim sürecinde izahname ve sirküler düzenlenmekte ve bu belgelerde şirketlerin finansal durumundaki gelişmeleri ortaya koyabilmek amacıyla en az üç döneme ilişkin finansal raporlar sunulmaktadır. Sunulan bu raporların ve bilgilerin doğruluğu konusunda görüş oluşturmak amacıyla yapılan denetime özel denetim çalışması adı verilmektedir.

3.2. DENETİMİN ÖNEMİ

Denetim türleri içerisinde özellikle bağımsız denetimin, son yıllarda en çok tartışılan ve gelişmeler doğrultusunda farklı düzenlemelere konu olan alanlardan biri haline gelmesinde ABD'de ve Avrupa'da yaşanan şirket skandallarının etkisi olmuştur. Yaşanan muhasebe skandalları tüm dünyada yankı bulmuş, işletme yönetimlerinin, denetimin işlevinin ve denetim mesleğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu durumun sorumlusu olarak mevcut yasal düzenlemelerdeki yetersizlik gösterilmiş ve yapılan düzenlemeler ile özellikle de Sarbanes- Oxley Kanunu'ndaki denetimin işleyişine yeni yükümlülükler ve yaptırımlar getirilmiştir. Sözü geçen ve bağımsız denetim üzerinde düzenleme yapma gereksinimi getiren muhasebe skandalları içerisinde en önemlileri Enron, Worldcom, Xerox, Royald Ahold ve Parmalat skandalları aşağıda açıklanmaktadır.

ABD'de, 02 Aralık 2001 günü dünyanın en büyük doğalgaz boru hattı şirketlerinden biri olan Enron'un beklenmedik iflası yaşanan en önemli gelişmelerden biri olarak sayılmaktadır. Söz konusu iflasın etkileri hem çağdaş muhasebe sisteminin hem de bağımsız denetim şirketlerinin sorgulanmasına neden olduğundan sadece ABD'de değil tüm dünyada büyük yankılar uyandırmıştır. Enron olayını ve yaşanan gelişmeleri, Özel (2002) aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

ABD'nin Houston (Texas) merkezli şirketi, Enron; 1985'te Houston Natural Gas ve Internoth adındaki iki doğal gaz şirketinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde boru hattı işletmeciliğinden çeşitli alanlara yayılmıştır. Türev finansal araçları yoğun ve etkin kullanması ile dikkat çekmiştir. Enron, 2000

dönemine ilişkin yıllık faaliyet raporunda büyümek için yaygın olarak kullandığı politikayı ‘Tekellerin kaldırılarak serbestleştirilmekte olan çeşitli piyasalara ilk giren olmak için ciddi gayretler sarf etmek’ olarak belirtmiştir. Bu bağlamda Enron faaliyetlerini geniş açıdan inceleyecek olursak; faaliyet gösterdiği sektörlerde devlet elinin çekilmesi, kurallardan arındırılması ve serbestleştirilmesi için yoğun faaliyetlerde bulunduğu göze çarpmaktadır.

ABD’de 1980’lerin ortalarında petrol fiyatları istikrarlı biçimde düşmesi ve bu dönemde fuel-oil ve doğalgaz gibi alternatif ucuz enerji kaynaklarına yönelmeye başlanması Enron için fırsat doğurmuştur. Dolayısıyla piyasanın liberalleşmesi için yoğun lobi faaliyetlerine girişmiş ve bunun sonucunda gelecekteki enerji teslimlerinde geçerli olacak fiyatlara garanti veren future sözleşmeleri ile adını tüm dünyada duyurmaya başarmıştır. Enron, benzer stratejiyi future sözleşmeleri ile serbestleşen elektrik piyasasında da kullanmıştır.

1980’li yılların ortalarında küçük bir boru hattı şirketi iken 2000’li yılların başında, Kuzey Amerika’da yaklaşık 40 bin, Güney Amerika’da 10 bin kilometrelik doğalgaz hattına ve 20 bin kilometrelik fiber optik hatta sahip olan ayrıca aktif toplamı 65 milyar doları, cirosu yılda 100 milyar doları aşan Enron; sadece ABD’de 19.000 personeliyle dünyanın en büyük şirketlerinden biri olmuştur.

02 Aralık 2001’de, ABD hukuki düzenlemelerinden ‘Bölüm 11’ isimli düzenleme çerçevesinde gönüllü iflas başvurusunda bulunduğunu kamuya duyuran Enron, yapmış olduğu bu açıklama ile ABD sermaye piyasalarını derinden etkilemiştir. Dünyanın önde gelen enerji, emtia ve hizmet sağlayıcı firmalarından biri olan ve söz konusu açıklamayı yaptığı sırada en büyük ABD şirketlerinin yer aldığı ‘Fortune 500’ listesinde 7. sırada yer alan Enron’un açıklaması, yatırımcıların ABD sermaye piyasalarına ve kamuya açıkladıkları mali tablolara olan güvenini sarsmış, ABD sermaye piyasalarında büyük fiyat dalgalanmalarının yaşanmasına neden olmuştur (Artunç, 2002: 33; İnam, 2007:47).

Amerika’daki mali raporları ve denetim raporlarını hazırlayanların kendi kendini kontrol etmekte olan sisteme karşı güvenin ortadan kalkması nedeniyle ve bu tür olayların tekrarlanmasını önlemek amacıyla ABD Başkanı Bush 30 Temmuz

2002 tarihinde “Sarbanes-Oxley Yasası”nı onayladı. Bu yasa halka açılmış olan firmalarla, onları denetleyen firmaları ve bu görevlerde çalışanları ilgilendirmektedir. Aynı zamanda yasa denetlenen şirketlerde çalışan muhasebeci ve iç denetçileri de kapsamaktadır. Sarbanes-Oxley Yasası’nda, sermaye oluşum sürecindeki kilit konumdaki oyuncuların çoğunu etkileyen hükümler yer almaktadır. Denetçiler için, yeni bir özel gözetim, gözden geçirilmiş bağımsızlık kuralları seti ve yeni bir kamu raporlaması seviyesi mevcuttur. Yönetim için, çıkar çatışmalarına karşı arttırılmış koruma kapsamı, belirli başvuruların açık onaylamaları, finansal raporlama üzerindeki dahili kontroller hakkında raporlama ve gözden geçirilmiş bildirim şartları mevcuttur. Denetim komiteleri için, dış denetim sürecinin izlenmesine ait doğrudan sorumluluk, tüm denetim ve denetim dışı hizmetlerin önceden onaylanması, bağımsızlık ve finansal uzmanlıkla ilgili değiştirilmiş kuralları, kurumsal raporlama ve denetim bulgularıyla ilgili isimsiz şikayetlerin izlenmesi, alınması ve çözümlenmesi dahil olmak üzere kurumsal raporlama çerçevesinde sürekli genişleyen rolün sürdürülmesini içermektedir (Süer, 2004: 6).

Enron’un beklenmedik iflasının ardından, A.B.D.’nin ikinci büyük telekomünikasyon şirketi ve dünyanın en büyük internet servis sağlayıcılarından olan Worldcom; 21 Temmuz 2002 tarihinde ‘Bölüm 11’ isimli düzenleme çerçevesinde gönüllü iflas başvurusunda bulunduğunu kamuya duyurmuştur. Kurumda; söz konusu tarih itibari ile 3,8 milyar dolarlık muhasebe usulsüzlüğü tespit edilmiş olup buna ilaveten Worldcom’un (ilk etapta kamuya duyurulan) 32 milyar dolarlık borcunu ödeyemez duruma gelmesi ‘Bölüm 11’ düzenlemeleri çerçevesinde iflas başvurusu yapılmasını zorunlu kılmıştır. Şirketin ilk etapta ortaya çıkarılan muhasebe yolsuzluğunda, son yıllarda meydana gelen 3,8 milyar dolarlık zararın, muhasebe sahtekarlığıyla olmamış gösterildiği belirlenmiştir. Daha sonra yapılan denetimlerde ortaya çıkarılan 3,3 milyar dolarlık sahtekarlıkla birlikte, şirketin son yıllarda muhasebe oyunları ile saklanan zararı, 7,1 milyar dolara ulaşmıştır.

Küçük bir telefon şirketi olarak işe başlayan WorldCom, saldırgan büyüme stratejisiyle son 15 yılda sektördeki 60’dan fazla firmayı satın almıştır. Böylece uzun mesafeli telefon hizmetleri ve bilgi işlem sektöründe ABD’nin ikinci büyük şirketi konumuna yükselmiş ve 1990’lı yıllarda Worldcom hisse senetleri beklenenin

üzerinde performans göstermiştir. Dünyada 65 ülkede şubesi bulunan 85 bin personeli ile WorldCom'un iflası ABD tarihinin en büyük iflası niteliğindedir. 1983 yılında kurulan Worldcom'un hisseleri Nasdaq'da 1999 yılında 64 dolardan satılmakta iken 'Bölüm 11' duyurusunun yapıldığı tarihlerde 0,09 dolara kadar düşmüştür (İnam, 2007: 51-53).

Worldcom skandalından sonra, büro donanımları üreticisi Xerox da önemli muhasebe skandalları içerisinde sayılmaktadır. Xerox'un muhasebe skandalı şöyle gerçekleşmiştir (Bayraktar, 2007: 42). Xerox'un tespit edilen muhasebe hileleri ile 1997 – 2000 yılları arasında gelirlerini 6 milyar dolar fazla gösterdiği ortaya çıkmıştır. Xerox'da bu muhasebe hileleri gerçekleşirken, şirketin denetçisi KPMG denetim şirketi idi. Nisan ayında Xerox'u hesaplarını bağımsız denetime açmaya zorlayan SEC, Xerox'un 1997 ile 2000 yılları arasındaki faaliyetlerinden şüphelendiğini, buna karşılık, kurum tarafından Nisan ayında görevlendirilen bağımsız hesap uzmanının 2001'deki işlemlerinde de usulsüzlük saptadığını belirtmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan şirket sözcüsü Christa Carone, 1997 – 2002 yılları arasında Xerox'un elde ettiği gerçek gelirlerin açıklananlardan 2 milyar dolar kadar eksik olduğunu kabul etmiştir.

ABD'de yaşanan bu skandalların ardından, 2003 yılı Şubat ayında Avrupa'da da benzeri bir durum ortaya çıkmıştır. Dünyanın üçüncü büyük perakende şirketi olan Royald Ahold (Hollanda Şirketi) 2001 ve 2002 yılları için ilan edilen kâr rakamlarının olması gerekenden 500 milyon dolar daha fazla olduğunu bildirdikten sonra şirketin hisse senedi fiyatı bir günde yüzde 63 değer kaybetmiştir (Bayraktar, 2007: 42).

Avrupa'da Royald Ahold'dan sonra 2003 yılı Aralık ayında İtalyan şirketi Parmalat'ın yolsuzluğu patlak vermiştir. 29 ülkede 30.000 çalışanı bulunan Parmalat gıda şirketi, hesaplarında milyarlarca doların (yaklaşık 13 milyar dolar) görünmemesinin ardından iflasını istemiştir. İflas işlemi, Amerika Merkez Bankası'nın Parmalat şirketlerinden Cayman Adaları'nda bulunan Bonlat Finans Şirketi'nin sözde sahip olduğu 5 milyar dolar değerindeki nakit ve senetlerin ortada olmaması nedeniyle başlatılmıştır. Parmalat Grubu'nun baş denetçisi olan Deloitte Touche'den önce grubun denetçiliğini Grant Thornton sürdürmekteydi. Ancak 1999

yılında Grant Thornton, İtalya'daki denetim firmalarının 9 yılda bir rotasyonunu gerektiren kurala uymadığından görevi Deloitte Touche devretmişti. Buna rağmen, Grant Thornton, Parmalat'ın grup şirketlerinden bazılarını denetlemeye devam etmiştir. Bu şirketlerin arasında, Parmalat'ın kayıp paralarını saklamada baş rol oynadığı kabul edilen Cayman Adaları'nda Bonlat Finans Şirketi de bulunmaktaydı. Parmalat, Amerikalı yatırımcılara karşılığı olmayan 100 milyon dolar değerinde hisse senedi satmış ve mal varlığını 8 milyar dolar şişirmiştir. Parmalat, Aralık 2003'te Bank of America'da bir hesaptaki 4.9 milyar Eurosunun kaybolduğunu açıklamış, ancak banka böyle bir hesabın hiç açılmadığını belirtmişti. Bilançolarında 4.2 milyar Euro nakdi olduğunu açıklayan Parmalat Şirketi, 8 Aralık'ta vadesi gelen 150 milyon Euro'luk tahvilini ancak banka ve hükümet kredileriyle ödeyebilince zihinlerde ilk soru işaretleri doğmuştu. Parmalat'ın hesaplarındaki kaybın çok yüksek boyutlarda olması, bu skandalı dünyanın en büyük skandallarından biri haline getirmiş ve Parmalat denetçileri hakkındaki soruların artmasına neden olmuştur. Parmalat'ın kayıtlarında milyarlarca dolar açık çıkması nedeniyle "Avrupa'nın Enron'u" olarak adlandırılmaktadır (Bayraktar, 2007: 42-44).

3.3. DENETİM KURAMLARI

Sağlıklı bir finansal sistem, fonların yatırımcılardan fon ihtiyacı olan işletmelere etkin bir şekilde transferi ile mümkündür. Fon transferinin yönünü ve büyüklüğünü şekillendiren temel faktörlerden biri yatırımcıların sahip olduğu veya ulaşabildiği bilgidir. Bu bilgilerin güvenilirliğinden kuşku duyulması ekonomik sistemin işleyişini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Finansal bilgilerin güvenilirliğinin sağlanamadığı bir piyasada işlem yapmak zorlaşmaktadır. Fon sahipleri ile fon talep edenlerin güvensizlik nedeniyle bir araya gelememesi, bir taraftan fonların atıl kalmasına, diğer taraftan ihtiyaç duyulan kaynakların temin edilememesine neden olmaktadır (Başpınar, 2005: 37-38). Yaşanan muhasebe skandallarının ekonomini işleyişine olan etkisi ve verdiği zararların ölçüsü ise yukarıdaki bölümde açıklanmıştır. Literatürde denetimin ekonomik rolünü ya da önemini açıklamak için çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Geliştirilen teorilerin ortak özelliği dönemin ekonomik düzeni ile muhasebe ve denetim ilişkisini açıklamaya

çalışmaktadır. Bu kuramlar “aracılık kuramı”, “bilgi hipotezi” ve “sigorta hipotezi” dir.

3.3.1. Aracılık Kuramı

Aracılık kuramı genelde Jensen ve Meckling’in 1976 yılındaki çalışmasına dayandırılmaktadır. Ancak bu teori ilk olarak Alchian ve Demsetz’in 1972 yılındaki çalışmasında genel hatlarına kavuşmuştur. Aracılık teorisinin esas gelişimi ve özellikle muhasebe literatüründeki çalışmalarda dikkate alınması ise pozitif muhasebe teorisinin yaratıcıları Watts ve Zimmerman’ın 1983 yılındaki çalışmasına dayanmaktadır (Watts ve Zimmerman, 1983: 613).

Finansal piyasalarda işlemlerde doğru karar vermek durumunda olan tarafların birbiri hakkında bilmek zorunda oldukları tüm bilgilere sahip olmamaları ve bunun sonucunda geliştirdikleri davranışlar aracılık kuramının konusunu oluşturmaktadır. Aracılık ilişkisinde bir tarafın, genellikle yöneticilerin, diğer tarafa nazaran daha fazla bilgiye sahip olması asimetrik bilgi (Eisenhardt, 1989: 57) olarak tanımlanmaktadır. Aracılık kuramı, aracılık ilişkisini işletme ortakları ile işletme yöneticileri arasında düzenlenen bir sözleşme olarak tanımlamaktadır. Sözleşme yapan tarafların aynı bilgilere sahip olmaması, finansal piyasaların işleyişine önemli etkisi olan ters seçim ve ahlaki tehlikeye neden olmaktadır. Aracılık problemleri ortakların kendi çıkarlarına en uygun kararları vermesi için yöneticileri yönlendirmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Yöneticiler bazı durumlarda kendi çıkarına uygun ancak sahiplerin refahını azaltıcı yönde karar alabilirler. İşletmenin yöneticilerinin, ortaklarının ve işletmeye borç verenlerin kendi çıkarlarını inceleme mücadelesinden kaynaklanan problemler aracılık problemleri olarak adlandırılmaktadır. Aracılık teorisi, tarafların kendi çıkarlarını korumak ve arttırmak için çalıştığını, bu durumda da ortaklar ile yöneticilerin çıkarlarının çatıştığını varsaymaktadır. Bu çıkar gruplarının arasındaki çatışmaların azaltılması için katlanılan maliyetler, aracılık maliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Aracılık maliyetleri, izleme maliyetleri (monitoring costs), kefalet maliyetleri (bonding costs) ve önlenemeyen kayıplar (residual costs) olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Sakin, 2008: 52-53).

3.3.2. Bilgi Hipotezi

Bilgi hipotezi denetimin yatırımcının karar vermede kullandığı bilginin kalitesini arttırdığı varsayımına dayanmaktadır. Yatırımcılar işletmenin cari ve gelecekteki nakit akımları ile varlık ve borçlarının pazar değeri gibi bilgileri talep ederler. Bu hipotez denetime önemli bir rol biçmektedir. Dolayısıyla yatırımcılar bir işletmeyle ilgili yaptıkları risk ve getiri analizinde denetimden geçerek güvenilirliği artmış olan finansal tablo bilgilerini kullanırlar. Yatırımcılar finansal tablolara güvenilirlik kazandırdıklarından dolayı denetçilerin çalışmalarına değer vermektedirler. Böylece denetim, yatırımcıların karar alma sürecinde kullandıkları bilgilerdeki hata ve çarpıtma olasılığını düşürdüğü için bilgilendirici bir işlev üstlenmektedir (Sakin, 2008: 53; Soltani, 2007: 51).

3.3.3. Sigorta Hipotezi

Sigorta hipotezi denetçinin hatalı ve hileli finansal tablolardan dolayı oluşacak zararlardan sorumlu tutulacağı varsayımı temelinde oluşturulmuştur. Sigorta hipotezi yatırımcıların denetlenmiş finansal tabloların yanlış ve hatalı olmasından kaynaklanan zararlarının tamamının veya bir bölümünün denetçilerin dava edilerek karşılanacağını iddia eder. Bu hipotez aynı zamanda denetçiye ilişkin olumsuz gelişmelerin müşteri işletmenin menkul değerlerinin fiyatlarına olumsuz yönde etki edeceğini varsaymaktadır. Muhasebe literatüründeki sigorta hipotezine yönelik bazı çalışmalar denetimlerin sigorta işlevinin varlığına işaret etmiştir. Eğer bir yatırımcı denetlenmiş finansal tablolara dayanarak bir hisse senedi almış fakat sonrasında zarara uğramışsa ve bir denetim başarısızlığı varsa yatırımcı denetçi aleyhine dava açabilmektedir. Her ne kadar denetçiler aleyhine, özellikle ABD’de, çok sayıda dava açılmaktaysa da sigorta hipotezinin ampirik olarak test edilmesi zordur. Bu zorluğa rağmen yapılan bazı çalışmalarda bir denetim firmasını ilgilendiren olumsuz olayların o denetim firmasının menkul değerlerinin fiyatlarını etkilediğine ilişkin görüşler vardır. İngiltere’de 1990 yılında yapılan bir çalışma İngiliz Ticaret Bakanlığı’nın (British Department of Trade) denetçilere yönelik eleştirilerinin ilgili denetim firmalarının İngiliz borsalarında işlem gören menkul değerlerini olumsuz etkilediğini ortaya çıkarmıştır (Sakin, 2008: 54).

3.3. BAĞIMSIZ (DIŞ) DENETİM

3.3.1. Bağımsız Denetim Kavramı ve Önemi

Bilindiği gibi denetim, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir (Güredin,1997:5). Bağımsız denetim (independent auditing), serbest meslek sahibi olarak kendi adına çalışan veya bir denetim şirketinin ortağı olan kişiler tarafından, işletmelerin mali tablolarının, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk derecesini belirlemek amacıyla yapılan denetim çalışmasıdır (Kepekçi, 2004: 7-8).

Finansal tablo denetimi olarak da adlandırılan bağımsız denetim temelinde, işletme yönetiminin, işletmenin mevcut durumu ve performansı hakkındaki iddiası ya da göstergesi olarak adlandırılabilir finansal tabloların işletme dışından biri tarafından tarafsız bir şekilde denetlenmesi sürecini ifade etmektedir. Denetim süreci sonunda bağımsız denetçiler tarafından hazırlanan raporlar, bağımsız denetçilerin finansal tablolarla olan bağlantılarını oluşturmaktadır. Temelinde finansal tabloların dürüst ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine göre düzenlenmesinden ve sunulmasından işletme yönetimi ve işletmenin iç kontrol sistemi ile denetim komitesi sorumlu tutulmaktadır. Buna ek olarak bağımsız denetçiler hazırladıkları denetim raporunda verdikleri olumlu görüşle, finansal raporların doğruluğunu ve güvenilirliğini uluslararası standartlara göre onaylamaktadır. Başta yatırımcılar olmak üzere finansal tablo kullanıcıları bu onaylanmış görüş doğrultusunda karar almaktadır (Sakin,2008:6). Bu açıdan değerlendirildiğinde bağımsız denetim, işletmeler açısından çok önemli bir yer tutmakta ve işletme sonuçlarının karar almada kullanılmasında bağımsız denetim raporu son derece önem taşımaktadır.

Bağımsız denetim, hem işletmelere hem de karar alıcılara tahmin etme ve analiz yapma konusunda yardımcı olmakta ve finansal bilginin kalitesini onaylamaktadır. Bağımsız denetimin üstlendiği sorumluluğun bu kadar önem taşımasındaki temel neden ya da gelişme ise, yaşanan muhasebe ve denetim skandalları gösterilmektedir. Yaşanan muhasebe skandalları bağımsız denetime olan

güveni sarsmıştır (Balcı, 2008). Buna ek olarak, işletmelerdeki iç denetim ve iç kontrol sisteminin yetersizliği de bağımsız denetime duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Özellikle son yıllarda kurumsal yönetim anlayışının ve denetim komitesi fonksiyonunun taşıdığı önemin artması da yine aynı gelişmeye bağlanmaktadır. Dolayısıyla bağımsız denetimin sorumluluğunu da bu gereksinimler ve yaşanan olumsuz gelişmeler belirlemektedir.

3.3.2. Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları

Genel kabul görmüş denetim standartlarının bir denetim çalışmasının veya denetim kalitesinin çerçevesinin çizildiği muhasebe literatüründe kabul gören bir olgudur (Güredin, 1997: 25). Denetim standartları ilk olarak, Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü tarafından 1947 yılında “Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları” olarak yayınlanmış ve birçok ülke tarafından da benimsenmiştir (Arens ve Loebbecke, 1997: 29). Genel kabul görmüş denetim standartları üç bölümden ve toplam 10 standarttan oluşmaktadır (<http://www.aicpa.org> Erişim Tarihi: 12.06.2010):

✓ Genel Standartlar:

- *Yeterli Eğitim ve Mesleki Yeterlilik:* Denetim faaliyeti, yeterli teknik bilgi, deneyim ve uzmanlığa sahip kişi veya kişiler tarafından gerçekleştirilmelidir.
- *Bağımsızlık ve Tarafsızlık:* Denetim faaliyetinin her aşamasında, denetçi veya denetçiler bağımsız davranmalıdır.
- *Mesleki Dikkat ve Özen:* Denetim faaliyetinin her aşamasında, gerekli olan mesleki özen ve titizlik gösterilmelidir.

✓ Çalışma Alanı Standartları:

- *Planlama ve Yardımcıların Gözlenmesi:* Denetim faaliyeti yeterli bir şekilde planlanmalı ve varsa yardımcıları uygun bir şekilde gözetlenmelidir.
- *İç Kontrol Sisteminin İncelenmesi:* Denetim faaliyetinin planlanması ve yapılacak örnekleme çalışmasında örnek kütlenin belirlenmesi için denetlenecek işletmenin iç kontrol sistemi incelenmelidir.

- *Yeterli Kanıt Toplama:* Denetim faaliyeti sonucunda bir yargıya ulaşılabilmesi için, denetlenen işletmede, çeşitli denetim teknik ve yöntemlerinin uygulanarak yeterli kanıt toplanması gereklidir.

✓ **Raporlama Standartları:**

- *Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine Uygunluk:* Düzenlenecek rapor, finansal tabloların Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını belirtmelidir.

- *Muhasebe İlkelerinde Tutarlılık:* Düzenlenecek raporda, cari dönem finansal raporlarını etkileyen muhasebe yöntem ve teknikleri ile bir önceki dönem finansal raporlarını etkileyen muhasebe yöntem ve teknikleri arasında farklılıklar söz konusu ise bunların ayrıntılı bir şekilde açıklanmasına yer verilmelidir.

- *Raporlama Sonuçlarında Bilgisel Açıklamaların Yeterliliği:* Düzenlenecek raporda aksine bir bilgi yoksa finansal raporların ekinde yer alan açıklayıcı dipnotlardaki bilgiler yeterli olarak kabul edilecektir.

- *Mali Tablolara İlişkin Olarak Genel Görüşün Olup Olmadığının Belirlenmesi:* Denetim faaliyeti sonucunda düzenlenecek raporda, denetim faaliyeti ile ilgili olarak bir yargıya ulaşılmalı ve bu yargı, mutlaka olumlu görüş, şartlı görüş, görüş bildirmeden kaçınma veya olumsuz (ters) görüş belirtmelidir.

O'Regan'a (2004: 127 Aktaran Balcı, 2008) göre, bağımsız denetim uygulamalarının yürütülmesinde bağımsız denetçilerin uymak zorunda oldukları, yasalar, gelenekler, akademik literatür gibi kaynaklardan türemiş ve uluslararası alanda genel kabul görmüş temel kurallara "Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları" adı verilmektedir. Bu standartlar sayesinde, denetim sürecinin işleyişi de aynı muhasebe uygulamalarında olduğu gibi normatif bir yapıya kavuşturulmuştur.

3.3.3. Bağımsız Denetimin Yararları

Bağımsız denetim faaliyetinin sağladığı yararları, denetim mekanizmasının unsurları ile değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Denetim mekanizmasının unsurları olarak, denetlenen işletme, devlet ve toplum sıralanmakta ve her bir unsur üzerinde denetim faaliyetinin sağladığı yararlar bulunmaktadır. Bu doğrultuda denetim mekanizmasının unsurları üzerinde sağladığı yararlar ayrı başlıklar altında sıralanmakta ve açıklanmaktadır.

3.3.3.1. Bağımsız Denetimin Denetlenen İşletmeye Yararları

Bağımsız denetimin denetlenen işletmeye çok fazla yararı bulunmaktadır. Bağımsız denetimle vergiye konu teşkil eden her türlü kayıt kaynağında kontrol edildiği gibi aynı zamanda şirketin mali yapısını da değerlendirilerek firmaların daha etkin kararlar alınması sağlanmaktadır. Bir ekonomide faaliyet gösteren işletmelerin mali yapıları ne kadar güçlü olursa kazançları ve dolayısıyla da kazançları üzerinden elde edilecek vergi gelirleri de o oranda yüksek olacaktır. Bu doğrultuda bağımsız denetimin denetlenen işletmeye olan yararlarını genel olarak aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Arens ve Loebbecke, 1976: 1; Aktaran Ünal, 2007: 53):

- ✓ İşletmenin geleceğine dair önemli kararları alırken kullandığı ve işletme kayıt ve belgelerine dayanarak düzenlenmiş olan finansal tabloların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı saptanır.
- ✓ İşletme faaliyetlerinin yasal düzenlemelere ne kadar uygun olup olmadığı konusunda bilgi edinir ve eğer bir uygunsuzluk söz konusu ise de düzeltilmesi için bağımsız dış denetim elemanlarından yardım alır.
- ✓ Denetlenmiş finansal tablolar vergi beyannamelerini oluşturacağı için; verginin doğru beyan edilmesi için önem taşır ve dolayısıyla da devletin gerçekleştirdiği vergi denetiminin riskini önemli ölçüde azaltır.
- ✓ İç kontrol sisteminin etkinliğini sağlar.
- ✓ Finansal raporlar üzerinde analizler yapılması, işletmenin ekonomik durumunun yetkili mercilere tam ve güvenilir olarak aktarılmasını sağlar. Bu durumda da işletmenin kredibilitesi artar.

3.3.3.2. Bağımsız Denetimin Topluma Yararları

Denetim mekanizmasında yer alan toplum unsuruna bağımsız denetimin sağladığı yararlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Ünal, 2007: 54-55):

- ✓ Sermaye Piyasası her şeyden önce güven ortamına dayanır. Bu nedenle piyasadaki bilgilerin doğru ve güvenilir olması gerekir. Sermaye piyasasının etkin verimli çalışabilmesi için tüm ilgili ve önemli bilgilerin kamuya açıklanan raporlarda yer alması gerekir. Bunun sağlanmasının en etkili yolu ise bağımsız denetimdir.
- ✓ Mali kurumlar ödünç verme veya mali katılma dolayısıyla temasta buldukları teşebbüs sahiplerinden, işlerinin ve işletmelerinin iktisadi ve mali durumu hakkında esas bilgi ve detaylı raporlar istemektedirler. Bu raporların açılacak kredilere veya yapılacak finansmanlara dayanak olabilmeleri için yetkili ve tarafsız inceleme organlarınca düzenlenip onaylanmaları gerekmektedir. Bu düzenleme ve onaylanma da bağımsız denetim kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir.
- ✓ Denetlenmiş olan finansal tablolar, bir işletme ile ilişkide bulunan tüm kurumlara o işletme hakkında tarafsız, objektif ve güvenilir bilgi verir.

3.3.3.3. Bağımsız Denetimin Devlete Yararları

Bağımsız denetimin devlete sağladığı yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ünal, 2007: 55-56):

- ✓ Bağımsız denetim, ülkeye bilgi üretimi ve planlama açısından yararlar sağlar. Sağlıklı bilgilere dayanılarak yapılan planlama, kamu gelir ve harcamalarında, devletin teşvik, kredi politikalarında ve genel ekonomik politikalarda daha gerçekçi, etkili ve verimli olmasında temel oluşturur.
- ✓ Bağımsız denetim vergi gelirlerinin artmasında devlete yardımcı olur. İşletme ortak ve yöneticilerinin vergi konusunda sahtekarlık yapma güdülerini yok eder.
- ✓ Vergi denetim elemanları, bağımsız denetçiler tarafından düzenlenmiş mali tabloları incelemeye daha az zaman ayıracaklarından, diğer vergi kayıp ve kaçaklarına yönelebilirler.

- ✓ Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Belediyeler, Dernek ve Vakıflar ile bunlara ait iktisadi teşekküllerin bağımsız denetime tabi tutulmaları, bu kuruluşlardaki yolsuzlukların önlenmesine ve bu kuruluşların etkin çalışmalarına yardımcı olmaktadır.
- ✓ Özellikle ülkemiz açısından özelleştirilmek istenen KİT'lerin bağımsız denetime tabi tutulmaları, bu kuruluşlar hakkında yatırımcılarına doğru ve güvenilir bilgi vermektedir.

3.3.4. Bağımsız Denetimin Ulusal Mevzuattaki Yeri

Ulusal anlamda bağımsız denetime ilişkin yapılan düzenlemeler ve bağımsız denetimin ulusal mevzuattaki yeri Sevim vd. (2006) tarafından şöyle özetlenmiştir. 1970'li yıllardan itibaren, ülkemizdeki işletmelerin uluslararası düzeydeki ilişkilerinin artması, yabancı firmaların ülkemizde yatırımlarının artması, Türk şirketleri için uluslararası finansman olanaklarının artması gibi nedenler ülkemizde bağımsız denetimi zorunlu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkarmıştır. Ulusal anlamda bağımsız denetimin yapılmasına ilişkin zorunluluk ilk defa 1987 yılında bankaların denetimi ile getirilmiştir. Bu gelişmelerin paralelinde T.C. Merkez Bankası 24 Aralık 1987 tarihinde bağımsız denetim kuruluşlarınca yapılacak banka denetimlerinin esaslarını açıklayan Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ'i yayınlamıştır.

Sermaye Piyasası Kurulu 13 Aralık 1987 tarihinde kendine tabii ortaklıkların denetimini düzenlemek amacıyla Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetim hakkında Yönetmelik'i yayınlamıştır. Bu yönetmeliğe bağlı olarak Bağımsız Denetim Kuruluşları oluşturulmuştur. Sermaye Piyasası Kurulu daha sonra yayınladığı tebliğlerle denetim kuruluşları ve denetçilere ilişkin genel esasları, denetim standartlarını, raporlama ilke ve kurallarını belirlemiştir. (Seri:X, No: 1-19 sayılı Tebliğler). Sermaye Piyasası Kurulu son zamanlarda yaşanan denetim skandalları sonucu bunların önüne geçmek amacı ile çıkarılan Sarbanes-Oxley Yasası paralelinde, Denetçi Bağımsızlığının Sağlanmasına İlişkin Seri:X, No:19 sayılı Tebliği (02.11.2002) yayınlamıştır. Bu tebliğ ile Seri:X, No:16 sayılı Tebliğ'in bazı maddelerine eklemeler yapılmış, bazılarında ise değişikliğe gidilmiştir.

Daha sonra Avrupa Birliği için tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır. Ayrıca, Uluslararası Para Fonu'na (IMF), 30.07.2002 tarihli niyet mektubuyla, SPK'nın Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nı (IFRS-International Financial Reporting Standards) uygulayacağı sözü verilmiş bulunmaktadır. Bu amaçları gerçekleştirmek için, SPK, 15.11.2003 tarihli Seri: XI, No:25 sayılı Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ ve Seri: XI, No:27 sayılı Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Değişiklik Yapılmasına dair Tebliği yayınlamıştır. Bu Tebliğler Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile uyumu sağlamaktadır ve 01.01.2005'ten itibaren hisse senetleri borsada işlem gören şirketler, yatırım ortaklıkları, hisse senetleri borsada işlem görsün veya görmesin tüm aracı kurumlar, portföy yönetim şirketleri ile bu şirketlerin bağlı ortaklığı, müşterek yönetime tabi ortaklığı ve iştiraki konumunda olan ve konsolidasyon kapsamı dışında tutulmamış olan şirketler için uygulanması zorunlu tutulmuştur.

Bununla birlikte, 13 Haziran 1989 tarihinde yayınlanan 3568 sayılı Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Yasası ile bunu izleyen yönetmelik ve tebliğlerde bağımsız denetime yönelik düzenlemeler içermektedir. 3568 sayılı Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Yasasının amacı, işletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak, faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye, değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumun ilgililerin ve resmi kuruluşların yararlanmaları için tarafsız bir şekilde sunulması ve yüksek mesleki standartlar gerçekleştirmek üzere “Serbest Muhasebecilik”, “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik” ve “Yeminli Mali Müşavirlik” meslekleri ve hizmetleri ile Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler odaları birliğinin kurulmasına, teşkilat, faaliyet ve denetimlerine, organlarının seçimlerine dair esasları düzenlemektir.

Türkiye'de Muhasebe ve denetim standartlarının oluşturulması görevi, TÜMOB tarafından 9 Şubat 1994 tarihinde kurulan Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu'na (TMUDESK) verilmiştir. TMUDESK'in amacı; ulusal muhasebe ve denetim standartlarını uluslararası standartlarla uyumlu olarak

saptamak ve yayınlamaktır Ancak, TİMÜDESK'in bu muhasebe standartları oluşturma görevi, 15.12.1999 tarih ve 4487 sayılı Kanun'un 27. maddesinde yapılan değişiklikle yeni kurulan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'na verilmiştir. Şu anda bu Kurul, muhasebe alanındaki standartların çıkarılmasına yönelik çalışmalarında belli bir aşama kaydetmesine karşın, muhasebe denetimi alanında herhangi bir standart yayınlamamıştır.

Türkiye'de denetim alanında en önemli gelişmelerden biri de 22 Ocak 2003 tarihinde Türkiye Denetim Standartları Kurulu'nun (TÜDESK) kurulmasıyla gerçekleşmiştir. TÜDESK, 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'na göre meslek ruhsatı sahibi olan meslek elemanlarının denetim faaliyetleri ile başka kanunlarla verilen denetim işlemlerini disiplinli bir şekilde yürütebilmesi için uluslararası denetim standartlarını saptaması ve yayınlaması amacıyla TÜRMOB tarafından kurulmuştur. TÜDESK kurulduktan sonra ilk olarak, 2002 yılı sonu itibariyle IFAC'a bağlı olarak çalışan Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (International Auditing and Assurance Standards Board - IAASB) tarafından hazırlanarak yayınlanan Uluslararası Denetim Standartları'nın tercümesini yapmıştır. TÜDESK'in yapmış olduğu Uluslararası Denetim Standartları'nın tercümesi TÜRMOB tarafından yayınlanmıştır.

3.3.5. Bağımsız Denetimin Uluslararası Mevzuattaki Yeri

Uluslararası alanda bağımsız denetime yönelik mevzuat özellikle ABD ve Avrupa Birliği (AB) olmak üzere iki şekilde düzenlenmiştir. ABD'de denetim standartlarının temelini 1947 yılında AICPA tarafından kabul edilen Denetim Standartları Tebliği oluşturmuştur. Bu standartların genel nitelikli olması daha özel kuralların oluşturulmasını zorunlu kılmış ve yine AICPA tarafından yayımlanan Denetim Standartları Tebliği (SAS - Statements on Auditing Standards) ile birlikte bu ülkedeki dolayısıyla da tüm dünyadaki denetim mevzuatını oluşturmuştur (İnam,2007:11-12). Enron sonrasında ise ABD'de denetim alanında daha büyük değişimler yaşanmıştır ve denetim standartları oluşturma yetkisi AICPA'dan alınarak ABD Halka Açık Şirketler Muhasebe Denetim Kurulu'na (Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB) verilmiştir. Tüzel kişiliğe sahip ve kar amacı

gütmeyen bu Kurul, SEC'e bağılı olarak faaliyet göstermektedir. PCAOB'un başlıca görevi, denetim firmalarının denetimlerini yapmak ve gerekli denetim, kalite kontrol, etik, bağımsızlık standartlarını belirlemektir (Sarbanes- Oxley Kanunu, Kısım 101/e). Bununla birlikte, 1977 yılında kurulan IFAC bünyesinde faaliyet gösteren, Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) tarafından yayımlanmaktadır. IAASB halen mevcut standartların revize edilmesi ve yeni standartlar oluşturulması çalışmalarını sürdürmektedir (<http://www.tmsk.org.tr> Erişim Tarihi: 11.08.2010).

Yukarıdaki bölümlerde açıklandığı gibi, Enron ve Worldcom gibi yaşanan muhasebe sandallarından sonra ABD'de bağımsız denetim faaliyetleri ve mesleği ciddi düzenlemeler geçirmek durumunda kalmıştır. Bu ciddi düzenlemelerin başında da Sarbanes- Oxley Kanunu gelmektedir. 2002 yılında kabul edilen Sarbanes- Oxley Kanunu'nun çıkarılmasındaki temel amaç, muhasebe hizmetleri ve finansal raporların kalitesinin artırılması, oluşan güvensizlik ortamının kanuni düzenlemelerle kontrol altına alınması ve gerek işletmeler gerekse finansal sistemin aktörleri açısından şeffaflığın sağlanmasıdır. Bununla birlikte Kanun denetim faaliyetlerine iç denetim sistemi dolayısıyla da iç kontrol sistemini içine alan bir düzenleme getirerek işletme içi denetim faaliyetlerine de verilen önemi arttırmıştır. Özellikle kurumsal yönetim ve denetim komitesinin önemi artmıştır. Böylelikle bağımsız denetimin işlevi yeniden tanımlanmıştır. Yapılan düzenlemelerin ulaşmak istediği sonuç ise finansal bilginin kalitesini arttırmaktır.

Avrupa Birliği'nde ise bağımsız denetime yönelik düzenlemelerin 1970'lerdeki muhasebe uygulamalarının uyumlaştırılması yönünde yapılan çalışmalarla başladığı söylenebilir. Bu amaçla ilk olarak 25 Temmuz 1978 tarihinde, sermaye şirketlerini kapsamak üzere, finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin esasları belirleyen 4. Yönerge (direktif) yayımlanmıştır. Ardından, 13 Temmuz 1983 tarihinde, konsolide finansal tabloların düzenlenmesine ilişkin esasların yer aldığı 7. Yönerge kabul edilmiştir. Üye ülkelerin bağımsız denetim uygulamalarının uyumlaştırılması amacıyla düzenlenen 8. Yönerge ise, 10 Nisan 1984 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Şirketler Kanunu Yönergeleri başlığıyla yayımlanmış ve AB Muhasebe Sistemi olarak da adlandırılabilir olan söz konusu üç yönerge ile

belirlenen ilkelerin, üye ülkelerin kendi hukuk sistemlerine dahil edilmesi zorunlu kılınmıştır. Bu yönergelerle, AB çerçevesinde muhasebe uygulamalarının karşılaştırılabilirliği ve uyumu hedeflenmiş ve önemli katkılar sağlanmıştır (Erserim, 2007: 63).

8. yönerge, topluluk bünyesinde yasal denetimden (statutory audit) sorumlu denetçilere ilişkin esasları belirtmekte ve yasal denetçilerin asgari yeterliliklerini tanımlamaktadır. 8. yönergenin denetçiye ilişkin esasları kesin çizgilerle belirtmemesi ve çoğunlukla üye ülkelerin inisiyatifine bırakması nedeniyle Birlik içinde beklenen uyumu sağlayamamıştır. Yönergeye ilişkin eleştiriler özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren artmıştır. Avrupa Komisyonu'nun 24 Temmuz 1996 yılında yayımladığı "Avrupa Birliği'nde Bağımsız Denetçinin Rolü, Durumu ve Yükümlülükleri" (The Role, The Position and The Liability of Statutory Auditor Within European Union) başlıklı raporda sekizinci yönergenin yetersizlikleri vurgulanmıştır. Raporda yönergeye ilişkin eleştiriler aşağıdaki konularda oluşturulmuştur (Zaif, 2004, 160-161):

- ✓ Denetçinin bağımsızlığı konusunda tam bir açıklama getirmemiş olması,
- ✓ Birlik bünyesinde bağımsız denetim ve denetçi konusunda genel bir tanımlama olmaması,
- ✓ Yönergede bağımsız denetçilerin mesleki yeterliliklerine ilişkin yüksek standartlar getirilmiş olmasına rağmen üye ülkelerin ulusal yasalarına bu yüksek standartların tam olarak yansımaması,
- ✓ İç kontrol sisteminin öneminin vurgulanmaması,
- ✓ Bağımsız denetçilerin yükümlülüklerinin üye ülkeler arasında farklılık göstermesidir.

Avrupa Birliği'nde 8. yönergeye ilişkin eleştiriler Enron sonrası daha da artmış ve değişiklik istekleri daha güçlü söylenmeye başlanmıştır. Bu durum Avrupa Birliği'nin sekizinci direktifini yeniden ele almasına neden olmuştur. 25 Nisan 2006'da sekizinci direktifin yerine 2006/43/EC isimli yeni direktif Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Yönerge, 29 Haziran 2006'da yürürlüğe girmiş ve üye ülkelerin gerekli yasal düzenlemeleri yapabilmeleri için 29 Haziran 2008 tarihine

kadar 2 yıllık geçiş süresi tanınmıştır. 2006/43/EC Sayılı Yönerge ile getirilen bazı hükümler aşağıda özetlenmiştir (Erserim, 2007: 66):

- ✓ Denetçi bağımsızlığını sağlamaya yönelik ilkelerin açıkça tanımlanması (denetim ücretinin açıklanması ve denetim firmasının yıllık şeffaflık raporu yayınlaması zorunluluğu, denetim dışı danışmanlık hizmetlerinin yasaklanması, denetçi rotasyonu zorunluluğu vb.),
- ✓ Yasal denetim için “Kamu Gözetim Kurulları”nın oluşturulması,
- ✓ Denetimde kalite güvence sisteminin getirilmesi,
- ✓ Denetim komitelerinin kurulmasının zorunlu kılınması,
- ✓ Denetim faaliyetlerinin uluslararası denetim standartlarına uygun olarak yapma zorunluluğu getirilmesidir.

3.4. İÇ DENETİM

İşletmelerin belirlenen amaçlarına ulaşmalarında, çalışanların sorumluluklarının yerine getirmelerinde ve işletmenin faaliyet sonuçlarının genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve uluslararası muhasebe standartlarına uygun olarak raporlanmasında iç kontrol sistemi etkin bir rol oynamaktadır. Ancak iç kontrol sistemi tek başına yeterli değildir. Bu nedenle iç denetim mekanizmasının da işletmelerde yer alması ve iç denetim sürecinde aktif bir rol oynaması gerekmektedir. İlgili bölümde öncelikle iç kontrol sistemi ve iç denetim mekanizması anlatılmakta, ardından denetim komitesinin rolüne yer verilmektedir.

3.4.1. İç Denetim ve İç Kontrol Sistemi

İç denetim, bir değerlendirme faaliyetidir. Amacı işletme varlıklarının her türlü zararlara karşı korunduğunu, faaliyetlerin belirlenen politikalarla uyum içinde yürütüldüğünü araştırmak olan iç denetim faaliyeti, işletmedeki kontrollerin etkinliğini ölçmeyi ve bu kontrolleri değerlendirmeyi hedef alır. İç denetim hata, yolsuzluk ve düzensizliklerin önlenmesinde etkin bir araçtır (İnam, 2007: 13).

İç Denetçiler Enstitüsü (IIA- The Institute of Internal Auditors) tarafından yayımlanan iç denetim standartları, “işin niteliği” başlığı altında iç denetim faaliyetlerini, risk yönetimi, kontrol ve yönetişim süreçlerini değerlendirmek ve bu

süreçlere katkı sağlamak, olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda yapılan düzenlemelerle, iç denetim faaliyetlerinin iç kontrol sistemini de içine aldığını söylemek mümkündür. İç kontrole ilişkin iç denetçinin yürüteceği faaliyetler 2120 No'lu standartta düzenlenmiştir. 2120 No' lu standartta, "İç denetim faaliyeti, kontrollerin etkinlik ve verimliliğini değerlendirmek ve sürekli gelişmelerini desteklemek suretiyle, şirketin etkin kontrollerinin sürdürülmesini sağlamalıdır." denilmektedir. Risk değerlendirmesinin sonuçlarına bağlı olarak, iç denetim faaliyetleri şirketin yönetimini, faaliyetlerini ve bilgi sistemlerini kapsayan kontrollerin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirmelidir. Söz konusu değerlendirme (<http://www.theiia.org/guidance/standards> Erişim Tarihi: 13.08.2010; IIA, Standart 2120 – Kontrol, 2120 A1; Aktaran Erdoğan, 2009: 59-60);

- ✓ Mali ve operasyonel bilgilerin güvenilirliğini ve doğruluğunu,
- ✓ Faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini,
- ✓ Varlıkların korunmasını,
- ✓ Kanunlara, yönetmeliklere ve sözleşmelere uygunluğu kapsamalıdır.

Bu bağlamda iç denetimin, şirket ve kurumların iç kontrol sisteminin etkinliği ve yeterliliği ile iş süreçlerinin yerindeliği, performans kalitesi hakkında yönetime bilgi sağlanması hususunda sorumluluklarının bulunduğu söylenebilir. Böylelikle iç denetçiler, yönetimin hedef ve amaçlara ulaşıp ulaşılmadığını belirlemek üzere uygun ve yeterli kriterler belirleyip belirlemediğini de tespit edebilmektedirler. Bu noktada yine iç kontrollerle birlikte çalışmakta ve iç kontrol sisteminin etkinliğinden doğrudan etkilenmektedir (Balcı, 2008; Erdoğan, 2009; İnam, 2007). Etkin bir iç kontrol sistemi ile birlikte yürütülen iç denetim faaliyetleri, finansal bilginin yüksek kalitede sunulmasında da olanak tanımaktadır.

Kontrol kavramı, muhasebe literatüründe denetim kavramından farklı anlamda kullanılmaktadır. Muhasebe literatüründe kontrol kavramı olaylara, faaliyetlere ve kişilere etki edebilme gücüne sahip olma anlamında kullanılmaktadır. Denetim ise ekonomik olayların gerçek mahiyetinin ilgili mevzuat ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak kayıtlarda yer alıp almadığını tarafsız olarak delilleri ile araştırıp sonuçlandıran ve onaylayan sistematik bir çalışmadır

(Kepekçi, 2004: 65). Yukarıda da ifade edildiği gibi, iç kontrol sistemi yönetimin bir fonksiyonudur ve içerisinde çeşitli unsurlar barındırmaktadır. Ancak iç kontrol sistemi de iç denetimin bir unsuru olarak işletmelerde yer almaktadır.

Sonuçta iç kontrolün, işletme organizasyonunda yönetim kurulu, yöneticileri ve çalışanları tarafından yönlendirilen, operasyonların etkinliğini ve verimliliğini, mali raporlama sisteminin güvenilirliğini, yasal düzenlemelere uygunluğu sağlamayı amaçlayan ve bu konuda makul güvence sağlamak için tasarlanmış bir kavramdır. Tanımından da anlaşılacağı üzere iç kontrol, bir organizasyonun aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya her kesimi ile içinde olduğu bir sistemdir. Bu nedenle iç kontrol sistemi olarak adlandırılmaktadır ve işletmenin iş akışlarında iç kontroller yer almaktadır. İşletmelerde iç kontrol sisteminin sağladığı faydalar ise aşağıdaki gibidir (<http://www.denetimnet.net> Erişim Tarihi: 13.08.2010):

- ✓ İç kontrol sistemi, işletmelerde standartlaşmış süreçler yardımıyla operasyonların etkinliğini ve verimliliğini artırır. Bir organizasyonda kontrollerin varlığı, süreçlerin standart tanımları, görev tanımları, kuralların düzenlenmesi ve sonuç olarak işletme etkinliğinin ve verimliliğinin artırılmasında katma değer yaratır. Aynı zamanda kontrol faaliyetleri aracılığıyla işletmenin var olan varlıklarının korunmasını sağlar. Çünkü işletme büyüdükçe varlıklarını korumak sistemsal bir sorun haline gelmektedir.
- ✓ İç kontrol sistemi, finansal raporlama güvenilirliğini sağlamaktadır. Finansal tabloların güvenilir olması yönetimin ticari kararlarda doğru kararlar alması, işletme içi herhangi bir yolsuzluğun önlenmesi veya tespitinde yardımcı olmaktadır.
- ✓ İç kontrol sistemi, gerek işletme içi, gerekse yasal düzenlemelerin getirdiği kurallara uygunluğun sağlanmasında işletmelere yardımcı olmakta ve güvence sağlamaktadır.

İç kontrol sisteminin amaçlarını genel amaçlar ve özel amaçlar olmak üzere iki başlıkta incelemek gerekmektedir. İşletmenin iç kontrol sisteminin genel amaçları aşağıdaki gibidir (Kırmızı, 2007: 9):

- ✓ **Finansal Raporlama Amacı:** Finansal tablolarda sunulan bilgileri üretecek olan muhasebe sisteminin genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve muhasebe standartlarıyla yapılandırılmış olmasıdır. Bununla birlikte muhasebe bilgi sisteminin; verilerin toplanması, sınıflandırılması, işlenmesi, özetlenmesi ve raporlanması evrelerinde doğru ve güvenilir bilgileri üretecek kontroller içermesi ve tüm sayıların tarafsızca sunulması gerekir (Aldridge ve Colbert, 1994).
- ✓ **Faaliyetlerin Etkinliği ve Verimliliği Amacı:** Bu amaç ile şirketin etkinlik, verimlilik ve varlıkların korunması hedeflerini içeren işletme amaçları belirtilmektedir (Messier vd., 2006).
- ✓ **İşletme Varlıklarını Korumak:** İşletme varlıklarının satın alınmasında kalite, fiyat ve miktar kontrollerinin yapılmasını, yangın, sel gibi afetlere karşı varlıkların fiziksel olarak korunmasını, duran varlıkların bakımının zamanında yapılmasını, hırsızlık ve yolsuzluk olasılıklarının en aza indirilmesini, savurganlığı ve varlıkların kötü kullanılmasını hemen haber verebilecek iç raporlama yöntemlerinin belirlenmesini içermektedir (Erdoğan, 2009: 27).
- ✓ **Yasalara ve Düzenlemelere Uygunluk:** Her işletmeyi ilgilendiren ve uyulması zorunlu yasa ve düzenlemeler bulunmaktadır. Bu yasa ve kurallar aynı zamanda işletmelerin belirli bir düzende çalışmalarını da zorunlu kılar. İç kontrol sisteminde yasa ve düzenlemelere uygunluğu sağlama amacı ile gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu yasa ve kurallar faaliyet izninin alınmasından, iş ve işçi sağlığı düzenlemelerine uygunluğa kadar çok geniş bir aralıkta bulunmaktadır (Messier vd., 2006).

İç kontrol sisteminin özel amaçları ise aşağıdaki gibidir (Uzay,1999):

- ✓ **Geçerlilik:** İç kontrol yapısı gerçek olmayan işlemlerin defter ve kayıtlarda bulunmasına izin vermemelidir. Ayrıca işlemler yetkilendirmeye uygun olarak yapılmalıdır. Yetkilendirme genel veya özel olabilir. Yetkilendirme sınırları yazılı bir sözleşme ile belirlenmiş olmalıdır.
- ✓ **Eksiksiz Olma:** Bütün geçerli işlemler kayıt edilmiş olmalıdır. İç kontrol sistemi işlemlerin kayıt dışı kalmalarını önlemelidir.

- ✓ **Kayıtların Uygunluğu:** Gerçek işlemler uygun şekilde kayıtlara geçirilir. Kayıtlar bir zaman esasına göre nakledilir, sınıflandırılır ve değerlendirilir. Değerlendirme de, çeşitli aşamalarda kaydedilen miktarlarda ve hesaplamalarda oluşabilecek hatalardan korunmak amacıyla kontrol yordamlarından yararlanır. Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk araştırılır. Sınıflandırma, işletmenin mali tablolarının doğru bir şekilde sunulabilmesi için hesap planının buna uygun hazırlanmasını, zamanlılık ise işlemlerin meydana geldiği zaman kaydedilmesini gerektirir.
- ✓ **Mutabakat:** Uygun zaman aralıklarıyla, ana hesaplar ile yardımcı hesaplar; varlıklar ve borçlar ile kayıtlı değerler karşılaştırılmalı ve farklılık söz konusu ise araştırılarak gerekli düzeltme kayıtları yapılmalıdır. Fiili durumla amaçlanan plan ve politikalar zaman zaman karşılaştırılmalı ve faaliyetlerin standartlara uygun yürütülmesi sağlanmalıdır. Böylece kaynaklar etkin kullanılmış, belirlenmiş plan ve politikalara bağlılık artmış olacaktır.

Son olarak iç kontrol, süreç ve iş akışları içine yerleştirilen, kişilerden etkilenen, işletmenin amaçlarına ulaşmasında kullanılan bir araçtır ve güvenilirlik sağlar. Bu özellikleri ile iç kontrol işletme yönetiminin sorumluluğundadır. Etkinliğinin ve yerindeliliğinin değerlendirilmesi için iç denetim faaliyetine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle iç kontrol ve iç denetim birbirinden farklı, ancak birbirini tamamlayan iki kavram olarak değerlendirilmelidir. İşletmenin iç kontrol sisteminin etkinliğinde iç denetimin de büyük bir rolü bulunmaktadır. İç denetimin rolünü değerlendirdiğimizde ise; şirket ve kurumların risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim süreçleri ile ilgili bağımsız ve tarafsız güvence sağlama ve danışmanlık faaliyeti olan iç denetim, şirket ve kurumlarda yönetsel hesap verebilirliğin yerleşmesine katkı sağlamaktadır. İş süreçlerinin etkinliği ve verimliliği, mali raporlama sistemini güvenilirliği, yasa ve düzenlemelere uygunluk konularında makul bir güvence sağlamak için şirket ve kurum yöneticilerince tasarlanan iç kontrol sistemi, iç denetim faaliyeti ile değerlendirilir. Hata, hile ve suistimallerin, gelir ve varlık kayıplarının önlenmesinde iç kontrol sistemi ve iç denetim faaliyetinin etkinliği önemli rol oynamaktadır. Kısaca, karlılık ve verimliliğin güvencesi denetlenebilir olmaktan geçmektedir (<http://www.denetimnet.net> Erişim Tarihi: 13.08.2010).

3.4.2. İç Denetimin ve İç Kontrolün Bağımsız Denetim Kalitesi Üzerindeki Etkisi

İç kontrolün amaçlarından biri mali raporların güvenilirliğini sağlamaktır. Bu amaca ulaşabilmek için mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygun olarak hazırlanmasını sağlamak gerekir. Bağımsız denetimin amacı, kuruluşun mali tablolarının genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygunluğunu araştırmaktır. İç kontrol sistemleri, denetçinin, denetim sürecinde uygulayacağı uygun temel teknikleri ve denetimin kapsamını seçmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Denetçi, denetim sürecinde uygulayacağı denetim prosedürlerinin kapsamını, süresini ve içeriğini incelediği şirkette etkin işleyen iç kontrol sisteminin olup olmasına göre belirleyecektir. Bu bağlamda, bir denetçi kendi uygulayacağı teknikler ve prosedürlerin yanında iç kontrol sistemine de hakim olmalı ve iç kontrol sistemini analiz edebilecek anlayışa sahip olmalıdır. Çünkü; iç kontrol sisteminin etkinlik derecesi yapılacak denetimin de ölçüsünü belirlemektedir. Denetçiler kendi denetim prosedürlerini ona göre azaltabilir ya da artırabilirler. Ancak, denetçiler açısından sistemin genel etkinliği değil özel etkinlik önem arz etmektedir. Sistemin özellikle hangi alanda zayıf veya eksik olduğunun bilinmesi denetime hangi denetim prosedürlerinin ekleneceğinin, çıkarılacağı ve denetimin ne zaman ve hangi ölçüde uygulanacağını belirlenmesini sağlar (Erdoğan, 2009: 76).

Bunlarla birlikte, iç kontrolün bağımsız denetimi içerisindeki yerini belirlemede denetim standartları da etkilidir. Denetim çalışmalarının sürece ait her aşamayı anlaşılır bir şekilde yansıtabilmesi için süreçte uygulanan adımlar genel kabul görmüş denetim standartlarına uygun olarak yürütülmelidir. IFAC tarafından yayımlanan Uluslararası Denetim Standartları (ISA- International Standards on Auditing) denetim standartlarını belirlemekte ve denetim yapacak olan bağımsız denetçiye iç kontrolü de içerecek şekilde şirketi ve şirketin içinde bulunduğu çevreyi anlamasında yol gösterici olmaktadır. Söz konusu standartlar, iç kontrolün bağımsız denetimdeki yerini ve bağımsız denetçinin iç kontrolde nelere dikkat etmesi gerektiğini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır (IFAC, 2008: 344 Aktaran Erdoğan, 2009: 64).

Bununla birlikte Denetim Standartları Açıklamaları (SAS) No: 55- Consideration of Internal Control in a Financial Statement Audit, SAS No: 65 - The Auditor's Consideration of the Internal Audit Function in an Audit of Financial Statements ve SAS No:78 - Consideration of Internal Control in a Financial Statement Audit: An Amendment to Statement on Auditing Standards No:55, bağımsız denetçilerin denetim çalışmalarında, denetlenen işletmenin iç kontrol sisteminden yararlanmayı ve iç kontrol sistemini tanımlayarak iç kontrol riskine yönelik açıklamalar içermektedir (<http://www.aicpa.org> Erişim Tarihi: 10.06.2010).

3.4.3. Denetim Komitesi

Arens ve Loebbecke'e (1997: 84) göre, denetim komitesi, bağımsız denetçilerin bağımsızlığını destekleyen ve onlara bu konuda yardımcı olan, bunun yanında işletmenin iç kontrollerini ve finansal raporlama sürecinin izlenmesinden sorumlu olan seçilmiş bir komisyondur. SPK ise denetim komitesini, işletmenin finansal ve operasyonel faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde gözlem altında tutulmasına yönelik çalışma ve öneride bulunan ve en az iki üyeden oluşan komite şeklinde tanımlamaktadır (SPK, Seri: X, No:22 Tebliğ 25.madde).

Özetle denetim komitesi, yönetim kurulu adına iç ve dış denetim sürecinin uygulama etkinliğini, katma değerini, muhasebe, mali raporlama ve iç kontrollerin işleyişi ve yeterliliğini gözetmekle sorumlu bulunduğu için yönetim kurulu açısından güvence veren bir işleve sahiptir. Pay ve menfaat sahipleri açısından denetim komitesi üyelerinin bağımsızlığı, mali bilgi ve uzmanlığı, nitelikleri çalışma etkinliği açısından gerekli olmaktadır (<http://www.denetimnet.net> Erişim Tarihi: 13.08.2010).

SPK'nın Seri X, No. 22 tebliğ ile yapılan düzenlemelere göre, hisse senetleri borsada işlem gören ortaklıklarda zorunlu olan denetim komitesinin; ortaklığın muhasebe sistemi, mali bilgilerin kamuya açıklanması, bağımsız denetimi ve ortaklığın iç kontrol sisteminin işleyişi ve etkinliğinin gözetimine ilişkin rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bununla birlikte 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve BDDK tarafından yayınlanan bankaların iç sistemleri hakkında yönetmeliğin ilgili hükümlerine göre bankalarda denetim komitesi zorunlu hale gelmiş, görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir.

Bir işletmede bağımsız bir Denetim Komitesi aracılığı ile, iç denetimin etkili kullanımını gerektirmektedir. Bunun için; uluslararası iç denetim standartları temel referans kaynağı olarak alınmaktadır. Ancak denetim komitesinin iç denetim üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Sadece etkin bir şekilde işleyişine katkı yapmakta, dolayısıyla etkin bir iç kontrol sisteminin işleyişi için bağımsız denetime uygun ortamı sağlamaktadır. Yani işletmede kurumsal yönetim anlayışının gelişimine olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda denetim komitesine denetim mekanizması içerisinde yasal bir sorumluluk yüklenmese de, gerek işletme yönetimi gerekse işletmenin paydaşlarının hakları açısından büyük bir sorumluluk düşmektedir. Bu sorumluluğu, işletme tarafından hazırlanan finansal bilgi kalitesinin, finansal karar alıcılara yararlı olmasını sağlamak şeklinde ifade etmek mümkündür.

3.5. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMADA DENETİMİN ROLÜ

Yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği gibi denetim faaliyetlerinin, finansal tabloların hile ile hazırlanıp hazırlanmadığına yönelik belirli düzeyde güvenceyi sağlayabilecek nitelikte olması gerekmektedir. Bu nedenle finansal tablolar denetlenirken, hile riskinin göz önüne alınması gerekmektedir. Ancak burada bahsedilen denetim türü özellikle bağımsız denetimdir. Bağımsız denetimin bahsedilen güvenli finansal bilgiyi finansal tablo kullanıcılarına sağlaması beklenmektedir. Bağımsız denetim üzerinde durulması hileli finansal raporlamada iç denetim ve denetim komitesinin sorumluluğu olmadığı anlamı taşımamaktadır. Bu nedenle ilgili bölümde finansal bilgi manipülasyonlarında ve hileli finansal raporlamada denetim mekanizmasının rolü üzerinde durulmakta ve hem bağımsız denetçinin hem de iç denetçi ve denetim komitesinin sorumluluklarına ayrı ayrı yer verilmektedir.

Bilindiği gibi, denetimin temel amacı; denetlenen işletmenin belli bir döneme ait finansal bilgilerini ve finansal tablolarını önceden saptanmış ve genel kabul görmüş standartlarla karşılaştırarak, bu bilgilerin söz konusu standartlara uygunluk derecesinin saptanması, işletme yönetimince sunulan mali tablolardaki bilgilerin güvenilirliğinin artırılması ve usulsüzlük riski faktörlerinin değerlendirilerek mali tabloların güvenilirliklerini önemli ölçüde etkileyecek muhtemel yolsuzluk ve

hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi şeklinde özetlenebilir. İşte burada sözü edilen hile ve yolsuzlukların mevcut olma ihtimali denetim faaliyeti açısından risk anlamına gelmektedir (Özbirecikli ve Süslü, 2005: 67). Yani finansal bilgi manipülasyonunda ve hileli finansal raporlamada denetim, hile riskini ortaya çıkarmada etkin rol oynamaktadır. Bununla birlikte finansal bilginin finansal tablo kullanıcılarının kararlarını etkileyecek ve değiştirebilecek nitelikte olması, yani önemli olması da hileli finansal raporlamada bağımsız denetimin üstlendiği ikinci rol olarak ortaya çıkmaktadır. Yine finansal bilgi manipülasyonunda ve hileli finansal raporlamada denetçi sorumluluğu finansal bilgiyi doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle de tüm denetçiler hileli finansal raporlamada önemli bir sorumluluk üstlenmektedirler. Açıklananlar aşağıdaki alt başlıklarda detaylandırılmaktadır.

3.5.1. Bağımsız Denetim Riski

Bilindiği gibi Denetim Standartları Açıklaması (Statement on Auditing Standards-SAS) Denetim Standartları Kurulu (Auditing Standards Board-ASB) tarafından denetim faaliyetlerinin sağlıklı yürütülmesini sağlamak amacıyla yayınlanan ve denetçilere rehberlik eden kurallardan oluşmaktadır. Hileli finansal raporlama olaylarındaki artış nedeniyle toplumda oluşan güvensizliğin azaltılması amacıyla, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60 ve 61 No'lu SAS'lar yayınlanmıştır. Bu SAS'lar bir denetimin tüm yönleriyle ilgilidir. Kamuoyunun, denetim faaliyetlerinin kalitesi ile ilgili eleştirilerinin giderilmesi amacıyla yayınlanmış ve 1997 yılında SAS No: 82 yayınlanmıştır. SAS No:82, bağımsız denetçiler tarafından yapılan bir denetimde varlıkların zimmete geçirilmesi ya da hileli finansal raporlamaya yol açabilecek finansal belgelerdeki gerçek dışı beyan riskinin, denetim sürecinin başından itibaren tüm denetim sürecinde değerlendirilmesini istemektedir (Özbirecikli ve Süslü, 2005: 69-71). Bu amaçla SAS No:82 (Aktaran Özbirecikli ve Süslü, 2005: 71; Ratcliffe ve Munter, 1998: 52):

- ✓ Yolsuzlukları ve özelliklerini tanımlamıştır.
- ✓ Denetçilere, yolsuzluk amacıyla yapılmış olan gerçek dışı maddi beyan riskini açık bir şekilde değerlendirebilmeleri için yolsuzluk riski faktörlerini kategoriler halinde sıralamıştır.

- ✓ Denetçilere, yapmış oldukları değerlemeler sonucunda nasıl davranmaları gerektiği hususunda rehberlik etmektedir.
- ✓ Yolsuzluk amacıyla yapılmış olan gerçek dışı maddi beyan riski ile ilgili olan denetim testi sonuçlarının değerlendirilmesinde denetçilere rehberlik etmektedir.
- ✓ Denetçilere belgeleme hakkında yol göstermektedir.
- ✓ Denetçilere yolsuzlukla ilgili olarak yöneticilerle, denetim komitesi ile ve diğer ilgililerle kuracakları iletişim hakkında yol göstermektedir.

SAS No: 82, varlıkların zimmete geçirilmesi ve usulsüz finansal raporlamayla ilgili özel karşılıkların yer aldığı örnekler de sunmaktadır. SAS No:82 denetçilerden iki çeşit yolsuzluk riski faktörünü düşünmelerini istemektedir. Bunlardan ilki SAS No:82 16. paragrafta hileli finansal raporlamadan kaynaklanan yanıltıcı beyanlarla ilgili risk faktörleri sıralanmıştır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aktaran Balcı, 2008):

- ✓ Yönetimin özellikleri ve kontrol ortamı üzerindeki etkisi,
- ✓ Endüstriyel şartlar,
- ✓ Faaliyet özellikleri ve mali istikrardır.

Hile riski faktörlerinin ikincisi SAS No: 82 18 ve 19. paragraflarında varlıkların kötüye kullanımından doğan yanıltıcı beyanlarla bağlantılı risk faktörleri olarak sıralanmıştır. Bunlar:

- ✓ *Suistimale duyarlı varlıklar*: Eldeki büyük miktarda nakit, küçük hacimli, yüksek değerli veya talepli stoklar, hamiline yazılı senetler ve tahviller, kıymetli taşlar veya bilgisayar çipleri gibi kolaylıkla değiştirilebilir varlıklar ve küçük hacimli, pazarlanabilir sabit varlıklardır.
- ✓ *Kontroller ile bağlantılı risk faktörleri*: Uygun yönetim gözetimindeki eksiklik, suistimale duyarlı varlıklara ulaşabilecek personelin iş başvurularını izleme prosedüründeki eksiklikler, suistimale duyarlı varlıklarla ilgili yetersiz kayıt tutma, uygun görev dağılımı veya bağımsız kontrollerdeki eksiklik, işlemler için yetki ve sorumluluk sistemindeki eksiklikler, nakit, menkul kıymet, stok veya sabit varlıkların fiziksel olarak korunmasındaki eksiklikler,

işlemlerin zamanında ve uygun belgelendirilmesindeki eksiklikler, anahtar kontrol fonksiyonlarını yerine getiren çalışanların zorunlu izin uygulamasındaki eksikliklerdir.

SAS No:82 içerisinde tanımlanan hile riski faktörleri, denetçilerin hileli finansal raporlamanın tespitinde hile riskinin minimize edilmesini sağlamaktadır. Böylelikle denetimin kalitesi artacak dolayısıyla da sunulan finansal bilginin güvenilirliği onaylanmış olacaktır. SAS No:82 denetçinin, hile riskini minimize etmek için gerçekleştirilen geniş ve kapsamlı çabaların bir parçası olduğunu kabul etmektedir. SAS No:82 ile getirilen hile riski faktörlerinin denetçiler üzerindeki etkisini ya da yararını araştırmak, denetçilerin denetim planlaması yaparken ve risk faktörlerini belirlerken, verdikleri kararları yönlendirebilen düşünceleri incelemek amacıyla Bedard ve Graham (2002), bir çalışma yapmışlardır. Bedard ve Graham, çalışmalarında odak grup* (focus group) araştırma metodunu kullanmışlardır. Bu çalışma, Big-5 olarak bilinen beş büyük muhasebe firmasından iki tanesinin sekiz bürosunda yapılmıştır. Her bir firmadan seçilen bir çift denetçiye ortak müşterileri hakkında sorular sorulmuştur. Araştırma, 46 denetçinin katılımı ile yapılmıştır. Bedard ve Graham, riskin yüksek olduğu durumlarda denetçilerin negatif düşünceyle yönlendirilmiş risk belirleme karar araçlarını kullandıklarını ve böyle durumlarda denetçilerin çok sayıda risk faktörü belirlemelerinin beklenebileceğini belirtmişlerdir. Riskin düşük olduğu durumlarda ise, pozitif düşünceye yönlendirilmiş karar araçlarını kullandıklarından az sayıda risk faktörü belirlemelerinin beklenebileceğini ifade etmektedirler. Sonuç olarak, denetçilerin daha önceden belirlemiş oldukları risk faktörlerinin, risk değerlendirmesi ve denetim planlaması kararlarını etkilediği sonucuna varılmıştır (Aktaran Özbirecikli ve Süslü, 2005 ; Bedard ve Graham, 2002: 44).

15 Aralık 2002 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yayımlanan ve SAS No:82 ile aynı adı taşıyan SAS No: 99'da hileli finansal raporlamada denetim mekanizmasının rolünü açıklamada yardımcı olmak amacıyla ve hilenin önlenmesi amacıyla düzenlemeleri içermektedir. SAS No:82'den çok farklı düzenlemeler içermeyen SAS No:99 daha çok hileli finansal raporlamada sorumluluğu ve hile riski faktörlerini işletme yönetimine yüklemekte ve iç kontrol sisteminin etkisine vurgu

yapmaktadır. Bu nedenle SAS No:99 ile ilgili düzenlemeler iç denetim, iç kontrol sistemi ve sorumluluğu kısmında detaylandırılarak açıklanmaktadır.

SPK Seri: X, No:22 Tebliği'nde de hile riskine yönelik düzenlemeler yer almaktadır. İlgili tebliğin 1. Kısım, 7. maddesinde bağımsız denetim riski, “finansal tabloların önemli bir şekilde hatalı veya yanlış sunulduğu hallerde, bağımsız denetçi tarafından uygun olmayan bir görüş verilme riski” olarak tanımlanmıştır. İşletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirirken karşı karşıya kaldıkları ticari risklerin ortaya çıkarılması ve bunlara karşı gerekli önlemlerin alınmasının öncelikle işletme yönetiminin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir. Ancak, finansal tabloları etkileyen risklerin ortaya çıkarılarak, finansal tablolara doğru olarak yansıtılıp yansıtılmadığının kamuya açıklanmasından bağımsız denetçiler de sorumlu tutulmuştur.

Aynı tebliğde bağımsız denetçi, finansal tabloların Kurul'un finansal raporlama standartlarına ilişkin düzenlemeleri çerçevesinde tam ve doğru bir şekilde düzenlenip düzenlenmediği hakkında makul bir güvence elde edebilmek için bağımsız denetim kanıtları toplar ve toplanan bu kanıtları değerlendirmekle görevli olduğu belirtilmiştir. Makul güvence kavramı, bağımsız denetçi tarafından verilen görüşün uygun görüş olmama riskini de içermektedir. Finansal tabloların önemli bir şekilde hatalı veya yanlış sunulduğu hallerde, bağımsız denetçi tarafından uygun olmayan bir görüş verilme riski, bağımsız denetim riski olarak adlandırılmaktadır(SPK Seri:X, No:22 Tebliği).

Yine aynı tebliğde ilgili maddede bağımsız denetim riski, finansal tabloların önemli yanlışlıkları içerme riski ile bağımsız denetçinin bu yanlışlığı ortaya çıkaramama riskinin bir fonksiyonu olarak değerlendirilmektedir. Yani bağımsız denetçiye de ek bir risk yüklenmektedir. Bağımsız denetçi, finansal tabloların yanlışlıkları içerme riskini değerlendirmek ve önlemek üzere bağımsız denetim teknikleri uygulamakta ve ilave bağımsız denetim teknikleri uygulamak suretiyle kendisine ait olan hileyi tespit edememe riskini ortadan kaldırmanın yollarını araştırmakla yükümlüdür. Çünkü, bağımsız denetim süreci işletme yönetiminin bağımsız denetçiye finansal tabloları ve ilgili diğer bilgi ve belgeleri sunduğu aşamada ortaya çıkabilecek muhtemel riskler ve yanlışlığa sebep olabilecek hususlar

üzerinde odaklanmakta ve bu risklerin giderilmesi konusunda yol gösterici olmaktadır. Ancak burada önemli olan nokta denetçi tarafından, bağımsız denetimin tasarlanmasında mesleki görüş mekanizmasının kullanımının da aynı amaca hizmet edecek nitelikte olmasıdır (SPK Seri:X, No:22 Tebliği).

3.5.2. Denetim Sürecinde Önemlilik

Önemlilik, bir bütün olarak mali tablolar içerisindeki belirli bir unsurun nispi önemini ve ağırlığını açıklayan bir ifadedir. Bu unsurun atlanmış veya eksik olması, denetçi raporuna göre, karar alacakların kararını makul ölçüde etkiliyorsa, burada önemlilikten söz edilebilmektedir. Aynı şekilde, finansal tablolarda yer alması gereken unsurların yanlış beyan edilmesi de aynı sonucu doğuruyorsa, burada da önemlilikten söz edilmektedir. Amerikan Sermaye Piyasası SEC tarafından yayımlanan Kurul Çalışanları Muhasebe Bülteni (SAB - Staff Accounting Bulletin) - 99 ile önemlilik kavramına dikkat edilmesini teşvik etmektedir. SAB 99 ile hileli finansal raporlamanın önüne geçebilmek amacıyla önemlilik kavramı üzerinde durulmakta ve önemlilik belirlenirken niceliksel faktörlerin yanı sıra niteliksel faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini vurgulanmaktadır. SAB 99'a göre, bazı hata ve eksikliklerin büyüklüğü ne olursa olsun finansal tablo kullanıcıları için önemlidir. Bu doğrultuda önemliliği etkileyen niteliksel faktörler aşağıdaki gibidir (Kaya, 2010: 3-7 Erişim Tarihi:10.06.2010):

- ✓ Hata veya eksiklik yasal olmayan işlemleri gizliyorsa önemlidir.
- ✓ Hata veya eksiklik yönetimdekilere ödenen ücret ve primleri etkiliyorsa önemli olarak değerlendirilir.
- ✓ Hata veya eksiklik sözleşmeden kaynaklanan sorumlulukları veya kredi sözleşmelerini etkiliyorsa, hata veya eksiklikler küçük de olsa önemli kabul edilir.
- ✓ Hata veya eksiklik, şirketin bağlı olduğu düzenleyiciyi ve/veya denetleyici kurum kurallarına uyumu etkiliyorsa önemlidir.
- ✓ Hata veya eksiklik, şirketin karlılık veya operasyonel anlamda önemli bir bölümünü ilgilendiriyorsa denetçi tarafından önemli olarak görülür.

- ✓ Hata veya eksiklik, kazancı etkiliyorsa (olumlu ya da olumsuz) önemli olarak değerlendirilir.
- ✓ Karar alıcıların şirketin geleceği ile ilgili aldığı kararı etkileyen hata veya eksiklikler önemlidir.
- ✓ Hata veya eksiklik, hata veya eksiklik olma ihtimali çok az olan bir konu ile ilgiliyse denetim sürecini ve sonuçlarını etkileyeceği varsayılarak önemli olarak kabul edilir.

Önemlilik derecesi, değer itibarıyla belirlenirken bilgi kullanıcılarının finansal tablolarda kabul edebileceği en yüksek hata miktarı tahmin edilmelidir. Bu yapılırken denetlenen şirketin özellikleri ve bilgi kullanıcılarının olası kararları tahmin edilmelidir. Niceliksel faktörler şu şekilde sıralanmaktadır (Kaya, 2010: 7-9 Erişim Tarihi:10.06.2010):

- ✓ Kazanç manipülasyon riski,
- ✓ Muhasebe sisteminin doğruluğu ve güvenilirliği,
- ✓ Şirket birleşmeleri veya satışı,
- ✓ Denetçilerin dışarıdan gözlemlenmemesi,
- ✓ Yakın zamanda halka hisse arzı,
- ✓ Önceki dönemde görülen dolandırıcılık veya dolandırıcılık belirtileridir.

Önemlilik kavramına yönelik düzenlemeler, TMSK tarafından hazırlanan Kavramsal Çerçeve’de de yer almaktadır. Kavramsal Çerçeve’ye göre önemlilik; “Eğer bir bilginin verilmemesi ya da yanlış verilmesi mali tabloları kullanarak ekonomik kararlarını verecek olan kullanıcıları etkileyebilecekse, o bilgi önemliliğe sahip bir bilgidir. Bilginin eksikliği veya yanlışlığı durumlarında önemlilik hususunun olup olmadığına karar vermek için bilgi verilmeyen kalemin ya da hatalı verilen kalemin büyüklüğüne bakmak gerekir. Bu nedenle, önemlilik, bilginin faydalı olması için öncelikle taşınması gereken niteliksel bir özellik olmaktan ziyade, bir ayırım ya da ayrıştırma noktasını gösterir.” şeklinde vurgulanmaktadır (http://www.tmsk.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=145&Itemid=69 Erişim Tarihi: 11.08.2010).

Bununla birlikte Sermaye Piyasası Kurulu Seri: X, No:22 Tebliğ’inde önemlilik kavramı “Bilginin açıklanmaması, yanlış veya

eksik açıklanması nedeniyle mali tabloları esas alarak karar veren mali tablo kullanıcılarının ekonomik kararlarını etkileyebilecek hususları kapsar.” şeklinde yer alırken; 05 Aralık 2006 tarihinde BDDK tarafından yayımlanan “Bankalarda Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Gerçekleştirilecek Bilgi Sistemleri Denetimine İlişkin Rapor Formatı Hakkında Tebliğ’inde önemlilik kavramı “Tek başına önemlilik arz etmeyen bulgular, başka bulgularla birleştiğinde de önemlilik arz etmiyorsa, denetçi bu bulguları denetlenenin yetkililerine yazı ile iletir ve böyle bir yazının denetlenenin yetkililerine iletildiği ifadesine raporunda yer verir.” şeklinde yer almaktadır. Her iki düzenlemede SAB 99’dakine benzer nitelikte içeriğe sahip olmakla birlikte SPK tebliğinde denetçinin hileli finansal raporlamaya yönelik bir düzenleme fark ettiğinde durumun yönetime bildirilmesi gerektiği üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir.

3.5.3. Denetçi Bağımsızlığı

Finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesinde rol oynayan bir diğer unsur denetçi bağımsızlığıdır. Denetçi bağımsızlığına yönelik olarak da gerek uluslararası gerek ulusal alanda birçok düzenleme yapılmıştır.

IFAC’ın denetçi bağımsızlığı konusundaki düzenlemeleri (Code of Ethics for Professional Accountants) Uluslararası Muhasebe Etik Kuralları çerçevesinde oluşturulmuştur. IFAC etik komitesi tarafından 1996 yılında yayımlanan ve 1998 ve 2001 yıllarında revize edilen Profesyonel Muhasebeciler İçin Etik Kuralları ya da diğer ismiyle Uluslararası Muhasebe Etik Kuralları’nda bağımsızlıkla ilgili çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir (İnam, 2007: 93). IFAC’ın yayımlanmış olduğu Profesyonel Muhasebeciler İçin Etik Kuralları 3 ana bölümden oluşmakta olup söz konusu düzenlemenin B bölümü serbest meslek faaliyetlerinde bulunanlar için geçerli olan kuralları içermektedir. IFAC, söz konusu kuralları 2 ana bölümde ele almıştır. Birinci bölümde bağımsızlık ile ilgili genel esaslar açıklanmış; ikinci bölümde ise özel durumlar için uygulanacak ilke ve örnekler ile denetçi bağımsızlığını tehdit eden unsurlara karşı alınması gereken önlemlere yer verilmiştir (IFAC, Code of Ethics for Professional Accountants,

http://www.icaew.com/index.cfm/route/1358444/icaew_ga/pdf Erişim Tarihi: 11.07.2010).

AICPA, denetçi bağımsızlığına yönelik düzenlemeler yapan ikinci uluslararası kuruluştur. AICPA’da, 1977 yılında bağımsızlık konusunda düzenlemeler yapmak üzere, ‘Bağımsızlık Standartları Kurulu (ISB - Independence Standards Boards) oluşturulmuştur. AICPA, bağımsızlığı ‘Genel olarak birinin dürüst bir şekilde objektif olarak ve profesyonel şüphecilikle faaliyette bulunma kabiliyeti’ olarak tanımlamaktadır. Diğer taraftan AICPA tarafından hazırlanan bağımsızlık standartları ile ilgili çalışmanın 4 üncü maddesinde bağımsızlık kavramı iki gruba ayrılarak; düşünsel bağımsızlık ve dışsal bağımsızlık olarak ayrı ayrı tanımlanmıştır (Aktaran İnam, 2007: 102; AICPA Professional Ethics Executive Committee: ‘A Conceptual Framework for AICPA Independence Standards’, 22.01.2004: 2):

- ✓ **Düşünsel Bağımsızlık:** Söz konusu düzenlemenin 4/a maddesine göre düşünsel bağımsızlık; “Mesleki karara gölge düşürecek bir nüfuzun etkisinde kalmaksızın hizmetin yerine getirilmesini sağlayan, bu nedenle dürüstlük, nesnellik ve mesleki kuşkuculukla davranılmasına izin veren düşünsel durumdur.” şeklinde açıklanmaktadır.
- ✓ **Dışsal Bağımsızlık:** Söz konusu çalışmanın 4/b maddesine göre dışsal bağımsızlık, “İlgili bütün bilgiye sahip makul ve bilgili 3 üncü şahsın, bir firmanın, bir denetim ekibinin doğruluk, dürüstlük ya da mesleki kuşkuculuğunun zarar gördüğü sonucuna rahatlıkla ulaşacağı varsayımlar, şartlar ve durumlardan kaçınmaktır.” şeklinde ifade edilmektedir.

2002 yılında Enron olayı sonrasında yürürlüğe giren Sarbanes- Oxley Kanunu’na göre denetçi bağımsızlığı ise şöyle düzenlenmiştir. Kanunu’nun ikinci bölümü denetçi bağımsızlığına ayrılmıştır. Bu doğrultuda (İnam, 2007: 74):

- ✓ Denetçi bağımsızlığını zedeleyecek denetim dışı işler tanımlanmış,
- ✓ Denetim ekibinin rotasyonu öngörülmüş,
- ✓ Denetim ortağının ücretinin belirlenmesinde sınırlama getirilmiş,
- ✓ Denetçinin, belli konuları denetim komitesine raporlaması öngörülmüş,

- ✓ Denetim ve denetim dışı işlerin denetim komitesince ön onayının zorunluluğu getirilmiş,
- ✓ Denetim ve denetim dışı işler için ödenen ücretlerin yıllık faaliyet raporlarında açıklanması zorunluluğu getirilmiştir.

Avrupa Birliği açısından denetçi bağımsızlığı ile ilgili düzenlemeler 4, 7 ve 8 inci yönergelerde yer almaktadır. 4. ve 7. yönergeler işletmelerin finansal tablolarının doğru ve güvenilir bilgileri yansıttığının teyidi için bir denetçi tarafından denetlenmesini öngörmekte olup; 8 inci Yönerge ise denetçi bağımsızlığının genel hatlarına yer vermiştir. 8 inci Yönerge'nin 3, 23, 24, 25, 26, ve 27 nci maddeleri, denetçinin bağımsızlığı ile ilgili doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak hükümler içermektedir. Buna göre (İnam, 2007: 83-84);

- ✓ 3 üncü maddede uygunsuz aktivitelerde bulunmayan ve iyi bir üne sahip kişilerin, yasal denetim görevini yapabileceği belirtilmektedir. Diğer bir ifade ile iyi halli ve etrafındakilerce kötü bir üne sahip olmayan sıradan kişilerin denetim görevini yerine getirebileceği belirtilmektedir.
- ✓ 23 üncü maddede denetim görevinin dürüstlük ilkesi bağlamında yerine getirilebileceğinden söz edilmektedir.
- ✓ 24 üncü maddede üye ülkelere atıfta bulunularak; üye ülkelerin kendi iç hukukuna göre 'bağımsız' olarak nitelendirilen kişilerin denetim görevini yerine getirebileceği ifade edilmiştir. 8 inci Yönerge bu bağlamda bağımsızlığı tanımlamayı üye ülkelerin kendi yerel hukuk sistemlerine bırakmıştır.
- ✓ 25 inci maddede, 23 ve 24 üncü maddelerde belirtilen hususların gerçek kişi denetçilere de uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.
- ✓ 26 ncı madde ile 23, 24 ve 25 inci maddelere uygun bir şekilde denetim görevini yerine getirmeyen denetçilere üye ülkelerin yaptırım uygulamasına izin verilmiştir.
- ✓ 27 inci madde ile üye ülkelerde faaliyet gösteren denetçilerin bağımsızlığının üye ülkeler tarafından garanti edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu madde ile üstü kapalı bir biçimde üye ülkelerin, denetçi bağımsızlığı konusunda gerekli önlemleri almasının zorunlu olduğu ifade edilmektedir.

8. Yönerge sadece denetçinin bağımsız olması gerektiğini belirtmiştir. Buna ilaveten yön gösterici veya kısıtlayıcı ilave bir hüküm yer almamaktadır. AB Komisyonu'nun konuyla doğrudan ilgili başlıca düzenlemelerine ise aşağıdaki gibidir (Uzay,2005:8):

- ✓ Mayıs 2002 tarihinde yayımlanan “AB’de Yasal Denetçilerin Bağımsızlığı: Başlıca Prensipler Seti” başlıklı komisyon önerisi,
- ✓ Mayıs 2003 tarihinde yayımlanan “AB’de Yasal Denetimin Güçlendirilmesine İlişkin Düzenleme”,
- ✓ Mart 2004 tarihinde yayımlanan “Yasal Denetim Yönergesi Tasarısı”,
- ✓ Mayıs 2006 tarihinde yayımlanan “AB Yıllık ve Konsolide Hesapların Bağımsız Dış Denetimine İlişkin Direktif”tir.

Bununla birlikte OECD'nin ‘Kurumsal Yönetim İlkeleri’ (OECD - Principles Of Corporate Governance) 2004 yılı Mayıs ayı itibari ile gözden geçirilmiş ve yayımlanmıştır. Söz konusu ilkelerin 5. kısmında ‘Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık konusuna yer verilmiş olup, bağımsız denetimin bu husustaki rolü vurgulanmıştır. Buna göre müşteri işletmenin finansal tablolarının, işletmenin finansal durumunun ve faaliyet sonuçlarının her durumda dürüst bir şekilde gösterilmesini sağlamak için bağımsız denetim, eksiksiz, nitelikli ve bağımsız olarak yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Organizasyonu (IOSCO - International Organization Of Securities Commissions) Teknik Komitesi 2002 yılı Ekim ayında, ‘Denetçi Bağımsızlığının İzlenmesinde Denetçi Bağımsızlığının Rolü ve Denetçi Bağımsızlığının Prensipleri’ başlıklı bir bildiri yayımlamış ve söz konusu Bildiri doğrultusunda belirlenen ilkeleri de 16 Ekim 2003 tarihinde IOSCO Başkanlar Komitesi de kabul etmiş ve uygulanmaya başlanmıştır (İnam, 2007: 104).

Sermaye Piyasası Kanunu açısından denetçi bağımsızlığı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ (Seri: X, No:16) ile Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ’in (Seri: X, No: 19) çerçevesinde oluşturulmuştur. Ancak Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ’in (Seri:X, No:16) bağımsızlık ile ilgili önemli hükümleri 12 Haziran 2006 tarihinde Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No:22) ile değiştirilmiştir.

Dolayısıyla bağımsızlık kavramı Seri: X, No:22 tebliğinde detaylı olarak açıklanmıştır.

Bu tebliğin 12. maddesinde bağımsızlık ilkesi “Mesleki faaliyetin dürüst ve tarafsız yürütülmesini sağlayacak bir davranış ve anlayışlar bütünü” tanımlanmış ve söz konusu maddenin 3. bendinde denetçilerin uyması gereken hal ve durumlar belirlenmiş, maddenin 5 inci bendinde ise bağımsız denetim kuruluşlarının bağımsızlığı tehdit eden hususlar konusunda alınabilecek önlemleri önemlilikleri bakımından belirleyerek, bağımsızlıkla ilgili politikalarını yazılı hale getirecekleri ifade edilmiştir.

Ulusal anlamda denetçi bağımsızlığına yönelik düzenleme yapan bir diğer kuruluş BDDK’dır. BDDK tarafından 31 Ocak 2002 tarih ve 24657 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de ‘Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmelik’ yayınlanmıştır. Yönetmeliğin 6. maddesine göre; bağımsızlık, mesleki faaliyetin dürüst ve tarafsız yürütülmesini sağlayacak bir davranış ve anlayışlar bütünüdür. Denetçiler, çalışmaları sırasında ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarından uzak kalmak, dürüstlük ve tarafsızlıklarını etkileyebilecek hiçbir müdahaleye imkan vermemek, bağımsız denetim sonucunda ulaştıkları görüşlerini, başkalarının doğrudan veya dolaylı çıkarlarını düşünmeksizin raporlarında açıklamak zorundadır (Aktaran İnam,2007:123).

Bunlara ek olarak denetçi bağımsızlığına yönelik olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK) tarafından 03 Ekim 2003 tarihinde ve 25248 sayılı Resmi Gazete’de ‘Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren Gerçek ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik’ yayınlanmış ve düzenlemeler yapılmıştır. Yine Hazine Müsteşarlığı tarafından 08 Eylül 2003 tarihinde ve 25223 sayılı Resmi Gazete’de ‘Sigortacılık Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmelik” başlıklı yönetmelik yayınlanmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Aktaran İnam,2007:127).

Ulusal anlamda yapılan düzenlemeler içerisinde en kapsamlı düzenlemeleri yapan kuruluş olarak SPK söylenebilir. Özellikle Enron ve sonrası dönemde Sarbanes- Oxley Kanunu’nun yayınlanmasından sonra SPK düzenlemelerinin uluslararası düzenlemelere uygun nitelikte ve kapsamda düzenleme yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. SPK’nın düzenlemeleri diğer otoritelere önderlik

yapmakta ve denetçi bağımsızlığının özellikle finansal bilgi manipülasyonlarını ve hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesinde taşıdığı öneme vurgu yapmaktadır.

3.6. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMADA DENETÇİNİN SORUMLULUĞU

Finansal piyasaların etkin bir şekilde işleyişinin temel unsuru finansal bilginin doğruluğu ve güvenilirliğidir. Yukarıdaki bölümde açıklandığı gibi, finansal bilgi finansal tablo kullanıcılarının karar almalarını doğrudan etkilediği için önemlidir. Ancak denetim mekanizması finansal tablolardaki bilginin önemliliğinin onaylanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla gerek iç denetim ve iç kontrol sistemi gerekse bağımsız denetim, finansal tablolardaki bilginin hile riskini azaltmada ve finansal bilginin istenilen yüksek kaliteye ulaşmasında önemli sorumluluk taşımaktadır. Bu doğrultuda ilgili bölüm, denetçilerin finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamadaki denetçi sorumluluğuna ayrılmıştır.

3.6.1. Bağımsız Denetçi Sorumluluğu

Bağımsız denetçilerin, hileli finansal raporlamadaki ve finansal bilgi manipülasyonlarındaki sorumluluğu ile sermaye piyasalarına doğrudan etki yapmaktadır. Bu nedenle bağımsız denetçilerin, finansal raporlamanın güvenilirliğini ve doğruluğunu sağlamada büyük bir sorumluluğu bulunmaktadır (IFAC, 2004). Bu anlamda bağımsız denetçilerin gerek mesleki sorumlulukları gerek hukuksal sorumlulukları kanunlar çerçevesinde düzenlenmiştir.

Bağımsız denetçinin sorumluluğuna yönelik açıklamaların yer aldığı uluslararası düzenlemelerin başında SAS No:82 ve SAS No:82 ile aynı adı taşıyan fakat 15 Aralık 2002 tarihinden itibaren geçerli olan SAS No:99'dur. SAS No:99' un 1.paragrafında, bağımsız denetçinin finansal tabloların önemli hata ve hilelerden kaynaklanan yanlış veya yanıltıcı beyanlardan arınmış olduğunu mantıklı güvenilirlikte saptamak doğrultusunda denetimi planlama ve yürütme sorumluluğu olduğu vurgulanmıştır (<http://antifraud.aicpa.org>). SAS No: 99'a göre denetçinin

denetim faaliyetleri sırasında göz önünde bulundurması gereken iki çeşit yanıltıcı beyan bulunmaktadır. Bunlar (Aktaran Küçük, 2008: 50-51):

- ✓ *Hileli finansal raporlamadan doğan yanıltıcı beyan:* Finansal tabloların hazırlanmış olduğu belgeleri destekleyiciler veya muhasebe kayıtlarının değiştirilmesi, tahrif edilmesi ve manipülasyon; finansal tablolarda olayların, işlemlerin veya diğer önemli bilgilerin kasıtlı olarak atlanması veya yanlış sunulması, açıklama, sunuş biçimi, sınıflandırma veya miktarla ilgili muhasebe prensiplerine kasıtlı olarak başvurulmaması,
- ✓ *Varlıkların suistimalinden doğan yanıltıcı beyan:* Alınmamış mal veya hizmetler için ödemeler yapılması, varlıkların çalınması, zimmete geçirme gibi çeşitli yollarla gerçekleştirilmiş olabilir.

Sayılan yanıltıcı beyanları dikkate alarak bağımsız denetçinin denetim faaliyetlerini gerçekleştirmesi ve denetimden beklenen finansal bilgi kalitesinin sağlanması gerekmektedir. SPK'nın Seri:X, No:22 Tebliği'nde 1. kısım 5. maddede, bağımsız denetçi, finansal tablolardaki önemli yanlışlıklarla ilgilidir; bir bütün olarak finansal tablolardaki önemli olmayan yanlışlıkların tespit edilmesinden sorumlu olmadığı belirtilmektedir. Aynı tebliğde bağımsız denetçinin denetim sürecinde sorumlulukları hukuksal açıdan değerlendirilirken aynı zamanda denetçilerin taşıması gereken birtakım nitelikler de belirtilmiştir. Bu niteliklere sahip olan denetçilerin, denetim sürecindeki hileyi gözden kaçırma riskini azaltmaktadır. Bağımsız denetçilerin taşıması gereken nitelikler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (SPK, Seri: X, No:22, Madde 7,8,9,10):

- ✓ **Mesleki yeterlik:** Yapılacak bağımsız denetim sonuçlarından yararlanacak olan tüm ilgili taraflar, bu alanda yapılan bağımsız denetim çalışmalarının yürütülüp sonuçlandırılması sorumluluğunu üstlenecek bağımsız denetçilerin mesleki bakımdan yeterli olmalarını beklemek ve aramak hakkına sahiptirler. Bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetçiler, kaliteli bir bağımsız denetim hizmeti sunmak ve müşterinin kendilerinden bu yükümlülüğü yerine getirmelerini beklediğinin bilincinde olmak zorundadırlar.

- ✓ **Hizmet içi eğitim ve refakat çalışması:** Hizmet içi eğitim ve refakat çalışmalarının, sorumlu ortak baş denetçinin gözetim ve sorumluluğu altında planlı olarak yürütülmesi zorunludur.
- ✓ **Tam zamanlılık:** Tam zamanlılık, bağımsız denetçilerin mesleki yeterliğinin sağlanması ve geliştirilmesi suretiyle bağımsız denetimin kalitesinin artırılması ve kurumsallığın sağlanması açısından mevcut çalışma ortamında sürekli bir şekilde faaliyet gösterilmesini ifade eder. Bu kapsamda, bağımsız denetim kadrosunda yer alan bağımsız denetçilerin bağımsız denetim kuruluşunda tam zamanlı olarak görev yapmaları zorunludur.

Bununla birlikte gerek SPK'nın ilgili tebliğinde gerekse de SAS No:99'da bağımsız denetçilerin sorumluluklarını ortaya koymada kullanmaları ve uymaları gereken birtakım etik özellikler de tanımlanmaktadır. Bu etik özellikler ise aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- ✓ **Mesleki şüphecilik (Professional Scepticism):** Elde edilen bağımsız denetim kanıtların geçerliliğinin sorgulayıcı bir anlayışla değerlendirilmesi mesleki şüpheciliği ifade eder. Bağımsız denetçi, finansal tablo ve diğer finansal bilgilerin önemli bir yanlışlık içerebileceğini dikkate alarak, bağımsız denetimi, mesleki şüphecilik anlayışıyla planlayarak yürütmekle yükümlüdür.
- ✓ **Bağımsızlık:** Bağımsız denetçinin, mesleki faaliyetinin dürüst ve tarafsız yürütülmesini sağlayacak bir davranış ve anlayışlar bütünüdür. Bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetçiler, bağımsız denetim çalışmalarında bağımsız olmak zorundadırlar. Bağımsız denetçilerin dürüst ve tarafsız olmaları yanında, bağımsızlıklarını ortadan kaldıracabilecek özel durumlarının da bulunmaması gerekir. Bağımsız denetim sonucunda ulaştıkları görüşlerini, başkalarının doğrudan veya dolaylı çıkarlarını düşünmeksizin raporlarında açıklamak, zorundadırlar. Bağımsız denetçinin, bağımsızlığını tehdit eden unsurlar ile bunlara karşı oluşturulan önlem mekanizmalarını çalışma kağıtlarında belgelemesi ve söz konusu hususları denetimden sorumlu komiteler ile tartışmaları zorunludur.

- ✓ **Mesleki özen ve titizlik:** Bağımsız denetçiler, bağımsız denetimin planlanması, yürütülüp sonuçlandırılması ve bağımsız denetim raporunun hazırlanması safhalarında gerekli mesleki özen ve titizliği göstermek zorundadırlar. Buna göre, bir bağımsız denetçi bağımsız denetim faaliyetini gerektiği şekilde planlamak, program yapmak, yeterli miktarda, uygun nitelikte ve güvenilir bağımsız denetim kanıtı toplayarak inceleme yapmak, temiz ve düzenli çalışma kağıtları hazırlamak, finansal tabloların gerçekliği ve doğruluğu hakkında dürüst ve doğru bir yargıya ulaşmak ve görüşünü, özen ve titizlikle düzenleyeceği bağımsız denetim raporunda açıklamak zorundadır.
- ✓ **Ticaret ve mesleğe aykırı faaliyet yasağı:** Bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetçiler, mesleki faaliyetler dışında ticari, sınai ve zirai hiçbir işle uğraşamazlar.
- ✓ **Reklam yasağı:** Bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetçiler, iş elde etmek için dolaylı ve dolaysız reklam yapamazlar, reklam sayılabilecek faaliyetlerde bulunamazlar ve iş öneremezler.
- ✓ **Sır saklama yükümlülüğü:** Bağımsız denetim kuruluşlarının yöneticileri, bağımsız denetçileri ve bütün çalışanları ile bağımsız denetim kuruluşlarına dışardan hizmet verenler, işleri dolayısıyla sahip oldukları sırları açıklayamazlar, bu sırları kendilerinin veya üçüncü kişilerin menfaatlerine kullanamazlar.

Sayılan etik özellikler her bağımsız denetçide olması gereken özellikler olarak sayılmaktadır. Özellikle yaşanan uluslararası muhasebe skandalları sonrasında, bağımsız denetime olan güvenin sarsılması ile birlikte, üzerinde durulan etik ilkelerin başında mesleki şüphecilik ve mesleki duyarlılık gelmektedir. Mesleki şüphecilik hem bağımsız denetçinin finansal raporların güvenilirliğini sağlamada hem de denetimin kalitesini arttırmada büyük önem taşımaktadır. Mesleki şüphecilik, mesleki duyarlılığı da barındırmaktadır. Bu doğrultuda hileli finansal raporlamanın önlenmesinde bağımsız denetçiye düşen sorumluluk da artmaktadır. Bağımsız denetçiler bu sorumluluklarını yerine getirirken öncelikle uluslararası denetim standartlarına uygun olarak hareket etmekte ve denetledikleri işletmelerin iç kontrol sistemlerini de oluşturduklarını göz önüne almak durumundadır. Bu nedenle

bağımsız denetçinin hileli finansal raporlamadaki sorumluluğunun üzerinde sadece yürüttüğü bağımsız denetim faaliyetleri etkin değil, aynı zamanda işletmenin iç kontrol sisteminin ve iç denetçinin de sorumluluğu etkindir ve birlikte değerlendirilmelidir.

3.6.2 İç Denetçinin Sorumluluğu

Bilindiği gibi hileli finansal raporlamayı ortaya çıkaran nedenlerin başında, işletmelerde iç kontrol sisteminin olmaması ya da zayıflığı gelmektedir (Reisntein, 1999: 37). İç kontrolün amaçlarından biri mali raporların güvenilirliğini sağlamaktır. Bu amaca ulaşabilmek için mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygun olarak hazırlanmasını sağlamak gerekir. Bağımsız dış denetimin amacı, kuruluşun mali tablolarının genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygunluğunu araştırmaktır. İç kontrol sistemleri, denetçinin, denetim sürecinde uygulayacağı uygun temel teknikleri ve denetimin kapsamını seçmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Denetçi, denetim sürecinde uygulayacağı denetim prosedürlerinin kapsamını, süresini ve içeriğini incelediği şirkette etkin işleyen iç kontrol sisteminin olup olmamasına göre belirleyecektir. Bu bağlamda, bir denetçi kendi uygulayacağı teknikler ve prosedürlerin yanında iç kontrol sistemine de hakim olmalı ve iç kontrol sistemini analiz edebilecek derecede anlayışa sahip olmalıdır (Erdoğan, 2009: 63).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, iç kontrol sisteminin etkinlik derecesi yapılacak denetimin ölçüsüne doğrudan katkı yapmaktadır. Denetçiler, işletmedeki iç kontrol sisteminden faydalanarak kendi denetim prosedürlerini azaltabilir ya da artırabilirler. Ancak, denetçiler açısından sistemin genel etkinliği değil spesifik etkinlik önem arz etmektedir. Spesifik etkinlikten kastedilen iç kontrol sisteminin özellikle hangi alanda zayıf veya eksik olduğunun bilinmesinin, denetim çalışmasına hangi denetim prosedürlerinin ekleneceğinin, çıkarılacağı ve denetimin ne zaman ve hangi ölçüde uygulanacağını belirlenmesine olanak sağlamasıdır (Aktaran Erdoğan,2009; Mautz,1964:420).

Denetim çalışmalarının kalitesini finansal bilgi kullanıcılarına yararlı olabilecek nitelikte yükseltebilmek ve hileli finansal raporlamayı önleyerek finansal sistemin işleyişine katkı sağlamak amacıyla, denetim sürecinde yapılan işlemler,

uluslararası denetim standartları çerçevesinde yürütölmek durumundadır. IFAC tarafından yayımlanan Uluslararası Denetim Standartları, denetim faaliyetlerine yönelik standartlarını belirlemekte ve bağımsız denetçiye iç kontrolü de içerecek şekilde şirketi ve şirketin içinde bulunduğu çevreyi anlamasında ve önemli yanlışlık riskini değerlendirmesinde yol gösterici olmaktadır (Aktaran Erdoğan, 2009; IFAC, 2008: 344). Böylelikle etkin iç kontrol sistemi bağımsız denetim sürecindeki denetçiye ilgili bilgiyi doğru ve güvenilir sunacağından, hile riskini de önemli ölçüde azaltabilecektir.

Bununla birlikte SAS No:99 da hileli finansal raporlamada iç denetçi ve iç kontrol sisteminin önemini vurgulayan bir önemli düzenlemedir. SAS No: 99 dördüncü paragrafta, finansal tabloların denetiminde, denetçinin hileyi göz önünde bulundurmasına odaklanmış olmasına rağmen hileyi önlemek, ortaya çıkarmak ve caydırmak için program ve kontrollerin tamamlanması ile planlanmasını sorumluluğu yöneticilere yüklemiştir. Finansal tablolarda düzenlenmiş yönetici iddiaları ile başlangıç, kayıt, süreç ve raporlama işlemleri ile diğer şeyler arasındaki uyumun (olaylar ve durumlar gibi) oluşturulmasında iç kontrol sisteminin kurulmasının ve sürdürülmesinin gerekliliğine vurgu yapmakta ve muhasebe politikalarının benimsenmesi için yönetimin sorumlu olduğu belirtilmektedir (<http://www.antifraud.aicpa.org> Erişim Tarihi: 10.06.2010; Aktaran Küçük, 2008). Böylelikle hileli finansal raporlamada, bağımsız denetim sürecinde işletmenin iç kontrol sistemine ve yönetimine vurgu yapmaktadır.

SAS No: 99 denetçiye sorumluluk yüklerken, onun bu sorumluluğu yerine getirirken neler yapabileceği hakkında denetçiye yol göstermektedir. Denetçinin, kanıt toplarken gerekli görmesi halinde denetlediği işletmeden ve işletme yönetiminden birtakım beklentileri bulunmakta ve bunların yönetim tarafından yerine getirilmesi beklenmektedir. SAS No: 99'da yer alan bağımsız denetçinin denetimin kalitesini arttırmak adına işletmeden isteyebilecekleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Aktaran Küçük, 2008: 53):

- ✓ Yönetimi sorgulamalıdır.
- ✓ İç kontrol ve iç denetim uygulayıcılarını sorgulamalıdır.
- ✓ Denetim komitesi üyelerini (en azından onların şefini) sorgulamalıdır.

- ✓ Çalışma alanını genişletebilir.
- ✓ Hileye dayalı yanıltıcı beyan risklerini tanımlamadan önce, bu konuda ona yardımcı olabilecek bilgiyi sağlayabilecek işletme içinden veya dışından diğerleri olup olmadığını da göz önünde bulundurmalıdır.

Yukarıda sayılanlarla bağlantılı olarak, SAS No:99'da özellikle vurgulanan bir nokta daha, denetimin birtakım işi olduğu ve bağımsız denetçi kadar işletme yönetimi ve iç kontrol sisteminin de hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve hilelerin ortaya çıkarılmasında aktif olarak çalışması gerekliliğidir. Bu nedenle SAS No: 99'un giriş bölümü 1.paragrafında, denetçinin mali tabloların önemli hata ve hilelerden kaynaklanan yanlış veya yanıltıcı beyanlardan arınmış olduğunu makul güvencede saptamak doğrultusunda denetimi planlama ve yürütme sorumluluğu olduğu vurgulanmış ve bağımsız denetçiye makul güvence oluşmasında işletmenin iç kontrol sisteminin ve işletme yönetiminin daha büyük sorumlulukları olduğu belirtilmiştir. Yani bağımsız denetim faaliyeti sırasında, bağımsız denetçi bu süreci tek başına değil, işletme ile birlikte etkileşimli yürütmek durumundadır (Aktaran Küçük, 2008; <http://www.aicpa.org> Erişim Tarihi: 10.06.2010).

Ulusal anlamda finansal bilgi manipülasyonlarında ve hileli finansal raporlamada, iç kontrol sisteminin ve işletme yönetiminin sorumluluğuna yönelik düzenlemeler SPK'nın Seri: X, No:22 Tebliği'nde yer almaktadır. Tebliğin 1. kısım, 7. maddesinde bağımsız denetim riskinin unsurları açıklanmakta ve denetçiye sunulan bilgi ve belgeler kapsamında iki tür riskten bahsedilmektedir. Bunlardan ilki "Yapısal risk" olup, işletme yönetiminin sunduğu bilgi ve belgelerin ve yaptığı açıklamaların önemli bir yanlışlık içerme olasılığıdır. Bunlardan ikincisi "Kontrol riski" olarak tanımlanmış olup, işletme yönetimi tarafından sunulan bilgi ve belgelerde bulunabilecek önemli bir yanlışlığın, işletmenin iç kontrol sistemi tarafından zamanında engellenememe veya tespit edilip düzeltilmemesi olasılığıdır. Kontrol riski, işletmenin finansal tablolarının düzenlenmesi, iç kontrol sisteminin tasarımı ve işleyişinin etkinliğine bağlı olarak işletmeden işletmeye değişmektedir.

Bu doğrultuda etkin bir iç kontrol sistemi yardımıyla bağımsız denetçi, denetlenen işletmeye dair mesleki görüşünü oluştururken aşağıda sayılan faktörleri göz önüne almak durumundadır (Aktaran Erdoğan, 2009; IFAC, 2008: 356):

- ✓ Hilenin önemliliği hususunda denetçinin görüşü,
- ✓ Denetlenen işletmenin büyüklüğü,
- ✓ Organizasyon yapısını ve işletme sahipliğinin özelliklerini de içine alacak şekilde işletmenin yaptığı işin doğası,
- ✓ İşletme faaliyetlerinin çeşitliliği ve karmaşıklığı,
- ✓ Yürürlükteki yasa ve idari düzenlemeler,
- ✓ İşletmenin iç kontrol sisteminin parçası olan sistemlerin doğası, karmaşıklığı ve iç kontrol sisteminin etkinliğidir.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda finansal sistem içerisinde finansal bilgi manipülasyonlarının ve hileli finansal raporlamanın önüne geçilmesinde, gerek finansal raporlama sürecinde gerekse bağımsız denetim sürecinde işletmelerin iç kontrol sistemleri dolayısıyla da iç denetim mekanizmaları son derece önem taşımaktadır. İşletmelerdeki etkin iç kontrol sisteminin varlığı hem finansal raporların hem de bağımsız denetimin kalitesini arttırmada doğrudan etki yapmaktadır.

3.6.3. Denetim Komitesinin Sorumluluğu

En genel ifade ile denetim komitesi, yönetici olmayan üyelerden oluşan, işletmenin etkili bir iç kontrol sisteminin varlığının sağlanmasında ve finansal raporlama sürecinin gözetilmesinde rol oynayan komite olarak ifade edilebilir. Denetim komitesi işletmenin iç kontrol sisteminin etkinliğinde olduğu kadar, bağımsız denetim sürecinde de önemli etkilere sahiptir. Bağımsız denetçilerin, performanslarının değerlendirilmesinde aktif rol oynamaktadırlar.

Finansal bilgi manipülasyonları ve hileli finansal raporlamada denetim komitesinin sorumluluklarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Demirbaş ve Uyar, 2006: 162-178):

- ✓ İşletme yönetimi tarafından yürütülen finansal raporlama sürecini izlemek,
- ✓ Finansal tabloların güvenilirliğinin garantisini sağlamak,
- ✓ Finansal raporlama sürecindeki riskleri belirleme, iç kontrollerin etkinliğini sağlamak,

- ✓ İşletmenin iç kontrol ve risk yönetiminin yeterli güvenceyi sağlayıp sağlamadığını belirlemek,
- ✓ Bağımsız denetçinin bağımsızlığı, şeffaflığı, hesap verilebilirliğine katkı sağlamak,
- ✓ Yıllık finansal raporlarda işletmenin finansal durumuna ilişkin verilerin yasal düzenlemelere uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını belirlemek,
- ✓ Üst yönetimin risk yönetimi ve iç kontrol konusunda birlik içerisinde hareket edip etmediklerini belirlemek,
- ✓ İç denetçiler ve bağımsız denetçiler tarafından iç kontrol sistemine ilişkin yapılan tavsiyelerin yönetim tarafından dikkate alınıp alınmadığını belirlemek,
- ✓ İşletme çalışanlarının durumunu izlemek, özellikle çıkar çatışması, kötü davranışlar ve hilelere yönelik ortaya çıkabilecek durumları değerlendirmek,
- ✓ İşletmenin finansal ve faaliyet bilgilerinin güvenilirlik ve dürüstlüğünü gözden geçirmek, bu bilgilerin üretilmesini sağlayan muhasebe politikalarını incelemek,
- ✓ İşletmenin taşıdığı riskleri, karşılaşılabileceği dar boğazları ve finansal çıkmazları belirlemek ve bunlara karşı önlemler almak,
- ✓ Bağımsız denetçinin denetim faaliyetleri sırasında iç denetimle olan koordinasyon çalışmalarını incelemek,
- ✓ Bağımsız denetçiler ve işletme yönetimi arasındaki ilişkileri inceleyerek, denetçi bağımsızlığına katkı sağlamaktır.

Sayılan sorumlulukları yerine getiren denetim komitesi, bir bütün olarak değerlendirilen denetim mekanizmasının işleyişine doğrudan katkı sağlayabilmektedir. Böylelikle işletme içerisinde finansal bilginin doğru ve güvenilir raporlanması, bağımsız denetim sürecinde finansal bilginin doğru ve güvenilirliğinin sağlanması denetim komitesi gözetiminde sağlanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNDA VE HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMADA DENETÇİ SORUMLULUĞUNUN BELİRLENMESİNE YÖNELİK YAPISAL EŞİTLİK MODELİ (SEM) UYGULAMASI

Çalışmanın dördüncü bölümünde, ilk üç bölümde açıklanan finansal bilgi manipülasyonunda ve hileli finansal raporlamada önemli bir sorumluluğa sahip olan denetçilerin davranışlarının belirlenmesi için yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Bu bölüm içerisinde öncelikle, araştırmanın çıkış noktasını belirleyen temel amaca, ardından hipotezlerin ve soruların oluşmasını sağlayan literatürde yapılmış çalışmalara ve araştırmanın metodolojiye yer verilmektedir. Daha sonra araştırmanın bulgularından yola çıkılarak yapılan değerlendirmelerden ve önerilerden bahsedilmektedir.

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Amerikan Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu (ACFE- Association of Certified Fraud Examination) 1996 yılından itibaren tüm dünyada gerçekleşen hileli finansal raporlamaları ülkeler bazında ele alarak araştırmakta ve bulgularını ülke raporu (Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse) halinde yayınlamaktadır. ACFE'nin 2010 yılında yayınlamış olduğu rapora göre, dünyada hileli finansal raporlama nedeniyle oluşan kayıpların her yıl ortalama 2.9 trilyon dolardan fazla olduğudur. Araştırma içerisinde ele alınan her dört hile olayından birinin neden olduğu kayıp en az 1 milyon dolar olarak tespit edilmiştir (ACFE, 2010: 2-5).

Yapılan bu araştırmada ACFE, finansal tablolardaki hilelerin bilinçli yanlış beyanlar veya işletmedeki bilgilerin bilinçli bir şekilde finansal raporlardan çıkarılması şeklinde oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıca yapılan araştırmada, sıklıkla yapılan hileli finansal raporlamada karın şişirilmesi, varlıkların ya da kaynakların farklı gösterilmesi gibi manipülasyon yöntemlerinin çok uygulandığı görülmektedir (ACFE, 2010: 10). Aynı araştırmada hileli finansal raporların tespitinde ilk sırada % 76.1 ile bağımsız denetçiler, üçüncü sırada % 66.4 ile iç denetçiler ve yedinci sırada % 53.2 ile denetim komitesinin etkisinin olduğu saptanmıştır (ACFE, 2010, 38).

Hileli finansal raporlamanın önlenmesinde veya tespitinde ise % 60.8 ile iç denetçilerin, % 50.3 ile işletme yönetiminin ve % 31.5 ile bağımsız denetçilerin etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır (ACFE, 2010: 44).

Yapılan araştırma hileli finansal raporlama ve manipülasyonların ekonomik boyutunu ifade etmek açısından son derece önem taşımaktadır. Bir ülkedeki finansal sistemin işleyişini bu denli olumsuz etkileyen bir konunun incelenmesi gerekliliği araştırmanın çıkış noktasını, dolayısıyla da önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmadaki sonuçlardan açıkça görülmektedir ki, denetim mekanizmasının hileli finansal raporlamayı önlemede, tespitinde ve sınırlandırmada önemli etkileri bulunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacını, Türkiye'deki finansal bilgi manipülasyonları ve hileli finansal raporlamada denetçi sorumluluğunun ortaya çıkarılması ve denetçi sorumluluğundan yola çıkılarak denetim mekanizmasının önemini ortaya koyulması oluşturmaktadır.

4.2. LİTERATÜR TARAMASI

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, literatürde yapılmış olan çalışmalardan yola çıkılarak, araştırmanın hipotezlerinin gelişimi ve araştırma soruları ortaya konmuştur. İlgili bölümde, bu sürecin gelişimi detaylandırılmakta ve literatürde yapılan çalışmalar özetlenmektedir.

4.2.1. Araştırmanın Hipotezleri ve Gelişimi

Çalışmanın amacı doğrultusunda incelenecek olan denetçi sorumluluğu, bağımsız denetçi sorumluluğu, iç denetçi sorumluluğu ve denetim komitesi sorumluluğunu kapsamaktadır. Bu nedenle araştırmanın hipotezlerinin gelişimi üç ayrı şekilde yapılmakta ve her bir hipoteze yönelik literatürde yer alan çalışmalar sınıflandırılarak açıklanmaktadır.

Finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada bağımsız denetçinin sorumluluğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalardan en önemlilerinden biri, Kaplan ve Reckers tarafından 1985 yılında yapılan çalışmadır. Bu çalışmada denetim şirketlerinde bulunan yöneticilerin, denetçilerin hazırladıkları denetim raporu üzerindeki etkileri incelenmiş ve böylelikle hileli finansal raporlama

ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmanın bulgularına göre, denetçilerin hazırladıkları denetim raporlarında üst yönetimin etkili olduğu ve bunun da doğal sonucu olarak hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesinde aksaklıklar yaşandığıdır. Kaplan ve Reckers ile benzer nitelikte olan bir çalışmada 1978 yılında Imhoff tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, denetçilerin bağlı oldukları denetim firmalarının denetlenen müşterilerle olan ilişkisi, denetim kalitesini olumsuz etkilemekte ve denetçi üst yönetime bağlı kalarak denetçi raporunu hazırlamaktadır.

Bir diğer çalışma ise, Loebbecke, Eining ve Willingham tarafından 1989 yılında hileli finansal raporlamadaki işaretleri ortaya çıkarmayı hedefleyen çalışmadır. Bu çalışmada, muhasebe uygulamaları içerisinde hileli finansal raporlamayı ortaya çıkarmak amacıyla bir anket hazırlanmıştır. Bu ankette, birinci kısımda hileli finansal raporlamanın işletmelerde hangi koşullar altında olduğunu ortaya koyacak nitelikte ifadeler yer almakta, ikinci kısımda hileli finansal raporlamayı teşvik eden nedenler yer almakta, üçüncü kısımda ise hileli finansal raporlamada işletme yönetiminin ve denetçilerin tutumunu ya da davranışlarını belirlemek amacıyla hazırlanan ifadeler yer almaktadır.

Loebbecke vd.'nin bu çalışması Big 8 olarak ifade edilen sekiz denetim şirketinde yer alan denetçiler üzerinde yapılmış ve buradaki denetçilerden alınan yanıtlar doğrultusunda hileli finansal raporlama belirtileri olarak aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

- ✓ Yönetim ağırlıklı kararlar,
- ✓ Finansal tablolarda bir veya birden fazla usulsüzlüğün yer alması,
- ✓ Zayıf iç kontrol sistemi,
- ✓ İşletmenin finansal tablolarında denetlenmesi zor olan ekonomik işlemlerin varlığıdır.

Bunlara ek olarak bu çalışmada, dürüst olmayan işletme yöneticileri, kar yönetimindeki aksaklıklar, agresif muhasebe uygulamalarına rastlanmıştır.

Humphrey'nin 1993 yılındaki çalışması da hileli finansal raporlama ve denetçi arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar içerisinde sayılmaktadır. Bu çalışmaya göre, denetçilerin yasal düzenlemelerle belirlenen sorumlulukları ile hileli finansal raporlama tespiti ve önlenmesi arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Hirst'in 1994 yılında yaptığı çalışmasında, denetçinin hileli finansal raporlamaya karşı olan duyarlılığı ile hilenin tespiti arasında ilişki araştırılmıştır. Bu çalışmanın bulgularına göre, potansiyel denetim etkinliğinin sağlanması için bağımsız denetçinin mesleki duyarlılığının geliştirilmesi gerekliliği ortaya konmuştur. Yani denetçinin mesleki duyarlılığı ya da mesleğine gösterdiği özen ne kadar yüksek olursa, hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespiti de o denli sağlanmaktadır.

Bonner vd. 1998 yılında yaptıkları çalışmalarında bağımsız denetçilerin yasal yükümlülüklerinin hileli finansal raporlamanın önlenmesindeki etkilerini araştırmışlardır. Yani yapılan hukuksal düzenlemelerin, bağımsız denetçi üzerinde oluşturduğu etki incelenmiştir. Bu çalışmada iki tür hile üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki finansal tablolarda sıklıkla gerçekleşen muhasebe uygulamaları, ikincisi ise denetçinin hileli finansal raporlama karşısındaki olumlu tutumudur. Yapılan çalışma sonunda, SEC'in yasal düzenlemelerinin denetçilerin hileli finansal raporlama karşısındaki tutumunu değiştirdiğine dair yeterli düzeyde bilgi edinilememiştir.

Beasley vd. tarafından 2000 yılında yapılan çalışmaya göre, sektörlerdeki hileli finansal raporlama düzeyleri ve kurumsal yönetim ilişkisi araştırılmış ve hangi sektörde hileli finansal raporlamanın fazla olduğu ortaya konarak, işletmelerin kurumsal yönetim anlayışları ile ilişkilendirilmiştir. Benzer nitelikte Dunn'un 2004 yılında yaptığı çalışmasında da, işletmelerdeki kurumsal yönetim anlayışı ile hileli finansal raporlama düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığı ile ilgilidir. Bilindiği kurumsal yönetim anlayışında denetim mekanizmasının tüm unsurları etkin ve entegreli bir şekilde çalışmaktadır. Araştırmanın sonucuna göre ise, kurumsal yönetim anlayışı olan bir işletmede hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespiti daha kolay olmaktadır.

Bradshaw vd.'nin 2001 yılındaki çalışmalarında, muhasebe kayıtlarında meydana gelen artışların denetim sırasında bağımsız denetçiler tarafından dikkate alınıp alınmadığını ölçmüşlerdir. Böylelikle, işletmenin sermaye piyasasında işlem gören hisse senedi fiyatlarındaki artışın, denetçiler açısından hileli finansal raporlama riskini belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, işletmede gerçekleşen artışların hileli olma olasılığı ile denetçinin şüphesizliği arasında olumlu ilişki olduğu ortaya konmuştur. Benzer nitelikteki çalışmalar arasında Lord (1992) ve Braun (2001)'un çalışmaları sayılabilir. Bu çalışmalarda denetçinin tutumunun, hileli finansal raporlama üzerinde etkisi araştırılmış ve araştırmanın sonucunda işletmelerin agresif muhasebe uygulamalarında denetçinin şüphesizliği ve hileye olan yaklaşımı sonucunda hileli finansal raporlamanın önlenmesi ortaya çıkmıştır.

Johnson vd. 2002 yılında bağımsız denetçilerin denetledikleri işletme ile çalışma süreleri ve hileli finansal raporlama arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre, denetçilerin uzun süredir çalıştıkları işletmelerdeki hileli finansal raporlama tespitinde veya önlenmesinde daha duygusal hareket ederek, uzun dönemli çalıştıkları işletmeleri korudukları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara benzer nitelikte sonuçlar Castrella vd.'nin 2002 yılında yaptıkları çalışmadan elde edilmiştir. Bu çalışmada da denetçilerin denetledikleri işletme ile çalışma süresi arttıkça, denetim kalitesinin düştüğü ortaya konmuştur.

Chung ve Kallapur (2003), Defond vd. (2002) ve Reynolds vd.'nin (2004) yılındaki çalışmaları bağımsız denetçi ile müşteri işletmenin arasındaki samimiyet düzeyinin, hileli finansal raporlama üzerindeki etkisi arasında bir ilişki olduğuna yöneliktir. Bu çalışmaların bulgularından, denetçi ile müşteri işletme arasındaki samimiyet düzeyi ne kadar yüksek ise, hileli finansal raporlamanın önlenmesi ve tespiti düzeyi o kadar düşük olduğu ortaya konmuştur. Bunda etkili olan temel neden olarak da, işletme yönetiminin denetçiye önerdiği ya da verdiği gelirdir.

Lin'in 2004 yılında yaptığı çalışma, hileli finansal raporlama ve denetçi arasındaki ilişkiyi araştıran bir diğer çalışmadır. Bu çalışmada denetçinin bağımsızlığının sağlanması ile hileli finansal raporlama arasındaki ilişkisi

araştırılmaktadır. Bu araştırmanın bulgularına göre, denetçinin bağımsızlığı hileli finansal raporlama üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.

Bedard ve Johnstone tarafından 2004 yılında yaptıkları çalışmalarında denetçilerin kazanç yönetimindeki manipülatif hareketleri/işlemleri tespiti ve işletmelerin kurumsal yönetim riskini araştırmışlardır. Buradaki temel amaç ise kazanç yönetimi riski ile bağımsız denetçinin planlama ve fiyatlandırma kararları arasındaki ilişkisinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu araştırma sonucunda, kazanç yönetimi riski ile denetim süresi arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Carcello ve Nagy tarafından 2004 yılında yapılan çalışmada, denetim şirketlerinin deneyim sürelerinin, denetçilerin deneyimlerinin hileli finansal raporlama üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, daha köklü denetim şirketlerinde çalışan denetçilerin deneyim süreleri daha düşük olsa dahi, hilenin tespitinde ve önlenmesinde daha etkin çalıştıkları ortaya konmuştur. Carcello ve Nagy'nin çalışması ile paralel nitelikte bir çalışma 1981 yılında DeAngelo tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada denetçilerin çalıştıkları işletmenin büyüklüğü ile denetim kalitesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Denetçilerin bağlı olduğu denetim şirketi ne kadar büyük ise, denetçinin hileli finansal raporlamaya gösterdiği özenin dolayısıyla denetim kalitesinin arttığı ortaya konmuştur.

Wilks ve Zimbelman'ın 2004 yılında yaptıkları çalışmada bağımsız denetçilerin hile konusundaki hassasiyetleri ve hileye yaklaşım biçimleri ile hileli finansal raporlama tespit düzeyi arasında ilişki olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Benzer nitelikte Powell vd.'nin 2005 yılında yaptıkları çalışmalarında denetçilerin, hileye karşı olan hassasiyetlerinin hileli finansal raporlamanın önlenmesi üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Rabin tarafından 2005 yılında yapılan çalışmada, finansal raporlamanın kalitesinin sağlanmasında ve yaratıcı muhasebe uygulamalarının tespitinde bağımsız denetçilerin davranış biçimleri ya da etik tutumları arasında olumlu bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Etik tutumları daha yüksek olan denetçilerin hileli finansal raporlamayı önlemede daha etkin çalıştıkları belirtilmiştir. Benzer nitelikte bir

çalışma, Krishnan tarafından 2003 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada da denetçilerin hileye karşı olan tutumlarının, hileli finansal raporlamanın önlenmesi üzerinde doğrudan etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Saad ve Lesage, 2010 yılında yaptıkları çalışmalarında, denetçilerin finansal tablolardaki hilelerin tamamından sorumlu olup olmadığı konusundaki görüşlerini araştırmışlardır. Bu çalışmada denetçinin, denetim faaliyetleri sırasındaki psikolojik durumu ele alınarak, araştırma verileri toplanmış ve denetçinin denetim süreci sırasındaki psikolojik durumunun hileli finansal raporlama üzerinde etkili olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Yukarıda özetlenen çalışmalar doğrultusunda, bu araştırmanın amacına uygun olarak bağımsız denetçiye yönelik hipotezleri şöyledir:

H1: İşletmelerde meydana gelen finansal bilgi manipülasyonunun ve hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve tespitinde bağımsız denetçi doğrudan bir sorumluluğa sahiptir.

H2: Bağımsız denetime yönelik olan yasal düzenlemeler denetçinin rolünü ve denetçinin bağımsızlığını belirlemektedir.

H3: Denetçinin toplumda üstlendiği rol ve denetçinin bağımsızlığı, hileli finansal raporlamanın önlenmesinde denetçinin etiksel değerlerine doğrudan etki etmektedir.

H4: Bağımsız denetçinin finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamayı önlemede ve tespit etmede üstlendiği sorumluluk, denetçinin etik değerlerinden doğrudan etkilenmektedir.

Bağımsız denetçiye yönelik sayılan hipotezlerin ardından, iç denetçiye yönelik hazırlanan hipotezlerin gelişim sürecinde yararlanılan çalışmalara yer verilmektedir.

Bu çalışmalardan ilki, 1989 yılında Kinney ve McDaniel tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, etkin bir iç kontrol sistemi ve iç denetim mekanizmasının, hileli finansal raporlama üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmaya işletme büyüklüğü değişkeni de ilave edilerek, işletme büyüklüğünün iç denetim

mekanizmasının üzerindeki etki araştırılmıştır. Bu araştırmanın bulgularına göre, işletmelerin büyüklükleri arttıkça iç denetim mekanizmasının işlevi artmakta, iç denetim mekanizmasının işlevi arttıkça da hileli finansal raporlamanın önlenmesi söz konusu olmaktadır. Buna benzer nitelikte işletmelerin iç kontrol sistemleri ile ilişkilendirilerek bu çalışmada, karlılık düzeyi düşük olan işletmelerin kar yönetimi uygulamaları adı altında manipülasyon yaptıkları ortaya çıkarılmıştır.

Dechow, Sloan ve Sweeney tarafından 1996 yılında yapılan çalışmada ise, işletmelerin hangi yollarla manipülasyona gittikleri tespit edilmiş ve manipülasyonun yarattığı sonuçlar ortaya konmuştur. Bu çalışmanın sonucuna göre, işletmelerde etkin bir iç kontrol sistemi bulunmuyorsa, hileli finansal raporlama riski artmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları Beneish'in 1997 yılındaki çalışması destek verecek niteliktedir. Beneish'in çalışmasına göre, bir model geliştirilerek genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri çerçevesinde kar yönetimi uygulamaları ortaya konmuştur. Böylelikle hileli finansal raporlamanın tespitine yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır.

Brown (1983), Carey vd. (2000), Goodwin ve Kent (2004), Carcello vd.'nin (2005) çalışmalarda, iç denetçilerin hileli finansal raporlamayı önlemedeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmanın sonrasında iç denetçilerin, hileli finansal raporlamanın önlenmesinde doğrudan etkiye sahip oldukları ortaya konmuştur.

Bell ve Carcello tarafından 2000 yılında yapılan çalışmada, hileli finansal raporlamanın işaretleri araştırılmış ve zayıf bir iç kontrol sistemi ve iç denetim mekanizmasının hileli finansal raporlama için en önemli belirtilerden biri olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmalarla bağlantılı işletmedeki iç kontrol zayıflığının hileli finansal raporlamaya olan eğilimi arttırdığını ortaya çıkaran çalışmalar ise Dechow ve Schrand (2004), Doss ve Jonas (2004), Doyle vd. (2005) ve Kinney (2000)'in çalışmalarıdır.

Apostolou vd. tarafından 2001 yılında yapılan çalışmada, SAS No:82 içerisinde yer alan 25 risk faktörünün Big 5 içerisinde yer alan bağımsız denetçiler üzerinde oluşturduğu etki ve bu risk faktörlerinin kullanım düzeyleri araştırılmıştır. Bu çalışma sonucuna göre hileli finansal raporlama uygulamalarının sıklıkla iç denetçi ve işletme yönetiminin tutumundan kaynaklandığı, buna ek olarak denetim

komitesi üyelerinin bağımsızlığının da hileli finansal raporlama açısından önem taşıdığı ortaya konmuştur.

Doyle vd.'nin 2007 yılında yaptıkları çalışmalarında ise işletmedeki iç denetim mekanizmasının eksikliğinin ve etkin çalışmamasının, hileli finansal raporlamaya yol açtığını ortaya koymuşlardır. Yine bu çalışmada, muhasebe uygulamalarında raporlanan materyallerin ya da belgelerin eksikliğinin hileli finansal raporlamaya neden olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Yukarıda özetlenen çalışmalar doğrultusunda, bu araştırmanın amacına uygun olarak iç denetçiye ve iç kontrol sistemine yönelik hipotezleri şöyledir:

H5: İşletmelerde meydana gelen finansal bilgi manipülasyonunun ve hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve tespitinde iç denetçi doğrudan bir sorumluluğa sahiptir.

H6: İç denetçinin finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamayı önlemede ve tespitinde bulunan sorumluluğu üzerinde işletme yönetiminin etkisi vardır.

H7: İç denetçinin finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamayı önlemede ve tespitinde bulunan sorumluluğu üzerinde denetçinin mesleki yeterliliğinin etkisi vardır.

H8: İç denetçinin finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamayı önlemede ve tespitinde bulunan sorumluluğu üzerinde işletmedeki iç kontrol sisteminin etkisi vardır.

İç denetçiye yönelik sayılan hipotezlerin ardından, denetim komitesine yönelik hazırlanan hipotezlerin gelişim sürecinde yararlanılan çalışmalara yer verilmektedir. Bu çalışmalardan ilki, McMullen'in 1996 yılında yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada, işletmelerde denetim komitesinin varlığı işletmedeki hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve finansal tabloların güvenilirliğinin sağlanmasında etkin olduğu ortaya çıkmıştır.

Beasley'in 1996 yılında yaptığı çalışmada, denetim komitesinin işletmelerdeki hileli finansal raporlamanın tespitindeki ve önlenmesindeki rolünü araştırmıştır. Bu çalışmaya göre işletmelerde yönetimden bağımsız, bir denetim komitesinin varlığı işletmenin hileli finansal raporlama yapması konusunda olumsuz bir etki oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Yine Beasley vd.'nin 2000 yılında yaptıkları başka bir çalışmada, hileli finansal raporlamayı teknoloji, sağlık ve finans sektöründeki işletmeler üzerinde araştırmışlardır. Bu çalışmanın sonucuna göre, bağımsız denetim komitesinin varlığı hileli finansal raporlamayı önlemede doğrudan bir etkiye sahiptir.

Carcello ve Neal'in 2000 yılında yapmış oldukları çalışmada, işletmelerdeki denetim komitesi ile hazırlanan bağımsız denetçi raporu arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre, denetim komitesi üyeleri ile denetçi raporu arasında doğrudan bir ilişki olduğu ve denetim komitesinin bağımsızlığının işletmenin hakkında bağımsız denetçi tarafından hazırlanan denetim raporuna yani denetim kalitesine de yansımaktadır.

Abbot vd.'nin 2000 yılında yaptıkları çalışmada, denetim komitesinin karakteristiklerinin, işletmedeki hileli finansal raporlama üzerinde doğrudan etki yaptığını ortaya koymaktadır. Yine Abbot vd.'nin 2002 yılında yaptıkları bir diğer çalışmada, denetim komitesinin hileli finansal raporlama üzerindeki etkisi ispatlanmıştır.

Son olarak Felo vd.'nin 2003 yılında yaptıkları çalışmada, finansal raporlamanın kalitesi ile denetim komitesinin özellikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın bulgularında denetim komitesinin bağımsızlığının, hileli finansal raporlamanın önlenmesi üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Yukarıda özetlenen çalışmalar doğrultusunda, bu araştırmanın amacına uygun olarak işletmelerdeki denetim komitesine yönelik hipotezleri şöyledir:

H9: İşletmelerde meydana gelen finansal bilgi manipülasyonunun ve hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve tespitinde denetim komitesi doğrudan bir sorumluluğa sahiptir.

H10: Denetim komitesinin bağımsızlığı ve etkin bir biçimde çalışması, denetim mekanizmasının işleyişine etki yapmaktadır.

H11: İşletmelerde denetim komitesinin varlığı, bağımsız denetim ve iç denetim sürecine doğrudan etki yapmaktadır.

4.2.2. Araştırma Soruları

Hipotezlerin belirlenmesi ve geliştirilmesi ardından, çalışmanın temel araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

Araştırma Sorusu 1: İşletmelerde meydana gelen finansal bilgi manipülasyonunun ve hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve tespitinde bağımsız denetçinin sorumluluğu var mıdır? Hangi faktörlerden etkilenmektedir?

Araştırma Sorusu 2: İşletmelerde meydana gelen finansal bilgi manipülasyonunun ve hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve tespitinde iç denetçinin ve iç kontrol sisteminin sorumluluğu var mıdır? Hangi faktörlerden etkilenmektedir?

Araştırma Sorusu 3: İşletmelerde meydana gelen finansal bilgi manipülasyonunun ve hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesinde denetim komitesinin sorumluluğu var mıdır? İç denetçi sorumluluğuna ve bağımsız denetçi sorumluluğuna etki yapmakta mıdır?

Temel araştırma sorularının yanında ayrıca, finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada bağımsız denetçi, iç denetçi ya da denetim komitesinden hangisinin sorumluluğunun daha fazla olduğunu anlamak amacıyla, karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır. Bununla birlikte temel demografik özellikler dikkate alınarak, yaşa, cinsiyete, deneyime, eğitim durumuna ve işletmenin bulunduğu sektöre göre karşılaştırmalar yapılacaktır.

4.3. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Türkiye'deki hizmet sektörü %34'lük bir paya sahiptir. Bunun içerisinde kamu hizmeti niteliğinde yürütülen bir meslek olan bağımsız denetim %11'lik bir paya sahiptir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dört büyük bağımsız denetim (Pricewaterhouse Coopers, Deloitte&Touch Tohmatsu, Ernst&Young, KPMG)

şirketi faaliyet göstermektedir. Bu denetim firmalarının Türkiye'deki 2010 yılı (İlk üç ay) toplam cirosu ise 300-400 milyon dolar olarak tahmin edilmektedir. Çalışmanın bağımsız denetçilere ait olan ana kütesini, Big 4 olarak adlandırılan bu denetim şirketlerinde çalışan bağımsız denetçiler oluşturmasının temel nedeni, bu şirketlerin toplam cirosu ve hizmet sektöründen aldıkları paydır. Bağımsız denetim şirketlerinde Big 4'ün ana kütle olarak seçilmesindeki diğer bir neden ise İMKB tarafından belirlenen (2010 yılı ilk yarısını kapsayan) İMKB 100 Endeksi içerisinde yer alan şirketlerin, bağımsız denetim faaliyetlerini yürüten şirketlerin Big 4'de yer almalarıdır.

Bu doğrultuda bağımsız denetim şirketlerine Temmuz 2010'da ulaşılmış ve çalışmanın konusu ve uygulanmak istenilen anket sunulmuştur. Denetim şirketlerinden yalnızca biri, anketin uygulanmasında bir sakınca görmediğini belirtmiş ve anketin yapılmasına izin vermiştir. Ancak uygulamanın yapıldığı denetim şirketinin isteği üzerine, şirketin ismi çalışmada yer almamıştır. Bu denetim şirketinde çalışan bağımsız denetçi sayısı toplam 900'dür. Bu denetçilerin 20 tanesi kıdemli denetçi, 70 tanesi baş denetçi, 630 tanesi denetçi ve 180 tanesi de stajyer denetçi unvanı ile çalışmaktadır. İşletmeden alınan bilgiye göre, stajyer denetçiler stajyerlik dönemleri bitmeden tek başlarına denetime çıkamamaktadır. Bu durumda bağımsız denetçi ana kütesi 900'den 720'ye düşürülmüştür.

Araştırmanın örnekleme için, ana kütenin tamamı seçilmiş, ancak pilot uygulamanın sonrasında, 10 kıdemli denetçi, 10 baş denetçi ve 200 denetçi olmak üzere toplam 220 adet anket tamamlanarak analize tabi tutulmuştur. Bu durumda araştırmanın bağımsız denetçiye yönelik örnekleme 220 kişi olarak ele alınmıştır.

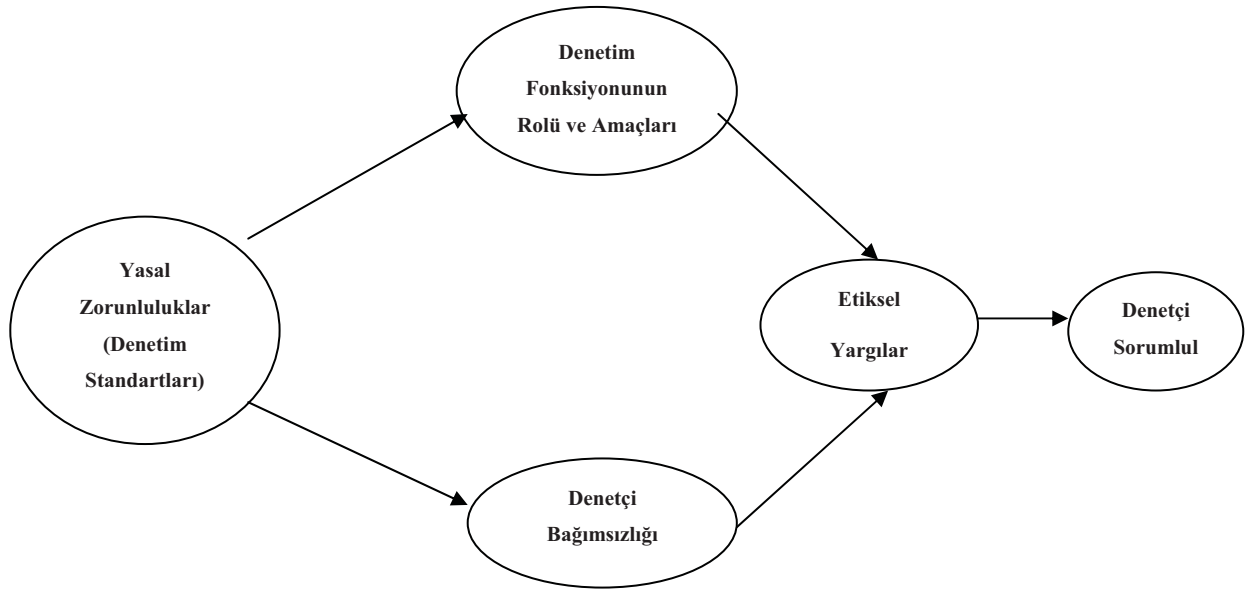
Araştırmanın iç denetçi ve denetim komitesi uygulaması için ana kütenin seçiminde başlangıçta İMKB 100 Endeksi dikkate alınmıştır. Ancak pilot uygulamanın ardından, yapılan anket çalışmasında sadece 63 işletmeye yani iç denetçiye ulaşılabilmektedir. Örneklemin artırılması amacıyla Temmuz 2010'dan Ağustos 2010'a kadar İMKB 500 Endeksi'nde yer alan işletmelere de anket gönderilmiş ve 112 işletmeden, yani iç denetçiden yanıt alınabilmektedir. Denetim komitesine yönelik anket, iç denetçi anketi ile birlikte gönderilmiş ve 112 işletmeden 89 işletmede denetim komitesi olduğundan 89 işletme verisi denetim komitesi

açısından kullanılmıştır. Bu işletmelerde aynı zamanda denetim komitesinin olması, denetim komitesi açısından istenilen örneklemin de aynı şekilde belirlenmesine olanak tanımıştır.

4.4. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL MODELİ

Araştırmanın kuramsal modelinin oluşturulmasında, araştırma hipotezinin geliştirilmesinde kullanılan kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın bağımsız denetçi için, iç denetçi ve denetim komitesi için ayrı ayrı kuramsal modelleri hazırlanmıştır.

Şekil 9. Bağımsız Denetçi Sorumluluğu ve Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesi Arasındaki İlişki

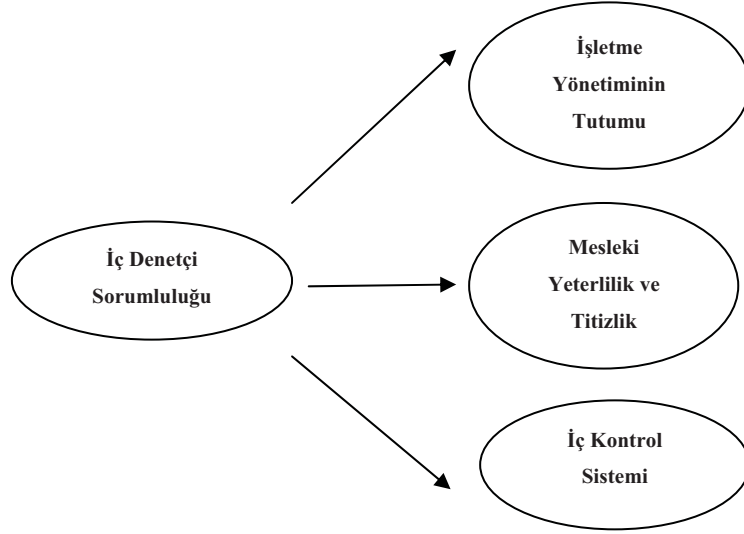

Bağımsız denetçiye yönelik kuramsal modelde, bağımsız denetim mesleğinin yasal sınırlarını çizen denetim standartları, denetçinin bağımsızlığına ve denetim mekanizması içerisinde denetçinin üstlendiği role doğrudan etki yapmaktadır. Denetçi bağımsızlığı ve denetçinin rolü ise, denetçinin etiksel değerlerine etki yapmaktadır. Bu doğrultuda denetçinin finansal bilgi manipülasyonu ve hileli

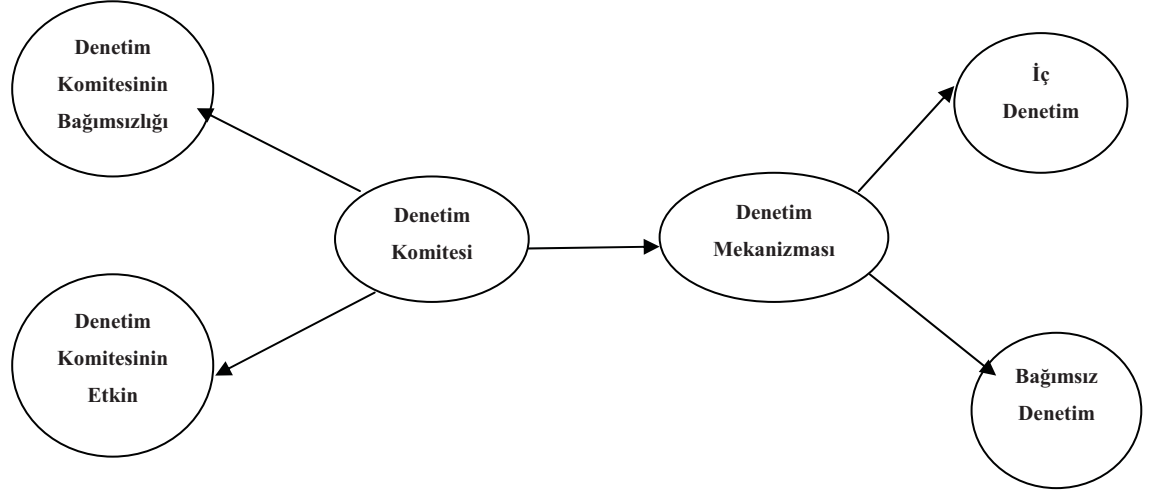
finansal raporlamayı önlemede ve tespit etmede üstlendiği sorumluluk ise denetçinin etiksel değerlerinden etkilenmektedir.

Şekil 10. İç Denetçi Sorumluluğu ve Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesi Arasındaki İlişki

Hazırlanan kuramsal modelde, iç denetçinin mesleki yeterliliği, işletmede var olan iç kontrol sisteminin etkinliği ve işletmede üstlendiği rolü, işletme yönetiminin tutumu finansal raporlamanın kalitesine ve iç denetçi sorumluluğuna doğrudan etki yapmaktadır.

Şekil 11. Denetim Komitesi Sorumluluğu ve Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesi Arasındaki İlişki

Kuramsal modelden de görülebileceği gibi, denetim komitesinin hileli finansal raporlama üzerindeki sorumluluğunun belirlenmesi için işletmelerde öncelikle denetim komitesinin işletme yönetiminden bağımsız bir şekilde ve etkin olarak çalışması gerekmektedir. Ayrıca, işletmelerdeki denetim komitesinin varlığı, hem bağımsız denetim sürecine hem de iç denetime katkı sağlamakta, böylelikle de hileli finansal raporlamanın önlenmesi sağlanmış olmaktadır. Bu kuramsal model aynı zamanda işletmedeki etkin kurumsal yönetimin gerekliliğini de vurgulamaktadır. Araştırmanın kuramsal yapısına uygun olan bu modeller hazırlandıktan sonra, yapısal eşitlik modeline göre LISREL 8.51 programı yardımıyla uygulamasına geçilmiştir.

4.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE ÖLÇEĞİN GEÇERLİLİĞİ

Araştırmanın yapılması sırasında kullanılan veri toplama aracı, ankettir. Anket içersinde yer alan ifadelerin ve kuramsal modelin hazırlanmasında esas alınan ölçeklere yönelik açıklamalar, bağımsız denetçi ve iç denetçiye yönelik olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır.

Bağımsız denetçinin anketinde yer alan ifadelerin hazırlanmasında, Douglas, Davidson ve Schwartz (2001), Lin (2004), Rabin (2005), Saad ve Lesage (2010), Velayutham'ın (2003) çalışmalarındaki ölçeklerden faydalanılmıştır. Ek-1'de sunulan anket örneğinden de görülebileceği gibi, anket üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda demografik özelliklere ilişkin sorular, mesleki ve şirketteki unvanlar, deneyim ve denetim şirketinin sermaye yapısına ilişkin bilgiler toplanmaktadır. İkinci kısımda bağımsız denetçilerin karşılaştıkları hileli finansal raporlama ve finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarına yönelik sorular yer almaktadır. Üçüncü kısımda ise yapısal eşitlik modeli yardımıyla analiz edilecek olan yasal zorunluluk, denetçi rolü ve denetim mekanizması, denetçi bağımsızlığı, etiksel değerler ve denetçi sorumluluğuna yönelik ifadeler yer almaktadır.

Bağımsız denetçi sorumluluğuna yönelik anket ölçeğinde 25 adet ifade yer almaktadır. Anket ifadelerinin hazırlanmasında 7'li Likert Ölçeği (1- Güçlü Bir Şekilde Katılmıyorum, 7- Güçlü Bir Şekilde Katılıyorum) kullanılmıştır.

Çalışmada esas alınan anketin hazırlanması sırasında literatürde yer alan çalışmaların seçiminde çalışmadaki anketlerin ölçeklerinin iç tutarlığına, yani Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. David vd.'nin (2001) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.74, Lin'in (2004) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.71, Rabin'in (2005) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.72, Saad ve Lesage'in (2010) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.69, Velayutham'ın (2003) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.73 olarak hesaplanmıştır.

Çalışmada kullanılan bağımsız denetçi sorumluluğu ölçeği için, faktör analizi sonucunda geçerli olarak alınan 25 maddenin aynı uygulamadaki verileri kullanılmak suretiyle ölçeğin güvenilirliği hesaplanmıştır. Toplam 220 kişilik gruba yapılan uygulama sonuçlarına göre bağımsız denetçi sorumluluğu ölçeği alt ölçeklerine ilişkin iç tutarlık katsayısı (Cronbach alfa) hesaplanmıştır. Ölçeğin alt ölçeklerine ilişkin iç tutarlık (Cronbach alfa) katsayıları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Bağımsız Denetçi Sorumluluğu Ölçeği Cronbach Alfa Katsayıları

<i>İfadeler</i>	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Cronbach Alfa Katsayısı</i>
Yasal Zorunluluklar	5	0.78
Denetçi Rolü ve Denetim Mekanizması	4	0.73
Denetçi Bağımsızlığı	6	0.79
Etiksel Yargılar	5	0.81
Denetçi Sorumluluğu	5	0.76

Ölçeğin alt ölçeklerine ilişkin Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach alfabaları ise Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Bağımsız Denetçi Sorumluluğu Ölçeğinin Alt Ölçeklerine Göre Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach Alfaları

<i>İfadeler</i>	<i>Madde</i>	<i>Madde-Toplam Korelasyonları</i>	<i>Cronbach Alfa Katsayısı</i>
Yasal Zorunluluklar	Madde1	0.49	0.72
	Madde2	0.52	0.74
	Madde3	0.47	0.76
	Madde4	0.31	0.69
	Madde5	0.51	0.78
Denetçi Rolü ve Denetim Mekanizması	Madde6	0.42	0.71
	Madde7	0.48	0.73
	Madde8	0.53	0.75
	Madde9	0.46	0.72
Denetçi Bağımsızlığı	Madde10	0.32	0.75
	Madde11	0.39	0.78
	Madde12	0.42	0.74
	Madde13	0.48	0.76
	Madde14	0.54	0.79
	Madde15	0.54	0.79
Etiksel Yargılar	Madde16	0.46	0.81
	Madde17	0.50	0.78
	Madde18	0.42	0.81
	Madde19	0.45	0.81
	Madde20	0.45	0.81

Denetçi Sorumluluğu	Madde21	0.68	0.76
	Madde22	0.53	0.79
	Madde23	0.39	0.79
	Madde24	0.37	0.82
	Madde25	0.47	0.73

İç denetçiye yönelik hazırlanan ankette yer alan ifadelerin belirlenmesinde ve seçiminde, Brown (1983), Carcello vd. (2004), Doyle vd. (2007), Dunn (2004), Hirst (1994), Imhoff (1978) çalışmalarından yararlanılmıştır. Ek 2’de sunulan anket örneğinden de görülebileceği gibi, öncelikle işletmelerde anketi yanıtlayanların demografik özelliklerine ilişkin sorular yönetilmiş, ardından iç denetçilerin karşılaşmış oldukları hileli finansal raporlama ve finansal bilgi manipülasyonu uygulamalarına yönelik sorular sorulmuş ve son olarak yapısal eşitlik modeli yardımıyla işletme yönetimi tutumu, iç kontrol sistemi etkinliği ve işletmenin iç denetim sistemi içerisinde çalışan personelin mesleki bilgisi, yeterliliği ve titizliğine yönelik ifadeler yer verilmiştir. İç denetçi sorumluluğuna yönelik ankette, 12 ifade yer almakta olup, anketin hazırlanmasında 7’li Likert Ölçeği kullanılmıştır.

Bağımsız denetim anketinde olduğu gibi, iç denetçiye yönelik anketin hazırlanması sırasında literatürde yer alan çalışmaların seçiminde çalışmadaki anketlerin ölçeklerinin iç tutarlığına yani Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Brown’un (1993) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.62, Carcello vd.’nin (2004) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.79, Doyle vd.’nin (2007) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.62, Dunn’un (2004) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.69, Hirst’in (1994) çalışmasındaki ölçekte Cronbach Alfa değeri 0.76 olarak belirtilmiş ve Imhoff’un (1978) çalışmasındaki Cronbach Alfa değerine ulaşamamıştır.

Çalışmada kullanılan iç denetçi sorumluluğu ölçeği için, faktör analizi sonucunda geçerli olarak alınan 12 maddenin aynı uygulamadaki verileri kullanılmak suretiyle ölçeğin güvenilirliği hesaplanmıştır. Toplam 112 işletmeye yapılan uygulama sonuçlarına göre iç denetçi sorumluluğu ölçeği alt ölçeklerine ilişkin iç tutarlık katsayısı (Cronbach alfa) hesaplanmıştır. Ölçeğin alt ölçeklerine ilişkin iç tutarlık (Cronbach alfa) katsayıları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. İç Denetçi Sorumluluğu Ölçeği Cronbach Alfa Katsayıları

<i>İfadeler</i>	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Cronbach Alfa Katsayısı</i>
İşletme Yönetimi Tutumu	4	0.81
İç Kontrol Sistemi	4	0.77
Mesleki Yeterlilik ve Titizlik	4	0.79

Ölçeğin alt ölçeklerine ilişkin Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach alfa katsayıları ise Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. İç Denetçi Sorumluluğu Ölçeğinin Alt Ölçeklerine Göre Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach Alfa Katsayıları

<i>İfadeler</i>	<i>Madde</i>	<i>Madde- Toplam Korelasyonları</i>	<i>Cronbach Alfa Katsayısı</i>
İşletme Yönetimi Tutumu	Madde1	0.53	0.78
	Madde2	0.49	0.82
	Madde3	0.45	0.71
	Madde4	0.51	0.76
İç Kontrol Sistemi	Madde5	0.50	0.76
	Madde6	0.37	0.72
	Madde7	0.72	0.79
	Madde8	0.64	0.81
Mesleki Yeterlilik ve Titizlik	Madde9	0.39	0.73
	Madde10	0.33	0.75
	Madde11	0.41	0.72
	Madde12	0.47	0.79

Araştırmada yer alan denetim komitesinin sorumluluğunu belirlemeye yönelik anketin hazırlanmasında ise, Abbott vd. (2000), Abbott vd. (2002), Carcello ve Neal (2000) ve Felo vd.’nin (2003), Zhang vd. (2006) çalışmalarından yararlanılmıştır. Ek 2’de iç denetçi anketi içerisinde yer alan denetim komitesine yönelik ankette, öncelikle işletmede denetim komitesinin var olup olmadığı öğrenildikten sonra, yapısal eşitlik modeli yardımıyla denetim komitesinin bağımsızlığı, denetim komitesinin çalışmaları ve denetim mekanizması üzerindeki etkisinin de ölçülmesi amacıyla bağımsız denetime ve iç denetime yönelik ifadelerle

yer verilmiştir. Denetim komitesine yönelik hazırlanan anket ölçeğinde ise, 17 ifade yer almaktadır ve anketin hazırlanmasında 7’li Likert Ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan denetim komitesi sorumluluğu ölçeği için, faktör analizi sonucunda geçerli olarak alınan 17 maddenin aynı uygulamadaki verileri kullanılmak suretiyle ölçeğin güvenirliği hesaplanmıştır. Toplam 89 işletmeye yapılan uygulama sonuçlarına göre iç denetçi sorumluluğu ölçeği alt ölçeklerine ilişkin iç tutarlık katsayısı (Cronbach alfa) hesaplanmıştır. Ölçeğin alt ölçeklerine ilişkin iç tutarlık (Cronbach alfa) katsayıları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Denetim Komitesi Sorumluluğu Ölçeği Cronbach Alfa Katsayıları

<i>İfadeler</i>	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Cronbach Alfa Katsayısı</i>
Denetim Komitesinin Bağımsızlığı	4	0.78
Denetim Komitesinin Çalışmaları	4	0.74
Bağımsız Denetim	5	0.79
İç Denetim	4	0.81

Ölçeğin alt ölçeklerine ilişkin Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach alfa’ları ise Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Denetim Komitesi Sorumluluğu Ölçeğinin Alt Ölçeklerine Göre Madde-Toplam Puan Korelasyonları ve Cronbach Alfaları

<i>İfadeler</i>	<i>Madde</i>	<i>Madde- Toplam Korelasyonları</i>	<i>Cronbach Alfa Katsayısı</i>
Denetim Komitesinin Bağımsızlığı	Madde1	0.32	0.79
	Madde2	0.46	0.80
	Madde3	0.49	0.76
	Madde4	0.50	0.79
Denetim Komitesinin Çalışmaları	Madde5	0.43	0.72
	Madde6	0.37	0.78
	Madde7	0.59	0.71
	Madde8	0.41	0.80
Bağımsız Denetim	Madde9	0.37	0.75
	Madde10	0.31	0.78
	Madde11	0.54	0.78
	Madde12	0.47	0.79
	Madde13	0.53	0.78
İç Denetim	Madde14	0.42	0.75
	Madde15	0.37	0.79
	Madde16	0.45	0.73
	Madde17	0.49	0.79

Genel anlamda araştırmalarda kullanılan ölçeklerin Cronbach Alfa değerleri ne kadar yüksek ise, ölçeğin iç tutarlılığı da o oranda yüksek olmaktadır. Tablolardan da açıkça görülebileceği gibi, araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılıkları yüksektir. Özellikle literatürde yer alan ve araştırmaya esas alınan çalışmalarla karşılaştırıldığında ölçeğin iç tutarlılığı bu çalışmalardaki değerlere yakın sonuçlardır. Bununla birlikte, madde-toplam korelasyonu değeri ölçekte 0.30'dur. Çünkü analize daha çok katkı yaptığı şeklinde kabul edilmektedir. Çalışmada kullanılan ölçeklerde yer alan maddelerin toplam madde korelasyonlarının 0.30'dan yüksek olması araştırmanın analizi açısından önem taşımaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılığının sonrasında, ölçeklerin yapı geçerliliğine bakılmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliliği için faktör analizi yapılmıştır. Bağımsız denetçiye yönelik 25 madde, iç denetçiye yönelik 12 madde ve denetim

komitesine yönelik 17 madde üzerinde Varimax rotasyonu ile faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonrasında ölçek maddelerinin faktör yükleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 11. Ölçek Faktör Yükleri

<i>Madde Sayısı</i>	<i>İfadeler</i>	<i>Faktör Yüğü</i>
Bağımsız Denetçi		
1	Denetim raporlarının güvenilirliği, denetim firmalarının devletin ilgili kurumlarına olan sorumlulukları göz önüne alınarak yapılmalıdır.	0.70
2	Denetim ve muhasebe standartları, bağımsız denetim mesleğinden beklenenin yerine getirilmesinde önemli etkiler yapmaktadır.	0.72
3	Yasaların bağımsız denetçiye sunduğu sorumluluk ortamı, denetim mesleğinin yerine getirilmesi açısından yeterlidir.	0.68
4	Yaşanan muhasebe skandalları sonrasında mesleğe olan güvenin azalmasını, yapılan yasal düzenlemeler bir ölçüde gidermiştir.	0.79
5	Denetim standartlarına uygun olarak yürütülen denetim faaliyeti ile finansal bilginin kalitesi sağlanmış olur.	0.61
6	Bağımsız denetçi tarafından hazırlanan denetim raporlarının amacı, finansal tabloların sunumunda doğruluğun ve güvenilirliğinin garanti edilmesini sağlamaktadır.	0.78
7	Bağımsız denetim faaliyetleri, işletme içerisinde hileli finansal raporlamanın yapılmasında bir engel oluşturmaktadır.	0.63
8	Denetim faaliyetlerinde yer alan rotasyon uygulaması (bir işletmeyi sürekli olarak aynı bağımsız denetim firmasının denetlememesi, belli periyotlarla denetim firmasının değişmesi) hileli finansal raporlama riskini azaltıcı etki yapar.	0.78
9	Denetim mekanizması, finansal bilgi kullanıcılarının yararlı bilgiyi elde etmesine olanak sağlamaktadır.	0.79
10	Denetçinin bağımsızlığı için bireysel çabalar yeterli olmayabilir.	0.63
11	Denetim raporu, bağımsız denetçinin görüşlerinden oluşmaktadır.	0.72
12	Bağımsız denetçi üzerine denetlenen işletmenin yönetiminin bir etkisi bulunmamaktadır.	0.71
13	Bağımsız denetçi üzerinde, denetim şirketinin büyük bir etkisi vardır.	- 0.60
14	Denetçilerin bağımsızlığını geliştirmek ve sağlamak için denetlenen işletme ve bağımsız denetim şirketi birlikte çalışmalı ve gereken ortam hazırlanmalıdır.	0.60

15	Denetçinin bağımsız olması ve tarafsız bir şekilde denetim raporu hazırlayıp görüş bildirmesi denetçinin kendisine bağlıdır.	0.74
16	Büyük işletmeler ve onların bağımsız denetçileri birlikte bir ortaklık şeklinde çalışmaktadırlar ve kamuoyuna yalnızca yönetimin dediklerini aktarmaktadırlar.	- 0.67
17	Büyük denetim şirketleri çok fazla para kazanmaktadırlar. Kazandıkları paralarını da büyük paydaşlarına paylaştırmaktadırlar. Bağımsız denetçiler de kazançların artırımında etkin bir role sahip olduklarından buna uygun davranmaktadırlar. Bu da çok normaldir.	- 0.68
18	Bağımsız denetçinin en önemli görevlerinden biri, denetlenen işletmenin büyük hissedarlarının kayıplarını önlemektir.	0.79
19	Finansal tablolarda yer alan bilginin doğruluğunda ve güvenilirliğinde esas olan denetlenen işletme yönetiminin çıkarlarıdır.	- 0.68
20	Mesleki etik değerler değişkendir. Dolayısıyla bir kişiye etik gelen diğerine etik bir davranışmış gibi gelmeyebilir.	0.63
21	Bir denetçinin temel sorumluluğu, hileli finansal raporlamayı önlemektir.	0.70
22	Bağımsız denetçiler, müşterilerine ait her işlemi incelemezler. İşlemlerin içerisinden örnekler seçerek bu örnekleri analiz eder ve bunlara göre denetim faaliyetlerini sürdürürler. Dolayısıyla finansal tablolarda yer alan tüm finansal bilgiden sorumlu değildiler.	0.59
23	Bağımsız denetçiler toplumun gözcülüğünü yapmaktadır ve taşıdıkları sorumluluk büyüktür.	0.62
24	Denetim raporunda yanlış beyan yapılması, bağımsız denetçi için oldukça olumsuz sonuçlar doğurabileceği için, denetim mesleği büyük risk almaktadır.	0.75
25	“Hileli finansal raporlamada hiç kimse gerçek anlamda sorumlu değildir” anlayışı bağımsız denetim mesleğinin özüne terstir.	0.70
İç Denetçi		
1	Yıllık finansal raporlar olarak ortaklara sunulan finansal tablolar, temelinde bağımsız denetçinin değil işletmenin yönetimin sorumluluğundadır.	0.67
2	Büyük işletmeler ve onların iç denetçileri birlikte bir ortaklık şeklinde çalışmaktadırlar. Bu nedenle kamuoyuna yalnızca yönetimin dediklerini aktarmaktadırlar.	- 0.73
3	İşletme yönetimin karlılık beklentisi finansal raporlama sürecine doğrudan etki yapmasa da dolaylı bir şekilde etkilemektedir.	0.68
4	İşletmenin yönetim kurulu üyelerinin yeterli muhasebe uzmanlığına sahip olması, finansal raporlama açısından önemlidir.	0.66
5	İşletmede etkin bir iç kontrol sistemi bulunmaktadır.	0.65
6	İç kontrol sistemi işletme içi denetim faaliyetlerinin kolaylaşmasına olanak	0.70

	sağlamaktadır.	
7	İşletmenin iç kontrol sistemi, hileli finansal raporlamayı ve finansal bilgi manipülasyonunu önlemede önemli bir etkiye sahiptir.	0.74
8	İşletmede finansal raporlamanın hazırlama sürecinde yer alan çalışanları genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, muhasebe standartlarına ve denetim standartlarına uygun bir şekilde finansal raporlama yapmaktadır.	0.68
9	İç denetçinin endüstri bilgisi ve tecrübesi, mevcut ve önceki denetim çalışmaları hakkında bilgi ve referansları değerlendirilerek işe alınmaktadır.	0.60
10	İç denetçinin mesleki yetersizliği hileli finansal raporlama riskini artırır.	0.56
11	Çalışanların daha önceden hileli davranışlarının bulunması, bizim işletmemizde aynı şekilde davranacakları anlamına gelmediği için bir sorun oluşturmamaktadır.	0.71
12	İç denetçinin, mesleğine gösterdiği özen ve titizlik hileli finansal raporlama riskini azaltır.	0.65
Denetim Komitesi		
1	Denetim komitesi içerisinde işletme yönetim kurulu üyesi bulunmamaktadır.	0.74
2	Denetim komitesi, işletme yönetimi ve bağımsız denetçilerle arasındaki ilişkileri düzenlemektedir.	0.70
3	Denetim komitesi, finansal raporlama sırasındaki finansal bilginin güvenliğini sağlama konusunda olumsuz bir bilgi edindiğinde bunu işletme yönetimine iletmekten çekinmemektedir.	0.71
4	Denetim komitesi, üzerinde işletme yönetim kurulunun etkilerinin olması çok normaldir.	0.60
5	Denetim komitesi, finansal raporlama sürecinde gözetim faaliyetlerini sürdürmektedir.	0.65
6	Denetim komitesi, işletmedeki iç denetim sistemi ile birlikte çalışmakta ve finansal raporlamanın tüm sürecinde etkin rol oynamalıdır.	0.63
7	Denetim komitesi üyelerinin, muhasebe uzmanlığına sahip olması işletmelere büyük katkılar sağlar.	0.75
8	Denetim komitesi üyeleri, işletmenin taşıdığı finansal riskler konusunda gerekli bilgiye sahip olmalı ve gereken önlemleri almalıdır.	0.78
9	Denetim komitesi, bağımsız denetçilerin seçiminde önemli bir rol oynamaktadır.	0.63
10	Denetim komitesi, bağımsız denetçilerin iç denetimle birlikte çalışmasını gözetmelidir.	0.61
11	Bağımsız denetçinin hazırlamış olduğu denetim raporunu, bağımsız denetçi ile birlikte değerlendirmelidir.	0.69
12	Bağımsız denetçinin performansını gözden geçirmeli ve aksaklıklar var ise	0.70

	denetçi rotasyonunu istemelidir.	
13	Bağımsız denetçi ile işletme yönetimi arasındaki ilişkiyi gözetmeli ve eğer bir sorun var ise bunu bildirmelidir.	0.71
14	Denetim komitesi, iç denetçinin denetim planlarını ve prosedürlerini yakından takip etmelidir.	0.67
15	Denetim komitesi, işletmedeki iç kontrol sistemini yakından incelemeli ve aksaklıkları yönetime bildirmelidir.	0.63
16	Denetim komitesi iç denetçinin hazırladığı denetim raporu hakkında görüş bildirmelidir.	0.74
17	İç denetçi ve işletme yönetimi arasındaki ilişkiyi gözetmelidir.	0.70

Ölçme araçlarının uygulanabilmesi için gerekli izinler ve düzenlemeler çalışma öncesi yapılmış ve ölçme araçları (Bağımsız Denetçi, İç Denetçi ve Denetim Komitesi Ölçeği) denetim şirketi ortamında uygulanmıştır. Anketlerin uygulanması süreci özellikle denetim şirketi çalışanlarının yoğun çalışma durumu nedeniyle, denetim şirketinde yaklaşık olarak bir iki hafta sürmüştür. İşletmeler açısından ise anket e-mail yoluyla gönderilmiş ve cevapların alınması yaklaşık 1.5 ay sürmüştür. Yanıtların gizliliği işletmelere ve denetçilere garanti edilmiştir.

4.6. PİLOT UYGULAMA

Araştırmaya yönelik pilot uygulama, Haziran 2010'da yapılmıştır. Pilot uygulama için her gruba 50'şer anket gönderilmiş, ancak 45 bağımsız denetçiden ve 20 işletmeden cevap alınabilmiştir. Pilot uygulama sonrasında elde edilen veriler analize tabi tutulmuş ve anketlerdeki ifadelerden toplam 7 madde çıkarılmıştır. Çıkarılan ifadelerle yönelik Cronbach Alfa katsayıları, toplam madde korelasyonları ve faktör yükleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 12. Ölçekten Çıkarılan İfadelerin Cronbach Alfa Katsayıları ve Toplam-Madde Korelasyonları

<i>İfadeler</i>	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Madde- Toplam Korelasyonları</i>	<i>Cronbach Alfa Katsayısı</i>	<i>Faktör Yüğü</i>
Denetçi Bağımsızlığı	1	0.18	0.73	0.10
Etiksel Yargılar	1	0.11	0.62	0.17
İşletme Yönetimi Tutumu	1	0.24	0.76	0.23
İç Kontrol Sistemi	1	0.17	0.74	0.15
Mesleki Yeterlilik ve Titizlik	1	0.23	0.68	0.24
Denetim Komitesinin Bağımsızlığı	1	0.26	0.74	0.19
İç Denetim	1	0.15	0.69	0.20

Tablo 12’de görülen sorunlu ifadeler ölçekten çıkarıldıktan sonra, araştırmanın uygulaması yeniden yapılmıştır.

4.7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu kısımda öncelikle araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ve ankette yapısal eşitlik modeli dışında tutulan sorulara yönelik çözümler yapılmakta, ardından araştırmanın ölçüm modeline ve yapısal modeline yer verilmektedir.

4.7.1. Araştırmaya Yönelik Başlangıç Bulguları

Araştırmanın başlangıç bulgularında bağımsız denetçi, iç denetçi ve denetim komitesine yönelik veriler ayrı ayrı sunulmaktadır.

Bağımsız denetçiye yönelik yapılan ankete katılan bağımsız denetçilerin % 21’i kadın, % 79’u erkektir. Bağımsız denetçilerin yaş ortalaması 36 olarak tespit edilmiştir. Ankete katılanların, % 79’u lisans, % 17’si yüksek lisans, % 4’ü doktora mezunudur. Bu kişilerin % 5’i baş denetçi, % 5’i kıdemli denetçi, % 90’ı denetçi unvanı ile çalışmakta olup, % 95’i SMMM (Serbest Muhasebeci Mali Müşavir), % 5’i YMM (Yeminli Mali Müşavir) meslek unvanına sahiptir. Çalışanların deneyim

süresine bakıldığında ise, % 33'ü 1 ile 3 yıl arasında, % 65'i 4 ile 7 yıl arasında, % 2'si 8 ile 15 yıl arasında denetim şirketinde çalışmaktadır.

Ankete katılan bağımsız denetçilerin denetlemiş oldukları işletmeler içerisinde hileli finansal raporlama ile karşılaşma durumları sorulduğunda, denetçilerin % 74'ü evet yanıtını vermiş, % 26'sı hayır yanıtını vermiştir. Evet yanıtını veren denetçiler üzerinden yola çıkılarak ne tür bir hile ile karşılaştıkları sorulmuş ve alınan yanıtlar aşağıdaki Tablo 13'de özetlenmiştir.

Tablo 13. Bağımsız Denetçilerin Karşılaştıkları Hileli Türleri

Hile Türleri	Frekans	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Karşılaşmayanlar	57	25,9	25,9
Gelirlerin Manipülasyonu	51	23,2	49,1
Giderlerin Manipülasyonu	48	21,8	70,9
Varlıklara Yönelik Manipülasyonlar	25	11,4	82,3
Kaynaklara Yönelik Manipülasyonlar	18	8,2	90,5
Finansal Tablolardaki Kalemlerin Sınıflandırılmasındaki Değişiklikler	21	9,5	100,0
Toplam	220	100,0	

Tablodan da görülebileceği gibi, denetçilerin en çok karşılaştıkları hileli finansal raporlama uygulaması gelirlerin manipülasyonudur. Bununla birlikte özellikle giderlerde yapılan hileler de dikkat çeken bir yüzdeye sahiptir.

Bağımsız denetçilere, denetledikleri işletmede karşılaşmış oldukları finansal bilgi manipülasyonu türleri sorulmuş ve alınan yanıtlar ise şöyle olmuştur. Denetçilerin % 47'si kar yönetimi, % 21'i karın istikrarlı hale getirilmesi yöntemi, % 14'ü yaratıcı muhasebe uygulamaları ve % 11'i agresif muhasebe uygulamaları ile karşılaştıkları belirtilmiştir. Bu durum özellikle hileli finansal raporlama uygulamaları ile birlikte değerlendirildiğinde, işletmelerin genellikle gelirler üzerinden bir hile yaptıkları ve bunun da kar yönetimi uygulamaları dahilinde geliştiğidir.

Ankete katılan denetçilere, hileli finansal tablolardaki hilelerin göstergeleri olarak neleri sayabilecekleri sorulmuş ve şu verilere ulaşılmıştır. Denetçilerin karşılaştıkları hilelerin belirtileri % 53'ü muhasebe uygulamalarındaki anormalliklerden, % 30'u iç kontrol zayıflıklarından, % 8'i analitik anormalliklerden, % 5'i çalışanların aşırı harcamalarından, % 4'ü denetlenen işletmedeki olağan olmayan davranışlardan çıkarılmıştır.

Denetçilere denetim faaliyetleri sonrasında hazırlamış oldukları denetim raporunun ne ifade ettiği sorulmuş ve denetçilerden elde edilen veriler şöyle sınıflandırılmıştır: Denetçilerin % 53'ü hazırladıkları denetim raporunu kamu güveninin sağlanması ve işletme imajının garanti altına alınması şeklinde ifade ederken, % 28'i finansal raporların doğruluğunun ve güvenilirliğinin garanti altına alınması şeklinde ifade etmiş, % 19'u ise yeni müşterilerin kazanılmasında ve var olan müşterilerin korunmasında etkin olan bir araç olarak ifade etmiştir.

Son olarak ankete katılan bağımsız denetçilere hileli finansal raporlama ile karşılaşılan işletmelerin en önemli özelliklerini tanımlamaları istenmiş ve alınan yanıtlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 14. Hileli Finansal Raporlama Yapan İşletmelerin Ortak Özellikleri

Hile Türleri	Frekans	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
İşletmedeki muhasebe sistemindeki yetersizlikler	41	18.6	18.6
İşletmedeki muhasebe personelinin yetersiz muhasebe bilgisine sahip olması	36	16.3	34.9
İşletmenin bulunduğu sektör içerisindeki karlılığının yetersiz olması	29	13.1	48.0
İşletme yönetiminin ahlaki eksikliği	27	12.2	60.2
İşletmenin dış çevre üzerinde kontrolünün zayıf olması ve prestijinin düşük olması	25	11.3	71.5
İşletmede gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin bir arada raporlanması nedeniyle, finansal tablo sürecinde yaşanan sıkıntıların olması	23	10.4	81.9
İşletmede finansal kararların bir ya da birden fazla kişi tarafından alınması	19	8.6	90.5
İşletmenin kar yönetiminin başarısız olması	13	5.9	96.4
İşletmenin faaliyet sonuçlarının ekonomik faktörlerdeki değişimlere karşı çok hassas olması	7	3.6	100.0
Toplam	220	100,0	

Yukarıdaki tablodan da açık bir şekilde görülebileceği gibi, bağımsız denetçilerin hileli finansal raporlama yapan işletmelerde karşılaştıkları ortak özelliklerin başında işletmedeki muhasebe sisteminde yaşanan eksiklikler ve işletmedeki muhasebe personelinin yetersiz muhasebe bilgisine sahip olmasıdır.

İç denetçi anketine 112 işletme cevap vermiş ve bu işletmelerden 89'u da denetim komitesi anketini yanıtlamıştır. Bu nedenle bu kısımda öncelikle iç denetçiye yönelik demografik özelliklere ve ilgili sorulara yönelik bulgular sunulmaktadır. Denetim komitesine yönelik demografik özellikler dışında herhangi bir soru yöneltilmediğinden bu durumla ilgili bir bulguya yer verilmemektedir.

Ankete katılan işletmelerde anketi cevaplayan işletme personelinin yaş ortalaması 34'tür. Yanıtlayanların % 32'si kadın, % 68'i erkektir. Anketi yanıtlayanların , % 83'ü lisans, % 16'sı yüksek lisans, % 1'i doktora mezunudur. Bu kişilerin % 82'si iç denetçi, % 15'i iç kontrolör, % 2'si ise muhasebe departmanında çalışan personel ve % 1'i işletme yöneticisidir. Deneyimlerine bakıldığında ise, % 41'i 1 ile 3 yıl arasında, % 56'sı 4 ile 7 yıl arasında, % 3'ü ise 8 ile 15 yıl arasında işletmede çalışmaktadır. Bununla birlikte ankete yanıt veren işletmelerin buldukları sektörler ise, % 24 gıda ve içecek, % 17 finans, % 16 ulaşım, % 12 inşaat, % 9 tekstil, % 9 turizm, % 7 madencilik, % 6 kimya, petrol ve plastiktir.

Ankete katılan işletmelerin % 87'si işletmelerinde etkin bir kontrol sistemi olduğunu, % 81'i işletmedeki çalışanların hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve tespitinde gerekli mesleki bilgiye sahip olduklarını, % 79'u işletmede iç denetim fonksiyonunun hazırladığı rapor, örgütsel seviyede faaliyetlerinin özellikle de denetim komitesinin bağımsızlığını yansıtabilecek şekilde olduğunu, % 73'ü işletmelerindeki finansal raporlamanın genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve muhasebe standartlarına uygun olarak yapıldığını bildirmişlerdir. Bununla birlikte ankete katılan işletmelerden alınan verilere göre, işletmelerin yalnızca % 24'ünde hileli finansal raporlamaya rastlandığını ve % 61'nin iç denetim fonksiyonunun denetim faaliyetlerinde güvenilirliği sağladığını belirtmiştir.

Araştırmaya katılan işletmelere, hileli finansal raporlamayı önlemeye ya da tespitine yönelik bir çalışma yapıp yapılmadığı sorulmuş, işletmelerin % 81'inde böyle bir çalışma yapılmadığı, kalan % 19'unda ise çalışma yapılmadığı ancak personelin düzenlenen bir seminere katıldığı belirtilmiştir. Benzer nitelikte işletmelere, iç denetime yönelik bir çalışma yapıp yapılmadığı sorulmuş ve % 89'u bu soruya hayır yanıtını vermiştir.

Anketi yanıtlayan işletmelerde iç denetçi ve iç kontrolörlere genel anlamda işletmelerin hileli finansal raporlamaya başvurma nedenleri sorulmuş ve % 51'i üst yönetimin karlılık beklentilerini, % 32'si kar üzerindeki yönetici primlerinin arttırma kaygısını, % 12'si işletmede ağır borç yükümlülüklerinin bulunmasını ve % 5'i işletmede denetim komitesinin bulunmamasını neden olarak göstermiştir.

Son olarak işletmelere uygulanan finansal bilgi manipülasyonu yöntemleri verilmiş ve bunlardan hangisinin ağırlıklı olarak uygulandığı sorulmuştur. Elde edilen verilere göre anketi yanıtlayanların % 61'i bu soruya cevap vermemiş, kalanların % 25'i işletmelerinde kazançların düşürülmesi için giderlerin büyütüldüğünü, % 9'u satış sözleşmeleri üzerinde karın ölçüldüğünü, % 5'i ise satış risklerinin ayarlandığını belirtmiştir.

4.7.2. Araştırmanın Ölçüm Modeli

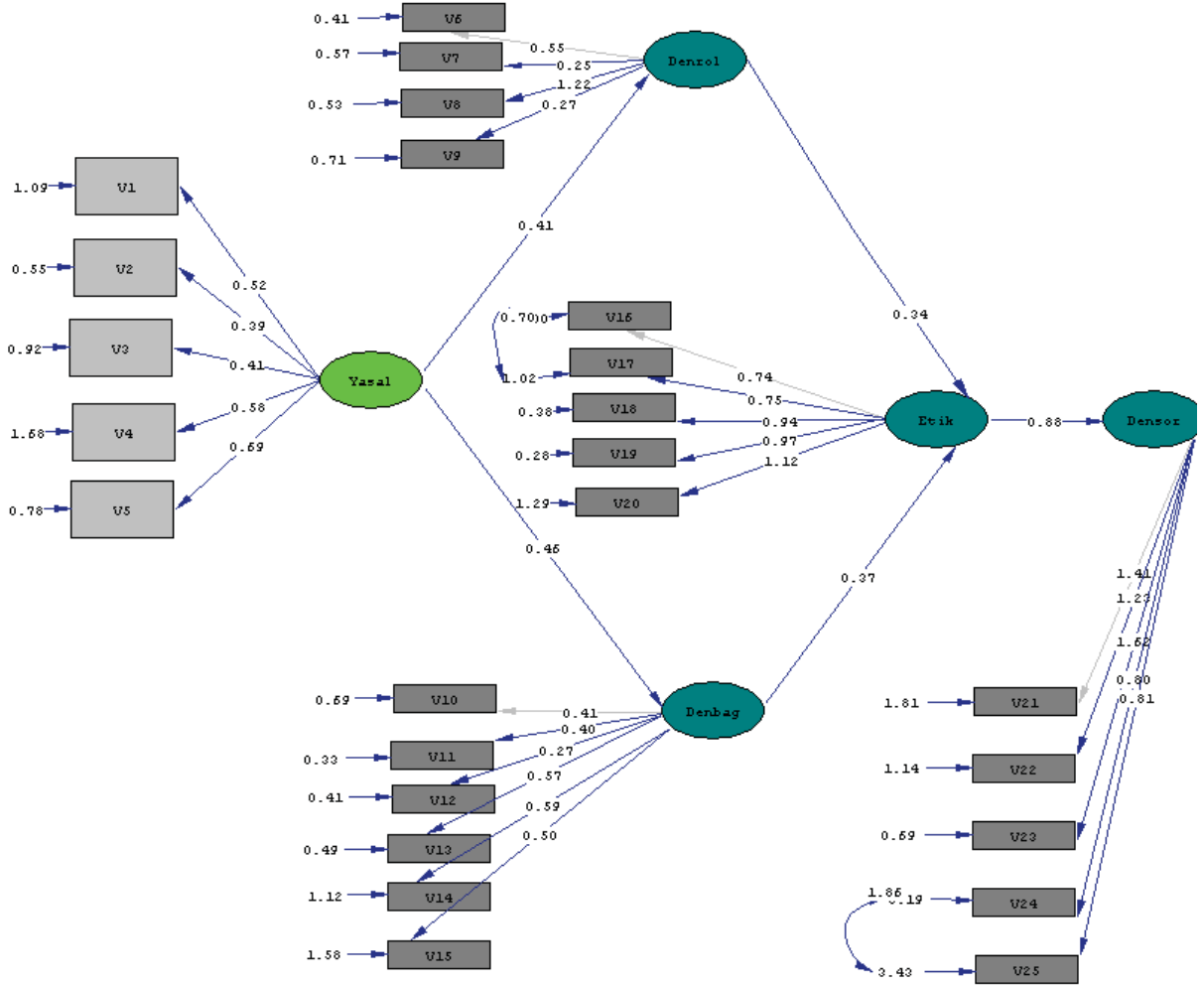
Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesi SPSS ve LISREL paket programlarıyla yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde öncelikle SPSS paket programı aracılığı ile Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmış, ardından LISREL programı ile yapısal model test edilmeden ölçme modelinin kabul edilebilir uyum değerleri üretip üretmediğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Ölçme modelinin kabul edilebilir uyum değerleri üretmesi sonucunda yapısal modelin test edilebileceği gerekçesiyle ölçme modeli LISREL 8.51 (Jöreskog ve Sörbom, 1993) programıyla Principal Components (PC) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Böylelikle çalışma grubuna uygulanan ölçeklerin toplam puanı alınmıştır. Elde edilen toplam puanlarla yapısal eşitlik modelleri analizleri yapılmıştır.

Yapısal eşitlik modelinde, teorik bir modeli olan çalışmaların bir dizi örtük değişken aracılığı ile aralarındaki neden sonuç ilişkisinin açığa çıkarılması hedeflenmektedir. Yani teorik model içerisinde gözlenen değişkenler aracılığı ile ifade edilen örtük değişkenlerin ölçme modeli tarafından doğrulanıp doğrulanmadığı ortaya konmaktadır (Şimşek,2007:12). Bu doğrultuda bağımsız denetçinin hileli finansal raporlamadaki sorumluluğunu belirlemek amacıyla yasal zorunluluklar, denetçinin ve denetim mekanizmasının rolü, denetçi bağımsızlığı, etiksel yargılar ve denetçi sorumluluğu örtük değişkenleri tanımlamaktadır. Bu örtük değişkenleri ifade eden gözlenen değişkenler ise, doğrulayıcı faktör analizi yardımıyla belirlenmiştir.

Böylelikle yasal zorunluluk örtük değişkeninin ankette yer alan İfade 1, İfade 2, İfade 3, İfade 4 ve İfade 5 gözlenen değişkenleri tanımlamakta; denetçi ve denetim mekanizmasının rolü örtük değişkenini İfade 6, İfade 7, İfade 8 ve İfade 9; gözlenen değişkenleri tanımlamakta, denetçi bağımsızlığı örtük değişkenini İfade 10,

İfade 11, İfade 12, İfade 13, İfade 14 ve İfade 15 gözlenen değişkenleri tanımlamakta; etiksel yargılar örtük değişkenini İfade 16, İfade 17, İfade 18, İfade 19 ve İfade 20 gözlenen değişkeni tanımlamakta; denetçi sorumluluğu örtük değişkenini ise İfade 21, İfade 22, İfade 23, İfade 24 ve İfade 25 gözlenen değişkenleri tanımlamaktadır. Bu tanımlamalar doğrultusunda ölçme modeline ilişkin standardize edilmiş çözümlene değerlerinden aşığıdaki şekil elde edilmiştir.

Şekil 12. Bağımsız Denetçi Sorumluluğu Ölçme Modeline İlişkin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri

Chi-Square=343.69, df=267, P-value=0.00035, RMSEA=0.057

Ölçüm modeline ilişkin şekilden de görülebileceği gibi, örtük değişkenlere yönelik (yasal zorunluluklar, denetçi ve denetim mekanizması rolü, denetçi bağımsızlığı, etiksel değerler, denetçi sorumluluğu) gözlenen değişkenlerin yollarla tanımlandığı görülmektedir. Tanımlanan yollara ilişkin standardize edilmiş parametre değerleri ise her bir gözlenen değişkenden çıkan ve örtük değişkene giden okların üzerindeki sayılarla ifade edilmektedir. Bu değerlerin genellikle 1'den küçük

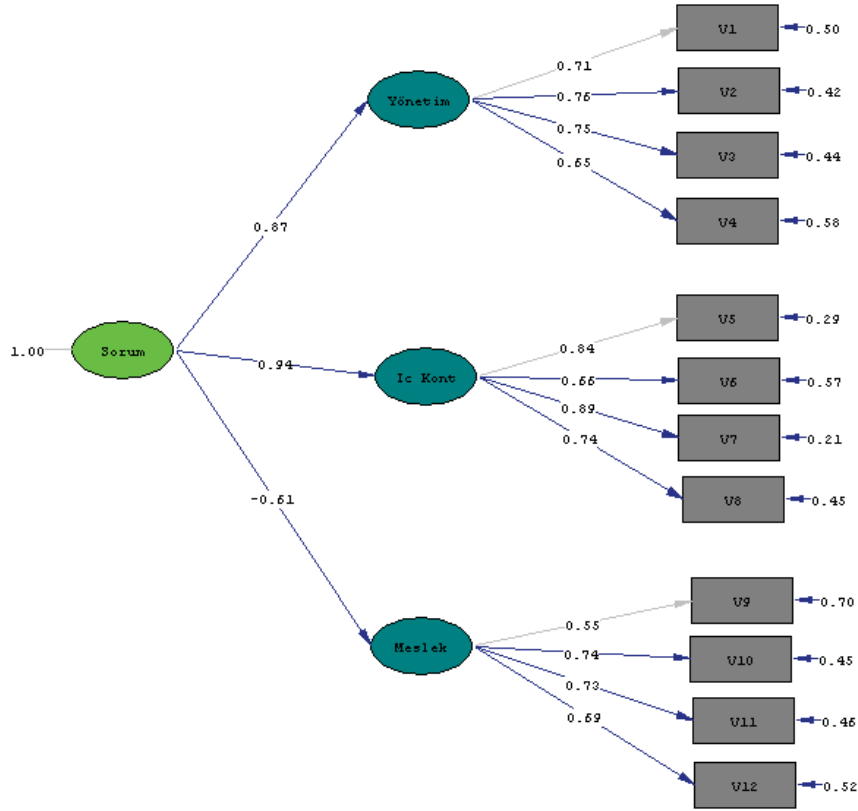
olması beklenmektedir. Çünkü, 1'den büyük olan değerler örtük değişkenin kendisini ifade eden gözlenen değişken anlamına gelmektedir. Bu değerlerin 0.10'dan küçük olması, gözlenen değişkenin örtük değişken üzerinde küçük etkilerinin olduğunu, 0.30 civarında olması orta düzeyde etkilere sahip olduğunu, 0.50'den büyük olması ise, gözlenen değişkenin örtük değişkeni yüksek oranda etkilediğini göstermektedir.

Finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada bağımsız denetçi sorumluluğunu belirlemeye yönelik hazırlanan bu ölçüm modelinde yasal zorunluluklar denetçinin rolünü 0.41 oranında etkilemekte, denetçi bağımsızlığını ise 0.46 oranında etkilemektedir. Yani yasal zorunluluklar gerek denetçi ve denetim mekanizması rolü gerekse denetçi bağımsızlığı üzerinde orta seviyede bir etkiye sahiptir. Etiksel değerler ise denetçi ve denetim mekanizmasının rolünden 0.34 oranında, denetçi bağımsızlığından ise 0.37 oranında etkilenmektedir. Bu da gösteriyor ki denetçinin etiksel değerleri, denetim süreci boyunca gerek denetçinin üstlendiği rolden gerekse denetçinin bağımsızlığından orta seviyede etkilenmektedir. Denetçi sorumluluğu ise, etiksel değerlerden 0.88 oranında etkilenmektedir.

Böylelikle teorik anlamda bağımsız denetçi sorumluluğuna yönelik planlanmış olan ilişkiler somut bir şekilde ortaya çıkarılmaktadır. Yani üst - düzey örtük değişkenler olarak ifade edilen yasal zorunluluklar, denetçi ve denetim mekanizması rolü, denetçi bağımsızlığı, etiksel değerler ve denetçi sorumluluğu, standardize edilmiş çözüm değerleri aracılığı ile gözlenen değişkenlerle ilişkilendirilmiş olmaktadır.

Bağımsız denetçi için yapılan aynı ölçümleme modeli iç denetçi için de yapılmıştır. Finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada iç denetçi sorumluluğunun belirlenmesi için, öncelikle gözlenen değişkenleri ifade eden örtük değişkenler tanımlanmıştır. İç denetçi için tanımlanan işletme yönetimi tutumu örtük değişkenini İfade 1, İfade 2, İfade 3, İfade 4 tanımlamakta, iç kontrol sisteminin etkinliği örtük değişkenini İfade 5, İfade 6, İfade 7, İfade 8 tanımlamakta ve mesleki yeterlilik ve titizlik örtük değişkenini ise İfade 9, İfade 10, İfade 11 ve İfade 12 tanımlamaktadır. Bu tanımlamalar doğrultusunda ölçme modeline ilişkin standardize edilmiş çözümleme değerlerinden aşağıdaki şekil elde edilmiştir.

Şekil 13. İç Denetçi Sorumluluğu Ölçme Modeline İlişkin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri

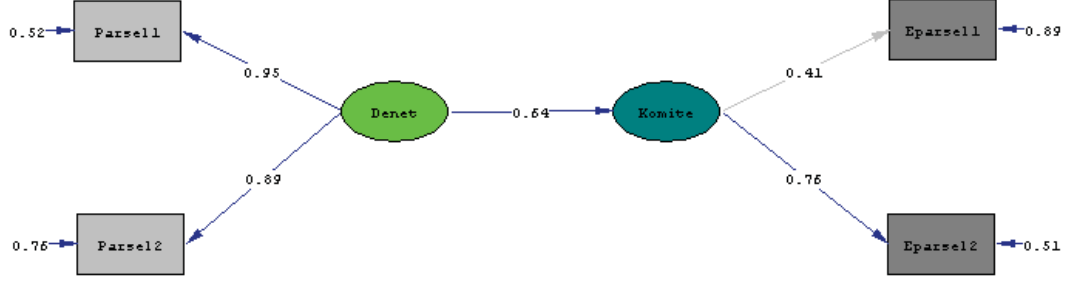
Chi-Square=68.61, df=51, P-value=0.04008, RMSEA=0.058

Finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada iç denetçi sorumluluğunu belirlemeye yönelik hazırlanan bu ölçüm modelinde, işletme yönetiminin tutumu denetçi sorumluluğu üzerinde 0.87'lik bir etkiye, işletmenin iç kontrol sisteminin etkinliği 0.94 oranında bir etkiye, mesleki yeterlilik ve titizlik ise 0.61 oranında olumsuz bir etkiye sahiptir. İç denetçiye yönelik bu ölçüm modeli tekrar değerlendirildiğinde ise, işletmedeki hileli finansal raporlamada işletme yönetiminin tutumu ve iç kontrol sisteminin etkinliği iç denetçinin sorumluluğunu yüksek oranda etkilerken, iç denetçinin mesleki yeterliliği ve titizliği yüksek oranda ancak negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Yani iç denetçinin mesleki yeterliliği ve titizliği arttıkça, işletmedeki hileli finansal raporlama üzerindeki sorumluluğu aynı oranda azalmaktadır.

Bağımsız denetçi sorumluluğunda olduğu gibi, iç denetçi sorumluluğu için teorik anlamda planlanmış olan ilişkilerin ölçüm modeli sayesinde somut bir şekilde ortaya konmuş olmaktadır. Yani üst- düzey örtük değişkenler olarak ifade edilen işletme yönetiminin tutumu, iç kontrol sisteminin etkinliği, mesleki yeterlilik ve titizlik, standardize edilmiş çözüm değerleri aracılığı ile gözlenen değişkenlerle ilişkilendirilmiş olmaktadır. İç denetçi sorumluluğuna yönelik yapılan ölçüm modelinden sonra denetim komitesine yönelik ölçüm modeli hazırlanmıştır.

Finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada denetim komitesinin sorumluluğunun belirlenmesine yönelik yapısal eşitlik modeli analizinin yapılabilmesi için, Parselleme Yöntemi kullanılmıştır. Parselleme yöntemi için, gözlenen değişkenler tek bir boyutu temsil etmiş ve her bir boyut için 2 tane gözlenen değişken temsili olarak hazırlanmıştır. Yani her bir örtük değişken için madde sayısına paralel olarak parsellerin tanımlanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Parselleme yöntemi, her bir maddenin madde-toplam korelasyonlarını dikkate alarak gruplandırılmasına ve bu gruplardan elde edilen toplam puanın gözlenen değişken olarak modelde kullanılmasını öngörmektedir. Bu şekilde tüm gözlenen değişkenlerin örtük değişkeni temsil gücünün en üst düzeyde sağlanmasına da olanak tanınmaktadır. Bu mantığa dayalı olarak, modeldeki denetim komitesine yönelik sorumluluk örtük değişkeni için denetim komitesi bağımsızlığı (Parsel 1) ve denetim mekanizmasının çalışmaları (Parsel 2) olmak üzere iki tane, denetim faaliyetleri için bağımsız denetim (Eş parsel 1) ve iç denetim (Eş parsel 2) olmak üzere iki tane, toplamda 4 tane örtük değişken tanımlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri datanın modele iyi düzeyde uyum gösterdiğinin kanıtı olarak aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Şekil 14. Denetim Komitesi Sorumluluğu Ölçme Modeline İlişkin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri

Chi-Square=7.49, df=4, P-value=0.11217, RMSEA=0.059

Bu modele göre, denetim komitesinin bağımsızlığı 0.95 oranında, denetim komitesinin çalışmaları 0.89 oranında denetim komitesini etkilemektedir. Denetim komitesi ise, 0.64 oranında işletmede yürütülen denetim faaliyetlerine etki etmektedir. Denetim komitesinin varlığı ile etkilenen denetim faaliyeti 0.41 oranında iç denetimi, 0.76 oranında bağımsız denetim faaliyetlerini etkilemektedir.

4.7.3. Yapısal Eşitlik Modelinin Hazırlanması

Ölçme modelinin olduğu gibi kabul edilmesinden sonra yapısal model yine PC yöntemi kullanılarak LISREL 8.51 programı aracılığıyla test edilmiştir (Jöreskog ve Sörbom, 1993). Araştırmada oluşturulan ölçme modeli ve yapısal modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olup olmadığı uyum iyiliği istatistikleri (goodness of fit statistics) ile değerlendirilmelidir. Hu ve Bentler'e (1999) göre uyum iyiliği istatistikleri herhangi bir modelin bir bütün olarak veri tarafından kabul edilebilir bir düzeyde desteklenip desteklenmediğine karar verilmesine olanak tanımaktadır. Yaygın olarak bilinen uyum istatistiği Ki-kare'dir (χ^2) ve bir modelin anlamlı olarak kabul edilebilmesi için χ^2 değerinin anlamlı çıkmaması beklenir. Ancak χ^2 değeri örneklem büyüklüğüne duyarlı olduğu için birçok alternatif uyum iyiliği istatistiği üretilmiştir. Bunlar arasında en yaygın kullanılanlar; Uyum İyiliği İndeksi (Goodness Of Fit Index, GFI), Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi (Adjusted Goodness Of Fit

Index, AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Aproximation, RMSEA) ve Standart Ortalama Hataların Karekökü (Standardized Root Mean Square Residual, SRMR) olduğu görülmektedir. Bu uyum iyiliği istatistiklerine yönelik kabul edilebilir değerler tablosu ise aşağıdaki gibidir (Şimşek, 2006).

Tablo 15. Uyum İyiliği İstatistikleri Kabul Edilebilir Değerleri

	Kabul Edilebilir Değer	İyi Değer
Ki-kare (χ^2)	2.0 – 5.0	< 2.0
Serbestlik Derecesi (df)	2.0 – 5.0	< 2.0
RMSEA	< 0.08	<0.05
SRMR	< 0.08	<0.05
RMR	< 0.08	<0.05
CFI	> 0.90	> 0.95
IFI	> 0.90	> 0.95
GFI	> 0.90	> 0.95
AGFI	> 0.90	> 0.95

Bu tablo dikkate alınarak yapısal modele ilişkin değerlendirme, yine her üç ölçüm modeli için ayrı ayrı yapılmıştır.

Bağımsız denetçi sorumluluğuna yönelik yapısal modelin uyum iyiliği değerleri şöyledir: χ^2 (N=220)= 343.69; p = 0.0035; df = 0.267 CFI: 0.91; RMSEA:0.057; ve SRMR: 0.089, GFI: 0.87, AGFI: 0.87, RMR: 0.013'dir. Bu doğrultuda her bir uyum iyiliği değeri tablodaki değerler dikkate alınarak yorumlandığında, bağımsız denetçiye yönelik hazırlanan ölçüm modelinin yapısal modelin de iyi düzeyde uyum iyiliği değerleri ürettiğini ortaya konmaktadır.

İç denetçi sorumluluğuna yönelik yapısal modelin uyum iyiliği değerleri şöyle sıralanmaktadır: χ^2 (N=125)= 68.61; p = 0.04008; df = 0.51, CFI: 0.97; RMSEA:0.058; SRMR: 0.057, GFI: 0.90, AGFI: 0.85, RMR: 0.059'dur. Bu doğrultuda her bir uyum iyiliği değeri tablodaki değerler dikkate alınarak yorumlandığında, iç denetçiye yönelik hazırlanan ölçüm modelinin yapısal modelin de iyi düzeyde uyum iyiliği değerleri ürettiğini ortaya konmaktadır.

Finansal bilgi manipülasyonunda ve hileli finansal raporlamada denetim komitesinin yapısal modelinin uyum iyiliği değerleri χ^2 (N=89)= 7.49; $p = 0.11207$; $df = 4$, CFI: 0.92; RMSEA:0.059; SRMR: 0.048, GFI: 0.97, AGFI: 0.90, RMR: 0.54'tür. Sıralanan her bir uyum iyiliği değeri tablodaki değerler dikkate alınarak yorumlandığında, denetim komitesine yönelik hazırlanan yapısal modelin iyi düzeyde uyum iyiliği değerleri ürettiğini ortaya konmaktadır.

4.8. GELECEKTEKİ ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER

Araştırmanın hipotezlerinin gelişimi sırasında yararlanılan çalışmalardan yola çıkılarak bu çalışmada, bağımsız denetçinin, iç denetçinin ve denetim komitesinin finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamadaki sorumlulukları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapısal eşitlik modeli yardımıyla hazırlanan ölçüm modeli ve yapısal modeli uyum istatistikleri, denetçilerin hileli finansal raporlamada doğrudan sorumlu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda ayrı ayrı ortaya konan denetçi sorumluluklarının özellikle bağımsız denetçi ve iç denetçi sorumluluklarının birlikte ele alınarak karşılaştırmalı bir ölçüm modeli ile ortaya konması gerekmektedir. Bunlarda denetim komitesinin ayrı bir şekilde değerlendirilip, işletmelerin bağımsız denetim ve iç denetim süreçlerine yaptığı karşılaştırmalı etki de ortaya konulmalıdır. Nitel veriler yardımıyla analiz yapılarak hazırlanan ölçüm modelinin daha nicel verilerle desteklenerek sunulması da gerekmektedir.

4.9. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın en büyük sınırlılığı, uygulamanın yapıldığı örneklem grubunu esas alınarak hazırlanan ölçüm modelidir. Bu model tüm bağımsız denetim mesleğini yürütenleri kapsamamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın daha geniş bir örnekleme yinelenmesinde fayda bulunmaktadır. Aynı durum iç denetçiye ve denetim komitesine yönelik sorumluluğun araştırıldığı örnek işletmeler açısından da geçerlidir. Daha geniş işletme grubuyla analizin tekrarlanmasında fayda bulunmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı olarak, bağımsız denetçi sorumluluğuna yönelik uygulama yapılan denetim şirketinin sayısının tek olmasıdır. Birden fazla

denetim şirketinin çalışanları doğrultusunda anketin ve analizin tekrarlanması en azından çalışmada karşılaştırma ya da genelleme yapılabilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Bununla birlikte araştırılan konunun yani hileli finansal raporlamanın yasal boyutunun olması nedeniyle anketin yapıldığı örnekleme gerek işletmelerin gerekse bağımsız denetçilerin bilgi vermekten kaçındıkları da görülmektedir. Bu durum da yapılan araştırmanın analiz sonuçlarının güvenilirliğini de etkilemektedir.

SONUÇ

Muhasebe kayıt sisteminin ürettiği bilgiler, finansal raporlar aracılığı ile finansal bilgi kullanıcılarına sunulmaktadır. Finansal raporlamanın temel amacı, işletmeyle ilgili olarak kullanıcılara faydalı, doğru ve güvenilir bilgiler sağlamaktır. Finansal raporlama bu temel amacını finansal tablolar aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Finansal tablo ve raporların üretildiği ya da hazırlandığı muhasebe sistemi, pek çok farklı durum için uygulanabilirliğin sağlamaması açısından bazı esneklikler içermektedir. Muhasebe sistemindeki bu gerekli esneklik her ne kadar muhasebe standartları ile kontrol altına alınmaya çalışılsa da, işletmelerin finansal durum ve faaliyet sonuçları hakkında bu bilgileri kullananları yanıltmalarına ve yanlış karar almalarına neden olmamalıdır. Ancak bazı durumlarda bu esneklik kötüye kullanılmakta ve finansal bilgiler, kullanıcılarına istenen bilgiyi vermemektedir.

Bu doğrultuda finansal tablolarda oluşan bilinçli oynamalar ya da yanıltıcı işlemler hileli finansal raporlamaya neden olmaktadır. Hileli finansal raporlama ve hileli muhasebe uygulamaları sonucunda, işletmelerin faaliyet sonuçlarının göstergesi olarak ifade edilen finansal tablolardaki bilgiler olduğundan farklı gösterildiğinden manipülatif hareketlere neden olmakta, bu uygulamalar ise finansal bilgi manipülasyonu içerisinde değerlendirilmektedir. Finansal bilgi manipülasyonları, finansal karar alıcıların kararlarının rasyonelliğini azalttığından finansal sistemin işleyişine olumsuz etkiler yapmaktadır. Finansal sistemin uğradığı bu zarar Amerikan Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu (ACFE) tarafından 2010 yılında hazırlanan rapora göre yaklaşık 2.9 trilyon dolardan fazla olarak tahmin edilmektedir. Dolayısıyla bu durumda finansal sistem içerisinde yer alan her bir bileşene ayrı sorumluluklar düşmektedir.

Yine ACFE'nin hazırladığı raporda hileli finansal raporların tespitinde ilk sırada % 76.1 ile bağımsız denetçiler, üçüncü sırada % 66.4 ile iç denetçiler ve yedinci sırada % 53.2 ile denetim komitesinin etkisinin olduğu saptanmıştır (ACFE,2010,38). Hileli finansal raporlamanın önlenmesinde veya tespitinde ise % 60.8 ile iç denetçilerin, % 50.3 ile işletme yönetiminin ve % 31.5 ile bağımsız denetçilerin etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yapılan araştırma bulguları

ülke bazında finansal bilgi manipülasyonlarında ve hileli finansal raporlamada denetçi sorumluluğunun belirlenmesi ve bu sorumluluğu oluşturan faktörlerin ya da unsurların açıklanması açısından önem taşımaktadır.

Belirtilen amaç doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada, denetim mekanizması içerisinde bağımsız denetçiler, iç denetçiler ve işletme içerisindeki denetim komitesi ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bunun temel nedeni, işletmenin kurumsal yönetim anlayışının bir parçası olarak her üç unsurun da ayrı önemler taşımasıdır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre, bağımsız denetçilerin % 74'ü denetledikleri işletmelerde hileli finansal raporlamaya rastlamışlardır. Bu oranın ACFE 2010 raporundaki oranlarla paralel olduğunu söylemek mümkündür. Hileli finansal raporlama ile karşılaşan bağımsız denetçiler, finansal tablolarda en çok gelirlerin ve giderlerin manipüle edildiğini belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, bağımsız denetçilerin finansal bilgi manipülasyonu türleri içerisinde % 47 oranında kar yönetimi, % 21 oranında karın istikrarlı hale getirilmesi yöntemi, % 14 yaratıcı muhasebe uygulamaları ve % 11 oranında agresif muhasebe uygulamaları ile karşılaştıkları belirtilmiştir. Bu durum özellikle hileli finansal raporlama uygulamaları ile birlikte değerlendirildiğinde, işletmelerin genellikle gelirler üzerinden bir hile yaptıkları ve bunun da kar yönetimi uygulamaları dahilinde geliştiğidir. Ancak diğer finansal bilgi manipülasyonlarına da başvurdukları görülmektedir.

Araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin verdikleri yanıtlardan, finansal tablolardaki hile göstergeleri olarak, % 53 oranında muhasebe uygulamalarındaki anormallikler, % 30 oranında iç kontrol zayıflıkları, % 8 oranında analitik anormallikler, % 5 oranında çalışanların aşırı harcamaları, % 4 oranında denetlenen işletmedeki olağan olmayan davranışlar olduğu anlaşılmaktadır. Bağımsız denetçilerin hileli finansal raporlama yapan işletmelerde karşılaştıkları ortak özelliklerin başında ise, işletmedeki muhasebe sisteminde yaşanan eksiklikler ve işletmedeki muhasebe personelinin yetersiz muhasebe bilgisine sahip olması gelmektedir.

Bağımsız denetçi sorumluluğunu belirlemeye yönelik hazırlanan ölçek yardımıyla toplanan veriler, ilk olarak ölçme modeli yardımıyla aradaki ilişkilerin örtük değişkenler yardımıyla doğrulanması sağlanmış ve ardından da uyum istatistikleri yardımıyla teorik kuramın kanıtlanması sağlanmıştır. Bu durumda finansal bilgi manipülasyonunda ve hileli finansal raporlamada bağımsız denetçinin sorumluluğu, yasal zorunluluklar, denetçi ve denetim mekanizması rolü, denetçi bağımsızlığı, etiksel değerler, denetçi sorumluluğu örtük değişkenleri yapısal analize tabi tutulmuştur. Hazırlanan bu ölçüm modelinde yasal zorunluluklar denetçinin rolünü 0.41 oranında, denetçi bağımsızlığını ise 0.46 oranında etkilemektedir. Etiksel değerler ise denetçi ve denetim mekanizmasının rolünden 0.34 oranında, denetçi bağımsızlığından ise 0.37 oranında etkilenmektedir. Denetçi sorumluluğu ise, etiksel değerlerden 0.88 oranında etkilenmektedir. Yani hazırlanan ölçüm modeli, bağımsız denetçinin etiksel değerlerinin oluşmasında başta yasal zorunluluklar ve düzenlemelerden, denetçinin üstlendiği rolden, bağımsızlığından doğrudan orta seviyede etkilenmektedir. Denetçinin sorumluluğu ise, etiksel değerlerine bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bu da hileli finansal raporlamanın önlenmesine ya da tespitine doğrudan katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın temel amacına yönelik hazırlanan ikinci boyutta işletme içerisinde yer alan iç denetçiler yer almaktadır. İç denetçi sorumluluğuna yönelik verilerin toplanmasında İMKB 500 Endeksi içerisinde yer alan işletmeler seçilmiş ve bu işletmelerden 112 tanesine ulaşabilmiştir. Araştırmada yararlanılan bu işletmelerin % 87'si işletmelerinde etkin bir iç kontrol sistemi olduğunu, % 81'i işletmedeki çalışanların hileli finansal raporlamanın önlenmesinde ve tespitinde gerekli mesleki bilgiye sahip olduklarını, % 79'u işletmede iç denetim fonksiyonunun hazırladığı raporun, örgütsel seviyede faaliyetlerinin özellikle de denetim komitesinin bağımsızlığını yansıtacak şekilde olduğunu, % 73'ü işletmelerindeki finansal raporlamanın genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve muhasebe standartlarına uygun olarak yapıldığını bildirmişlerdir. Bununla birlikte bu işletmelerin % 81'inde hileli finansal raporlamada iç denetçi sorumluluğunu esas alan hiçbir çalışma yapılmadığı da görülmektedir.

Yine çalışmanın temel amacı doğrultusunda, işletmelerde yer alan iç denetçi ve iç kontrolörlere genel anlamda işletmelerin hileli finansal raporlamaya başvurma nedenleri sorulmuş ve % 51'i üst yönetimin karlılık beklentilerini, % 32'si kar üzerindeki yönetici primlerinin arttırma kaygısını, % 12'si işletmede ağır borç yükümlülüklerinin bulunuşunu ve % 5'i işletmede denetim komitesinin bulunmamasını neden olarak göstermiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda işletme yönetiminin tutumunun ve karlılık beklentilerinin işletmelerde hileli finansal raporlamada belirleyici koşullar olarak gösterilmesi mümkün olabilmektedir.

Çalışmada temel alınan bu işletmelerdeki finansal bilgi manipülasyonu yöntemleri incelendiğinde ise, ağırlıklı olarak kar yönetimi yönteminin uygulandığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan ölçüm modelinde ise, işletme yönetiminin tutumu denetçi sorumluluğu üzerinde 0.87'lik bir etkiye, işletmenin iç kontrol sisteminin etkinliği 0.94 oranında bir etkiye, mesleki yeterlilik ve titizlik ise 0.61 oranında olumsuz bir etkiye sahiptir. Yapısal modelin analizinde, iç denetçi sorumluluğu için teorik anlamda planlanmış olan ilişkileri ölçüm modeli sayesinde somut bir şekilde ortaya konmuş, uyum istatistikleri yardımıyla da yapısal modelin doğruluğu test edilmiştir.

Çalışmanın uygulama kısmının üçüncü boyutunda yer alan finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada denetim komitesinin sorumluluğunu belirlemek için, iç denetçide uygulama yapılan 112 işletme temel alınmıştır. Bu işletmelerden 89 tanesi, işletmelerinde denetim komitesi olduğunu belirtmişler ve iç denetçi anketinde yer alan denetim komitesi ölçeğini kullanarak yanıtlamışlardır. Bu yanıtlardan yola çıkılarak araştırmanın denetim komitesine yönelik kuramsal modeli kurulmuştur. İşletmelerdeki denetim komitesinin varlığı, hem bağımsız denetim sürecine hem de iç denetime katkı sağlamakta, böylelikle hileli finansal raporlamanın önlenmektedir.

Denetim komitesi sorumluluğunun ölçüm modelinde diğer iki modelden farklı olarak Parselleme Yöntemi kullanılmıştır. Kuramsal modeldeki denetim komitesine yönelik sorumluluk örtük değişkeni için denetim komitesi bağımsızlığı (Parsel 1) ve denetim mekanizmasının çalışmaları (Parsel 2) olmak üzere iki tane, denetim faaliyetleri için bağımsız denetim (Eş parsel 1) ve iç denetim (Eş parsel 2)

olmak üzere iki tane toplamda 4 tane örtük değişken tanımlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri verilerin modele iyi düzeyde uyum gösterdiğinin kanıtlamaktadır.

Yapılan araştırmanın bulgularına göre, finansal sisteme yaptığı etkiler nedeniyle ülke ekonomisinde büyük kayıplara neden olan finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlama üzerinde denetim mekanizmasının büyük bir sorumluluğu bulunmaktadır. Özellikle yaşanan muhasebe skandallarından sonra, kurumsal şeffaflığın gerçek anlamda finansal bilgi kullanıcılarına ve dolayısıyla topluma aktarılmasında denetim mekanizmasına ve denetçiye düşen görevler artmıştır. Alınan finansal kararların rasyonel olması ve finansal sistemin etkin bir şekilde çalışabilmesi amacıyla, gerek bağımsız denetçiler gerekse işletme içerisinde yer alan iç denetçi ve denetim komitesi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeli ve hileli finansal raporlamanın işletme amaçlarına ulaşmada araç olarak kullanımına engel olunmalıdır.

KAYNAKÇA

Abbott, L. J., Y. Park, and Parker. S. (2000). "The effects of audit committee activity and independence on corporate fraud." *Managerial Finance*, Volume: 26 (11): 55-67.

Abbott, L.J., Parker S. and Peters. G.F. (2002). Audit committee characteristics and financial misstatement: A Study of the Efficacy of Certain Blue Ribbon Committee Recommendations, Working paper, Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=319125> or doi:10.2139/ssrn.319125

ACFE. (2010). Report To The Nations On Occupational Fraud and Abuse, Global Fraud Study, <http://www.acfe.com/rtn/rtn-2010.pdf> Erişim Tarihi: 12.08.2010

Akaytay, A. (2010). *Bağımsız Denetimin Etkinliğini Arttırma Aracı Olarak Yapay Sinir Ağları: Analitik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Sakarya.

Aktaş, M. E. (2007). Denetimde Benford Kanunu'nun Uygulanması, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9/1: 191 - 206

Albrecht, W.S. Wernz G. W. ve Williams. T. L. (1995). *FRAUD: Bringing Light to the Dark Side of Business*. USA: McGraw-Hill.

Aldridge C. and Colbert. J., L. (1994). Management's Report on Internal Control, and the Accountant's Response, *Managerial Auditing Journal*, Volume: 9, Number: 7: 21-28.

Allen, F. and Gale. D. (1992), Stock Price Manipulation, *Review of Financial Studies*, Volume:5:503-529.

Amat, O., Blake J. and Dowds. J. (1999). The Ethics of Creative Accounting, Economics Working Paper, pp. 1-17. <http://econpapers.hhs.se/paper/upfupfgen/349.htm>, Erişim Tarihi: 23.09.2010

Apostolou, B.A., Hassell, John M., Webber S. and Sumners. G.E. (2001). The Relative Importance of Management Fraud Risk Factors, *Behavioral Research in Accounting*, Volume:13: 1-24.

Arens, A. A. and Loebbecke. J. K. (1997). *Auditing An Integrated Approach*, Prentice Hall, Seventh Edition.

Arens, A. A. and Loebbecke J. K. (1976). *Auditing-An Integrated Approach*, Second Edition, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

Artunç, B. (2002). *Özel Amaçlı Varlıklar (Special Purpose Entities) ve Bilanço Dışı Muhasebeleştirme Yöntemi Olarak Kullanımları*, Ankara.

Arzova, S.B. (2003). İşletmelerde Çalışanlar Tarafından Yapılan Hilelerin Kırmızı Bayraklar Yoluyla İzlenmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi MUFAD*, Sayı:20. Ekim.

IFAC, Code of Ethics for Professional Accountants, http://www.icaew.com/index.cfm/route/1358444/icaew_ga/pdf Erişim Tarihi: 10.02.2010

Ata, H.A. Uğurlu M. ve Altun M. Ö. (2009). Finansal Tablo Hilelerinin Önlenmesinde Denetçi Algılamaları, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:8 (1): 215 – 230.

Aydın, Z. (2006). *Sermaye Piyasası Hukukunda Manipülasyonlara İlişkin Müeyyideler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı.

Balcı, A. (2008). *Finansal Raporların Bağımsız Denetiminde Hile ve Usulsüzlüklerin Tespit Edilmesi: SAS 99 Kapsamında İncelenmesi ve SPK Düzenlemesi ile Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe- Finansman Bilim Dalı, Ankara.

Başpınar, A. (2005). Türkiye’de ve Dünyada Denetim Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış, *Maliye Dergisi*, Sayı.148, Ocak-Nisan: 37-38.

Bayazıtlı, E. ve O. Çelik. (2004). *Muhasebe Eğitiminin Kalitesinin Artırılmasında İlk Adım: Yükseköğretim Kurumlarında Muhasebe Eğitiminin Etkinliğinin Analizi*, XXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Üniversitelerimizin Lisans ve Lisansüstü Programlarında Muhasebe Eğitiminin Kalitesini Artırma Yollarının Araştırılması, 19-23 Mayıs: 63-97.

Bayraktar, A. (2007). *Türkiye’de Muhasebe Hileleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Beasley S. Mark. (1996). An Empirical Analysis of the Relation Between the Board of Director and Financial Statement Fraud. *The Accounting Review.*, Volume: 71: 443-465.

Beasley, M. S., Carcello, J. Hermanson, D. R. and Lapidés P. D. (2000). Fraudulent Financial Reporting: Consideration of Industry Traits and Corporate Governance Mechanisms, *Accounting Horizons*, Volume:14, Issue:4: 441-454.

Bedard J. C. and Johnstone. K. M. (2004). Earnings Manipulation Risk Corporate Governance Risk and Auditor’s Planning and Pricing Decisions, *The Accounting Review*, Volume:79, Number:2: 277-304.

Bedard J. C. ve Graham. L. E. (2002). The Effects of Decision Aid Orientation On Risk Factors Identification And Audit Test Planning, *Auditing*, Vol. 21 Issue. 2:39.

Beidleman, C. R. (1973). Income Smoothing: The Role of Management, *The Accounting Review*, Vol. 48, No. 4, October: 653-667.

Bell, T. and Carcello. J. (2000). A Decision aid for Assessing Likelihood of Fraudulent Financial Reporting, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Volume: 19 (1): 169-184.

Beneish, M.D. (2001), Earnings Management: A Perspective, *Managerial Finance*, Volume: 27(12): 3-17.

Beneish, M. D. (1997). Detecting GAAP violation: Implications for assessing earnings management among firms with extreme financial performance, *Journal of Accounting and Public Policy*, Volume:16 (3): 271-309.

Bonner, S. E., Palmrose Z.-V. and Young. S. M. (1998). Fraud Type and Auditor Litigation: An Analysis of SEC Accounting and Auditing Enforcement Releases, *The Accounting Review*, Volume: 73(4): 503-532.

Bozkurt, N. (2007). İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileler, Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesi, <http://www.archive.ismmmo.org.tr/docs/...O1/NEJAT%20BOZKURT.ppt> Erişim Tarihi: 13.05.2010.

Bozkurt, N. (2001). Kobi'lerde Yapılan Hileler, Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesi, <http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/makaleler/2000122362.htm> Erişim Tarihi: 13.05.2010.

Bozkurt, N. (2000). *Muhasebe Denetimi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Bradshaw, M. T., Richardson A. S. and Sloan. R. G. (2001). Do Analysts and Auditors Use Information in Accruals?, *Journal of Accounting Research*, Volume: 39, Number:1, June: 45-74.

Brayshaw, R.E. and Edlin. A.E.K. (1989). The Smoothing Hypothesis and The Role of Exchange Differences, *Journal of Business Finance and Accounting*, Volume:16, Issue:5, Winter: 621- 633.

Braun, K. W. (2001). The Disposition of Audit-Detected Misstatements: An Examination of Risk and Reward Factors and Aggregation Effects, *Contemporary Accounting Research* Volume:18(1): 71-99.

Brown, P. R. (1983). Independent Auditor Judgement in the Evaluation of Internal Audit Functions, *Journal of Accounting Research*, Volume:21, Number:2, Autumn: 444- 456.

Bushman, R. M., Piotroski, J. and Smith. A. (2004). What Determines Corporate Transparency? *Journal of Accounting Research*, Vol. 42 (2): 207-52

Bushman, R. M. and Smith. A. J. (2001), Financial Accounting Information And Corporate Governance, *Journal of Accounting and Economics*, Volume: 32:237-333.

- Canbulut, G. (2008). *Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Örnek Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Finansman Programı, İzmir.
- Carcello, J. V., Hermanson D. R. and Raghunandan. K. (2005). Factors associated with U.S. public companies' investment in internal auditing, *Accounting Horizons*, Volume: 19 (2): 69-84.
- Carcello, J. V. and Nagy. A. L. (2004). Audit Firm Tenure and Fraudulent Financial Reporting, http://bus.utk.edu/corp_gov/Research/AudFirmTenureCar2004.pdf Erişim Tarihi: 21.08.2010.
- Carcello, J. V. And Neal. T. L. (2000). Audit Committee Composition and Auditor Reporting, *The Accounting Review*, Volume:75, Number:5, October: 453-467.
- Carey, P., Craswell A. and Simnett. R. (2000). Voluntary demand for internal and external auditing by family businesses. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Volume: 19 (supplement): 37-51.
- Casabona P. A. and Grego. M. J. (2003). SAS 99 – Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit: A Revision of Statement on Auditing Standards 82, *Review of Business*, Spring: 16-20.
- Casterella, J., Knechel, W. R. and Walker. P. L. (2002). The relationship of audit failures and auditor tenure. Working paper, University of Florida.
- Chen, Chia- Hui. (2003). The Fraudulent Financial Reporting Characteristics of the Computer Industry, Doctor of Philosophy, Nova Southeastern University, UMI Dissertation Services.
- Chung, H., and Kallapur. S. (2003). Client importance, non-audit services and abnormal accruals. *The Accounting Review*, Volume: 78, Number: 4: 931-955.
- Copeland, R. M. (1968). Income Smoothing, *Journal of Accounting Research*, *Empirical Research in Accounting*, Selected Studies 6: 101- 116.

Çıtak, N. (2009). Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporla Mı?, *Mali Çözüm*, Sayı:9: 81- 112.

DeAngelo E. (1981). Auditor size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics* 3: 183-199

Dechow, P., and Schrand. C. (2004). *Earnings quality*. The Research Foundation of CFA Institute.

Dechow, P. M. and Skinner. D. J. (2000), "Earnings Management: Reconciling the Views of Accounting Academics, Practitioners and Regulators, *Accounting Horizons*, Volume: 14 (2) : 235-250.

Dechow, P., Sloan R. and Sweeney. A. (1996). Causes and Consequences of Earnings Manipulation: An Analysis of Firms Subject to Enforcement Actions by the SEC, *Contemporary Accounting Research*, Vol: 13, No:1: 1-36.

Dechow, P.M. and Sloan. R. G. (1991). Executive Incentives and The Horizon Problem: An Empirical Investigation, *Journal of Accounting and Economics*, Volume:14: 51-89.

DeFond, M., Raghunandan, K. and Subramanyam. K. R. (2002). Do nonaudit service fees impair auditor independence? Evidence from going concern auditor opinions, *Journal of Accounting Research*, Volume: 40 (4): 1247-1274.

DeFond, M. J., and Jimbalvo. J. (1994). Debt covenant violation and manipulation of accruals: accounting choice in troubled companies. *Journal of Accounting and Economics*, Volume: 17: 145-176.

Demir, V. ve Bahadır, O. (2007). Muhasebe Manipülasyonu - Yöntemler ve Teknikler, *Mali Çözüm Dergisi*, İSMMMO Yayınları, Yıl:17, Sayı:84, Kasım-Aralık: 103-119.

Demirbaş, M. ve Uyar, S. (2006). *Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Denetim Komitesi*, İstanbul: Güncel Yayıncılık, Birinci Baskı.

Doss, M., and Jonas. G. (2004). Section 404 reports on internal control: Impact on ratings will depend on nature of material weaknesses reported. Moody's Investors Service, Global Credit Research. October.

Douglas, P.C., Davidson R.A. and Schwartz. B.N. (2001). The Effect of Organizational Culture and Ethical Orientation on Accountant's Ethical Judgement, *Journal of Business Ethics*, Volume:34: 101-121.

Doyle, J. T., Ge W. and McVay, S. (2007). Accruals Quality and Internal Control over Financial Reporting, *The Accounting Review*, Volume:82, Number:5: 1141-1170.

Doyle, J., Ge, W. and McVay. S. (2005). Determinants of weaknesses in internal control over financial reporting. Working paper, University of Utah, University of Michigan, and New York University.

Dunn, P. (2004). The impact of insider power on fraudulent financial reporting. *Journal of Management*, Volume: 30(3): 397-412.

Durtschi C, Hillison, W. and Pacini C. (2004) The Effective Use of Benford's Law to Assist in Detecting Fraud in Accounting Data, *Journal of Forensic Accounting*, Volume: 5: 17-34.

Dye, R. A. (2002). Classifications Manipulation and Nash Accounting Standartds, *Journal of Accounting Research*, Volume:40, Number:4, September: 1125-1162.

Dye, R. A. (1998). Earnings Management in an Overlapping Generations Models, *Journal of Accounting Research*, Volume:26, Issue:2, Autumn: 195-235.

Eisenhardt, K. M. (1989). Agency Theory: An Assessment and Review, *Academy of Management Review*, Volume:14, Number:1: 57-74.

Emir, M. (2008). Hile Denetimi, *Mali Çözüm Dergisi*, İSMMMOMO Yayınları, Sayı:86, Mart- Nisan: 109-121.

Erdoğan, S. (2009). İç Kontrol Sistemi: Kamu İktisadi Teşebbüsleri için İç Kontrol Modeli Önerisi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yıllık

Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Planlama Uzmanlığı Tezi, Ocak, Ankara.

Erserim, A. (2007). Bağımsız Denetimin Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muğla.

Felo, A. J., Krishnamurthy S., and Solieri. S. A. (2003). Audit Committee Characteristics and the Perceived Quality of Financial Reporting: An Empirical Analysis (April). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=401240> or doi:10.2139/ssrn.401240

Goodwin, J. and Kent. P. (2004). Factors affecting the voluntary use of internal audit. *Working Paper, Queensland University of Technology.*

Griffiths, I. (1992), *Creative Accounting: How to make your profits what you want them to be*, London: Routledge, First published in 1986.

Guenther, D. A. (1994). Earning Management in Response to Corporate Tax Rate Changes: Evidence from the 1986 Tax Reform Act. *The Accounting Review*, 69(1): 230-243

Guidry, F., Leone A. and Rock S. (1999). Earnings- Based Bonus Plans and Earnings Management by Business Unit Managers, *Journal of Accounting and Economics*, Volume:26, Issue:1-3, January: 113-142.

Gürbüz, H. (1995), *Muhasebe Denetimi*, 4.Baskı.

Güredin, E. (1997). *Denetim*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Yedinci Baskı.

Healy, P.M., Wahlen,, J.M. (1999), A Review of the Earnings Management, Literature and Its Implications for Standard Setting, *Accounting Horizons*, Vol.13 No.4: 365-383.

Hirst, E. D. (1994). Auditor Sensivity to Earnings Management, *Contemporary Accounting Research*, Volume:11, Number: I- II, Fall: 405- 422.

Holthausen, R.W. Larcker, D.F. and Sloan,, R.G. (1995), Annual Bonus Schemes and the Manipulation of Earnings, *Journal of Accounting and Economics*, 19: 29-74.

Hu, L.T. and Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes incovariancestructure analysis: Conventional criteria versus new alternatives, *Structural Equation Modeling*, Volume: 6: 1–55.

Humphrey, C., Moizer P. and Turley. W.S. (1993). Protecting Against Detection: The Case of Auditors and Fraud, *Accounting, Auditing and Accountability*, Volume:6,: 39-62.

Imhoff, E. A. (1978). Employment Effects on Auditor Independence, *The Accounting Review*, Volume:53, Number:4: 869-881.

İnam, B. (2007). *Denetim Mesleğinde Etik, Bağımsızlık ve Sarbanes- Oxley Kanunu Sonrası Gelişmeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Ankara.

Johnson, V. E., Khurana,. K I. and Reynolds. J. K. (2002). Audit-firm tenure and the quality of financial reports, *Contemporary Accounting Research*, Winter: 637- 660.

Jöreskog, K. G., and Sörbom, D. (1993). *LISREL 8. User's reference guide*, Chicago, IL: Scientific Software.

Kaplan, S. E. And Reckers. P. M. J. (1985). An Examination of Auditor Performance Evolution, *The Accounting Review*, Volume:60, Number:3, July: 477-487.

Kardeşoğlu, S. S. ve Göktepe, H. (2007). Türk Ticaret Kanunu Tasarısındaki Bağımsız Denetimle İlgili Yeni Düzenlemeler, *Mali Çözüm Dergisi*, İSMMMÖ Yayın Organı, Sayı:81, Mayıs- Haziran: 17-44.

Kaya, İ. (2004). FASB-IASB Anlaşması ve Global Finansal Muhasebe Standartlarına Doğru, *VI.Türkiye Muhasebe Denetim Sempozyumu*, İSMMMÖ Yayın No: 49, İstanbul:223.

Kaya, Z. (2010). SAB 99 Çerçevesinde Denetim Sürecindeki Önemlilik Kavramı, [http:// www.muhasabenet.net/makale_ziya%20kaya_denetimde%20onemlilik.doc](http://www.muhasabenet.net/makale_ziya%20kaya_denetimde%20onemlilik.doc)
Erişim Tarihi:10.06.2010

Kaval, H. (2006). *Muhasebe Denetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Kepekçi, C. (2004). *Bağımsız Denetim*, Ankara : Avcıol Basım Yayın.

Kırmızı, N. (2007). *İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Denetim Karar Sürecindeki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, İstanbul.

Kinney, W. R., and McDaniel. L. S. (1989). Characteristics of firms correcting previously reported quarterly earnings, *Journal of Accounting and Economics*, Volume: 11 (1): 71-93.

Kinney, W. (2000). Research opportunities in internal control quality and quality assurance., *Auditing*, Volume: 19: 83–90.

Krishnan, G. V. (2003). Does Big 6 Auditor Industry Expertise Constrain Earnings Management?, *Accounting Horizons*, Volume: 17(Supplement): 1-16.

Küçük, İ. (2008). *Finansal Raporlamada Hile-Manipülasyonlar ve Önlenmesi* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, İstanbul.

Küçükkocaoğlu, G. (2008). [Hisse Senedi Manipülasyonlarında Hukuk Sistemleri Ne Kadar Önemli?, Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden Türkiye Sermaye Piyasası, Başkent Üniversitesi, Ankara, Kasım.](#)

Küçükkocaoğlu, G., Benli Y. K. ve Küçüksözen C. (2006). Finansal Bilgi Manipülasyonunun Tespitinde Yapay Sınır Ağı Modelinin Kullanımı, *İMKB Dergisi*, Yıl:9, Sayı:36: 1-31.

Küçüksözen, C., (2004), *Finansal Bilgi Manipülasyonu, Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları (2005).

Küçüksözen, C. ve Küçükkocaoğlu. K. (2005). Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, "1st International Accounting Conference On The Way To Convergence" Kasım 2004, İstanbul, Muhasebe Bilim Dünyası (Möдав) Bildiri Kitabı.

- Kütükçü, D. (2004). Halka Açık Şirketlerin Kamuyu Aydınlatma Yükümlülüğü'nü İhlal Etmeleri Nedeniyle Doğan Sorumluluklar, *İstanbul Barosu Dergisi*, C.78, S. 1.
- La Porta, R.; Lopez-de-Silanes; F. Shleifer; A. and Vishny. R.W. (1998). Law and Finance. *Journal of Political Economy*, Vol. 106(6): 1113-54
- Levitt, A. (1998). Th Number Game, *The CPA Journal*, Volume:68 (12),14-19.
- Lin, Z. Lun. (2004). Auditor's Responsibility and Independence: Evidence From China, *Research in Accounting Regulation*, Volume:17: 167-190.
- Loebbecke, J. K., Eining M. M. and Willingham. J. J. (1989). Auditor's Experience with Materials Irregularities: Frequency, Nature and Detectability *Auditing, A Journal of Practice and Theory*, Volume:9, Number:1: 1-28.
- Lord, A. T. (1992). Pressure: A Methodological Consideration for Behavioural Research in Auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Volume: 11(2): 89-108.
- Mautz, R. K. (1964). *Fundamentals of Auditing*, John Wiley and Sons, Inc. New York.
- McMullen, D. A. (1996). Audit Committee Performance: An Investigation of the Consequences Associated with the Audit Committees, *Auditing: A Journal Practice & Theory*, Volume: 15(1): 87-103.
- Merchant, K. (1987). Fraudulent and Questionable Financial Reporting: A Corporate Perspective, *Financial Executive Research Foundation, Research Paper*, New- York.
- Messier, W., Glover S., and Prawitt. F., (2006). *Auditing and Assurance Services A Systematic Approach*, Mc Graw Hill, International Edition, New York.
- Metcalf, L. (1977), *The Accounting Establishment*, Staff study as the Chairman of the US Senate Subcommittee, Washington, D.C., USA.
- Miller, G. S. (2006). The Press as a Watchdog for Accounting Fraud. *Journal of Accounting Research*, Vol. 44(5): 1001-33

Mulford, C. W. And Comiskey. E.E. (2002). *The Financial Numbers Game, Detecting Creative Accounting Practices* John Wiley & Sons.

Northcut D. ve Vines. C. (1998). Earning Management in Response to Political Scrutiny of Effective Tax Rates. *The Journal of the American Taxation Association* 20(2): 22- 36

OECD, (2004). Principles Of Corporate Governance,. <http://www.oecd.org/dataoecd/32/18/31557724.pdf> Erişim Tarihi: 15.05.2010

Omurgonulsen, M. and Omurgonulsen. U. (2009). Critical Thinking About Creative Accounting in the Face of a Recent Scandal in the Turkish Banking Sector, *Critical Perspectives on Accounting*, Volume:20: 651-673.

O'Regan, D. (2004). *Auditor's Dictionary: Terms, Concepts, Processes, and Regulations*, Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, <http://site.ebrary.com/lib/gazi/Doc?id=10114128&ppg=3>, 4 Mayıs 2010.

Özbay, R. (1990). *Hisse Senedi Fiyatlarında Yükseliş ve Çöküşler: Borsalarda Spekülasyon ve Manipülasyon*, Sermaye Piyasası Kurulu, Araştırma Raporu.

Özbirecikli, M. ve Süslü, C. (2005). Bağımsız Denetim Firmalarının Yolsuzluk Riski Faktörlerini Değerleme Uygulamaları ve Türkiye'deki Bağımsız Denetim Firmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma I, *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:27, Temmuz: 67-85.

Özel, D. Y. (2002). Enerji Devi Enron'un Çöküşü ve Etkileri, *Yaklaşım Dergisi*.

Özkan, M. ve Terzi. S. (2009). Gerçeğe Uygun Değer Ölçümünün Uluslararası Muhasebe Standartları ve Amerikan Muhasebe Standartları (SFAS) Açısından İncelenmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, Yıl:19, Mart- Nisan: 23-50.

Powell, L., Jubb C., Lange P. and Langfield- S. K. (2005). The Distinction between Agressive Accounting and Financial Reporting Fraud: Perceptions of Auditors, AFAANZ Conference, <http://www.afaanz.org/web2005/papers/powelll-INT.pdf> Erişim Tarihi:11.08.2010.

- Rabin, C.E. (2005). Determinants of Auditor's Attitudes Towards Ceartive Accounting, *Meditari Accountancy Research*, Volume:13, Number:2: 67-88.
- Ractliffe T. and Munter P. (1998). Application of SAS No.82 To Audits of Small Business, *National Public Accountant*, May, Vol. 43 Issue 3.
- Reinstein A. (1999). Considering The Risk of Fraud: Understanding The Auditor's New Requirements, *National Public Accountant*, Mar/Apr Vol.44 Issue 2: 34.
- Reynolds, K., Deis, D. and Francis. J. (2004). Professional service fees and auditor objectivity, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Volume:23 (1): 29-52.
- Rezaee, Z. (2002), *Financial Statement Fraud – Prevention and Detection*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Rezaee, Z., Elam R., and Sharbatoghlie A. (2001). Continuous Auditing: The Audit of The Future, *Managerial Auditing Journal*, Vol.16 No.3: 150-158.
- Ronen, J., Sadan S. and Snow. C. (1977). Income Smoothing: A Review, *Accounting Journal*, Spring: 11-26.
- Ronen, J. And Sadan. S. (1981). *Smoothing Income Numbers, Objectives, Means and Implications*, Reading M.A. Wesley.
- Rosenfield, P. (2000). *Contemporary Issues in Financial Reporting: A User-Oriented Approach*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Roubi R. R. ve Richardson, W. (1998). Managing Discretionary Accruals in Response to Reductions in Corporate Tax Rates in Canada, Malaysia and Singapore. *The International Journal of Accounting*. 33(4): 455-467.
- Saad, E. B. and Lesage C. (2010). Why are auditors over-blamed in accounting frauds?, <http://aaahq.org/meetings/AUD2010/WhyAreAuditorsOver-blamed.pdf>
Erişim Tarihi:14.06.2010.
- Sakin, T. (2008). *Türk Muhasebe Hukukunda Bağımsız Denetim İle İlgili Standartların Yeterliliğinin ve Uygulanma Düzeyinin Türk Ekonomisine Etkilerinin Araştırılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Bilim Dalı, İstanbul.

- Sayar, Z. ve Üstündağ, S. (2003). Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu ve ABD, Kanada, İngiltere ve Japonya Örnekleri, *Muhasebe ve Finansman Dergisi-MUFAD*, Sayı:18 Nisan: 49-57.
- Scott, W. R. (1997). *Financial Accounting Theory*, New Jersey, Prentice- Hall Inc.
- Seok W. J. ve Joonhwa R. (2004). Big Six auditors and audit quality: The Korean evidence. *The International Journal of Accounting*. 39: 175-196.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul: Beta Yayınları, 14. Baskı.
- Sevim, Ş., Çetinoğlu T. ve Kurnaz, N. (2006). Avrupa Birliği Müzakereleri Sürecinde AB 8. Yönergesi Kapsamında Türkiye'de Denetim ve Denetçilik Mesleğinin Durumu: AB Müzakereleri Gelişim İçin Bir Fırsat mıdır?, <http://www.muhasetr.com/ozelbolum/018/> Erişim Tarihi: 13.04.2010
- Singleton, T., Singleton A., Bologna J. and Lindquist R. (2006). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, John Wiley & Sons, Inc., Third Edition, Canada.
- Skousen, C. J. (2004). *An Empirical Investigation of the Relevance and Predictive Ability of the SAS 99 Fraud Risk Factors*, Doctor of Philosophy, Oklahoma State University, UMI Dissertation Services.
- Soltani, B. (2007). *Auditing an International Approach*, Prentice Hall.
- SPK Yayınları. (2003). *Hisse Senedi Piyasasında Manipülasyon*, Ankara.
- Stolowy, H. and Breton G. (2004). Accounts Manipulation: A Literature Review and Proposed Conceptual Framework, *Review of Accounting & Finance*, Volume:3, Issue:1.
- Süer, A. Z. (2004). *Muhasebe Mesleğinde Enron Vak'ası ve Getirdikleri*, İstanbul: İstanbul SMMMO Yayınları.
- Şener, R. (2004). *Maliyet Unsurları Muhasebesi ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şimşek, Ö., F. (2006). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*, Ankara: Ekinoks Yayıncılık.

Taylor, D. H. and Glezen G.W. (1994). *Auditing*, John Wiley & Sons Inc., 6th Edition.

Trueman, B. and Sheridan T. 1988. "An Explanation for Accounting Income Smoothing", *Journal of Accounting Research*, Vol 26, pp. 127-139.

Usta, Ö. (2005). *İşletme Finansı ve Finansal Yönetim*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Uzay, Ş. (2005). *Yolsuzlukların Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesinde Denetçilerin Sorumluluğu*, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/Sempozyum/05.SEMPOZYUM/26.%20SAAN%20UZAY.doc> Erişim Tarihi: 29.09.2010

Uzay, Ş., (1999). *İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Karar Sürecindeki Yeri ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 132.

Ünal, C. (2007). *Türkiye'de Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarının Vergi Denetimi Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anbilim Dalı, Mali Hukuk Bilim Dalı, İzmir.

Vanasco, R.R. (1998). Fraud Auditing, *Managerial Auditing Journal*, Volume:13, Number:4-71.

Velayutham, S. (2003). The Accounting Profession's Code of Ethics, *Critical Perspectives on Accounting*, Volume:14: 483-503.

Watts, R.L. and Zimmerman. J.L. (1983). Agency Problems, Auditing, and the Theory of the Firm: Some Evidence, *Journal of Law and Economics*, Volume: 26, Number: 3, October: 613-633.

Watts ,R.L. and Zimmerman. J.L. (1978). Towards a Positive Theory of the Determination of Accounting Standards. *The Accounting Review*, 53(1): 112-134.

Wells, J. T. (1999). A Fistful of Dollars, *Security Management*, Volume: 43, Issue: 8: 70-75.

Wilks, T. J. and Zimbelman. M. F. (2004). Decomposition of Fraud-Risk Assessments and Auditors' Sensitivity to Fraud Cues, *Contemporary Accounting Research*, Volume: **21**(3): 719-745.

Wolfe, D. T. And Hermanson. D. R. (2004). The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud, *The CPA Journal*, December: 38-41
<http://www3.uta.edu/faculty/subramaniam/CPAJ2004.pdf> Erişim Tarihi: 27.09.2010

Yükçü, S. (2004), *Finansal Muhasebe*, İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Zaif, F. (2004). *Avrupa Birliği Muhasebe Standartlarında Son Gelişmeler*, 1. Uluslararası Muhasebe Konferansı: Yakınsama Yolunda, MODAV Yayınları, İstanbul, 3-5 Kasım.

Zhang, Y., Jian Z. and Nan, Z. (2006). Audit Committee Quality, Auditor Independence, and Internal Control Weaknesse. Available at SSRN:
<http://ssrn.com/abstract=925732>

İnternet Kaynakları

<http://antifraud.aicpa.org/Resources/Auditors/Regulatory+Cnsiderations/SAS+No.+9+Guidance> Erişim Tarihi: 13.03.2010

<http://www.denetimnet.net> Erişim Tarihi: 13.08.2010

<http://www.fasb.org> Erişim Tarihi: 17.06.2010

<http://www.ifac.org> Erişim Tarihi: 17.06.2010

http://www.imkb.gov.tr/Libraries/Egitim_Setleri/imkb_hisse_senetleri_piyasalar%C4%B1.sflb.ashx Erişim Tarihi: 24.07.2010

<http://www.masak.gov.tr> Erişim Tarihi: 20.06.2010

<http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1138.pdf> Erişim Tarihi: 13.08.2010

<http://www.theiaa.org/guidance/standards> Erişim Tarihi: 13.08.2010

<http://www.tmsk.org.tr> Erişim Tarihi: 10.09.2010

<http://www.tmsk.org.tr/dosyalar/yoneticiozetleri/IASB.doc> Erişim Tarihi: 11.08.2010

http://www.tmsk.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=145&Itemid=69 Erişim Tarihi: 11.08.2010

http://www.spk.gov.tr/duyurugoster.aspx?aid=20031215&subid=0&ct=f&ext=.pdf&filename=20031215_0.pdf Erişim Tarihi: 09.09.2010

Kanunlar, Yönetmelikler ve Tebliğler

AB 8. Direktif (No: 81/253/ECC Tarih: 13 Haziran 1984), (http://europa.eu.int/eurlex/en/com/pdf/2004/com2004_0177en01.pdf#search=%22%22directive%20establishes%20rules%20concerning%20the%20statutory%22%22 Erişim Tarihi: 10.05.2010).

AB Komisyonu. 16 Mayıs 2006. Direktif No:2006/43/EC sayılı Yıllık ve Konsolide Hesapların Bağımsız Dış Denetimine İlişkin Direktif, (<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:157:0087:0107:EN:PDF> Erişim Tarihi: 18.06.2010).

AICPA, 2004. Professional Ethics Executive Committee: ‘A Conceptual Framework for AICPA Independence Standards (http://www.aicpa.org/Research/Standards/CodeofConduct/Pages/et_100.aspx/?action=print Erişim Tarihi: 12.06.2010).

AICPA, SAS NO:99, <http://www.aicpa.org/download/antifraud/SAS-99-Exhibit.pdf>, Erişim Tarihi: 15.02.2010

AICPA, SAS NO:82, <http://www.aicpa.org/download/antifraud/SAS-82-Exhibit.pdf>, Erişim Tarihi: 15.02.2010

AICPA, SAS NO:53, <http://www.aicpa.org/download/antifraud/SAS-53-Exhibit.pdf>, Erişim Tarihi: 15.02.2010

AICPA, SAS No:1, <http://www.aicpa.org/download/antifraud/SAS-1-Exhibit.pdf>, Erişim Tarihi: 15.02.2010

BDDK, Bankalarda Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Gerçekleştirilecek Bilgi Sistemleri Denetimine İlişkin Rapor Formatı Hakkında Tebliğ http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Iliskin_Du zenlemeler/74507450BSD_Raporu_Hakkinda_Tebliğ_13_01_2010.pdf Erişim Tarihi: 10.06.2010

IFAC, Code of Ethics for Professional Accountants, http://www.icaew.com/index.cfm/route/1358444/icaew_ga/pdf Erişim Tarihi: 11.07.2010

IFAC (2008). Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics Pronouncements: Part I, International Standards on Auditing 315, March: 343-392. <http://web.ifac.org/publications/international-auditing-and-assurance-standards-board> Erişim Tarihi: 13.05.2010

IFAC (2004). The Auditor's Responsibility to Consider Fraud in an Audit of Financial Statements. Revised International Standard on Auditing ISA 240, International Auditing and Assurance Standards Board, International Federation of Accountants, <http://web.ifac.org/publications/international-auditing-and-assurance-standards-board> Erişim Tarihi: 13.05.2010

IOSCO, 2002. 'Principles Of Auditor Independence and The Role Of Corporate Governance in Monitoring an Auditor's Independence, A Statement of Technical Committee Of The International Organization Of Securities Commissions, October, (www.fsa.go.jp/inter/ios/press07.pdf Erişim Tarihi: 11.08.2010).

Sarbanes Oxley Act, http://www.sarbanesoxley.com/section.php?level=1&pub_id=Sarbanes-Oxley (Erişim Tarihi: 11.08.2010).

Sermaye Piyasası Kanunu, <http://www.spk.gov.tr/apps/Mevzuat/?submenuheader=-1> Erişim Tarihi: 19.01.2010

SPK, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ (Seri:X, No:16), <http://www.spk.gov.tr> Erişim Tarihi: 17.06.2010

SPK, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri :X No: 17), <http://www.spk.gov.tr> Erişim Tarihi: 17.06.2010

SPK, Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetleme Hakkında Yönetmelik Hükümlerine Göre Sürekli ve Sınırlı Denetlemeye Tabi Ortaklıklar ve Kuruluşların Belirlenmesi Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri :X No:18), <http://www.spk.gov.tr> Erişim Tarihi: 17.06.2010

SPK, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri: X, No: 19), <http://www.spk.gov.tr> Erişim Tarihi: 17.06.2010

SPK, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri:X,No:22), <http://www.spk.gov.tr> Erişim Tarihi: 17.06.2010

SPK, Faaliyet Raporu, 2009. <http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=705&fn=705.pdf&submenuheader=null> Erişim Tarihi: 08.07.2010

Türk Ceza Kanunu, <http://www.tb.org.tr/kutuphane/tck.pdf> (Erişim Tarihi: 20.10.2010).

Türk Ticaret Kanunu Tasarısı, <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1138.pdf> (Erişim Tarihi: 20.10.2010).

03 Ekim 2003 tarih ve 25248 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ‘Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren Gerçek ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim Kuruluşlarınca Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik’. <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21611.html> Erişim Tarihi: 21.08.2010.

08.09.2003 tarih ve 25223 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ‘Sigortacılık Bağımsız Denetim İlkelerine İlişkin Yönetmelik’, <http://www.tsrbs.org.tr/sayfa/sigortacilik-bagimsiz-denetim-ilkelerine-iliskin-yonetmelik> Erişim Tarihi: 07.06.2010.

3568 sayılı Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/782.html> Erişim Tarihi: 15.05.2010.

03.01.1990 tarih ve 20391 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ‘Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Ve Yeminli Mali Müşavirlerin Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik’, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/20282.html> Erişim Tarihi: 15.05.2010.

4389 Sayılı Bankalar Kanunu, Resmi Gazete, Tarih: 23.6.1999, Sayı: 23734, <http://mevzuat.dpt.gov.tr/kanun/4389/index.html> Erişim Tarihi: 08.04.2010.

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Resmi Gazete, Tarih: 01.11.2005, Sayı: 25983 http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu.pdf Erişim Tarihi:12.08.2010.

EK -1 BAĞIMSIZ DENETÇİ ANKET ÖRNEĞİ

Sayın Denetçi

Bu anket formu, "Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğu'nun Belirlenmesi" konusunda yapılan doktora tez çalışmasının uygulama kısmı ile ilgilidir. Bu araştırmanın amacı, finansal sistemin işleyişi üzerinde doğrudan etki yapan finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada bağımsız denetçilerin sorumluluklarını ortaya çıkarmak ve bu sorumluluk üzerinde etkili olan faktörleri belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda ankette yer alan sorular tamamen akademik ve bilimsel amaçlara yönelik olarak kullanılacak ve vereceğiniz cevaplar kesinlikle gizli tutulacaktır. Uygulamanın kapsadığı soruları cevaplandırmak için ayırdığınız zaman ve gösterdiğiniz ilgi için şimdiden teşekkürlerimi sunar, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Prof. Dr. Öcal USTA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Tuğba UÇMA

Muğla Üniversitesi

Yaş: .....

Cinsiyet: ( ) Kadın ( ) Erkek

Eğitim Durumu: ( ) Lisans ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora

Firmadaki Unvanlar: ( ) Sorumlu Ortak Baş Denetçi ( ) Baş Denetçi ( ) Kıdemli Denetçi ( ) Denetçi ( ) Denetçi Yardımcısı

Mesleki Unvanlar: ( ) SMMM ( ) YMM

Deneyim: ( ) 1-3 yıl ( ) 3- 7 yıl ( ) 8-15 yıl ( ) 16 yıl ve üzeri

1) Denetlemiş olduğunuz işletmeler içerisinde hiç hileli finansal uygulamalara rastladınız mı?

( ) Evet ( ) Hayır

2) Eğer yanıtını evet ise, ne tür bir hile ile karşılaştınız? Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.

( ) Gelirlerin Manipülasyonu

( ) Giderlerin Manipülasyonu

( ) Varlıklara Yönelik Manipülasyonlar

( ) Kaynaklara Yönelik Manipülasyonlar

( ) Finansal Tablolardaki Kalemlerin Sınıflandırılmasındaki Değişiklikler

3) Denetlediğiniz işletmelerde, aşağıda yer alan finansal bilgi manipülasyonu yöntemlerinden hangisi ya da hangilerine sıklıkla rastlanmaktadır?

- Kar Yönetimi
- Karın İstikrarlı Hale Getirilmesi
- Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları
- Agresif Muhasebe
- Büyük Temizlik Muhasebesi
- Diğer .....

4) Denetlediğiniz işletmelerde finansal tablolardaki hilelerin göstergeleri olarak aşağıdakilerden hangisini ya da hangilerini sayabilirsiniz?

- Muhasebe Uygulamaları İle İlgili Anormallikler
- İç Kontrol Zayıflıkları
- Analitik Anormallikler
- Çalışanların Aşırı Harcamaları
- Olağan Olmayan Davranışlar
- Diğer .....

5) Hazırlamış olduğunuz denetim raporunu aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri ile ifade edersiniz?

- Kamu güveninin sağlanmasını ve işletme imajının garanti altına alınmasını sağlamaktadır.
- Yeni müşterilerin kazanılması ve var olan müşterilerin korunmasını sağlamaktadır.
- Denetim kalitesinin artması sağlamaktadır.
- Denetlenen işletmenin finansal raporlarının doğruluğu ve güvenilirliğini sağlayan denetim raporu, finansal sistemin işleyişine olumlu katkılar sağlamaktadır.
- Diğer .....

6) Denetlediğiniz ve hileli finansal raporlama ile karşılaştığınız işletmelerin ortak özellikleri olarak aşağıdakilerden hangisini ya da hangilerini sayabilirsiniz?

- Denetlenen işletmelerde genellikle, tek ya da birkaç kişi tarafından finansal kararların alındığı görülmektedir.
- Denetlenen işletmelerin dış çevre üzerinde zayıf bir kontrolü bulunmaktadır.

- ( ) İşletmelerde gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin bir arada kayıt edilmesi finansal tabloların hazırlanması sürecinde sorunlar ortaya çıkmasına neden olmuştur.
- ( ) İşletmelerde yönetimin sürekli el değiştirmesi görülmektedir.
- ( ) İşletmeler genellikle hızlı büyüme dönemindedir.
- ( ) İşletmedeki muhasebe sisteminde yetersizlikler bulunmaktadır.
- ( ) İşletme yönetimi ve çatışanları arasında anlaşmazlıklar bulunmaktadır.
- ( ) İşletmedeki muhasebe personelinin yetersiz muhasebe bilgisine sahip olduğu görülmektedir.
- ( ) İşletme başka bir işletme ile birleşme veya başka bir işletmeye devredilme durumundadır.
- ( ) İşletmenin bulunduğu sektör içerisinde bir kriz yaşanmaktadır.
- ( ) İşletmenin bulunduğu sektör içerisindeki karlılığı yetersizdir.
- ( ) İşletmenin faaliyet sonuçları, ekonomik faktörlerdeki değişmelere karşı çok hassastır.
- ( ) İşletmedeki kar yönetimine ilişkin faaliyetleri başarılı olamamıştır.
- ( ) İşletmenin yasal anlamda sorunlar yaşadığı bir dönemdir ve işletme itibarında meydana gelen bu olumsuz etkiyi karlılığını düzelterek gidermek isteyebilir.
- ( ) İşletme yönetiminin prestiji iş çevrelerinde düşüktür ve bu durum düzeltilmek istenebilir.
- ( ) Denetçinin deneyim süresi, işletmenin hileli finansal raporlama faaliyetlerini etkilemiştir.
- ( ) İşletmenin üst yönetiminin ahlaki eksikliği hileli finansal raporlamayı tetiklemiş olabilir.

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılma durumunuzu belirtiniz.

İfadeler	Katılma Düzeyi 1: Güçlü Bir Şekilde Katılmıyorum - 7: Güçlü Bir Şekilde Katılıyorum
<i>Yasal Zorunluluklar</i>	
1. Denetim raporlarının güvenilirliği, denetim	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7

firmalarının devletin ilgili kurumlarına olan sorumlulukları göz önüne alınarak yapılmalıdır.	
2. Denetim ve muhasebe standartları, bağımsız denetim mesleğinden beklenenin yerine getirilmesinde önemli etkiler yapmaktadır.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7
3. Yasaların bağımsız denetçiye sunduğu sorumluluk ortamı, denetim mesleğinin yerine getirilmesi açısından yeterlidir.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7
4. Yaşanan muhasebe skandalları sonrasında mesleğe olan güvenin azalmasını, yapılan yasal düzenlemeler bir ölçüde gidermiştir.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7
5. Denetim standartlarına uygun olarak yürütülen denetim faaliyeti ile finansal bilginin kalitesi sağlanmış olur.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7
<i>Denetçinin ve Denetim Mekanizmasının Rolü</i>	
6. Bağımsız denetçi tarafından hazırlanan denetim raporlarının amacı, finansal tabloların sunumunda doğruluğun ve güvenilirliğinin garanti edilmesini sağlamaktadır.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7
7. Bağımsız denetim faaliyetleri, işletme içerisinde hileli finansal raporlamanın yapılmasında bir engel oluşturmaktadır.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7
8. Denetim faaliyetlerinde yer alan rotasyon uygulaması (bir işletmeyi sürekli olarak aynı bağımsız denetim firmasının denetlememesi, belli periyotlarla denetim firmasının değişmesi) hileli finansal raporlama riskini azaltıcı etki yapar.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7
9. Denetim mekanizması, finansal bilgi kullanıcılarının yararlı bilgiyi elde etmesine olanak sağlamaktadır.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7
<i>Denetçi Bağımsızlığı</i>	
10. Denetçinin bağımsızlığı için bireysel çabalar yeterli olmayabilir.	1 ----2-----3-----4-----5-----6-----7

11. Denetim raporu, bağımsız denetçinin görüşlerinden oluşmaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
12. Bağımsız denetçi üzerine denetlenen işletmenin yönetiminin bir etkisi bulunmamaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
13. Bağımsız denetçi üzerinde, denetim şirketinin büyük bir etkisi vardır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
14. Denetçilerin bağımsızlığını geliştirmek ve sağlamak için denetlenen işletme ve bağımsız denetim şirketi birlikte çalışmalı ve gereken ortam hazırlanmalıdır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
15. Denetçinin bağımsız olması ve tarafsız bir şekilde denetim raporu hazırlayıp görüş bildirmesi denetçinin kendisine bağlıdır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
<i>Etiksel Yargılar</i>	
16. Büyük işletmeler ve onların bağımsız denetçileri birlikte bir ortaklık şeklinde çalışmaktadırlar ve kamuoyuna yalnızca yönetimin dediklerini aktarmaktadırlar.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
17. Büyük denetim şirketleri çok fazla para kazanmaktadırlar. Kazandıkları paralarını da büyük paydaşlarına paylaştırmaktadırlar. Bağımsız denetçiler de kazançların artırımında etkin bir role sahip olduklarından buna uygun davranmaktadırlar. Bu da çok normaldir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
18. Bağımsız denetçinin en önemli görevlerinden biri, denetlenen işletmenin büyük hissedarlarının kayıplarını önlemektir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
19. Finansal tablolarda yer alan bilginin doğruluğunda ve güvenilirliğinde esas olan denetlenen işletme yönetiminin çıkarlarıdır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
20. Mesleki etik değerler değişkendir. Dolayısıyla bir kişiye etik gelen diğerine etik bir davranışmış gibi gelmeyebilir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7

<i>Denetçinin Sorumluluğu</i>	
21. Bir denetçinin temel sorumluluğu, hileli finansal raporlamayı önlemektir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
22. Bağımsız denetçiler, müşterilerine ait her işlemi incelemeler. İşlemlerin içerisinde örnekler seçerek bu örnekleri analiz eder ve bunlara göre denetim faaliyetlerini sürdürürler. Dolayısıyla finansal tablolarda yer alan tüm finansal bilgiden sorumlu değildirler.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
23. Bağımsız denetçiler toplumun gözcülüğünü yapmaktadır ve taşıdıkları sorumluluk büyüktür.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
24. Denetim raporunda yanlış beyan yapılması, bağımsız denetçi için oldukça olumsuz sonuçlar doğurabileceği için, denetim mesleği büyük risk almaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
25. “Hileli finansal raporlamada hiç kimse gerçek anlamda sorumlu değildir” anlayışı bağımsız denetim mesleğinin özüne terstir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7

EK 2- İÇ DENETÇİ ve DENETİM KOMİTESİ ANKET ÖRNEĞİ

Sayın İlgili,

Bu anket formu, "Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğu'nun Belirlenmesi" konusunda yapılan doktora tez çalışmasının uygulama kısmı ile ilgilidir. Bu araştırmanın amacı, finansal sistemin işleyişi üzerinde doğrudan etki yapan finansal bilgi manipülasyonu ve hileli finansal raporlamada işletmelerde yer alan iç denetçilerin ve denetim komitesinin sorumluluklarını ortaya çıkarmak ve bu sorumluluk üzerinde etkili olan faktörleri belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda ankette yer alan sorular tamamen akademik ve bilimsel amaçlara yönelik olarak kullanılacak ve vereceğiniz cevaplar kesinlikle gizli tutulacaktır. Uygulamanın kapsadığı soruları cevaplandırmak için ayırdığımız zaman ve gösterdiğiniz ilgi için şimdiden teşekkürlerimi sunar, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Prof. Dr. Öcal USTA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Tuğba UÇMA

Muğla Üniversitesi

Yaş: .....

Cinsiyet: ( ) Kadın ( ) Erkek

Eğitim Durumu: ( ) Lisans ( ) Yüksek Lisans ( ) Doktora

Anketi Yanıtlayanın İşletmede Sahip Unvan: .....

Deneyim: .....

İşletmenin Bulunduğu Sektör: .....

1) İşletmenizde etkin bir iç kontrol sistemi olduğunu söyleyebilir misiniz?

( ) Evet ( ) Hayır

2) İşletmede çalışanların hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesinde yeterli mesleki bilgiye sahip olduğunu söyleyebilir misiniz?

( ) Evet ( ) Hayır

3) İşletmenizde hiçbir hile olayını tespit ettiniz mi? Yanıtınız evet ise ne tür bir hile söz konusudur?

( ) Evet ( ) Hayır

Evet .....

4) İşletmenizde, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, muhasebe ve denetim standartlarına uygun bir finansal raporlama yapılmakta mıdır?

( ) Evet ( ) Hayır

5) İşletmede hileli finansal raporlamanın önlenmesine ve tespitine yönelik herhangi bir çalışma yapıldı mı? Eğer evet ise, nasıl bir çalışmaydı?

( ) Evet ( ) Hayır

Evet .....

6) İşletmelerin hileli finansal raporlamaya başvurma nedenleri olarak aşağıdakilerden hangilerini gösterebilirsiniz?

( ) Yöneticilerin kazanç tahminleri ile karşılaşmak

( ) Kar üzerindeki yönetici primlerinin arttırmak

( ) Borç yükümlülüklerinin varlığı

( ) Kurumsal yönetim anlayışının olmayışı

( ) Denetim komitesinin olmaması

( ) Üst yönetimin karlılık beklentileri

7) İşletmenizde aşağıdakilerden hangisinin ya da hangilerinin uygulandığını söyleyebilirsiniz?

( ) Kazançların düşürülmesi için giderlerin büyütülmesi

( ) Satış risklerinin ayarlanması

( ) Sözleşmeler üzerinden karın ölçülmesi

( ) Araçlara sevk edilen mallar doğrultusunda hasılatın ölçülmesi

( ) Gönderimi iptal edilen malların bir sonraki finansal döneme bırakılması

8) İşletmenizde iç denetim fonksiyonunu, işletmenin faaliyetlerini, politikalarını ve prosedürlerini kapsayan bir eğitim yapıldı mı?

( ) Evet ( ) Hayır

9) İşletmenin iç denetim fonksiyonunun hazırladığı rapor, örgütsel seviyede işletme faaliyetlerinin ve denetim komitesinin bağımsızlığını yansıtacak şekilde midir?

( ) Evet ( ) Hayır ( ) İşletmede Denetim Komitesi Yok

10) İşletmenizde iç denetim fonksiyonu, denetim faaliyetlerinin güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamakta mıdır?

( ) Evet ( ) Hayır

11) İşletmenizde, yönetim tarafından etkin bir hileli finansal raporlamayı önleme çalışması yapılmakta mıdır?

( ) Evet ( ) Hayır

Lütfen aşağıdaki ifadelere katılma durumunuzu belirtiniz.

İfadeler	Katılma Düzeyi
	1: Güçlü Bir Şekilde Katılmıyorum - 7: Güçlü Bir Şekilde Katılıyorum

İşletme Yönetiminin Tutumu	
1. Yıllık finansal raporlar olarak ortaklara sunulan finansal tablolar, temelinde bağımsız denetçinin değil işletmenin yönetimin sorumluluğundadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
2. Büyük işletmeler ve onların iç denetçileri birlikte bir ortaklık şeklinde çalışmaktadırlar. Bu nedenle kamuoyuna yalnızca yönetimin dediklerini aktarmaktadırlar.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
3. İşletme yönetimin karlılık beklentisi finansal raporlama sürecine doğrudan etki yapmasa da dolaylı bir şekilde etkilemektedir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
4. İşletmenin yönetim kurulu üyelerinin yeterli muhasebe uzmanlığına sahip olması, finansal raporlama açısından önemlidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
İç Kontrol Sistemi	
5. İşletmede etkin bir iç kontrol sistemi bulunmaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
6. İç kontrol sistemi işletme içi denetim faaliyetlerinin kolaylaşmasına olanak sağlamaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
7. İşletmenin iç kontrol sistemi, hileli finansal raporlamayı ve finansal bilgi manipülasyonunu önlemede önemli bir etkiye sahiptir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
8. İşletmede finansal raporlamanın hazırlama sürecinde yer alan çalışanları genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, muhasebe standartlarına ve denetim standartlarına uygun bir şekilde finansal raporlama yapmaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
Mesleki Yeterlilik ve Titizlik	
9. İç denetçinin endüstri bilgisi ve tecrübesi, mevcut ve önceki denetim çalışmaları hakkında bilgi ve referansları değerlendirilerek işe alınmaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
10. İç denetçinin mesleki yetersizliği hileli finansal	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7

raporlama riskini artırır.	
11. Çalışanların daha önceden hileli davranışlarının bulunması, bizim işletmemizde aynı şekilde davranacakları anlamına gelmediği için bir sorun oluşturmamaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
12. İç denetçinin, mesleğine gösterdiği özen ve titizlik hileli finansal raporlama riskini azaltır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7

Denetim Komitesi İle İlgili İfadeler

İfadeler	Katılma Düzeyi 1: Güçlü Bir Şekilde Katılmıyorum - 7: Güçlü Bir Şekilde Katılıyorum
Denetim Komitesinin Bağımsızlığı	
1. Denetim komitesi içerisinde işletme yönetim kurulu üyesi bulunmamaktadır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
2. Denetim komitesi, işletme yönetimi ve bağımsız denetçilerle arasındaki ilişkileri düzenlemektedir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
3. Denetim komitesi, finansal raporlama sırasındaki finansal bilginin güvenliğini sağlama konusunda olumsuz bir bilgi edindiğinde bunu işletme yönetimine iletmekten çekinmemektedir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
4. Denetim komitesi, üzerinde işletme yönetim kurulunun etkilerinin olması çok normaldir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
Denetim Komitesinin Çalışmaları	
5. Denetim komitesi, finansal raporlama sürecinde gözetim faaliyetlerini sürdürmektedir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
6. Denetim komitesi, işletmedeki iç denetim sistemi ile birlikte çalışmakta ve finansal raporlamanın tüm sürecinde etkin rol oynamalıdır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
7. Denetim komitesi üyelerinin, muhasebe uzmanlığına sahip olması işletmelere büyük katkılar sağlar.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
8. Denetim komitesi üyeleri, işletmenin taşıdığı finansal riskler konusunda gerekli bilgiye sahip olmalı ve gereken önlemleri almalıdır.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
Bağımsız Denetim	
9. Denetim komitesi, bağımsız denetçilerin seçiminde	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7

önemli bir rol oynamaktadır.	
10. Denetim komitesi, bağımsız denetçilerin iç denetimle birlikte çalışmasını gözetmelidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
11. Bağımsız denetçinin hazırlamış olduğu denetim raporunu, bağımsız denetçi ile birlikte değerlendirmelidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
12. Bağımsız denetçinin performansını gözden geçirmeli ve aksaklıklar var ise denetçi rotasyonunu istemelidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
13. Bağımsız denetçi ile işletme yönetimi arasındaki ilişkiyi gözetmeli ve eğer bir sorun var ise bunu bildirmelidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
İç Denetçi	
14. Denetim komitesi, iç denetçinin denetim planlarını ve prosedürlerini yakından takip etmelidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
15. Denetim komitesi, işletmedeki iç kontrol sistemini yakından incelemeli ve aksaklıkları yönetime bildirmelidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
16. Denetim komitesi iç denetçinin hazırladığı denetim raporu hakkında görüş bildirmelidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7
17. İç denetçi ve işletme yönetimi arasındaki ilişkiyi gözetmelidir.	1 -----2-----3-----4-----5-----6-----7

